

ISSN 1512-0953

ქართველური
მემკვიდრეობა

KARTVELIAN
HERITAGE

XVIII

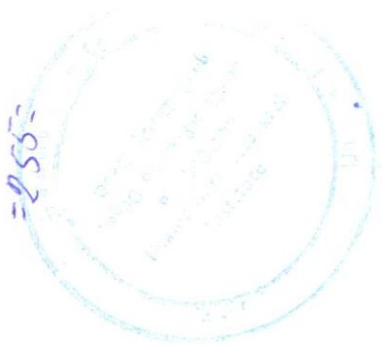

2014

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
AKAKI TSERETELI STATE UNIVERSITY

**ქართულური
მემკვიდრეობა**

XVIII

ქუთაისი
2014
Kutaisi

81.2 ბრ
809.463.1-800.87
ქ.279

„ქართველური მემკვიდრეობის“ XVIII ტომში იბეჭდება რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები, აგრეთვე ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი მიმართულების თანამშრომელთა მიერ მოპოვებული დიალექტური ტექსტები.

სარედაქციო საბჭო:

ნათია ამირიძე (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ნომადი ბართაია, მერაბ ბერიძე, თეიმურაზ გვანცელაძე, როზეტა გუჭეჯიანი, ეკა დადიანი (რედაქტორი), რუბენ ენოხი, როლანდ თოფჩიშვილი, ქევინ თუითი, მერაბ ნაჭყებია, ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (ბასუხისმგებელი რედაქტორი), მანანა ტაბიძე, ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), გიორგი ქავთარაძე, მარინე ქაცარავა, რევაზ შეროზია, ნინო ჩიხლაძე, რამაზ ხაჭაპურიძე (სწავლული მდივანი), ბეჟან ხორავა.

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, თამარ მეფის 59
აწსუ ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულება,
ელ-ფოსტა: kartvelology@posta.ge
კრებულის ელ-ვერსია იხ.: www.kartvelology.ge
www.atsu.edu.ge

© აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2014

Volume XVIII of *Kartveluri Memkvidreoba* ("Kartvelian Heritage") presents the reviewed research papers in Kartvelology (linguistics, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc.), as well as the texts of Kartvelian dialects obtained by the staff of the Scientific Research Institute of Kartvelian Dialectology.

EDITORIAL BOARD:

Natia Amiridze (editor of the English texts), Nomadi Bartaia, Merab Beridze, Teimuraz Gvantseladze, Rozeta Gujejiani, Eka Dadiani (editor), Ruben Enokhi, Marine Katsarava, Giorgi Kavtaradze, Merab Nachkebia, Avtandil Nikoleishvili (managing editor), Manana Tabidze, Roland Topchishvili, Kevin Tuite, Taniel Putkaradze (Editor - in chief), Revaz Sherozia, Nino Chikhladze, Ramaz Khachapuridze (scientific secretary), Bejan Khorava.

Address of the Editorial Office; 59, Tamar Mepe str., Kutaisi

© Kutaisi State University Press, 2014

შინაარსი - CONTENTS

<p>ლეილა აბზიანიძე, მარინა ქაცარავა - აკაკი წერეთლის პირადი წერილების შესახებ</p> <p>Leila Abzianidze, Marina Katsarava - On Private Letters by Akaki Tsereteli</p>	7 11
<p>სვეტლანა ადამია - ქართული ენის ზმნის ე.წ. გვარისა და ქცევის ფორმების კვალიფიკაციის ისტორიისათვის</p> <p>Svetlana Adamia - For the History of Qualification of so-called Voice and Version Forms in Georgian</p>	12 20
<p>ლელა ავალიანი, ეკა დადიანი - არაბული წარმოშობის ლექსიკა ქართულ ჟარგონულ მეტყველებაში</p> <p>Lela Avaliani, Eka Dadiani - Vocabulary of Arabic Origin in Georgian Slang</p>	21 28
<p>ხათუნა ბაბუნაშვილი - ენა და ინტერნეტი</p> <p>Khatuna Babunashvili - Language and Internet</p>	29 32
<p>ინეზა გაბელია - ხალხური პედაგოგია - არაფორმალური სწავლების საფუძველი (ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)</p> <p>Ineza Gabelaia - Folk Pedagogy as a Basis for Non-Formal Education (According to Ethnographic Materials)</p>	33 38
<p>თამარ გასიტაშვილი - ჭურჭლის აღმნიშვნელი ერთი ლექსემის შესახებ „რუსულდანიანში“ (ფინჯანი)</p> <p>Tamar Gasitashvili - On One Lexeme Denoting Tableware in "Rusudaniani" ("pinjani" (tea/coffee) cup)</p>	39 43
<p>ნატო გულუა - ლევან გოთუას „მგზავრული კრიალოსანი“</p> <p>Nato Gulua - "Mgzavruli Krialosani" by Levan Gotua</p>	44 52
<p>თენგიზ გუმბერიძე - მამია გურიელი</p> <p>Tengiz Gumberidze - Mamia Gurieli - A Romanticist</p>	53 58
<p>ეკა დადიანი, გიგა ჟამუშაძე - სპეციფიკური შესიტყვებებისათვის ტაოურში</p> <p>Eka Dadiani, Giga Qamushadze - On Specific Collocations in Taoan</p>	59 63
<p>დარეჯან დვალის-დემეტრადის - შობის დღესასწაული გერმანიასა და საქართველოში</p> <p>Darejan Dvali-Demetradze - Christmas in Germany and Georgia</p>	64 68

ლუკა დვალიშვილი - მე-19 საუკუნის 70-80-იანი წლების ქართული თეატრის პრობლემები ილია ჭყონიას პუბლიცისტიკაში	69
Luka Dvalishvili - Challenges of the Georgian Theatre in 1870-1880s in Iliia Chkonia's Publicism	77
ელდარ თავბერიძე - გიორგი წერეთელი ლაშა გიორგის შესახებ	78
Eldar Tavberidze - Giorgi Tsereteli about Lasha Giorgi	82
თინათინ თვალთაშვილი - ქართული ქალაქური რომანსის გენეტიკა ..	83
Tinatin Tvaliashvili - The Genesis of Georgian City Romance	85
რუსუდან კაშია - ტერმინი „ხულა“ ქართული ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით	86
Rusudan Kashia - Term „ხულა“ according to Georgian Historical Documents	89
იგორ კეკელია - ძიებანი სამურზაყანოს ტოპონიმიიდან	90
Igor Kekelia - Studies on Toponymics of Samurzakano (Tagiloni, Maracha, Ghumurishi, Tsorka, Joqoba/Jaqoba)	93
მარინე კუხალაშვილი - საუბრის აღმნიშვნელი ლექსიკისათვის ქართულში	94
Marina Kukhalashvili - On Georgian Lexican Units Denoting Conversation / Talk	103
მიხეილ ლაბაძე - ენისა და კილოს გამიჯვნის პრობლემა - I	104
Mikheil Labadze - Problem of Distinction between Language and Dialect - I	117
მამუკა მენაბდე - XVI საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან	118
Mamuka Menabde - From the History of 16th Century Georgia	121
ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე - საოჯახო-საწესო სიტყვიერება და რიტუალები ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში	122
Nora Nikoladze-Lomsianidze - Household-Ceremonial Folklore and Rituals in Leo Kiacheli's Literary Works	125
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - გრიგოლ რობაქიძის ემიგრანტული პერიოდის შემოქმედება	126
Avtandil Nikoleishvili - Grigol Robaqidze's Works of Emigration Period	141
თამარ ნინიძე - „უზედესთა“ და „უჭუედესთა“ შორის დამოკიდებულების გამოხატვა XV-XVII საუკუნეთა ისტორიული დოკუმენტების ენაში	142
Tamar Ninidze - Expressing Approaches between High and Low Strata in the Language of Historical Documents of 15th- 17th Centuries	146
ნანა როსეშაშვილი, ნანა ივანელაშვილი - ქორწინება ეთნოგრაფიულ მასალებსა და ქართული სამართლის ძეგლებში	147
Nana Rosepashvili, Nana Ivanelashvili - Marriage in Ethnographic Materials and Georgian Legal Monuments	153

ნელი უგრეხელიძე - ფოლკლორული ეპიზოდები „სეილანიანში“...	154
Neli Ugrekhelidze - Folkloric Episodes in <i>Seilaniani</i>	157
ტარიელ ფუტყარაძე - დიმიტრი ყიფიანი და ქართული ენა	157
Tariel Putkaradze - Dimitri Kipiani and the Georgian Language	167
შორენა ფხაკაძე - XIX საუკუნის მიწურულს საქართველოში არსებული ხელოვნების კერძო სკოლების საკითხისათვის	168
Shorena Pkhakadze - On the Issue of Private Art Schools Functioning in Georgia at the End of 19 th Century	171
კახაბერ ქებულაძე, იგორ კეკელია - ძედილეთის გეოგრაფიული სახელწოდებანი	172
Kakhaber Kebuladze, Igor Kekelia - Place names of Village Dzedzileti	178
რევაზ შეროზია - იდიომთან დაკავშირებული საკითხები	179
Revaz Sherozia - On the Issue of Idiom	181
ნანა ხაბულიანი - თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკა თამაზ ჭილაძის რომანის შესახებ	182
Nana Khabuliani - Modern Literary Criticism on the Novel by Tamaz Chiladze	185
ლუიზა ხაჭაპურიძე, დავით შავიანიძე - საფლავის მოწყობის ტრადიციები ქრისტიან და მუსულმან ქართველებში (თანამედროვე მასალების მიხედვით)	186
Luiza Khachapuridze, Davit Shavianidze - Traditions of Gravesite Arrangement in Christian and Muslim Georgians (according to Modern Materials)	190
რამაზ ხაჭაპურიძე - ხალხური სამედიცინო შელოცვები (წალენჯიხის ახალი ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით) - I	191
Ramaz Khachapuridze - Incantations of Folk Medicine (according to New Ethnographic Materials from Tsalenjikha) - I	194
გია სოფერიძე - დიდი მეცნიერისა და მამულიშვილის გაცოცხლება	195
Gia Khoperia - The Revival of Great Scholar and Patriot	204
ქეთევან ჯანელიძე - ლათინური ლექსიკისათვის ქართულ ენაში	205
Ketevan Janelidze - On Latin Lexis in Georgian	210
ქართველური დიალექტური ტექსტები (ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველება)	211-247
Kartvelian dialectal texts (Speech of Georgian Jews)	211-247

ლეილა აზიანიძე,
მარინა ქაცარავა

აკაკი წერეთლის პირადი წერილების შესახებ

მწერლის კერძო წერილები მნიშვნელოვანი მასალაა პოეტის სრულყოფილი ბიოგრაფიის დასაწერად და მისი სულიერი სამყაროს შესაცნობად.

აკაკი წერეთლის წერილებში ასახულია მთელი ეპოქა. ეს წერილები წარმოადგენს შესანიშნავ დოკუმენტურ მასალას, რომელიც გავიჩვენებს პოეტის მიერ განვლილი ცხოვრების უმძიმეს გზას.

აკაკი წერეთელს მიმოწერა ჰქონდა დედასთან - ეკატერინე აბაშიძესთან, ძმებთან, მეუღლესთან - ნატალია ბაზილევსკაიასთან, შვილთან - ალექსისტან, ახლობლებთან: კატო აბელიშვილთან, ელისაბედ მარჯანიშვილთან, მწერლებთან, საზოგადო მოღვაწეებთან: ანტონ ფურცველაცხესთან, კირილე ლორთქიფანიძესთან, იაკობ გოგებაშვილთან, იონა მეუნარგიასთან, ნიკო ნიკოლაძესთან, გიორგი წერეთელთან, ივანე მაჩაბელთან, ანასტასია ნიკოლაძესთან, მაკო საფაროვა-აბაშიძესთან, კოტე და ანიკო აბდუშელიშვილებთან და სხვა მრავალ გამოჩენილ პიროვნებასთან.

ეპისტოლარული სტილი უფლებამოსილია არსებობდეს, თუმცა გამოითქვა სხვა შეხედულებაც და იხმარებოდა გამოთქმები: „საფოსტო პროზა“, „ლიტერატურული ფაქტი“. ეპისტოლარული სტილი გამოირჩევა მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი თავისებურებებით. დიდი მგოსნის პირადი წერილების განხილვამ ეს თავისებურებები დაადასტურა.

გასულ საუკუნეებში წერილები დიდ როლს ასრულებდნენ ადამიანთა ურთიერთობაში. ამის დამადასტურებელია აკაკის წერილებიც. მწერლის ყველა წერილი იცავს ეპისტოლარული სტილისათვის ნიშანდობლივ სამ კომპონენტს: ავტორი - ადრესანტი, ადრესატი და თემა.

აკაკი წერეთელს მდიდარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა აქვს. უდიდესი ნაწილი მისი პირადი წერილებისა შეტანილია მწერლის თხზულებათა სრული კრებულის მე-15 ტომში (1963), თუმცა აქ არ შესულა პარიზული წერილები, რომელთა შესახებ ბ. ჟღენტმა პარიზში ყოფნისას გაიგო გ. ნოზაძისაგან. აღმოჩნდა, რომ ეს წერილები მეუღლისა და ვაჟიშვილისადმი მიძღვნილი.

პირადი წერილების უმეტესობა დატულია ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო მუზეუმში (სხვიტორი), საქართველოს რესპუბლიკური ბიბლიოთეკის ფილიალში, საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში.

მწერლის წერილების ტონალობა, შინაარსი, ხასიათი, გადმოცემის მანერა იმაზეა დამოკიდებული, როგორ ურთიერთობაში არიან ერთმანეთთან ადრესანტი და ადრესატი, რაც მთავარია იმაზე, რა თემაა განხილული წერილში. სულ სხვადასხვაგვარადაა დაწერილი წერილები დედისადმი, დისადმი, ძმისადმი, შვილისადმი, მეგობრებისადმი.

ეპისტოლარული სტილისათვის დამახასიათებელია ეტიკეტური ფორმულები, რასაც აკაკი წერეთელი ზედმიწევნით იცავს. „უსაყვარლესო ბატონო დედა!“ „უძვირფასესო ბატონო დედა!“ „ძვირფასო ბატონო დედა!“ „საყვარელო დაო ანა!“ „ძმაო დავით!“ „ძმაო ნიკო!“ „ნიკო ბატონო!“

ყველა წერილს ეტიკეტის მიხედვით დაბოლოებაც შესაბამისი აქვს. „მონა შვილი აკაკი“, „შენი მონა შვილი აკაკი“, „შენი ძმა აკაკი“ ან მხოლოდ „აკაკი წერეთელი“. და, რაც მთავარია, იმაზე დამოკიდებული, რა თემაა განხილული წერილში - ზოგიერთი წერილი გულითადი სასაუბრო ენითაა დაწერილი. აქ არის წარმოდგენილი ხალხურ-სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი გამოთქმები. ასეთია წერილები მიწერილი დედისადმი, ძმებისადმი, დისადმი. ამ წერილებში აკაკი წერეთელი არ ერიდება დიალექტიზმების გამოყენებას. სალიტერატურო ენის უზუსის დაცვა იმერული მეტყველების წილში აღზრდილი მწერლისათვის ადვილი არ იყო. იგი უახლოეს ადამიანებთან მიწერილ წერილებში თავს არ არიდებს მშობლიურ დიალექტს:

„გახლავარ მხვითთა და თქვენის ლოცვით მშვიდობით; თქვენი მჯავრით ძილი გამიტყდა“;

„სწავლას არ ჯობნებულა; მეც კარგად გავჩხაპავ“;

„ეგრე უნდა ისწავლოს ყოლიფერი“;

„მამა ბატონს მოწყალეს ხელებს უანბორებს“ (დედისადმი მიწერილი წერილი). იმერიზმების გამოყენება წერილში ზოგჯერ შეპირობებულია წერილის თემით. მაგალითად, მწერლის უახლოესი მეგობარი ქალი იყო ნიკო ნიკოლაძის და - ანასტასია ნიკოლაძე. პოეტი ამ ქალს უზიარებდა ხოლმე თავის აზრებს თუ მწუხარებას. აკაკის ბოლომდე შემორჩა ამ ქალისადმი მეგობრული დამოკიდებულება. სწორედ ამ ქალბატონისადმი მიწერილ წერილებში შეიმჩნევა იმერიზმების ხმარება იუმორისტული განწყობის შექმნის მიზნით.

„ილიაში გამოჩრილი მიჰქონდა ფაფხვით სადღაც; თურმე ნუ იტყვი, ცოლის საწვრიმლო იყო“ (ანასტასია ნიკოლაძისადმი მიწერილი წერილი).

მწერალი იმ დროს გავრცელებულ რუსიციზმებსაც იყენებს, რაც, რასაკვირველია, ყველა წერილში არ შეიმჩნევა:

„მაშინაც ჩემი ნათლიდედის შემოტევა და „პროტენი“ მაგონდება.

„დამცინით „სლატკოზუჟნი“ იწერებით და თუ მე „სლატკოზუჟნი“ ვარ, მეტი არაფერი, თქვენც ზომ „ხოლოდნობლუსჩუშჩი“ ბრძანდებით (მეგობრებისადმი მიწერილი წერილი).

წერილები ცოცხალი სასაუბრო ენითაა დაწერილი. მიმართვები, რომელთაც აკაკი წერეთელი ხშირად იყენებს, გავრცობილია, რაც კიდევ უფრო ექსპრესიულს ხდის მათ.

„ძვირფასო დაო ლიზა! ძვირფასო და საყვარელო დაო და მეგობარო ლიზა!“

„წარსულის შვილო, მომავლის მამავ და მყობადის გადიავ, ძმაო იაკობ!“

„თქვენ ჩაკრასივებულა“ საყვარელო და ძვირფასო დაო და მეგობარო!“

უფრო ხშირად კი ჩვეულებრივი მიმართვებით იწყება მისი მრავალრიცხოვანი წერილები.

სპეციალური კვლევის საგანი უნდა გახდეს ნიკო ნიკოლაძისადმი, კირილე ლორქთიფანიძისადმი, ანტონ ფურცელაძისადმი და სხვა გამოჩენილი

პიროვნებისადმი მიწერილი წერილები. მაგალითად, ძალიან საინტერესოა ნიკო ნიკოლაძისა და აკაკი წერეთლის მიმოწერა. ისინი ჭაბუკობიდან მეგობრობდნენ. 1861 წლის მიწურულში სტუდენტთა არეულობაში მონაწილეობისათვის უნივერსიტეტიდან გარიცხული ნ. ნიკოლაძე აკაკის აფარებდა თავს პეტერბურგში.

ახალგაზრდა ქართველი კრიტიკოსი იმთავითვე მშვენივრად გრძნობდა აკაკის „საოცარი ლიტერატურული ნიჭის ძალას“ და განსაკუთრებული გულისხმიერებით ეკიდებოდა მეგობარ პოეტს. აკაკი „ჩემს თავგადასავალში“ ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ მხოლოდ ნიკო ნიკოლაძე და კირილე ლორთქიფანიძე დარჩნენ მის ერთგულ მეგობრებად. აკაკიც დიდი მოტრფიალე იყო ნ. ნიკოლაძის გამორჩეული ნიჭისა. მაგრამ მიუხედავად აღნიშნულისა, აკაკი წერეთელსა და ნიკო ნიკოლაძეს შორის აღგილი ჰქონდა აზრთა ჭიდილსა და სხვადასხვაობას, რაც პირად წერილებშიც იგრძნობა.

ეს წერილები მკვეთრად განსხვავებულია სხვა კერძო ბარათებისაგან. აქ შეიმჩნევა აზრთა განვითარების დინამიურობა, აშკარა პოლემიკა. ამ წერილების ენა ძალიან უახლოვდება მისი მხატვრული ნაწარმოებების ენას, დახვეწილია, არ გვხვდება რუსიციზმები, დიალექტიზმები უფრო ნაკლებად შეიმჩნევა, მრავლადაა ანდაზები, ხალხური გამონათქვამები. „აი, ეს მიზეზია, რომ ყოველს შენს მოქმედებას ეგოიზმის ბეჭედი აზის და არა საზოგადო კეთილის სურვილის. შენ გინდა, რომ გაჰყოფდე „მე ვარ და ჩემი ნაბადიო“.

„ამ დღეებში დაჰყარეს აქ ხმა, რომ აკაკი დაიჭირესო, რაღაც პოლიტიკური საქმის გამოო“.

„ამ წიგნს რომ დახედავ, ანდაზა მოგაგონდება: „ნუ დააგდებ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსა“.

ეპისტოლარული სტილისათვის დამახასიათებელია გარკვეული ლექსიკური ერთეულების ხმარება. ესენია: ველი პასუხს, მივიღე, მაცნობეს, მომიკითხე, მოგწერ. ყველა ეს სიტყვა სისტემატურად გვხვდება მწერლის წერილებში.

ზედ ახალ წელიწად დღეს მივიღე შენი წერილი.

ველი შენს პასუხს.

უბოდიშოდ გააკოცებ, ყველანი მომიკითხე (ივანე მაჩაბლისადმი მიწერილი წერილი).

აკაკის ენა სადაა, დახვეწილი, მდიდარი და ძარღვიანი. მას მიაჩნია, რომ „სიტყვა აყესლია, ხოლო ხალხი ნიადაგი, რომ თამამად და პატიოსნად ხალხში გატყორცნილი სიტყვა უნაყოფოდ არ იარება“. რომ რაც უფრო სადაა სიტყვა, მით უფრო მეტი შეგონების ძალა გააჩნია. სწორედ ეს განაპირობებს მისი წერილების სისადავეს, ელიფსური კონსტრუქციების სიმრავლეს.

„ღებუის პასუხს ველი, დაიგვიანა“.

„შენ იყავ მშვიდობით, მე რაღა დამრჩენია“ (ელისაბედ მარჯანიშვილისადმი).

ხალხური სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი უკავშირო რთული წინადადებები მწერლის წერილებში ხშირად გვხვდება:

„ეს უკანასკნელი სამსახური გამოწიე, ეს წერილი გადაეცი ლიზას, როგორც წერილიდან გაიგებ, მე ხვალ მივდივარ ქენევაში“.

„თქვენ წერილთან ერთად მივიღე შენვეიდან დათას წერილი, დიდ გაჭირვებაშია, დიდ საყვედურებს იწერება თქვენზე“ (ტასო აბაშიძისადმი მიწერილი წერილი).

მისი წერილები პატარა პიესებს ჰყავს, სადაც პიესების მსგავსად ავტორის რემარკები გვხვდება. მაგალითად, თავის დას სწერს: „აგერ შემოვიდა ლოლია (აკაკის ვაჟი), მეხვეწება, მამიდას მოკითხვა მიმიწერეო. გავიდა. მარტო დავრჩი“.

ივანე მაჩაბლისადმი მიწერილ წერილში ასე აღწერს თავის განწყობას: „დიდი თოვლი, ზამთარია, ვერავისა ვხედავ, ქვეყნიერების არა ვიცი რა, ეს ახირებული წერილი ნუ გაგიკვირდება. სიბერე და საჩხერე ერთად შეერთებული აჩურობებს კაცს“.

ენობრივი საშუალებების ოსტატურად, ადეკვატურად გამოყენებით მწერალი გადმოგვცემს იმ სულიერ დებრესიას, რასაც განიცდიდა და რომლის მიზეზად სერგეი მესხი მის ოჯახურ გარემოს თვლიდა. მწერლის პესიმიზმი, გულგატეხილობა წერილებში კარგად ჩანს, რასაც მწერალი ლექსიკური ერთეულების სწორად შერჩევით აღწევს.

„ამჟამად როგორც მოგეხსენებათ პეტერბურგში ვარ შეპყრობილი ორი სნეულებისაგან: გული მებერება და ჯიბე მეჩუტება. ორივეს აქიმობას შევუდექი და იმეღია, რომ მეორისაგან, ე.ი. დაჩუტებისაგან სრულიად განვიკურნო“.

ასევე, სევდისა და უიმედობის გამომხატველია ანა წერეთლისადმი (ანა – და აკაკი წერეთლისა) მიწერილი წერილი: „ორი წლის ცრემლმა ისე გამომცვალა, რომ დღეს ვარ მიუნდობელი, გულით უნდო, სულით ურწმუნო და არავის რჩევის დამჯერე, არვის შემხვეწი“.

აკაკი წერეთლის პირადი წერილები ახალ შუქს ჰფენს პოეტის ენობრივ სამყაროს. მისი პოეტური მეტყველება განუმეორებელი ნიმუშია ქართული ენის ამოურყველი შინაგანი შესაძლებლობისა. აკაკის პოეტური ფრაზა არაჩვეულებრივი სისადავით ხასიათდება. იგი წერდა: „ბევრი მიფიქრია ჩვენს ქართულს ენაზე, დავკვირვებივარ: ხან აღფრთოვანებულვარ, ხან დაუნადვლიანებულვარ, უძილობით ხომ დამეები მიტეხია“.

აკაკი წერეთლის პირადი წერილები ამტკიცებენ, რომ მისი პოეტური იდეალები და მისი ცხოვრება ერთმანეთს არასოდეს შორდებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა

- აკ. წერეთელი, 1963 – აკ. წერეთელი, რჩეული, ტ. XV, თბ., 1963.
 შ. ძიძიგური, 1974 – შ. ძიძიგური, აკაკი წერეთელი და ქართული ენა, ლიტერატურულ-ენათმეცნიერული ნარკვევები, თბ., 1974.
 ზ. ჭუმბურიძე, 1962 – ზ. ჭუმბურიძე, სალიტერატურო ენა და მწერლობა, თბ., 1962.
 ბ. ჯორბენაძე, 1987 – ბ. ჯორბენაძე, ბალავარი მწერლობისა, თბ., 1987.
 ა. ეფიმოვი, 1954 – Ефимов А.И., О языке художественных произведений, М., 1954.
 თანამედროვე ქართული ენა (ნაკვეთი II), პრაქტიკული სტილისტიკა, ქუთაისი, 2007.

LEILA ABZIANIDZE, MARINA KATSARAVA

ON PRIVATE LETTERS BY AKAKI TSERETELI

Private letters of a writer represent an important material for writing his comprehensive biography and for understanding of his spiritual world.

Akaki Tsereteli's letters include those to his mother, brothers, sister and famous public figures. Akaki's epistolary heritage is rather extensive.

The content, character and manner of the writer's letters largely depend on his relationship with the addressee, as well as on the main topic.

In his private letters Akaki applies dialectisms, barbarisms which contribute to the specific overtones reflected in them.

The letters are written in a lively colloquial idiom. Close study of the letters demonstrates that the poet's life and his ideals were harmonious.

სვეტლანა ალაშია

ქართული ენის ზმნის
ე.წ. გვარისა და ქცევის ფორმების
კვალიზიფიკაციის ისტორიისათვის

სამეცნიერო ლიტერატურაში დღემდე კამათია ქართული ენის ზმნაში გვარის მორფოლოგიური კატეგორიის არსებობის შესახებ; ასევე, ზოგი მეცნიერი გვარის ფორმებს თვლის სიტყვაწარმოების პროდუქტად – ახალ ზმნებად, ზოგი კი მათ ფორმაწარმოების რანგში განიხილავენ; კერძოდ:

ლათინური გრამატიკების ტრადიციისა და ლათინურის მიხედვით შექმნილი ძველი ქართველი გრამატიკოსების კვალად აკ. შანიძე ზმნურ კატეგორიებს ყოფს უღლებისა და წარმოქმნის კატეგორიებად; მისი აზრით, „ზმნის ფორმაცვალება მწკრივებში პირისა და რიცხვის მიხედვით შეადგენს ზმნის მიმოხრის შინაარსს ანუ უღლების სისტემას, ხოლო უღლება ჩვეულებრივ მიმდინარეობს ამა თუ იმ გეზის, ორიენტაციის, ასპექტის, გვარის, ქცევის და კონტაქტის მიხედვით, რომლებიც წარმოქმნის კატეგორიება“ (აკ. შანიძე 1973, 163)! წარმოქმნის კატეგორიებით ნაგულისხმები ზმნური ფორმები ა. შანიძისათვის სხვადასხვა ზმნებია:

...ერთპირიანი ზმნა რომ ორპირიანად გადავაკეთოთ ან ორპირიანი სამიანად ვაქციოთ, მივიღებთ წარმოქმნილ ფორმას. მაგალითად: „დაიმალა“ ერთპირიანია, „დაემალა“ კი - ორპირიანი. ესენი ერთიმეორის მიმართ სხვადასხვა ზმნებია (ხაზი ჩვენია - ს.ა). სხვადასხვა ზმნებად უნდა მივიჩნიოთ აგრეთვე „დამალა“ და „დაუმალა“. ოთხივე ზმნა ერთი და იმავე ფუძისაგან არის გაკეთებული, მაგრამ სულ სხვადასხვა ზმნებია“, სხვადასხვა ზმნებია: კვდება და უკვდება, დაკარგულა და დაჰკარგვია, რჩება და ჰრჩება, დაწერა და დააწერა, მოჰკრა და მოსჰკრა, წაიღო და წაუღო“ (აკ. შანიძე, 1953, 245).

ანალოგიურად მსჯელობს არნ. ჩიქობავაც, კერძოდ, ის თვლის, რომ „ქცევა, გზა, გვარი ახალ ლექსიკურ ერთეულებს ქმნის; პირი, რიცხვი, დრო, კილო ახალ ლექსიკურ ერთეულებს არა ქმნის. ამგვარად: ცალკე ლექსიკური ერთეულებია: ზრდის, იზრდის, უზრდის, აზრდევინებს, იზრდება, ეზრდება... ცალკე ლექსიკურ ერთეულებად არ მიიჩნევა: ვზრდი, ზრდი... გზრდი, მზრდის, გვზრდიან, გზრდით, გვზრდით... მიზრდის, გიზრდის, გვიზრდის, უზრდის...

¹ შდრ., ასევე: „უღლებისა კატეგორია, თუ ის ზმნის ძირითად ლექსიკურ მნიშვნელობას არ ცვლის და ამასთანავე ერთად აუცილებლად საჭიროა ამა თუ იმ მწკრივის საწარმოებლად. წარმოქმნისა კატეგორია, თუ ის მოდიფიკაციას უშვრება ზმნის ძირითად ლექსიკურ მნიშვნელობას და თანაც იმეორებს ძირეული ზმნის მწკრივებს, ყველას თუ არა, უმეტესობას მაინც“ (აკ. შანიძე, 1988, 165).

აგრეთვე: ზრდიდა, ზრდიდეს, ზარდა, ზარდოს, უზრდიდა, ეზარდა, ეზარდოს... და სხვ. მისთანანი“ (არნ. ჩიქობავა, 1950, 051).

სპეციალისტთა მომდევნო თაობის ერთი ნაწილი სამართლიანად თვლის, რომ გვარი, ქცევა და კონტაქტი არ უნდა მივიჩნიოთ წარმოქმნის კატეგორიებად, ფორმები კი – ახალ ლექსიკურ ერთეულებად; მაგ., თ. უთურგაიძე, 1957 წელს საუბრობს რა შინაარსისა და ფორმის ურთიერთობაზე, აღნიშნავს, რომ „სიტყვის გრამატიკული და ლექსიკური შინაარსი ჩვეულებრივ მეტყველებაში წარმოდგენილია როგორც ერთი მთლიანი, მათ გამოვყოფთ მხოლოდ გრამატიკული ანალიზის შემთხვევაში; სანიმუშოდ ავიღოთ უკეთებს და იკეთებს ფორმები. მათი ლექსიკური განმარტებისას ვიღებთ „კეთება“ საწყისს და ორივე ფორმა ერთი განმარტებით გვევლინება ლექსიკონში, მაშინ როცა უკეთებს და იკეთებს ერთი მოქმედების სხვადასხვა სახეს აღნიშნავენ ამ სხვაობის უგულებელყოფა გრამატიკულ შინაარსში არ შეიძლება, რამდენადაც ამ უკანასკნელის შედგენაში ქცევაც იღებს მონაწილეობას, უდავოდ ჩანს, რომ ასეთი ფორმების განმარტება ვერ იქნება სრული, თუ იგი მხოლოდ ლექსიკური მნიშვნელობით ამოიწურა და არ იქნა გათვალისწინებული სიტყვის გრამატიკული მნიშვნელობა“ (თ. უთურგაიძე, 1957, 150-152); თ. უთურგაიძე მიიჩნევს, რომ გვარი, ქცევა და ა. შ. არ წარმოადგენენ წარმოქმნის კატეგორიებს, ისინი ცვლიან არა ზმნის ლექსიკურ მნიშვნელობას, არამედ მის გრამატიკულ შინაარსს – „განვიხილოთ ვიშენებ და ვუშენებ. ორსავე შემთხვევაში მოქმედება ერთნაირია, რადგანაც I პირი „ვაშენებ“ ფორმაში იმასვე აკეთებს, რასაც „ვუშენებში“, მაგრამ ფორმები მაინც განსხვავებულია... პირველ შემთხვევაში მოქმედება ხდება თავისთვის, მეორე შემთხვევაში სხვისთვის, ე. ი. განსხვავებაა არა მოქმედების შინაარსში, არამედ დანიშნულებაში... მაშასადამე, ფორმები ლექსიკურად კი არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, არამედ გრამატიკულად, მართლაც, მათი ლექსიკური განმარტებისას საჭიროა მხოლოდ ერთი ფორმა - შენება, გრამატიკული განხილვისას კი ასეთ საერთო ფორმას ვერ მოვუძებნით მათ, რადგანაც ისინი განსხვავებული არიან გრამატიკული შინაარსით“ (იქვე).

აკ. შანიძისა და არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისებს არ იზიარებს არც ბ. ჯორბენაძე:

„ზმნური ფორმაწარმოება გულისხმობს ახალი გრამატიკული მნიშვნელობის მქონე ფუძის წარმოქმნას, რის საფუძველზეც გამოიყოფა ზმნური ფორმაწარმოებითი კატეგორიები; ანუ: ყველა ის კატეგორია, რომელიც გარკვეული გრამატიკული მნიშვნელობის გამოსახატავად საჭიროებს ახალი ფუძის წარმოებას, არის ფორმაწარმოებითი კატეგორია. ფორმაწარმოებითი კატეგორიებია: გვარი, კაუზატივი, ქცევა, მიმართულება... გვარი ეფუძნება დინამიკურობა-სტატიკურობის, გარდამავლობა-გარდაუვალობის და უკუქცევითობის გრამატიკულ მნიშვნელობებს. არსებით სხვაობას იძლევიან

გვარის ფორმები სინტაქსური თვალსაზრისითაც. ამა თუ იმ გვარის ფორმა წარმართავს წინადადების სტრუქტურას. გვარის ფორმათა კლასიფიკაცია სწორედ ამ ნიშნის მიხედვით უნდა ხდებოდეს“ (ბ. ჯორბენაძე, 1995, 74-75).

ვფიქრობთ, გარკვეულწილად წინააღმდეგობრივია ბ. ჯორბენაძის პოზიცია, რამდენადაც, ის გრამატიკულ კატეგორიებად თვლის მხოლოდ პირის, რიცხვის, დროის, კილოსა და ასპექტის კატეგორიებს; კერძოდ, მისი აზრით, „ზმნის ფორმის ცვლილებას პირის, რიცხვის, დროის, კილოსა და ასპექტის გრამატიკული კატეგორიების მიხედვით ეწოდება უღვლილება. ცვლილ ფორმათა ერთობლიობა ქმნის უღვლილების პარადიგმას“; შდრ., ერთი მხრივ, პირის კატეგორია ნამდვილადაა მორფოლოგიური კატეგორია, მაგრამ „კილოს კატეგორია“ არ არის პირის მსგავსად მორფემებით ფორმალიზებული კატეგორია; შდრ., ასევე:

მონოგრაფიაში „ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში“ ბ. ჯორბენაძე საუბრობს ქართული ზმნის თავისებურებაზე, რომ აგებულების მიხედვით ქართულში ზმირად არ ირჩევა მოქმედებითი, ვნებითი თუ საშუალო გვარის ფორმები (მაგ., განიხილავს ფორმებს: „ძევს“ და „ხევს“, იწერება წერილი და იწერება ის მას და სხვ.) მაგრამ ამის მიუხედავად არ უარყოფს ქართულში გვარის გრამატიკული კატეგორიის არსებობას და წერს:

„გვარი არის სინტაქსური ან სინტაქსურ-მორფოლოგიური კატეგორია. ზმნის გვარი თავისი შინაარსით აუცილებლად გულისხმობს წინადადების გარკვეულ კონსტრუქციას, სუბიექტის გარკვეულ დამოკიდებულებას ზმნით გადმოცემული მოქმედებისადმი. რაც შეეხება ამ სინტაქსური მოვლენის მორფოლოგიურ გამოხატვას, ეს ხდება მხოლოდ ენათა გარკვეულ ნაწილში... გვარის კატეგორიის განსაზღვრა, როგორც მორფოლოგიურ-სინტაქსური კატეგორიისა, რომელიც ზმნის გარკვეული ფორმით აღნიშნავს ქვემდებარისა და შემასმენლის ურთიერთობას ქვემდებარის აქტიურ-პასიურობის თვალსაზრისით, ქართულისათვის ყოველთვის მისაღები არ არის (ბ. ჯორბენაძე, 1975, 10, 83).²

მ. დამენია გამოყოფს ზმნის შემდეგ გრამატიკულ კატეგორიებს: პირი, რიცხვი, დრო, კილო, ასპექტი, აქტი, ჯერობა, გვარი, ქცევა, კონტაქტი, გეზი, ორიენტაცია. და აღნიშნავს, რომ ქართულ ზმნაში გრამატიკული მნიშვნელობების გამომხატველობით საშუალებას, მეტწილად, ფონემურად გამოხატული მორფემები წარმოადგენს - „აღნიშნულ კატეგორიათაგან ფორმალური მაჩვენებლებით (მორფემებით) აღინიშნება: გეზი, ორიენტაცია, ასპექტი, პირი, რიცხვი, ქცევა, ვნებითი გვარი, კონტაქტი...“ (მ. დამენია, 1982, 73). სხვაგან მსჯელობას უფრო

² ანუ, ბ. ჯორბენაძის აზრით, ქართულში გვარი მორფოლოგიურად არ გამოიხატება, მაგრამ გვარი, როგორც გრამატიკული (სინტაქსური) კატეგორია, მაინც არსებობს.

განაგრძობს მ. დამენია და წერს, რომ „გვარი და ქცევა სხვადასხვა გრამატიკული კატეგორიებია, მაგრამ ვნებითი გვარი სასუბიექტო ქცევასთან რელატიურ-იდენტურ მიმართებაშია“ (იქვე, 106-107).

ტრადიციული გაგებით გვარის, მისი სახეებისა და აქტივისა და პასივის გამოყოფა კრიტიკულად გააანალიზა დამანა მელიქიშვილმა; მან გამოყო დიათეზის გრამატიკული კატეგორია, გვარი კი დიათეზის სახედ მიიჩნია (დ. მელიქიშვილი, 2001, 173); მისი აზრით, ქართულში გვარის კატეგორია არ არის მკვეთრად გამოყოფილი რეფლექსივისაგან „... აკ. შანიძემ თანამედროვე ქართული ზმნის სისტემაში წარმატებით მოახდინა დიფერენცირება გვარისა და ვერსიის (ქცევის) კატეგორიებისა, ვერც ფორმალური და ვერც სემანტიკური თვალსაზრისით, ვნებითი და საშუალო გვარის კატეგორიათა გამოყოფა ვერ აკმაყოფილებს გვარის კატეგორიის იმ გაგებას, რომელიც ზოგად ენათმეცნიერებაშია მიღებული და უნივერსალურადაა მიჩნეული“.

მართალია, ქართული ზმნისთვის დ. მელიქიშვილს შემოაქვს დიათეზის კატეგორია, მაგრამ მაინც არ უარყოფს ქართულში გვარის კატეგორიის არსებობას; კერძოდ, იგი გვარის კვალიფიკაციას აძლევს ისეთ ზმნურ ფორმებს, „რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებიან სემანტიკისა და სინტაქსის ერთეულებს შორის შესატყვისობის შებრუნების შემთხვევაში... გვარის კატეგორიის ასეთი გააზრებისა და განსაზღვრის შემთხვევაში ქართულში ამ კატეგორიის გარეთ რჩება დიდი რაოდენობის მთელი რიგი ზმნებისა, რომლებიც გამოხატავენ ადამიანის სულიერ და ფიზიკურ მდგომარეობას: წუხს, ტირის, უყვარს, უჭირს და სხვა (ამ ზმნებს მეცნიერთა ნაწილი ინვერსიულ ზმნებად მიიჩნევს). ამ ზმნების მოქმედების აგენსი იგივე პაციენსია (კანკალებს ის, წუხს ის). ამ მხრივ ისინი შინაარსობლივად ძალიან გვანან ისტორიულად უგვარო დინამიკურ ზმნებს, რომლებსაც დღეს უნიშნო ვნებითებს უწოდებენ“...

დ. მელიქიშვილის აზრით, „პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ პასივის ცალკე გვარად გამოყოფის ზოგადად მიღებული სემანტიკურ კრიტერიუმში, რომელიც ამ გვარის ზმნების სუბიექტის პასივობას გულისხმობს, ქართულში ყოველთვის - და შეიძლება ითქვას, უმეტეს შემთხვევაში ვერ მუშაობს. ვნებითი გვარის ერთპირიანი ზმნებიც კი სუბიექტს აქტიურად წარმოგვიდგენენ. ეს ყველაფერი კი ეწინააღმდეგება არსებულ კრიტერიუმებს: აქტიური - S, პასიური - O“ (დ. მელიქიშვილი, 2001, 62-64).

მკვლევრის აზრით, დიათეზა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციას; ქართულში გამოიყოფა სამი დიათეზა:

I დიათეზაში გაერთიანებულია არასრული და სრული კონსტრუქციის აწმყოს იდენტური მოდელის ზმნები - ავტოტივები და აქტივები.

II დიათეზაში გაერთიანებულია სრული კონსტრუქციის მქონე აბსოლუტურგარდაუვალი და ირიბგარდამავალი დინამიკური ზმნები.

III დიათეზაში გაერთიანებულია ინვერსიული კონსტრუქციის მქონე სხვადასხვა სტრუქტურის ზმნები. (დ. მელიქიშვილი, 2001).

თანამედროვე მკვლევარების ერთი ნაწილი მაინც აკ. შანიძის კვალს მიჰყვება; კერძოდ, ზმნის ფორმებს ისევ გვარის, გარდამავლობისა და ქცევის ფორმების მიხედვით აჯგუფებს და ამ კატეგორიების ნიშნებად მიიჩნევს ხმოვან პრეფიქსებს; მაგ., **გ. გოგოლაშვილის, მ. სუხიშვილისა და სხვა ავტორთა** გამოკვლევაში: „თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია“ სხვადასხვა ზმნებად მიჩნეულია ე.წ. გვარით განსხვავებული ფორმები; შდრ., მათი აზრით, „I ტიპის უღლებას განეკუთვნება ის ზმნები, რომელთაც მხოლოდ ერთი მწკრივის (აწმყო-მყოფადის) ფორმები მოეპოვებათ (ამჟერად, ე. წ. „ნასესხებ“ ფორმებს მხედველობაში არ ვიღებთ). ამ ჯგუფში შემოვა: ა) ე. წ. სტატიკური ვნებითის ფორმები: **აბია, აბარია, აბადია, ჰბურავს, ხურავს** და მისთანანი. ბ) ე. წ. მედიოპასიურ ზმნათა ერთი ნაწილი: **წევს, დგას, ძევს, სხედან** და სხვა... ამ ტიპის ზმნები შეიძლება იყოს როგორც ერთპირიანი, ისე ორპირიანი: **აბია / უბია, აგია / უგია, აგდია / უგდია, ასგია / უსგია, აფენია / უფენია... დგას / უდგას, ზის / აზის / უზის...**

II ტიპის უღლებას განეკუთვნება ის ზმნები, რომლებიც მხოლოდ I სერიის მწკრივთა ფორმებს იწარმოებს: ძირითადად ამ ჯგუფში შემოდის ის ზმნები, რომელთაც მედიოაქტიურ ზმნებს ვუწოდებთ: **სწავლობს, ცხოვრობს, ამხანაგობს, ცრუობს, ტყუის...** გარდა ამისა, რამდენიმე გარდამავალი დინამიკური ზმნა, ე. წ. მწკრივში მონაცვლე ზმნები: **ამბობს, იტყვის; შვრება, იზამს...** სტატიკური ზმნები: **იცის, უწყის...** და გარდაუვალი დინამიკური ზმნები: **იქნება, გაეძლება, გაემტყუნება...**

III ტიპის უღლებას მივაკუთვნებთ იმ ზმნებს, რომელთაც ყველა მწკრივის ფორმა მოეპოვებათ. ამ ჯგუფში შემოვა **მოქმედებითი გვარის ზმნათა** ძირითადი ნაწილი... ამ ჯგუფში შემოვა ძირითადი ნაწილი იმ ზმნებისა, რომლებიც სპეციალურ ლიტერატურაში საშუალო გვარის ზმნათა მონაცვლედ მიიჩნევა მყოფადის წრესა და II-III სერიების მწკრივებში: **იაზროვნებს, იარსებებს, იმეტყველებს, იტრიალებს (ის), იეჭვიანებს, იეჭიმებს, იგულისხმებს...** იდგება, იწვება... აქ გაერთიანდება, ასევე, ნაწილი დინამიკური გარდამავალი თუ გარდაუვალი ზმნებისა: **ამხილებს, აწამებს, ბრძანებს, შობს, უღებუშებს, თანაუგრძნობს, უმზერს...** ასაზრდოებს, აშრომებს და სხვა...“ (გ. გოგოლაშვილი..., 2011, 635-641).

მ. ნიკოლაიშვილის აზრით, „გვარი ქართულში სემანტიკური კატეგორიაა, რომელიც ჩამოყალიბების პროცესშია, ზმნის კონსტრუქციებს კი გარდამავლობა განსაზღვრავს. გარდაუვალი ზმნებისათვის დამახასიათებელია მყოფადში -ები/-ება მორფემით წარმოებული ფორმები. მყოფადის ფორმის ჩამოყალიბებამ ერთგვარად განსაზღვრა ზმნის უღლების სისტემები, რომლებიც მკვეთრად გაემიჯნა ერთმანეთს. ეს მოვლენა ფორმების წარმოებაშიც გამოიხატა, რასაც

ზენ სწორედ -ები/-ება დაბოლოებას ვუკავშირებთ, რომელიც ექნება გარდაუვალ ზმნებს მყოფადში. ამ დაყოფას მე-3 სუბიექტური პირის აღმნიშვნელი მორფემებიც დაექვემდებარა და სხვა მორფემებიც“ (მ. ნიკოლაიშვილი, 2012).

სულ სხვაგვარად აყენებს საკითხს **ტ. ფუტყარაძე**; მისი აზრით, ქართულ ზმნას საერთოდ არ ახასიათებს გვარისა და ქცევის კატეგორიები; ამის დასტურია ის უამრავი გამონაკლისი, რომელიც რეალურად დასტურდება; ზმნის ანალიზისთვის არაფრის მომცემია ე.წ. დეპონენსებისა და ე.წ. საშუალი გვარის სახესხვაობების გამოყოფა; მით უმეტეს, შეუძლებელია ასეთი უსისტემო კვალიფიკაციებით ალგორითმების აგება, რომელიც აუცილებელია ზმნის პარადიგმის კომპიუტერული მოდელირებისათვის; **ტ. ფუტყარაძე** წერს:

„ზმნურ ფორმათა ძირითად საკლასიფიკაციო ერთეულად უნდა ავიღოთ **ზმოვანპრფექსიანი ზმნური ყალიბი** და არა - რომელიმე მორფოლოგიურ-სინტაქსური, მორფოლოგიური თუ სემანტიკური კატეგორია. თავის მხრივ, ზმნის მოცემული ყალიბის (ზმნის ფორმის) ფუძე შეიძლება მოიაზრებდეს რამდენიმე მორფოლოგიურ თუ სემანტიკურ კატეგორიას. გამომდინარე აქედან, **ქართული ენის მანქანური თარგმანის მოდელირებისას** უნდა მოხდეს მორფოლოგიური ყალიბების მიხედვით აგებული ფორმალური პარადიგმისა და სემანტიკური კონების შეპირისპირება; კერძოდ, ერთ პარადიგმაში გაერთიანებული მსგავსი აგებულების მორფოლოგიური ყალიბებისათვის უნდა დადგინდეს კონკრეტული სემანტიკური ველი. ასეთ შემთხვევაში გაიოლდება მანქანისთვის (პროგრამირებისათვის) „გასაგები“ ლოგიკური ფორმულების/წესების/ გამოყვანა... ზმნის სრულყოფილ პარადიგმაში უნდა მოვიპოვოთ არა მხოლოდ ე.წ. უღლების კატეგორიები (დროის, ასპექტის, კილოს, პირის, რიცხვის...), არამედ ა. შანიძის მიერ ე.წ. წარმოქმნის კატეგორიებად სახელდებული გვარის, ქცევისა და კონტაქტის ფორმებიც“ (**ტ. ფუტყარაძე**, 2012, 200); აქვე **ტ. ფუტყარაძე** ყველა სახის ზმნურ ფორმას აჯგუფებს სამი რანგის მონაცემად:

ფორმალური აგებულების გარდა, პირველი დონის ყალიბს საერთო აქვს: ზმნურ ფუძესთან დასაკავშირებელ სახელთა (პირთა) ადგილიანობა (პირთა რაოდენობა და კონსტრუქციის პერსპექტივით – ვალენტობა), მოქმედების მიმართულება, კაუზატივი, ნებელობა³ და მოქმედი თუ აღმქმელი პირების ბრუნვების დისტრიბუცია (მწკრივების მიხედვით);

ფორმალური აგებულების გარდა, მეორე დონის ყალიბს საერთო აქვს: ზმნურ ფუძესთან დასაკავშირებელ სახელთა (პირთა) ადგილიანობა (პირთა რაოდენობა და კონსტრუქციის პერსპექტივით - ვალენტობა), მოქმედების

³ მისივე განმარტებით, ნებელობა არის სემანტიკური კატეგორია, რომელიც ახასიათებს მოქმედებას; კერძოდ, მოქმედება შეიძლება იყოს: ნებისთი, უნებლიე და თურქომობით-შუღველობითი

მიმართულება, კაუზატივი, ნებელობა და მოქმედი თუ აღმქმელი პირების ბრუნვების დისტრიბუცია (მწკრივების მიხედვით); ასევე, დრო, კილო და ასპექტი;⁴

ფორმალური აგებულების გარდა, მესამე დონის ყალიბს საერთო აქვს: ზმნურ ფუძესთან დასაკავშირებელ სახელთა (პირთა) ადგილიანობა (პირთა რაოდენობა და კონსტრუქციის პერსპექტივით - ვალენტობა), მოქმედების მიმართულება, კაუზატივი, ნებელობა, მოქმედი თუ აღმქმელი პირების ბრუნვების დისტრიბუცია (მწკრივების მიხედვით), დრო, კილო და ასპექტი; ასევე: პირი და რიცხვი.

შესაბამისად, გამოყოფილია ზმნურ ფორმათა სამი სახის პარადიგმა: **დიდი პარადიგმა:** ადგილიანობით (პირიანობა-ვალენტობით), მოქმედების მიმართულებით, კაუზატივით, ნებელობით სემანტიკური კატეგორიით... განსხვავებული ფორმების რიგი;

კლასიკური პარადიგმა: მხოლოდ დროით, კილოთი და ასპექტით განსხვავებული ფორმების რიგი;

მცირე პარადიგმა:⁵ მხოლოდ პირითა და რიცხვით განსხვავებული ფორმების რიგი (ტ. ფუტკარაძე, 2006, 88-95).

ჩვენთვის მისაღებია ტ. ფუტკარაძისეული მიდგომა; შესაბამისად, ვფიქრობთ, რომ შემოთავაზებული ე.წ. რანგობრივი პარადიგმა გაცილებით უკეთ წარმოაჩენს ქართული ენის ზმნის შინაგან კანონზომიერებებს.

⁴ ასპექტი არის სემანტიკური კატეგორია, რომელიც გამოხატავს მოქმედების ჯერადობას; ასპექტი შეიძლება იყოს: მომენტობრივი უსრული, მომენტობრივი სრული, განგრძობითი უსრული, განგრძობითი სრული.

⁵ შდრ., უფრო ადრე ტერმინები: დიდი პარადიგმა, მცირე პარადიგმა... გამოიყენა თ. უთურგაიძემ, მაგრამ განსხვავებული სემანტიკით; კერძოდ. 2002 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში „გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში“ ის მსჯელობს ქართული ზმნის სამი ტიპის პარადიგმის შესახებ: „კონექტურ კატეგორიათა ყველა სახეობის გათვალისწინებით შექმნილ პარადიგმას (მაგ., მოქმედებითი გვარის ნეიტრალური კაუზაციის ნეიტრალური ქცევა) ვუწოდებთ მცირე პარადიგმას. სერში შემავალ ნიშანთა რაოდენობის შემცირება პარადიგმას უფრო დიდ მოცველობას მისცემს, რადგან სერი უფრო ზოგადი გახდება; მაგ., სერად თუ ავიღებთ მხოლოდ ვნებით გვარს, იგი გააერთიანებს ამა თუ იმ ზმნის ქცევისა და კაუზაციის იმ ფორმებს, რომლებიც ამ გვარს განეკუთვნებიან; ასევე სერად თუ ავიღებთ მეორად კაუზაციას, პარადიგმა მაშინ გააერთიანებს სხვადასხვა გვარისა და ქცევის მხოლოდ იმ ფორმებს, რომლებიც კაუზაციის ამ სახეობას განეკუთვნებიან და ა. შ. ამ ტიპის პარადიგმას ვუწოდებთ დიდ პარადიგმას“ (თ. უთურგაიძე, 2002, 82); აქვე თ. უთურგაიძეს გამოყოფილი აქვს, აგრეთვე, პარადიგმის მესამე სახეობაც - სრული პარადიგმა „რომელიც მოიცავს ამა თუ იმ ზმნის გრამატიკულ ფორმას შეუზღუდავად გვარის, ქცევის ან კაუზაციის კონკრეტულ სახეობათა მიხედვით“ (იქვე).

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გოგოლაშვილი., 2011 – გ. გოგოლაშვილი, სუხიშვილი... თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, თბ., 2011.
- მ. დამენია, 1982 – მ. დამენია, ქართული ზმნის სტრუქტურული მოდელები, თბ., 1982.
- დ. მელიქიშვილი, 2001 – დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბ., 2001.
- მ. ნიკოლაიშვილი, 2012 – მ. ნიკოლაიშვილი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის რეცენზირებადი ელექტრონული ბილინგვური სამეცნიერო ჟურნალი „სპეკალი“, 2012.
- თ. უთურგაიძე, 1957 – თ. უთურგაიძე, შინაარსისა და ფორმის ურთიერთობისათვის ენაში ქართული სალიტერატურო ენისა და მისი დიალექტების მიხედვით, ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, IV, გორი, 1957.
- თ. უთურგაიძე, 2001 – თ. უთურგაიძე, გრამატიკული კატეგორიებისა და მათი ურთიერთმიმართებისათვის ქართულ ზმნაში, თბ., 2011.
- ტ. ფუტკარაძე, 2006 – ტ. ფუტკარაძე, ქართული ზმნის ლოგიკური პარადიგმის საკითხისათვის, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის შრომები (ენათმეცნიერების სერია), VIII (I), ქუთაისი, 2006.
- ტ. ფუტკარაძე, 2012 – ტ. ფუტკარაძე, ზმნურ ფორმათა პარადიგმის მანქანური მოდელირების პრობლემები - I, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, XVI, ქუთაისი, 2012.
- აკ. შანიძე, 1953 – აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, თბ., 1953.
- აკ. შანიძე, 1973 – აკ. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბ., 1973.
- არნ. ჩიქობავა, 1950 – არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1950.
- ბ. ჯორბენაძე, 1975 – ბ. ჯორბენაძე, ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბ., 1975.
- ბ. ჯორბენაძე, 1995 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული ენის მორფოლოგია, პროგრამა-პროსპექტი, თბ., 1995.

SVETLANA ADAMIA

FOR THE HISTORY OF QUALIFICATION
OF SO-CALLED VOICE AND VERSION FORMS IN GEORGIAN

In the scholarly literature there has been an ongoing debate concerning the existence of the morphological category of voice of the Georgian verb. In addition, some scholars consider the voice forms to be the outcome of the word formation process – new verbs, while others discuss it as related to flexion.

A. Shanidze divided the verbal categories into conjugative and formative ones. He considered the verb forms envisaged by the formative categories to be distinct verbs.

Arn. Chikobava believed that „version, causativity and voice form new lexical units while person, number, tense and mood do not...“

According to T. Uturgaidze, voice, version, etc. do not represent formative categories; they alter the grammatical sense of the verb, rather than its lexical meaning. The points of view proposed by A. Shanidze and Arn. Chikobava are not shared by B. Jorbenadze.

D. Melikishvili has critically analyzed the voice, its types, and the identification of active and passive. She has identified the grammatical category of diathesis, acknowledging the voice as a type of diathesis.

According to M. Nikolaishvili, the voice in Georgian is a semantic category which is within the process of formation while the verbal constructions are defined by transitivity.

In T. Putkaradze's view, the Georgian verbs are absolutely not characterized by the categories of voice and version; this is justified by tremendous amount of attested exceptions. For the analysis of verbs it is irrelevant to identify the varieties of the so-called deponents and the so-called medium; moreover, it is not feasible to provide algorithms by means of such non-systematic qualifications. These algorithms are essential for modelling of verb paradigms.

We agree with the so-called ranking paradigm proposed by T. Putkaradze which better highlights the inner logic of the Georgian verb.

ლელა ახალიანი,
პეკა ღაღიანი

არაბული წარმოშობის ლექსიკა ქართულ შარგონულ მეტყველებაში

ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს აღმოსავლური ენებიდან, მათ შორის არაბულიდან ნასესხები სიტყვები და გამოთქმები.

ქართველების ურთიერთობა არაბებთან ისლამის პირველ საუკუნეში იწყება. მუსლიმი მოსახლეობა თბილისში არაბთა გაბატონების შემდეგ გაჩნდა და გაიზარდა საამიროს შექმნასთან (VII საუკუნის 30-იანი წლები) ერთად. მუსლიმები განაგრძობდნენ თბილისში ცხოვრებას 1122 წლის შემდეგაც, როცა თბილისი გურთიანებული საქართველოს დედაქალაქი გახდა. საქართველოს დედაქალაქში მუსლიმები სახლდებოდნენ მუსლიმური სამყაროს სხვადასხვა კუთხიდან” (გ. ჯაფარიძე, 1989, 78). საუკუნეთა მანძილზე აღმოსავლურ (თურქულ, არაბულ, სპარსულ) სამყაროსთან ენობრივი კონტაქტები განაპირობებდა არაბული ლექსიკის შემოსვლას ქართულში.

არაბულიდან ქართულში დამკვიდრებული სიტყვები სხვადასხვა დროისა და ხასიათისაა; ნასესხებ სიტყვათა ნაწილი ცოცხალი ენობრივი ურთიერთობის შედეგად არის შეთვისებული, ნაწილი წიგნური გზით შემოვიდა უშუალოდ არაბულიდან თუ სხვა ენათა (სპარსულის, თურქულის, სომხურის და სხვ.) მეშვეობით.

წინამდებარე ნაშრომში განვიხილავთ არაბული წარმოშობის ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც ქართულ შარგონულ მეტყველებაში გვხვდება. ამგვარი სიტყვები ქართულში მეტწილად განსხვავებული მნიშვნელობით ან კიდევ დამატებითი სემანტიკური ნიუანსებით გამოიყენება.

არიფი – არაბ. ‘arīf „მცოდნე” (გ. წერეთელი, 1951). მ. ანდრონიკაშვილი **არიფს** არაბული ḥarīf-დან მომდინარედ თვლის: არაბ. ḥarīf „ამხანაგი, პარტნიორი”; ახ. სპარს. ḥarīf „ბიჭი, ამხანაგი, პარტნიორი, მეტოქე, კონკურენტი” = ქართ. არიფი (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, 300).

ქეგლ-ში მითითებულია **არიფი**-ს არაბული წარმომავლობა. განმარტებულია შემდეგნაირად: 1. ძვ. ამხანაგი, ტოლი, თანამონაწილე, თანამოზიარე, თანამეინახე (სუფრაზე); 2. საუბ. გამოუცდელი, ხალხში გამოუსვლელი (ქეგლ).

ქართულ შარგონულ გამონათქვამებში გვხვდება შემდეგი მნიშვნელობით: 1. გამოუცდელი, ცხოვრებას ჩამორჩენილი ადამიანი. *მაგარი არიფი ტიპია, კველაფერს პირდაპირ გებულობს და იოლად ტყვილდება.* 2. ქურდული სამყაროსათვის მისაღები, პატიოსანი ადამიანი. *ყველა ქურდი ესწრებოდა, არცერთი არიფი* (თ. ლომთაძე, 2010).

არიფული – არიფის შესაფერისი. *ტუფლი და პლაშჩი ვიყიდე, ორივე არიფულეები; არიფების დოლი* – არიფების, ანუ გოიმების, ქაჯების გალაღება. *მარათონიაო ეს ქვეყანა! (...)* უფრო: *არიფების დოლი მგონია მე* (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ახვარი შესაძლოა მომდინარეობდეს არაბული āhir-დან, რაც ნიშნავს: „ბოლო, უკანასკნელი“ (ხ. ბარანოვი, 1989).

მ. ანდრონიკაშვილი **ახვარს** სპარს. āhūr-ს უკავშირებს: āhūr „საჯინიბო“ = ქართ. ახორი (ახვარი) (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, 347).

ახვარი ი. გრიშაშვილის „ქალაქურ ლექსიკონში“ ასეა განმარტებული: ანგალი, უბატოსნო, გამოუსადეგარი, ავარა (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ქართულ ჟარგონშიც **ახვარი** უარყოფითი მნიშვნელობის მატარებელია: უზრდელი, ძალისმიერი ადამიანი. *მაგარი ახვარი ბიჭია, აუტანელი* (თ. ლომთაძე, 2010).

ბაითი < არაბ. bayt „სახლი, საცხოვრებელი, დაწესებულება“, bāta ზმნა – „ღამე გაათია, გაატარა“ (ხ. ბარანოვი, 1989).

ბაითი არამეული წარმომავლობის ლექსემაა. უდრ.: საანალიზო ერთეული ლ. ბრეგაძეს ებრაული წარმომავლობისად მიიჩნია (ლ. ბრეგაძე, 2005).

სახლის მნიშვნელობით **ბაითი** გამოიყენება ქართულ ჟარგონულ გამონათქვამებშიც: – მყუდრო, წყნარი ბინა, სადაც დაუბატოებელი მომსვლელი ვერ შეგაწუხებს და შეგიძლია შენთვის სასურველ ადამიან(ებ)თან ერთად მოყუჩდე. *საღამოს იქნება ერთ პონტში, ვაკეში, ის ბაითი ვიცით და გასწავლით* [ა.მორჩ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ბაირამობაც არაბულ ძირს – bayram-ს უკავშირდება. უდრ. ქართ.

ბაირამი – მაჰმადიანთა დღესასწაული. *შესაძლოა შემირიგდეს, შეიცვალოს დრო და ჟამი! შემდეგისთვის გამოთენოს ბედნიერი ბაირამი* (ქეზლ).

ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ქართულ ჟარგონში: **ბაირამობა** – დროსტარება, სიამოვნების მიღება. *არა, გენაცვალე, შენთვის ახლა სიკვდილი ბაირამობაა, ამისთვის კი წამება* [ნ. დუმბ.]; **იბაირამა** – დრო ატარა. *ნახევარი წელი კიდევ იბაირამა, მაინც გამოიჭირეს* [თ. კვაჭანტ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005)

დაზეთილი < არაბ. zayt: ზეთი, საპოხი, საზეთი (ხ. ბარანოვი, 1989). არაბულ zayt-ს არამეულიდან მომდინარედ განიხილავენ: ჯ. ლოვი (ჯ. ლოვი, 1881, 136, 138), ზ. ფრენკელი (ზ. ფრენკელი, 1886, 148), კ. ბროკელმანი (კ. ბროკელმანი, 1928, 195), გ. ბერგშტრესერი (გ. ბერგშტრესერი, 1997, 221), გ. წერეთელი (გ. წერეთელი, 1951, 91) და ვ. ბელკინი (ვ. ბელკინი, 1975, 101). თ. ნოლდეკეს მტკიცებით, ეთიოპიური zet, არაბული zayt მომდინარეობს მცენარის სახელწოდებიდან (ზეითუნი). გ. ერმანი zayt-ს ეგვიპტურ set ძირს უკავშირებს (მ. ნედოსპასოვა, 1978, 35).

ქეგლ-ში **ზეთი** ასეა ახსნილი: ცხიმოვანი თხევადი ნივთიერება, რომელსაც **იღებენ** სხვადასხვა მცენარეულ და მინერალურ ნივთიერებათა გადამუშავების **გზით**. იხმარება უმეტესად საჭმლის მოსამზადებლად (ქეგლ).

ქართულ ქარგონში გავრცელებულია **ზეთისგან** ნაწარმოები სიტყვა **დაზეთილი** — უქმური სახის მქონე. *ამ დროს ორი ტიპი შემოვიდა. ორივე რალაცნაირი, — ერთნაირი. პინტილა და დაზეთილი* (ლ. ბრეგაძე, 2005).

გვხვდება ზმნის ფორმითაც: **იზეთება** — „გადაწყვეტილების მიღება უჭირს; უცნაურ გამომეტყველებას იღებს“.

დაიდა < არაბ. yad „ხელი, წინა ფეხი (ცხოველისა)“; გადატ. „ხელი, სახელო (ძვ. ქართულის მნიშვნელობით); ხელმწიფება, ძალა, უფლება, მფლობელობა, წყალობა, სიკეთე“ (გ. წერეთელი, 1951).

ქართულ ქარგონში **დაიდა** შემდეგი მნიშვნელობით გამოიყენება: „იშოვა, მოიპოვა, დაეუფლა“. *ქიპზე გავსკდი, სანამ მათი მთელი პროგრამის ჩანაწერი არ დავიადე; იადა/მოიდა — „მიხვდა“*. *მე კი თავიდანვე ვიადე... ეშინოდა დამაქედებსო* [ა.მორჩ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ლ. ბრეგაძე ებრაული წარმომავლობისად თვლის. yad არამეული წარმომავლობის ლექსემაა.

თამაშიდან გავიდა < **თამაში** < არაბ. tamaššin „ნელა სიარული, აქეთ-იქით სიარული, სეირნობა“ (გ. წერეთელი, 1951).

შდრ. ქართ. **თამაში** — 1. გასართობი მოქმედება, გართობა რამეთი; 2. შეჭიბრება სპორტის ზოგიერთ სახეობაში (ქეგლ).

ქარგონულ მეტყველებაში გვხვდება შესიტყვების სახით: **თამაშიდან გავიდა** — თავი გაანება საქმეს (სეპარატულად), რომელშიც სხვებთან ერთად მონაწილეობდა. *მაშინ მე გავდივარ თამაშიდან* (ლ. ბრეგაძე, 2005).

კაიფი < **ქეიფი** — არაბ. kayf: 1. სიამოვნება, კმაყოფილება; 2. სულისთვის სასიამოვნო მდგომარეობა (ხ. ბარანოვი, 1989).

შდრ. ქართ. **ქეიფი** — 1. ლხინი, დროს ტარება, ნადიმი ღვინის სმით, ღრეობა; 2. გუნება-განწყობილება (ქეგლ).

არაბ. **ქეიფი**-სგან ფონეტიკური ცვლილების გზით მიღებულია ქართულ ქარგონულ მეტყველებაში გავრცელებული **კაიფი** — ნარკოტიკული ნივთიერების მიღებით გამოწვეული თრობა; გადატანით: ნეტარება, სიამოვნება. *მაგას ერთი საქაფონი ან კლარნეტი ყურის ძირში და წავიდა კაიფი [მ.ჯონ.]* (ლ. ბრეგაძე, 2005). **კაიფის** არაბულ წარმომავლობაზე მიუთითებს ლ. ბრეგაძე „ქართული ქარგონის ლექსიკონში“.

კაიფი სიტყვა გვხვდება სხვადასხვა ფორმით:

კაიფობს — ნარკომანია. *ის კი არა, იმათაც ვერ იტანს, ვინც კაიფობს [ზ. კალანდ.]*; **მოკაიფე** — ნარკომანი. *ვერიკო გამოცდილი გოგო იყო, მოკაიფეთა ამბები კარგად მოეხსენებოდა* [დ. ქართვ.]; **საკაიფო** — რაც კარგ გუნებაზე გააფანებს, ხალისიან განწყობილებას გვიქმნის. *ცა ულუჯრჯესი და საკაიფო*

[ტ.ჰანტ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005); **კაიფშია** – ადამიანი, რომელსაც ნარკოტიკი აქვს მიღებული. რა მგვარ კაიფშია, ვახდე; **ეკაიფება** – ეხუმრება. აცადე, ეკაიფება, ნახე რა იუმორი აქვს (თ. ლომთაძე, 2010).

ლაყაფი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში სპარსული წარმომავლობის ლექსემად მიიჩნევა და განმარტებულია როგორც „ლაყობა, ყბედობა“.

საანალიზო ლექსემას სპარსულში არაბულ ნასესხობად მიიჩნევს მ. ანდრონიკაშვილი: არაბ. la'ab „თავის შექცევა, ხუმრობა, გართობა, თამაში“ = ქართ. **ლაყაფი** (ვილაყფეთანი „ვეფხისტყაოსანში“. შდრ. აგრეთვე **ლაყაბი, ლაყბიერი** – „სახუმრო“ (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, 301). შდრ. მეგრ. **ლაყაფი/ლააფი** – თამაში (ო. ქაჯაია, 2000).

ჟარგონულ მეტყველებაში მრავლობითის ფორმით დასტურდება: **ლაყაფები** – **უაზრო, ბანგრძლივი, თავმომაბეზრებელი ლაპარაკი. ლაყაფები არ იყოს!** [ქ.კასრ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ლაყაფი გაუშვა – იყბედა. *დამიხედე ამ ძუქნას, რა მაჭამა, რა ლაყაფი გაუშვა?* [ზ.კალანდ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ლ. ბრეგაძეც სიტყვის სპარსულ წარმომავლობაზე მიუთითებს.

მაყუთი < ყუათი – არაბ. quwwa 1. ძალა, შესაძლებლობა, ენერჯია. 2. შესაძლებლობა (ყიდვის) (ზ. ბარანოვი, 1989).

ლ. ბრეგაძე „ქართული ჟარგონის ლექსიკონში“ მაყუთს ებრაულიდან ნასესხებად მიიჩნევს (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ქართ. **ყუათი** – ძალა, ღონე, სინოყივრე, ღალა (ქეგლ). W დაიკარგა. შდრ. თაბაუთი < tafawut, ნობათი < nawbat(un).

ქართულ ჟარგონში **მაყუთი** ფულის მნიშვნელობით გვხვდება. **მაყუთი** – ფული. *მაყუთი მოვიტანე* [ო.ჩხ.]; **მაყუთბაზი** – ფულის უკანონო გზით მოშენელი. *თქვენ ხომ მაყუთბაზების მხარეზე ხართ, თქვენი ობიექტურობით, ნუთუ არ იცით თქვენ ეს* [რ. ინან.]; **დაამაყუთა** – ფული მისცა. *თქვენ არ შეგეშინდეთ, კიდევ დაგამაყუთებთ* [რ. ჭეიშ.]; **მაყუთი გაჭრა** – ფული იშოვა. *არა, ტო, პროცენტი როგორღა უნდა გადამეხდა, რაც ოსეთში გასუბნარებული სამი-ოთხი მაშინით მაყუთი გავჭერი...* [მ. მოსულ.]; **მაყუთი იჭრება** – ფული იშოვება. თბილისში... კაი მაყუთი იჭრება [მ. მოსულ.]; **მაყუთს ღუნავს** – ფულს შოულობს არაკანონიერი გზით. *რაიკომის მდივნებს რომ შეიღებებს უნათლავ ეკლესიაში და მაყუთს ღუნავ, ეგ როგორ არის?* [ნ.დუმბ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

სიფათი < არაბ. šifat(un) „აღწერა, თვისება, დამახასიათებელი ნიშანი, ატრიბუტი“. შდრ. ქართ. **სიფათი** – ვულგ. სახე, გარეგნობა, შეხედულება (ქეგლ).

ამავე მნიშვნელობით გამოიყენება ჟარგონში: **სიფათი** – ადამიანის სახე. *ისეთი შეშინებული სიფათი ქონდა, მივხვდი რომ რაღაც შეემთხვა* (თ. ლომთაძე, 2010).

ყომარი < არაბ. qimār „თამაში“ (აზარტული; ხ. ბარანოვი, 1989). შდრ. ქართ. **ყომარი** – 1. ძვ. ოთხი კოჭით თამაში (ი. გრიშ.). კოჭის ერთგვარი თამაში ფულზე; 2. კამათლის თამაში ფულზე (ქეგლ).

ქართული ქარგონული **ყომარი** – აზარტული თამაშის სახეობა; თანამედროვე ქარგონში მიიღო აგრეთვე ჩვეულების, ადათის, წესის მნიშვნელობა: *მე სულ ფეხებზე მკიდია თქვენი თბილისური ყომარი...* (ზ.სამად.); **მოყომარება** – მოგვარება, ჩადენა. *დღისით, მზისით გავვიხდა გასაყეთებელი, რისი მოყომარებაც მაგის ოთახში ხელის ერთი გაქნევით შეიძლებოდა* [ზ.სამად.]; **მოყომარებული** – მოგვარებული; ჩადენილი. *კიდევ რანაირი საქმეები ჰქონდა ბოზოს მოყომარებული...* [მ. მოსულ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ყომარბაზი – პირი, რომელიც თანხაზე თამაშობს. *ძველათ მაგათ ყომარბაზები ერქვათ* (თ. ლომთაძე, 2010). **ბაზი** < სპარს. bāz „თამაში“ შდრ.: სპარს. qimārbāz „ყამბაზი“.

ყომარობს – თამაშობს. *ყომარობს ტოტალიზატორში? მოაყომარა* – მოაგვარა. *ეგ საქმე უკვე მოაყომარა, ახლა სხვა რამეზე ვსაუბრობთ; მოსაყომარებელი – მოსაგვარებელი. *დროზეა მოსაყომარებელი ეგ საქმე* (თ. ლომთაძე, 2010).*

შარაფი < არაბ. šarāb სასმელი; 2. სიროფი; 3. ღვინო (ხ. ბარანოვი, 1989); šarbāt ტკბილი სასმელი, სიროფი. შდრ. ქართ. **შარბათი** (გ. წერეთელი, 1951).

ქართულ ქარგონში **შარაფი** – ღვინო, ქეიფი. *შარაფს არ ეკარებოდი, არ გიზიდავდა შიკები* [გ.ჯავახ.]; **აშარაფა** – აქეიფა. *ზუგდიდში რომ ვყავდი სტუმრად, მაგრა მაშარაფა* [გ.ჩქვან.]; **შარაფისტი** – მოქეიფე, მსმელი. *მატერიალისტი კი არა, შარაფისტი ხარ* [ნ.დუმბ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

საანალიზო სიტყვას სპარსული წარმოშობისად თვლიან: ნ. ჩუბინაშვილი (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961) და დ. ჩუბინაშვილი (დ. ჩუბინაშვილი, 1984). „ქართული ქარგონის ლექსიკონშიც“ **შარაფი** სპარსიზმადაა მიჩნეული. გ. წერეთლისა (გ. წერეთელი, 1951) და ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ის არაბულ ნასესხობად არის კვალიფიცირებული.

სპარსულში დადასტურებულ šarbat სიტყვას არაბულიდან მომდინარედ თვლის მ. გაფაროვი (მ. გაფაროვი, 1974, 286).

šerbet არაბიზმად არის მიჩნეული თურქულ-ქართულ ლექსიკონში, სადაც მისი მნიშვნელობებია: 1. შარბათი; 2. დასალევი წამალი, მიქსტურა; 3. ზოგიერთი ნივთიერების თხევადი მდგომარეობა, ხსნარი (თურქულ-ქართული ლექსიკონი, 2001).

შაირი < არაბ. šīr „პოეზია, ლექსი“ (გ. წერეთელი, 1951); შდრ. ქართ. **შაირი** – 1. ლექსი ოთხმუხლედ (საბა); თექვსმეტმარცვლოვანი, ოთხტაეპიანი ლექსი; 2. ლექსი საზოგადოდ; 3. სახელდახელოდ თქმული, გამკილავი შინაარსის, ჩვეულებრივ, ოთხტაეპიანი ლექსი (ქეგლ). სპარსული გზით შემოსულ ქართულ

ფორმაში **შაირი**, მ. ანდრონიკაშვილის აზრით, დაემთხვა ორი არაბული სიტყვა šīr „ლექი“ და šā'ir „პოეტი“ (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, 301).

შდრ. ქართულ უარგონულ მეტყველებაში სხვადასხვა ფორმით გამოიყენება: **შაყირი** – ხუმრობა, მასხრობა. *სიბანდი და შაყირი არც ჭვარზე ავიკრძალია* [ვ.ჭავჭავაძე.]; **შაყირობს** – ხუმრობს, მასხრობს. *ხან შაყირობ და ხან გლობ* [ვ.ჭავჭავაძე.]; **აშაყირებს** – დასცინის, ამასხარავებს. *ყურებს არ ვუჭერებ, ძმებო, მაშაყირებს-მეთქი, გავიფიქრე* [გ. ქუშბ.]; **შაყირისტი** – ვისაც მასხრობა, შაყირი უყვარს. *ავალიანი ბავშვობიდან უბედური ენის პატრონი და შაყირისტი იყო* [პ.ბერიკ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005).

ხაზი არაბული **ḥaḏ** -იდან მომდინარეობს.

მ. ანდრონიკაშვილს ქართული **ხაზის** ამოსავლად **ḥaḏ**-სთან ერთად არაბული **ḥaz**-იც („ნაქლდვის გაკეთება, დაწირვა“) დასაშვებად მიაჩნია, **შდრ.** ქართ. **წირი** - წერა, საწერელი (მ. ანდრონიკაშვილი, 1965, 304).

შდრ. ქართ. **ხაზი** – 1. ვიწრო ზოლი რისამე ზედაპირზე. 2. რისამე განლაგება ერთ რიგად, ერთ მწკრივში (ქეგლ).

უარგონული გამოთქმა **მოუხაზა** – დატუქსა, დასაჯა. *ყველას აინტერესებდა, ზარებმა მომიხაზა თუ არა* [დ. ფანჯ.] (ლ. ბრეგაძე, 2005); **მოეხაზა** – ცუდად წაუვიდა საქმე. *ძალიან კარგი, რომ მოეხაზა, ველარ იბლატაეებს* (თ. ლომთაძე, 2010).

ხატი < არაბ. **ḥaḏ** ხაზი, ზოლი, კვალი, ტრასა, რიგი, ხელი, დამწერლობა, კალიგრაფია (ზ. ბარანოვი, 1989). ზ. ფრენკელის ვარაუდით, **ḥaḏ** არაბულში არამეულიდანაა შესული. არაბულში ის ჯერ „ამოჭრას“ ნიშნავდა, შემდეგ კი „წერის“ მნიშვნელობა მიიღო (ზ. ფრენკელი, 1886). ამ აზრს იზიარებენ კ. ბროკელმანი (კ. ბროკელმანი, 1928) და გ. წერეთელი (გ. წერეთელი, 1951).

ძველი ქართული ენის ლექსიკონის მიხედვით: **ხატი** – გამოსახულება, ნახატი, მსგავსება, ფერი, სახე, სურათი, შესახვედლობა (ი. აბულაძე, 1973).

შდრ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი: **ხატი** – 1. გარეგნობა, სახე; 2. ღვთაების ან წმინდანის სურათი; 3. წარმართული ღვთაება; 4. (ხევს.) ჯვრის გამოსახულება ორნამენტში.

სამეცნიერო ლიტერატურაში სიტყვა **ხატის** არაბული წარმომავლობა პირველად დ. ჩუბინაშვილმა აღნიშნა (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

სპარსულში **ḥaḏ** სიტყვას არაბულიდან ნასესხებად მიიჩნევენ ი. ვულერსი (ი. ვულერსი, 1855), მ. გაფაროვი (მ. გაფაროვი, 1974) და მ. მოინი (მ. მოინი, 1996). თურქულში საკვლევ სიტყვას არაბულიდან მომდინარედ თვლის ლ. ბუდაგოვი (ლ. ბუდაგოვი, 1869).

არაბული **ḥaḏ**-ისა და სალიტერატურო ქართული **ხატის** მნიშვნელობათა შედარებისას აშკარაა სემანტიკური სხვაობა. ქართულში მას უჩნდება ახალი შინაარსობრივი ნიუანსი, არაბულ-სპარსულ-თურქული ენებისათვის უცნობი, ახალი სემა: „წმინდანის სახე“.

შდრ. ქარგონული გამოთქმა **დაგიბატავ** – ამბობენ მაშინ, როცა არ სურთ გასცენ (ან არა აქვთ) ის, რასაც მათგან თხოულობენ; დაცინვით გულისხმობენ: რასაც მთხოვ, იმას ვერ გაძლევ „ნატურალური სახით“, ამიტომ დახატულს მოგართმევო. *სად გაქვთ ბეჭედი მესტრო? – დაგიბატავთ ბეჭედს!* [თ. კვაჭანტ.]]; **დახატა** – კარგად გააკეთა; სხვა პირისთვის სასურველი რამ მოიმოქმედა. *ლეილას გაელიმა და დიდედას გადმობირებას დამპირდა. იმ საღამოსვე შეასრულა კიდეც. დიდედამაც „გაასწორა“, მაშინდელი ქარგონით: „დახატა“: – რა უშავს, წავიდეს. სწავლას წინ რა დაუდგება. თანაც ახლა [ვ.კოტეტი.] (ლ. ბრეგაძე, 2005). შდრ. **დახატა** – მოუხდა. **დახატა ამ კაბამ**, არა? (თ. ლომთაძე, 2010).*

როგორც ჩანს, არაბული წარმოშობის სიტყვები საკმაოდ გვხვდება ქართულ ქარგონულ გამოთქმებში. მათი შესწავლა აუცილებელია როგორც ქართული ენის ლექსიკური ფონდის, ასევე, ქართულ-არაბული ენობრივ-კულტურული ურთიერთობების კვლევის კუთხითაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ი. აბულაძე, 1973 – ი. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- მ. ანდრონიკაშვილი, 1965 – მ. ანდრონიკაშვილი, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლის შესახებ ქართულში: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. 105, 1965.
- ბ. ბარანოვი, 1989 – Х. К. Баранов, Арабско-русский словарь, М., 1989.
- ვ. ბელკინი, 1975 – В.М. Белкин, Арабская лексикология, М., 1975.
- ლ. ბრეგაძე, 1075 – ლ. ბრეგაძე, ქართული ქარგონის ლექსიკონი, თბ., 2005.
- კ. ბროკელმანი, 1928 – С. Brockelmann, Lexicon Syriacum, Cottingae, 1928.
- ლ. ბუდაგოვი, 1869 - Л. Будагов, Сравнительный словарь турецко-татарский наречий, Т. I- 1869, Т. II-1871.
- მ. გაფაროვი, 1974 – М. А. Гаффаров, Персидско- русский словарь, М., 1974.
- ი. გრიშაშვილი, 1997 – ი. გრიშაშვილი, ქალაქური ლექსიკონი, თბ., 1997.
- ი. ვულერსი, 1855 – I. Vullers, Lexicon Persiko-Latinum Etymologicum, Bonnae ad Phenum, T. I, 1855.
- თურქულ-ქართული ლექსიკონი, სტამბოლი, 2001.
- ჯ. ლოვი, 1881 – J. Löw, Arameische Pflanzennamen, Leipzig, 1881.
- თ. ლომთაძე, 2010 – თ. ლომთაძე, თანამედროვე ქართული სოციოლექსები, თბ., 2010.
- მ. მოინი, 1996 – Mo'in M., Persian Dictionary, Tehran, 1996.
- მ. ნედოსპასოვა, 1978 – მ. ნედოსპასოვა, უცხო წარმოშობის ლექსიკა არაბულ ოთხთავში, თბ., 1978.

- ზ. ფრენკელი, 1886 – S. Fraenkel, *Die arameischen Fremdwörter im Arabischen*, 1886.
- ქებელ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, რვატომეული, არნ. ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1950-1961.
- დ. ჩუბინაშვილი, 1984 – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 – ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.
- გ. წერეთელი, 1951 – გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951.
- გ. ჯაფარიძე, 1989 – გ. ჯაფარიძე, მუსლიმი მოღვაწეები ათ-თიფლისის ნისბით VIII-XIV საუკუნეებში, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, №4, 1990.

LELA AVALIANI, EKA DADIANI

VOCABULARY OF ARABIC ORIGIN IN GEORGIAN SLANG

Words and expressions borrowed from oriental languages, including Arabic, have an important place in the lexis of Georgian.

Georgian-Arab relations start from the very first centuries of the spread of Islam. In the course of the centuries the language contact between Georgian and oriental (Arabic, Turkish, Persian) languages led to the transfer of the Arabic lexis into Georgian.

Arabic borrowings that have been established in the Georgian language are different in nature and date back to various epochs; one part of the borrowings became part of the Georgian language due to the actual interaction between the languages, while the other part was transferred directly from Arabic or other languages (Persian, Turkish, Armenian, etc.) into Georgian through literary sources.

The article is dealing with the lexical units of Arabic origin that occur in Georgian slang. When applied in Georgian, such words mostly have a modified meaning or contain additional semantic nuances, for example, *aripi*, *a'vari*, *baiti*, *bairamoba*, *kaipi*, *laqapi*, *maquti*, *sipati*, *qomari*, *šarapi*, etc.

ხათუნა ბაბუნაშვილი

ენა და ინტერნეტი

21-ე საუკუნეში ინტერნეტი ფართო საზოგადოებისთვის სულ უფრო და უფრო მისაწვდომი ხდება - ენის როლი კიბერსამყაროში დღითიდღე იზრდება. ეს არის გამოწვევა, რომელიც უნიკალური შესაძლებლობების პარალელურად შეიცავს საფრთხეებსაც. ბუნებრივია, ჩნდება კითხვები: რა სახის ენობრივ ცვლილებებს განიცდის ენა გლობალურ ქსელში? რა გავლენა აქვს მასზე ინტერნეტ ტექნოლოგიებს და შესაძლებელია თუ არა ინტერნეტის ენის სტანდარტიზაცია? ამ კითხვებზე პასუხების მისაღებად კვლევებს ატარებენ არა მარტო ენათმეცნიერები, არამედ მომიჯნავე დარგების სპეციალისტებიც.

„ინტერნეტის ენა“ – ეს ტერმინი შეიძლება განიმარტოს 4 სხვადასხვა მნიშვნელობით:

1. ბუნებრივი ენა, რომელიც გამოიყენება ინტერნეტში (მაგალითად, ელექტრონული ფოსტა, ვებ-გვერდები და ა.შ.);
2. სპეციალური კოდირების სისტემა კომუნიკაციის კონსტრუირებისთვის, რომელიც ხორციელდება ინტერნეტში;
3. ბუნებრივი ენა, კოდირების სისტემა ან ინტერფეისი, რომელიც გამოიყენება ინფორმაციის შესაკრებად გლობალურ ქსელში (მაგალითად, საძიებო სისტემები, მანქანური თარგმანების პროგრამები და ა.შ.);
4. სპეციალური ტერმინოლოგია, რომელიც გამოიყენება ინტერნეტზე საუბრისას (მაგალითად: სერვერი, ბრაუზერი, HTTP და ა. შ.) (Naomi C. Baron „Language of the internet“, 2003).

წარმოდგენილ სტატიაში როცა ვიყენებთ ტერმინს „ინტერნეტის ენა“, ვგულისხმობთ პირველს, ე.ი. ბუნებრივ ენას, რომელსაც დევიდ კრისტალი უწოდებს „Netspeaks“-ს, სხვა ლინგვისტები - კომპიუტერით განხორციელებულ კომუნიკაციას (Computer Mediated Ccomunication), რომელიც განიმარტება, როგორც შეტყობინების გაგზავნა ან მიღება კომპიუტერის მეშვეობით, ე.ი. წერილობითი ფორმის კომუნიკაცია, რომელიც ხორციელდება ინტერნეტით. გამოყენების სფეროს მიხედვით გამოყოფენ მის 6 სტილს: ელექტრონული საფოსტო გზავნილების, ე.წ. ჩათების, ვირტუალური სამყაროს, სხვადასხვა ვებ-გვერდების, ბლოგებისა და მყისიერი გზავნილების ენა. ინტერნეტენის ეს სახესხვაობები შეიძლება იყოს:

1. დიალოგური ან მონოლოგური.
2. სინქრონული ან ასინქრონული.

ელექტრონული ფოსტა წარმოადგენს კომპიუტერით განხორციელებული კომუნიკაციის ასინქრონულ ფორმას: ერთი გამგზავნი, ერთი მიმღები. თუმცა

გადამისამართების ფუნქცია დღეს უკვე შესაძლებელს ხდის, რომ წერილი მიიღოს მესამე პირმაც. სწრაფი გზავნილები არის კომპიუტერით განხორციელებული კომუნიკაციის სინქრონული ფორმა, რომელიც ელექტრონული ფოსტის მსგავსად გამოიყენება ერთის ერთთან ურთიერთობისთვის. ჩათი არის სინქრონული კომუნიკაცია ერთის ბევრთან სასაუბროდ. ვირტუალური სამყარო - ესაა მრავალმომხმარებლიანი სინქრონული კომუნიკაციის ფორმა. ვებ-საიტები კი მონოლოგური ასინქრონული კომუნიკაციის ფორმაა. იგი მსოფლიო გლობალურ ქსელში განთავსებული მასალაა, რომელიც ყველას შეუძლია ნახოს. ვებ-საიტები შედგება ვებ-გვერდებისაგან. ვებ-გვერდი შეიძლება იყოს ინდივიდუალური, ორგანიზაციისა თუ კომერციული. მათი შექმნა 1990 წლების დასაწყისში უკავშირდება ტიმ ბერნერსს. მან შემოიღო ცნება URL (Uniform Record Location), რომლითაც თითოეული ვებ-გვერდის განთავსება შესაძლებელია უნიკალურ მისამართზე. მონოლოგური ასინქრონული კომუნიკაციის ფორმაა ბლოგიც, რომელიც რეალურად ვებ-გვერდია. იგი პირველად შეიქმნა 1997 წელს ჯორჯ ბარგერის მიერ და მოიცავდა იმ საიტების სიას, რომელსაც ბლოგერი თვლიდა საინტერესოდ. დღეს ბლოგები თემატურად განვითარდა, მაგრამ ყველაზე გავრცელებული მიმართულებაა დღიურები.

“Netspeaks“-ის შინაარსის გაგება შესაძლებელია მხოლოდ ინდივიდუალურად, კონკრეტული ინტერნეტ სიტუაციის გათვალისწინებით (D. Kristal, 2006, 98). თითოეულ ინტერნეტ ჟანრში სტილურ თავისებურებებს განაპირობებს 4 ძირითადი ნიშანი:

1. გზავნილის ფუნქცია, ე.ი. მიზანი

ძალიან მრავალფეროვანია ის მიზნები, რომლის გამოც ყოველდღიურად მილიონობით წერილი იგზავნება ინტერნეტით. სწორედ წერილის მიზანი განსაზღვრავს მის სტილს. მაგალითად, რადიკალურად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან მეგობრისთვის მიწერილი წერილი და სამსახურის თაობაზე შევსებული აპლიკაცია.

2. ტექნიკური შესაძლებლობები

ტექნიკური მოწყობილობა, რომლითაც ენა ვრცელდება, მოქმედებს მის ფორმაზე და შესაძლოა შინაარსზეც. გავლენა განსაკუთრებით შესამჩნევია CMC-ის შემუშავების პროცესში. განვიხილოთ სხვაობა სინქრონულსა და ასინქრონულ ტექსტებს შორის. მაგალითად, ელექტრონული ფოსტით გაგზავნილი წერილი ძალიან ჰგავს ტრადიციულ ნაბეჭდ ტექსტს. გამგზავნი წერისას არაა შეზღუდული დროში. შეუძლია შეასწოროს და შემდეგ გააგზავნოს. სინქრონული - სწრაფი გზავნილები (IM) კი მსგავსია პირისპირ კომუნიკაციისა. გზავნილის გადაცემა მყისიერია. სინქრონული წერილები, როგორც წესი, მოკლე და გაუსწორებელია. გავლენას ახდენს აგრეთვე ტექნიკური მოწყობილობის ფიზიკური შესაძლებლობები, რომელზეც იქმნება გზავნილი. მაგალითად, სხვადასხვა შესაძლებლობები აქვს, მობილურს, პლანშეტსა და კომპიუტერს.

3. სპეციალური ლინგვისტური თავისებურებები

„Netspeaks“-ისათვის დამახასიათებელია: ღიმილაკები, აკრონომები და აბრევიატურები. მათი გაშიფვრა და შინაარსის გაგება შესაძლებელია მხოლოდ ინდივიდუალურად, კონკრეტული ინტერნეტ სიტუაციის გათვალისწინებით (D. Kristal, 2006, 98);

4. მონაწილეთა პიროვნულობა

კომუნიკაციის მონაწილეთა პიროვნული თვისებები მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გზავნილის სტილზე. ეს ზემოქმედება იმდენად მრავალფეროვანია, რამდენადაც – თავად ადამიანი.

ბუნებრივი ენა, რომელიც გამოიყენება ინტერნეტში, უმრავლეს შემთხვევაში არის წერილობითი. მიუხედავად ამისა, ინტერნეტის ენის მკვლევრები (Naomi C. Baron, 1998; David Kristal, 2001) აღნიშნავენ, რომ ეს ენა უფრო ჰგავს მეტყველებას, ვიდრე წერით ფორმას. განსაკუთრებით ეს კომენტარი ეხება ელექტრონულ ფოსტასა და სწრაფ გზავნილებს. დღეს არსებული მონაცემებით კომპიუტერით განხორციელებული კომუნიკაცია შესაძლოა განვიხილოთ, როგორც ერთგვარი ენობრივი კენტავრი, ტრადიციული წერილობითისა და პირისპირ დისკურსის ფუნქციით. ხაზგასასმელი ფაქტია ასევე ის, რომ აქამდე მხოლოდ ინტერნეტსივრცისთვის დამახასიათებელი ტერმინების გამოყენება იწყება ყოველდღიურ მეტყველებაში. დევიდ კრისტალი „Netspeaks“-ს გამოყოფს, როგორც ენის ახალ სახეობას – „მესამე სფეროს“ („Third Medium“) (D. Kristal, 2006, 52) თავისი ლექსიკით, გრაფოლოგიით, გრამატიკითა და გამოყენების კონდიციებით. თუმცა ეს მოსაზრება ენათმეცნიერების თვალსაზრისით საკმაოდ პროვოკაციულია და მის დასამტკიცებლად კომპლექსური კვლევების ჩატარებაა საჭირო, მაგრამ ყველასათვის ცნობილია და მტკიცებას არ საჭიროებს ის, რომ მნიშვნელოვანი სოციალური ცვლილება აუცილებლად აისახება ენაზე. ინტერნეტის, როგორც კომუნიკაციის საშუალების, მასიურად გამოყენება უდავოდ რადიკალური სოციალური ცვლილებაა. ენობრივი ურთიერთობის ახალი სფეროს გაჩენა არის ათასწლეულის სიახლე, რომელიც აუცილებლად აისახება თავად ენაზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- N. S. Baron, 2003 – N. S. Baron, Language of the Internet. In A. Farghali (Ed.), 2003.
- The Stanford handbook for language engineers (pp. 59-127), Stanford, CA: CSLI Publications.
- D. Crystal, 2001 – D. Crystal, Language and the Internet. Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- D. Crystal, 2006 – D. Crystal, Language and the Internet. Cambridge University Press, 2 edition, 2006.

KHATUNABABUNASHVILI**LANGUAGE AND INTERNET**

In the 21st century the role of a language in a cyberspace becomes increasingly important. Apart from the unique opportunities, internet is full of uncertainties. Naturally, a large variety of questions come to mind. What are the changes that the language undergoes in the global web? What are the impacts of internet technology and whether it is possible to standardize the language of internet? Not only the linguists but also professionals of other fields carry out research to find the answers.

Depending on the sphere of application, 6 styles have been identified: the language of the e-mail messages, the so-called chats, the virtual world, various websites, blogs and instant messaging. These varieties of internet language could be grouped as a) dialogues or monologues, b) synchronous or asynchronous.

Stylistic specificities of each internet genre depend on four distinctive features: 1) the function of the message, i.e. its goal; 2) technical capacities; 3) special linguistic features; and 4) identity of participants.

Extensive use of internet as a communication tool indeed means a radical social change. The novelty of the millennium – a new sphere of language relations will definitely affect the language.

ინეზა გაბელაია

ხალხური პედაგოგიკა - არაფორმალური სწავლების საფუძველი (ეთნობრაფიული მასალების მიხედვით)

ტრადიციული ხალხური აღზრდის სისტემის არსი საქართველოში საკუთარი რელიგიურ-კულტურული ცხოვრების დონიდან, საზოგადოებრივი მოწყობის წესიდან გამომდინარეობდა და ცოდნის შექმნას, აღზრდას, ზნეობრივი ადამიანის ჩამოყალიბებას, პიროვნულ განვითარებას უზრუნველყოფდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე, თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების, გლობალიზაციის, ტრადიციული კულტურული მემკვიდრეობის მივიწყების საშიშროების პირობებში უფრო და უფრო აქტუალურია ხალხური პედაგოგიკა. სიცოცხლის მანძილზე განგრძობადი არაფორმალური განათლებისთვისაც თუ რამე უნდა გამოვიყენოთ, ესაა წინაპართა გამოცდილების, ჩვევების, სიყვარულისა და მეგობრობის, გაუტეხლობა-ვაჟაკაცობის, მოწყალება-მზნეობის, სწავლის უპირატესობის მასწავლებელი, გასათვალისწინებელი რჩევები, საქართველოს გადამრჩენი თაობების აღმზრდელი წინაპართა სწავლანის შემცველი ამბები, ლექსები ისტორიულ პირებზე, მოვლენებზე, სალოცავ-სიწმინდეებზე.

პედაგოგიური მოღვაწეობის დროს ოჯახსა და სკოლაში, გაკვეთილზე (მაგალითად, აკაკი წერეთლის „იავნანამ რა ჰქმნა“, ლექსი „ვეფხისა და მოყმისა“, „ვეფხისტყაოსანი“ და სხვა ნაწარმოებთა), დამატებითი მეცადინეობის დროს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ქართველის შინაგანი ბუნების მწვრთნელი ხალხური აღზრდის სისტემის შესახებ შეგროვილი მასალის გამოყენებით არაერთგზის მიღებული შედეგი: ამა თუ იმ ტრადიციის, ლეგენდის, თქმულების, ზღაპრის, ანდაზის ახსნა-სწავლება უფრო მეტ ინფორმაციას აძლევს მოსწავლეს ეთნიკური მიკუთვნებულობის, ერთობის, ყოფის შესახებ; საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში გავრცელებული თამაშობების სპეციფიკისგაცნობა ბავშვს არწმუნებს იმაში, რომ აღზრდის სამსახურში მდგომი ტრადიციული ხალხური ყოფის ბევრი ნიუანსი მიმართული იყო ზნეობრივ-ფიზიკურად სრულყოფილი, ჯანსაღი ადამიანის აღზრდისაკენ.

ყველა ქართველისთვის გამორჩეული მნიშვნელობა აქვს დედის „ნანას“¹ სადაც ჩანს დედის სულიერი განწყობა, იდეალი, სურვილი იმისა, რომ შვილი

¹ მეცნიერები „იავნანას“ ქალღვთაება „ნანას“ კულტს უკავშირებენ. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ მზის ეს ჰიპოსტასი შეერწყა ღვთისმშობლის კულტს და განასახიერებდა ბუნების დედურ ძალებს, განაგებდა მიწის ნაყოფიერებას, ბუნების კვდომა-აღდგინებას, მფარველობდა სიყვარულს. ღვთაება ნანას სადიდებელ-საგალობელი „იავნანას“ სიტყვები და მღვლოდა ბავშვის გრძნობებზე მოქმედებდა, ამშვილებდა მას (რ. თოფჩიშვილი, 2008, 267).

ფიზიკურად და სულიერად ჯანმრთელი რაინდი გაიზარდოს. შდრ.: სამეგრელოს ეთნოგრაფიული მასალებით: „ნანა იყო ულამაზესი ქალი, რომელიც აკვანში მწოლიარე ყრმას დაამღერდა, დაამწყალობებდა კეთილშობილებას, ქვეყნისა და მეგობრის მსახურებას, სიყვარულს, მანდილის პატივისმცემლობას. ქალიშვილს მოუსურვებდნენ მშობლიური მიწის, ოჯახის დედაბოძის, შვილის, მტერ-მოყვრის, საკუთარის სიყვარულს“.

ერთ-ერთი, რაც არაფორმალურ სწავლას უნდა ემსახურებოდეს, ეთნიკური თვითშეგნების დონეების, სოციალურ-ფსიქოლოგიური და იდეოლოგიური, საოჯახო ურთიერთობების მოწესრიგებაა. სოციალურ-ფსიქოლოგიური დონის ელემენტების, კერძოდ, კოგნიტიური წარმოდგენების უზრუნველყოფა შეიძლება ხალხური სიბრძნით, გენეალოგიური გადმოცემებით, თქმულებებით. აუცილებელია ხალხში დავანებული, საუკუნეებით გამოცდილი ცოდნის გამოყენება მომავალი თაობის აღზრდაში.

ეთნოგრაფიული სინამდვილე:

სამეგრელოში, წალენჯიხის რაიონში კაკულის და გულის მოუპარავთ ბავშვები და რომ არავის ენახა, ჩაუსვამთ კიღობანში. არქანიებს გაუგიათ და დაუბრუნებიათ ბავშვები მშობლებისთვის. ამის შემდეგ ქორწინება იკრძალება არქანიებს, კაკულებსა და გულებს, არქანიებსა და გატაცებული ბავშვის გვარის ქალ-ვაჟს შორის. და თუ მაინც ასეთი რამ მოხდება, ძირითადად ბიჭი ბავშვები ელუბებათ“; „ძმებ არქანიებს ცოლად ჰყავდათ გოგონია და გულია. ეს ორი ძმა მდინარე ოლორის სათავე სოფელ ჩინარაში მოდიოდნენ და წველიდნენ ირემს. ერთ დღეს ცოლები გამოყვნენ ჩუმად და ნახეს თავიანთი მეუღლეების ერთმანეთთან მეგობრული ურთიერთობა. ამ დროიდან მოხდა დათქმა, რომ ერთმანეთზე არ დაქორწინებულყვნენ, განსაკუთრებული და გამორჩეული ძმობა ჰქონოდა ორ გვარს.² ერთიც მოხდა ისე, რომ ქმრის სიკვდილის შემდეგ გათხოვდა ცოლი და ქალიშვილმა შეიცვალა გვარი. გოგონიას ნაცვლად დაეწერა აფხაზის, მამინაცვლის გვარზე. არქანიამ, რომელმაც არ იცოდა, რომ მისი საცოლე სინამდვილეში გოგონია იყო, მოიყვანა ცოლად. ქმარი, არქანიას კაცი დაიწვა, ცოლიც უდროოდ მოკვდა“; „ნაადღვომევს, პირველ ორშაბათს (თუთაშხას) ბანძაში ერთმანეთისადმი ძმობაშეფიცული გაბუნები და კეკელიები ზეიმობდნენ ჭვენეირობას“. ამ დღეს ამ ორი გვარის წარმომადგენლები მიდიოდნენ ჰყონდიდის მონასტერში. მთაზე ისინი შეუიარაღებელი ხელით გლეჯდნენ დიდ ხეს, მღეროდნენ „ეისა კირიე“-ს. ამ ხეს წაიღებდნენ ბანძაში და წმინდა გიორგის ეკლესიაზე მიაყუდებდნენ უკუღმა. შემდეგ გვარებიდან უხუცესი კაცები ავიდოდნენ ხეზე, დაილოცებოდნენ და

² მეტი დამაჯერებლობის შემცველი იქნება ახსნა, რომ „წილიანი“ (ღვთის წილი) ირემი რაიმე განსაკუთრებული ნიშნით გამოირჩეოდა დანარჩენი ნადირისაგან (ოქროს რქებით, თეთრი ფერით, თეთრი ლაქით) და იგი გამორჩეულობის, განსაკუთრებულობის სიმბოლოა

იტყოდნენ: როგორც ეს ხე მოიგლიჯა და გახმება, ისე გახმეს და დაიღუპოს ჩვენი მტერიო. შეფიცული ძმობის გამო არ შეეძლოთ დაქორწინება“.

აღნიშნული და სხვა უამრავი თქმულება იქმნებოდა იმისთვის, რომ ესწავლებინათ მომავალი თაობისათვის ნათესაურ-მოყვრული, სისხლის არაღრვეის ვალდებულებების შესახებ, რომ იგივე ვრცელდებოდა გვარში შესულებზე, დამეგობრებულზე, ძიძვილეზე. აღნიშნულ და სხვა მსგავს მასალას ვიყენებ „ალჟა ქეთელაურის“, „სტუმარ-მასპინძლის“, „ჰაკი აძბას“, „გამზრდის“ და სხვა ნაწარმოებთა სწავლებისას, აგრეთვე სასწავლო ექსკურსიების დროს.

შემოქმედებითი ინტელიგენციისაგან, მასწავლებლისაგან მოსწავლეებისთვის სწორი მიმართულების მიცემის შემდეგ ყალიბდება შესაბამისი დამოკიდებულება ტრადიციასა და თანამედროვეობასთან. შედეგი ეფექტურია: **ბავშვი რწმუნდება**, რომ ნაწარმოებებში აღწერილი ამბები ხალხში მომხდარი სინამდვილეა; რომ ავთანდილის, ჰაკის, ალჟას, ჯოყოლას, ხევისბერი გოჩას ჩამოყალიბებაში გარემომ და ტრადიციული აღზრდის მეთოდებმა ითამაშეს; როგორ ცდილობდნენ შემოქმედები და რიგითი ადამიანები, „სწორად აღზრდილიყო ხვალე“.

ცნობიერი დამოკიდებულება ადამიანს აძლევს საშუალებას, სინამდვილე წარმოიდგინოს კონკრეტულ სიტუაციასთან ერთიანობაში მყოფ შესაძლებლობათა მთელ სისტემად. მითი, რომელიც ბავშვს ასწავლის, მაგალითად, ამირანის თავგადასავლისა და მოღვაწეობის შესახებ, უფრო დამაჯერებელი ხდება ხალხში შეგროვებული მასალის მოხმობის შემდეგ: „ჩემ შვილის შვილს ბავშვობაში ვუყვებოდი ამბავს, როგორ მოიტაცა დევემა მეზობლის ბავშვი. ვინაიდან დევს ბავშვი თავისთვის უნდოდა, დათმო ბოროტება და გაზარდა ძლიერ, გონიერ და მოყვარე, ქვეყნისთვის თავდადებულ ადამიანად. ვეუბნებოდი, რომ სხვათაგან ამიტომაც მხოლოდ ეს დევი დარჩა დაუმარცხებელი და საკუთარი სიკვდილით მოკვდა. ასეთ დევთან გაზრდილი კაცი შემდეგში საჭიროების დროს აჩენდა შესაძლებლობებს, უზრუნველყოფდა ქვეყნისა და მოყვასის წარმატებულ ყოფნას. ბავშვი თანდათან მიიჩნია იმას, რომ სიკეთესა და სიყვარულთან ერთადაა ძალა ძლიერი. და ეს ყველაფერი ახლაც სჭერა. მეუბნება, რომ ეს ყველაფერი აძლევს ძალას წინააღმდეგობის დაძლევისას“.

შემეცნების ხალხური მეთოდი აზიარებს მომავალს საკუთარი ეთნიკური ერთობის სვე-ბედთან, სამშობლო-ხალხის სიყვარულთან. უვითარებს აგრესიისაგან, კულტურული და ფიზიკური განადგურებისაგან დაცვის საფუძველს. ამდენად, უდავოა, რომ არაფორმალური განათლების მთავარი სტრატეგია უნდა იყოს ადამიანურ ღირებულებების ჩამოყალიბებაზე, ფიზიკურ-ზნეობრივად ძლიერი ვაჟკაცის აღზრდაზე ორიენტირება.

აღზრდაში უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებდა თამაშობები. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, „ჩვეულება სიმბოლურად ბავშვის ცხოვრებასთან პირველ შეხებას და მისი მომავლის დაგეგმვის პირველ მცდელობას

წარმოადგენდა... ბავშვის გარშემო შემოწყობილი ნივთები სიმბოლურად ცხოვრებისა და ქცევის იმ მოდელებს ასახავდა, რომელიც ვაჟისთვის და გოგონასთვის სასურველ ქცევის სტერეოტიპად განიხილებოდა“ (რ. თოფჩიშვილი, 2010, 637). დიახ, ბავშვები საქართველოს სხვადასხვა თემში გეოგრაფიული გარემოსა და რელიეფის შესაბამისი თამაშობებით ერთობოდნენ და ორ უნარს - ფიზიკურსა³ და გონების ივითარებდნენ.

დღევანდელი ეკონომიკური პირობებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ ოჯახი ვეღარ ითვალისწინებს საკუთარი, ბავშვის სწორი სოციალიზაციის ვალდებულებას. თანამედროვეობის უმთავრეს პრობლემად ყოფა და არსებობისთვის ბრძოლა იქცა, უკანა პლანზე გადაიწია სულიერმა ფასეულობებმა: „აღზრდის წეს-ჩვეულებებით იყო გაჯერებული ქართული საოჯახო ურთიერთობები. ოჯახის წევრთა დამოკიდებულება ერთმანეთისადმი, უცხოისადმი, პასუხისმგებლობა საქმისადმი; ცხოვრების წესი ზრდიდა პატივისცემის გრძნობას ბავშვში, აჩვენებდა მათ მიმართებებს, ცხოვრების სწორად წარმართვას. ყველა ქართულ ოჯახში ასწავლიდნენ ბავშვებს მშვიდობიან ცხოვრებას, ადამიანის სიყვარულს. სიზარმაცის, მუქთახრობის, თაღლითობის გმობას. ოჯახის უფროსს, მამაკაცსა და ქალს თავის ასაკისა და გამოცდილების გამო პრივილეგიები ჰქონდა. დედ-მამიშვილებშიც კი, უფროს-უმცროსობას აფასებდნენ. თუ ოჯახში უფროსი ძმა შევიდოდა, უმცროსი აუცილებლად ფეხზე ადგებოდა. ახლა ასე აღარ არის. ცოლი ძალიან დიდ პატივს სცემდა კაცს და მის დაუკითხავად არაფერს აკეთებდა, მაგრამ ახლა ეს უფრო თავისუფალი გახდა. როცა ქალიშვილი მიაღწევდა სიმწიფის ასაკს, მამინ ბებია დაისვამდა და აუხსნიდა, თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო იგი გათხოვებამდე და გათხოვების შემდეგ, ბიჭს კი – ბაბუა. ადრე აღმზრდელობითი საუბრები ხშირად იმართებოდა ოჯახებში, მაგრამ ახლა მშობლებს შვილებისთვის აღარ სცალიათ. მოცლა მხოლოდ საჭმლის მიწოდება და ჩაცმა-დახურვა ჰგონიათ“ - გეუბნებიან მოხრობელები.

თუ მივიღებთ, რომ ბავშვობა ის საშუალებაა, რომელიც კულტურის ღირებულებების არა მხოლოდ განმტკიცებას, არამედ გადახედვას ემსახურება, რომ ოჯახი ახედებდა ბავშვს ადამიანობის სრულფასოვნების აუცილებლობაში, უწესრიგებდა შინაგან სამყაროს, ამზადებდა მომავალი ცხოვრებისთვის, უვითარებდა გონებრივ-ფიზიკურ მონაცემებს, გამოუმუშავებდა სიმართლის გრძნობას, გაწონასწორებულად ცხოვრების უნარს, მაშინ ზედმეტია მტკიცება

³ ფიზიკური მზაობა სჭირდებოდათ ერთმანეთის გვერდით ძლიერად დგომის საშუალებად, ხელოვნური გარემოება-ფაქტორების გასამკლავებლად

იმისა, თუ რა მნიშვნელოვანია სულიერ-ზნეობრივი სრულყოფის განმაპირობებელი ხალხური აღზრდის მეთოდების არაფორმალური აღზრდის საშუალებად გამოყენების აუცილებლობა:

დასკვნის სახით შეგვიძლია ვთქვათ:

1. მოზარდის კულტურის, მისი ცხოვრების მოწესრიგების განმსაზღვრელია საზოგადოების ბავშვისადმი დამოკიდებულება, თუ როგორ ხედავს საზოგადოება ბავშვის როლს, როგორ ხდება ოჯახის, სკოლისა და საზოგადოების მიერ მისი სწორი სოციალიზაცია.

2. სკოლამ და ოჯახმა, საზოგადოებამ უნდა გაუღვიძოს ინიციატივა შესწავლის ნიჭით დაჯილდოებულ ბავშვს სულიერი სრულყოფის მასწავლებელი მასალის მიღების, ეროვნულ ფესვთან კავშირში ცხოვრების აუცილებლობის ინიციატივა. სავალდებულოა მომავალი თაობა ხშირად ოჯახსა და სკოლის გარეთ საზოგადოებაში უსმენდნენ საქართველოს კუთხეებზე შექმნილ ლექსებს, სიმღერა-ლეგენდებს, რომ წარსულის მოწონება-მონატრებამ მისცეს მათ უკეთესი ხვალესთვის ბრძოლის საშუალება, შეახსენოს მათ საქართველოს სხვადასხვა თემის მკვიდრთა მახასიათებლები, ზოგჯერ იუმორისტული ფერებით წარმოჩენილი თვისებები.

3. გამომდინარე იქიდან, რომ აღზრდის სისტემა ემსახურება ღირებულებების განმტკიცება-დაცვას და შინაარსობრივად ამდიდრებს დეკლარირებულ ნორმებს, სკოლა, ოჯახი და საზოგადოება უნდა გასცდეს ერთმანეთთან ურთიერთობის ფორმალურ საფეხურს. აღნიშნული სუბიექტების მოწესრიგებული ურთიერთობის უზრუნველყოფას უნდა მივალწიოთ თანასწორუფლებიანი, სამართლიანობის („ყველა ადამიანია“, „კარგის ქმნა სჯობია“, „სიყვარულისა და სამართლიანობისთვის ბრძოლის“) აუცილებლობის ჩანერგვით; საჭიროა: მასწავლებლის, საზოგადოებისა და მშობლის ეფექტური კომუნიკაცია; მშობლის დარწმუნება იმაში, რომ მოზარდის სულიერი სრულყოფისთვის აუცილებელია არა მატერიალური უზრუნველყოფა, არამედ ხალხური აღზრდის სისტემაში არსებული მეთოდების გამოყენება.

დამოწმებული ლიტერატურა

- რ. თოფჩიშვილი, 2008 – რ. თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოგრაფია, თბ., 2008.
- რ. თოფჩიშვილი, 2010 – საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია, რ. თოფჩიშვილის საერთო რედაქციით, თბ., 2010.
- საველე ეთნოგრაფიული მასალები.

INEZA GABELAIA**FOLK PEDAGOGY AS A BASIS FOR NON-FORMAL EDUCATION
(ACCORDING TO ETHNOGRAPHIC MATERIALS)**

The very core of traditional system of education in Georgia had roots in the religious and cultural life, and social stratification and promoted knowledge acquisition, the formation of a moral person and personal growth. Folk pedagogy is becoming increasingly vital in the era of modern technology, cultural globalization, and possible threat to traditional cultural heritage.

Traditionally, a family was an organizing principle in physical and mental development of a child, supporting child's inner world, leading him to embrace justice, and preparing him for further life. The attitude of the society towards a child is crucial for the development of child's culture and life skills.

Schools, families and the society are responsible for stimulating initiative in gifted children. For future generation it is essential to embrace poetry, songs and legends that depict the life of Georgian regions; this will empower them to show initiative for better future.

Due to the fact that the educational system serves for strengthening values and enriches the declared norms. Schools, families and the society should go beyond the established formal relations. Effective communication is necessary between teachers, parents and the society.

Not only material support but also the methods of folk pedagogy are to be applied in order to ensure an overall spiritual development of an adolescent.

თამარ ბასიტაშვილი

**ჭურჭლის აღმნიშვნელი
ერთი ლექსების შესახებ „რუსუღანიანში“
(ფინჯანი)**

ქართულ-ირანულმა ისტორიულმა, პოლიტიკურმა, კულტურულმა ურთიერთობებმა განაპირობა ენობრივი ურთიერთობები. სპარსულიდან ქართულ ენაში ნასესხობები მკვიდრდებოდა როგორც ცოცხალი ენობრივი ურთიერთობების შედეგად, ასევე სამწერლობო გზითაც.

აღორძინების ხანა ქართულ მწერლობაში აღინიშნება სპარსული ლიტერატურის დიდი რაოდენობით შემოდინებით. არ დარჩენილა თითქმის არც ერთი ჟანრი სპარსული მწერლობისა, რომელიც უყურადღებოდ დარჩენილიყო ჩვენთვის. სპარსული მწერლობის საუკეთესო ნიმუშები ჩვენში შემოდიოდა როგორც თარგმანის, ისე მიბაძვა-გადაკეთებისა და ვერსიების სახით, რომლებსაც დიდი რაოდენობით შემოჰყვებოდა სპარსული ლექსიკა.

„რუსუღანიანი“ XVII საუკუნის ქართული ლიტერატურის საგმირო-სათავგადასავლო თხზულებაა, რომლის ავტორიც უცნობია. მისი ლექსიკა მრავალფეროვანია და აღმოსავლური ლექსიკის შესწავლის თვალსაზრისით საინტერესო მასალას იძლევა. გარდა სამოხელეო და სოციალური ურთიერთობების გამომხატველი ტერმინების, ბრძოლის იარაღების სახელწოდებების, ფულის, ძვირფასი ლითონებისა და პათიოსანი თვლების, ტანსაცმლის, საომარი საჭურველის და სხვ., ამ ლექსიკის ნაწილი ჭურჭლის აღმნიშვნელი ის სიტყვებია, რომელთაც სპარსულ ენაში თავისი შესატყვისები მოეძებნება.

„რუსუღანიანის“ სრულ ტექსტში მოძიებულ ჭურჭლის აღმნიშვნელ ლექსებთან შორის გვხვდება **ფინჯანი**, რომელიც ფუნქცია-დანიშნულების მიხედვით სითხისათვის განკუთვნილ ჭურჭელთა ჯგუფში იქნა გაერთიანებული.

„რუსუღანიანში“ **ფინჯანი** ერთხელ გვხვდება:

„მერმე ზეით არშია ევლო და იმას ზეით ისე იმგრგვლივ დიდროვანი თახჩები იყო. კიდევ ზეით აშია იყო. აშიაზე სულ ფერად-ფერადი მინები იდგა ლამაზად შეხამებით კაის ღვინითა და, რაც რამ ფერი არაყი მოიგონება და ანუ იქნება სურნელის არაყებს გარეთ, ყველასაგან მრავალი იყო, აშიასა და აშიას შუა რომ თახჩები იყო, იმ თახჩებში სულ ფერად-ფერადის ჩინურის ქვევრებით ყოვლისთანა მურაბა და მწნილი იყო, ასე სავსე იყო ის სახლი, რომ, მინისა და მინის ყელს შუა რომ ალაგი დარჩება, ისიც ასერიგად გამოყვანილი იყო, რომ იმ მინისა შესახამები **ფინჯანი** იდგა“ (რუსუღანიანი, 1957, 452²²).

„ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის სალექსიკონო ფონდის მასალებში, გარდა „რუსუღანიანისა“, **ფინჯანი** გვხვდება:

„აბრეშუმი სახელია... იხმარება თესლი ამისი სნეულებისათვის ჯდომისა. უკეთუ დაჩეჭო ერთი დრამი და შეასო ერთისა **ფინჯნისა** წყლით, დიდად შეეწევა ზემონსენებულს სენსა შინა“ (ი. ბაგრატი. - ლექსიკ., 1139);

„...ერთიავს გრიგოლს აჩუქეს... ერთი პატარა ოქროს ზარბი **ფინჯნის** დასადგმელი...“ (სამართ., VII, 155₁₈; 1769 წ.);

„მოაყოლეს ჩიბუხნი და კავგ წულილითა ზარფიანთა **ფინჯნებითა**“ (მგზავ., 56₁₆);

„...ვინცა დედლის ამა ზარავანდისა ერთი დირჰამი დანაყოს და წყალი გამოჰხადოს, და გაწუროს ... და სამსა დღესა ზედ თვითო **ფინჯანი** ასვან, ტყირბი უშველოს“ (იად. დაუდ., 409₂₆);

„...ერთსა ფინჯანსა ამა ბადაგზედა ორი **ფინჯანი** წყალი დაასხან...“ (იად. დაუდ., 610₃₃);

სულხან-საბა ლექსიკონის ბოლოს დართულ უცხო შესატყვისობანში მიუთითებს: **ფილჯამი** – ლათინურად კანვეცტა B. თურქულად **ფინჯან** ZAaB (სულხან-საბა, 1991-1993, 568). **ფილჯამთან** ვკითხულობთ: დიდი ჯამი ZA. ნახე ჯამი (სულხან-საბა, 1991-1993, 193). ჯამის ზოგადი მნიშვნელობა საბას მხოლოდ ჭურჭლის ქვეშ აქვს განმარტებული, სადაც შემდეგი წერია: „ჯამი არს ჭურჭელთა წნო(ვ)ანთა საქამადთა(ნი): ბადია, ლოდა, ლოდაკი, უსკურა, პინაგი, ფილჯამი და მისთანანი“ (სულხან-საბა, 1991-1993, 410). ამ ჯგუფს წვნიანის ჩასახმელად და საჭმელად განკუთვნილი ჭურჭელი შეადგენდა. თვით **ფილჯამი** კი ყოფილა „უმცირეს ყოველთასა მჟავეთათვის და მაწონთა მისართმეველად“ (სულხან-საბა, 1991-1993, 451).

დ. ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსულ ლექსიკონში **ფიალჯამთან** მიითითებულია, რომ სპარსულია. განმარტებულია, როგორც „**ფინჯანი**, ჯამთასი მისართმევი მაწონთა, ნაღებთა, ჩაისა. ნაბე ფინჯანი“. **ფინჯანიც** ასევე სპარსულ ლექსიკურ ერთეულად აქვს მიჩნეული და „ჩაისა და ყავის სასმელად“ განმარტავს (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, 1304-1306). ალექსანდრე ნეიმანის „ქართულ სინონიმთა ლექსიკონში“ **ფინჯანიცა** და **ფიალჯამიც** სინონიმებად სახელდება: თასი – **ფიალჯამი**, **ფინჯანი** (ღრმა ჯამი) (ა. ნეიმანი, 1978, 197).

არნ. ჩიქობავას მიერ რედაქტირებულ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ფინჯანი** არის: „ფაიფურის ან ფაიანსის ყურთან ქურჭელი, ჩვეულებრივ პირფართო, ყავის, ჩაის და მისთ. დასალევად“. „**ფინჯანი** ჩაის ქურჭელი“ (ი. გოგებაშვილი); „დედამ აიღო **ფინჯანი** და დაასხა ნაღები“ (ლ. არდაზიანი); 2) იმდენი სითხე, რამდენიც ასეთ ქურჭელში ჩავა. „არ შემიძლია დანამდვილებით ვთქვა, რამდენი **ფინჯანი** დავლიე“ (ქ. ბაქრაძე, თარგმ.) (ქებელ, VII, 115).

ი. რუბინჩიკის ლექსიკონის მიხედვით **فنجان** [ფენჯან] „**ფინჯანი**, თასი, ჯამი“ (ი. რუბინჩიკი, 1985, 244).

მ. მოინის ლექსიკონში მიითითებულია ფინჯანის ეტიმოლოგიის შესახებ: **فنجان** ფენჯან [არაბიზებული ფორმაა ფანგანი-სა ბერძნულიდან pinax] „პატარა ფიალა კერამიკის, ბროლის ან ფაიფურის, რომლითაც ჩაის ან ყავას სვამენ“ (მ. მოინი, 1998, 2576). ამავე ლექსიკონშია **نجان** ფანგან [= **نجان** = არაბიზებული **فنجان** ← **نجان** [ფანგ.] წყლის გამანაწილებელი მოსარწყავად]

მნიშვნელობებით: I. წყლის საათი (გამოიყენებოდა წყლის გასანაწილებლად), თასი სპილენძისა და მისთანათა, რომლის ფსკერზე წვრილ ნახვრეტს აკეთებენ. განსაზღვრულ მიწის მონაკვეთზე თასს წყალზე აჩერებენ. ამ განსაზღვრულ მონაკვეთზე ივსება და ფსკერზე ეშვება. უმეტესად ჰქონდათ ირიგატორებს, მირაბს (میراب „პირი, რომელიც წყალს ანაწილებდა მორწყვის დროს“) და მიწადმოქმედებს; II. წყლის ჭურჭელი, რომლითაც ძველად დღე-ღამეში საათებს განსაზღვრავდნენ (წყლის საათი); III. ლითონისაგან დამზადებული ყველა თასი და ფიალა, რომელიც საკვების ან წყლის ჭურჭელია; IV. მებაყლის პატარა ნიჩაბი; V. ჯამი; VI. ტაშტი, თასი (მ. მოინი, 1998, 824).

ი. პეტრუშევსკის ნაშრომის «Земледелие и аграрные отношения в Иране XIII-XIV веков» ერთ-ერთ თავში „ირიგაცია, შრომის იარაღები და აგროტექნიკა“ დასახელებულია **ფინჯანი**. ეს ჭურჭელი მოიხსენიება XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე ტერმინით **ფინჯან**, არაბიზებული ფორმა **ფინჯან**. რავენდის შრომების გამომცემი პროფ. მუჰამედ იყბალი სიტყვას განმარტავს ლექსიკონში, რომელიც დართულია ამ ბუბლიკაციაზე: **ფინჯან** – მნიშვნელობით თასი, ფიალა, ფინჯანი, ჯამი და, სავსეობა, სპეციალური სპილენძის ტაშტი ნახვრეტით ფსკერზე, რომელსაც ტოვებენ წყალზე და მისი საშუალებით საზღვრავდნენ დროს (საათებს დღე-ღამეში). არაბიზებული ფორმით ეს არის **ფინჯან**. ამ ხერხით წყლის გაზომვა, ნელაავსებადი სპილენძის ნახვრეტისა და ჭურჭლით, მორწყვის უძველესი მეთოდია ირანში. ა. ლემბტონმა ინგლისურ ენაზე გამოაქვეყნა 1517 წლით დათარიღებული დოკუმენტი, რომელიც მოიცავს მორწყვის წესებს მდინარე ზაიანდერუდის და ისფაჰანის ოაზისის წყლებიდან (ამ დოკუმენტში გვხვდება ტერმინი **ფინჯანე** (ფინჯანი, ფინჯანი) ტერმინებთან ერთად **ფინგ** (ფინჯანი) და **ფიალე** (ფინჯანი, თასი, ჯამი) ჭურჭლის ამავე მნიშვნელობით: დროის საზომი, მასასადამე საზომი წყლის ნაწილისა, რომელიც გამოშვებულია ბალის ან მინდვრის მოსარწყავად. მორწყვის ეს მეთოდი არ შეცვლილა, ან თითქმის არ შეცვლილა საუკუნეების მანძილზე (ი. პეტრუშევსკი, 1960, 130).

საბასეული **პინაგი/პინაკი**, რომელსაც განმარტავს, როგორც ჯამს, ბერძნული ძირიდან უნდა იყოს მომდინარეობდეს pinax (სულხან-საბა, 1991-1993, 623). დ. ჩუბინაშვილს მითითებული აქვს, რომ **პინა**, **პინაკი** „დიდი თეფში ხისა“ ბერძნულია. ქართულში გვაქვს ბერძნული **პინაქი** ზანდუქის, წიგნის სარჩევის მნიშვნელობით (დ. ჩუბინაშვილი, 1984, 1011).

როგორც ჩანს, **ფინჯანი** არაბიზებული ფორმით და გარკვეული სემანტიკური ცვლილებით შემოვიდა ქართულ ენაში.

„რუსულდანიანში“ **ფინჯანის** დანიშნულება არ ჩანს. ის მოიხსენიება **მინის** გვერდით, რომელიც წარმოადგენს ღვინისა და სურნელოვანი არყების ჭურჭელს.

დამოწმებული ლიტერატურა

რუსულდანიანი, 1957 – „რუსულდანიანი“, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ივ. გიგინეიშვილმა, თბ., 1957.

მ. მოინი, 1998 – Mo'in Muhammad, Persian Dictionary, I-VI, Amir Kabir Publishing Corporation, Tehran, 1998.

ა. ნეიმანი, 1978 – ა. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978.

ი. პეტრუშევსკი, 1960 – Петрушевский И.П., Земледелие и аграрные отношения в Иране XIII-XIV веков, Москва-Ленинград, 1960.

ი. რუბინჩიკი, 1985 – Персидско-русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю.А., I-II, Москва, 1985.

სულხან-საბა, 1991-1993 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I-II, თბ., 1991-1993.

ქეგლ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, I-VIII, თბ., 1950-1964.

დ. ჩუბინაშვილი, 1984 – დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, სასტამბოდ მოამზადა და წინასიტყვაობა დაურთო აკ. შანიძემ, თბ., 1984.

წყაროები

რუსულდანიანი, 1957 – „რუსულდანიანი“, ილ. აბულაძისა და ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობა და ლექსიკონი დაურთო ივ. გიგინეიშვილმა, თბ., 1957.

ი. ბაგრატი. (ლექსიკ.) – იოანე ბაგრატიონი, საბუნებისმეტყველო განმარტებითი ლექსიკონი; ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და ნ. კიკნაძემ, თბ., 1986.

სამართ. VII – ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VII, სასამართლო არზა-ოქმები. ტექსტები გამოსცა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1981.

მგზავ. – გ. ავალიშვილი, მგზავრობა თბილისიდან იერუსალიმამდე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ელ. მეტრეველმა, თბ., 1967.

იად. დაუდ. – იადიგარ დაუდი: ლ. კოტეტიშვილი, მედიცინა ძველ საქართველოში (XVI საუკუნე), თბ., 1938.

TAMAR GASITASHVILI

ON ONE LEXEME DENOTING TABLEWARE
IN “RUSUDANIANI”
 (“PINJANI” (TEA/COFFEE) CUP)

“*Rusudaniani*” is a work of heroic-adventure literature composed by the 17th century anonymous author. The complete text of “*Rusudaniani*” contains “pinjani” among other lexemes that denote tableware with the function of containing liquids.

Georgian “**pinjani**” – “generally a china wide tea-/coffee-cup with a handle” – is a lexical item transferred from Greek into Persian, and it denotes: “a small bowl made of ceramics, crystal or china for drinking tea or coffee”.

Persian فنجان [fɛnjan] appears to have transferred into Georgian as an Arabized form. The function of pinjani is not apparent in “*Rusudaniani*”. It is mentioned along with the **glass** which is used for making drinkware for wines and aromatic spirits.

ნატო გულუა

ლევან ბოთუას „მგზავრული კრიალოსანი“

ლევან ბოთუას „მგზავრული კრიალოსანი“, რომელიც 1950 წელს გამოვიდა, იმ იშვიათ მხატვრულ ქმნილებათა რიცხვს მიეკუთვნება, რომელშიც მოგზაურისა და მკვლევარის აღწერილობითი ხასიათის დღიურებსა და საქმიან ჩანაწერებს თან ერთვის მწერლური ტალანტი და ხელოვნის მიერ ოსტატურად გადმოცემული ემოცია. წიგნი თემატურად შედგება სამი განყოფილებისაგან: „გაუვალ ჭალებში“, „მიუვალ გამოქვაბულებში“ და „აუვალ მწვერვალებზე“. მას დართული აქვს წინათქმა, რომელიც გვიაშკარავებს მწერალ-მოგზაურის ქეშმარიტ მიზნებსა და ამოცანებს. საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ლ. ბოთუასათვის მოგზაურობა შემოქმედებითი პროცესის ერთგვარი გაგრძელებაა, ამიტომაც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მას; მით უმეტეს, როცა ჩაქართველოს მრავალფეროვანი ბუნება, წიაღი თუ წარსულის ძეგლები მრავალ საკვირველებათა და თავისებურებათა უმრეტი წყაროა; შენიშნავს კიდევ: „შეგნებული მოგზაურობა უკვე თავისთავად შემოქმედება არისო“.

ავტორს ხიბლავს ის გარემოება, რომ ხშირ შემთხვევაში „პირველმიგნები მოგზაურია“, ამიტომაც მის წიგნში უფრო მეტია მოგზაურის სუბიექტური განცდები და უშუალო შთაბეჭდილებანი, ვიდრე ზუსტი აღწერილობანი და ობიექტური მონაცემები; „მგზავრული კრიალოსანი“ შეიცავს მწერლის დღიურებს, ჩანახატებს, ნაფიქრს, ნაგრძნობსა და ნანახს.

წიგნის პირველ თავში „გაუვალ ჭალებში“ აღწერილია 1940 წლის ნაგებობით მოგზაურობა ალაზანსა და მტკვარზე. მოგზაურთა ექვსკაციანი „ფლოტილია“ 4 ოქტომბერს შეცურებულა ალაზანში. თხრობის დასაწყისში ავტორი აღწერს ჭიაურის ხიდექვეს სამი ბაიდარის წყალში ჩაშვების პროცესს, რომელსაც მრავალმხრივი ჯომარდი ვიქტორ მალავიჩკო ხელმძღვანელობდა. მკითხველისათვის თავიდანვე ცნობილი ხდება მათი მოგზაურობის მიზანი: წყალტურისტული მიზნებისათვის ალაზნის კალაპოტის შესწავლა და ბაიდარების გამოცდა. თუმცა მწერალი იქვე აზუსტებს, რომ, გარდა ოფიციალური ამოცანისა, თითოეულ მოგზაურს, მათ შორის ავტორსაც, თავისი პირადი, გეოგრაფიული, ლიტერატურული, მოგზაურული თუ სხვა მიზანიც გააჩნდა.

„გაუვალ ჭალებში“ ქვეთავებადაა დაყოფილი; თითოეული თავი ამ მოგზაურობის რაიმე საინტერესო დეტალს ეძღვნება. მათ ეპიგრაფებად აქვს წამძღვარებული ამონარიდები ხან მე-18 საუკუნის გამოჩენილი გეოგრაფისა და ისტორიკოსის – ვახუშტი ბაგრატიონის წიგნიდან „აღწერა სამეფოსა საქართველოსი“, ხანაც ვაჟა-ფშაველას „გველისმჭამელიდან“.

ასეა, რომ ავტორს მოგზაურობის დასაწყისიდანვე ეძლევა ემოციები, გამოწვეული ამა თუ იმ ასოციაციით; ხან სიმღერა „გუშინ შვიდნი გურჯანელი“ აეკვიტება, ხან უხილავი კრიჭინა ჩასჩურჩულებს ლექსს, ხანაც ჩიტი უგალობს: „თეთრ-გედები ლაჭვარდ ალაზანსედაო“.

თითქოსდა ერთი შეხედვით მარტივ მარშრუტს ფათერაკის გარეშე არ ჩაუვლია და მოგზაურებს არ დაჰკლებიათ არც წყალქვეშა ხერგები და არც ნავის დაზიანება. და მაინც თანდათან მიიწვედნენ წინ.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ ავტორის მოგზაურობის დასრულების შემდეგ კი არ დაუწყია თავგადასავლის წერა, არამედ დროდადრო ინიშნავდა უბის წიგნაკში მნიშვნელოვან მოვლენებს, მაშინვე გადაჰქონდა დღიურში შთაბეჭდილებები, როგორც თავად აღნიშნავს, მესხიერებას ვერ ანდობდა „ნეტარ წუთებს“. ამგვარად ჩაუნიშნავს ამა თუ იმ ადგილისათვის სახელდახელოდ შერჩეული სახელები: „კუს ნაპირი“, „კამეჩის ნაპირი“, „ხობის ნაპირი“, „ზღაპრის ნაპირი“, „ბროწეულის ნაპირი“...

თხზულებაში აშკარადაა გამოკვეთილი ავტორის დამოკიდებულება ბუნებასთან. ის შეფრფინვით შესცქერის გარემოს და მას ისე აღიქვამს, როგორც საკუთარს: „ჩემია ყველაფერი – ტყე, მზე, ალაზანი, დრო... ის გამოუცნობი ლტოლვაც, რომელმაც მე აქ მომიყვანა, ბუნება და სიცოცხლის სიყვარული განმაცდევინა“. ყოველი სტრიქონიდან გამოსჭვივის მისი დიდი სიყვარული ბუნებისადმი. მართალია, თავის მეგობრებთან ერთად ნანადირევს მიირთმევს ვაშმად, მაგრამ სიხარბით კი არ კლავს, არამედ სიყვარულით, ანუ „ვკლავთ და ვნანობთ“... ეს ნიანგის ცრემლები არაა – გატყუარებული მეოცნების ცრემლებია!“ ბუნების სიყვარულმა მწერალი ქართულ მითოლოგიასთან, განსაკუთრებით მის ერთ-ერთ გმირთან – მინდიასთან დაახლოვა. მისი წარმოდგენით, ის გზა, რომელიც უნდა გაიაროს, მინდიას გზაა; ხოლო როცა ღამლამობით ზოგჯერ მაინც აფორიაქებდა ქალას თოფით ხელში, ბინდში მინდიას ლანდსაც ხედავდა.

ვიდრე მწერალი მინდიაზე ფიქრებით იყო გართული, მოგზაურებმა ისეთ ადგილს მიაღწიეს, სადაც ადამიანის მოდგმიდან ველარავის ნახულობდნენ, მხოლოდ „ყრუ და ყრუ, ბიამანი ნაპირებია“. სწორედ ეს გახლდათ მოგზაურთა მიერ „საქართველოს აფრიკად“ წოდებული ტერიტორია. ჩვენი ქვეყნისათვის უჩვეულო უკაცრიელობის მიუხედავად, მწერლისათვის მაინც არ დარღვეულა წარსულისა და აწმყოს ერთიანობა, მაინც ესმოდა ფოთოლთ შრიალში ძველჭერულში, ინგილოური კილოს ნანინა:

„დაიზინ, შვილო დაი... კობტა დაიზინ, დაი...“

ჩემო გულო დაიზინ, შენამ შემოგვევლებ, დაი...“

მამულს მოუარ, შენამ შემოგვევლებ, დაი...“ (ლ. გოთუა, 1950, 24).

აღბათ ეს სიმღერა მწერალს საინგილოს იმ დოვლათიანი სოფლების გახსენებამ მოაგონა, რომლებიც მტერმა მრავალჯერ აიღო და მათ მაცხოვრებლებს „თაფლიც წამწარდათ და აბრეშუმი ბორკილად იქცა“. სწორედ ამის გამო დასძინს ავტორი: „თურმე ნიჟარას მარგალიტი მეჭეკად აზისო“...

ალაზნის მარცხენა მხარეს გამსკდარი მუხა შემოხვდათ, რომლის ხილვამ ლ. გოთუას მრავალი ისტორიული ფაქტი წამოუტივტივა: დავით აღმაშენებლის მიერ განჯის კარის აღება თუ 1605 წელს შაჰ-აბასის შთაგონებით რაჭულნაცვალი კონსტანტინეს მიერ მამისა და ძმის მკვლელობა, 1615 წელს თავად შაჰ-აბასის ლაშქრობა ამ მხარეში, აქვე, ჭარში ჩაფლული ალა-მამად-ხანის უტანო თავი და ა. შ. გამსკდარმა მუხამ მწერალს ლეგენდაც მოაგონა – ოქრომუხის საყდართან წარმართული შავი ქვის მღვიმეში მყოფ ოქროს მამალზე, რომელიც

ლექთა თარეშისაგან გადარჩენის იმედად ესახებოდა ხალხს. ამ ეპიზოდში ავტორს აშკარად სევდა იპყრობს, რადგან მამლის ყვივლის მოლოდინი ასეული წლის უკან დარჩა, ხოლო მარადისობამ და დედაბუნებამ „დაცემულ გმირთა და პალატთა ნაშთები თავის მწვანე წიაღში შეასვენა“.

მოგზაურების გასაოცრად ბუნების სურათები თვალსა და ხელს შუა იცვლებოდა. ალაზნის ველ-სამოთხის შემდეგ ისინი უსიცოცხლო ქედებს უმზერდნენ, საჰარის მისადგომებს რომ მოაგონებდათ. ავტორი არ იშურებს სხვადასხვა მხატვრულ საშუალებებს გარემოს მშვენიერების გადმოცემისას: „გადასლექილი მწიფე ბროწეულები უამრავ ვარსკვლავებად ეკიდნენ“, „მზეთუნახავი“ ალაზანი თავის სახე-ტანს მორცხვად გვიჩენდა“ და სხვ. ამასობაში თურმე თავად მოგზაურებმაც იცვალეს იერსახე: წყალდიდობასთან თუ ალაზნის ტალღებთან ნაბრძოლებს ფეხსაცმელებიც შემოაცვდათ, ტანსაცმელებიც და სხეულზე ნაკაწრებიც დააჩნდათ, ასე რომ, მათი „ქალაქელობა ჭალას ჩაბარდა“.

ავტორი დიდი ყურადღებით აკვირდება გარემოს და დაწვრილებით აღწერს ნახულსა თუ განცდილს. ერთ სურათს მეორე მოსდევს – განსხვავებული და რაიმეით გამორჩეული. ამ კუთხის მრავალფეროვანი ფლორა და ფაუნა კიდევ უფრო ამდიდრებს მწერლის შთაგონებასა და წარმოსახვის უნარს.

ჩამუხნეს ტევრში მოხვედრილს ახსენდება თქმულება იმის შემახებ, თუ როგორ გააქციეს ამ მხარისათვის დამახასიათებელმა გველების სიმრავლემ პომპეუსის ლეგიონები; დურაჯების ხილვისას კი – „ვეფხისტყაოსანი“ და რიტორიკულ შეკითხვასაც სვამს: „იმ დურაჯების შთამომავლები ხომ არ არიან, ვეფხისტყაოსნის ბედი რომ გადაწყვიტეს?“ ამის შემდეგ ავტორი თითქოს ცდუნებას ვერ უძლებს და ამონარიდებს გვთავაზობს უკვდავი პოემიდან. ამგვარი რემინისცენციები კიდევ უფრო მეტ ხიბლს სძენს მწერალ-მოგზაურის ჩანაწერებს.

ავტორი ხშირად ავლებს პარალელს წარსულსა და აწმყოს, აწმყოსა და მომავალს შორის. ის მიესალმება იმ აღმშენებლობით საქმიანობას, მის თანამედროვე ეპოქაში რომ იყო გაჩაღებული. თუმცა არც იმ ნაკლოვანებებს ივიწყებს, ამ მრავალმხრივ პროცესს რომ ახლდა თან. აშკარაა მწერლის პათოსი და მიმდინარე მოვლენებისადმი დამოკიდებულება მინგიჩაურში ყოფნისას გაკეთებულ შენიშვნაში: „მინგიჩაურჭესი და სარწყავი სისტემა ამჟამად აგებულია. სამუხნეს ნატევრალი უკვე მტკვრის ფსკერზეა, ხოლო უსიცოცხლო კიდევანებს თვალუწვდენელი ბაღნარი და შამბნარი ფარავს. მინგიჩაური კი ამჟამად მოზრდილი დაბა-ქალაქია“. ან კიდევ: „მტკვარმა წარმოშვა ტევრი, მტკვარივე დაასამარებს! და როდესაც წარმოვიდგენ, რომ მომავალ ფსკერზე დავდივარ...“ „ყველაფერი იცვლის თავის შინაარსს. შეხედავ ზვიადად მდგარ დევმუხებს, ახოვან ვერხვებს, ბერ-ცაცხვებს... ათას წლობით აქ რომ მდგარან, მაგრამ ამ ხუთწლეულში კი აღარ იქნებიან...“ ამ ფრაზებით ავტორი თითქოს ემშვიდობება ბუნების იმ მშვენიერ ქმნილებებს, რომელთაც მომავალში წყალი დაფარავს. „გამოვიგლოვე ძველი სამუხნის ზვიადი, მაგრამ უმაქნისი სილაამაზე, ისევე როგორც ჩემი ოცნება და უკვე წასული ახალგაზრდობა...“

ამგვარად, ავტორის თვალი სამუხნეს ტევრის განადგურებასაც გადასწვდა და საბჭოურ წარმატებათა მწკრივში არც მისი გაქრობს ფაქტის აღნიშვნაც დავიწყებია. ეს მოტივი გოთუას მთელ მხატვრულ ნააზრევს გამსჭვალავს;

მწერალი ყოველთვის განწირულის მხარესაა და თავისი შემოქმედებით თანაგრძნობას გამოხატავს უდროოდ გარდასულთა მიმართ. მიუხედავად ამ სევდიანი გადახვევისა, ჩანაწერები ოპტიმისტურ ნოტზე მთავრდება. მოგზაურობის დასასრულს ავტორი იმ ფაქტს უსვამს ხაზს, რომ ალაზნისა და მტკვრის გაუვალი ჭალების ხილვამ მოგზაურები უკვდავების საიდუმლოს აზიარა, რომელსაც ყოველი ადამიანი თავად უნდა ჩასწვდეს, პირადად უნდა განიცადოს.

წიგნის II თავის I ნაწილი „ხვამლის ციხე-ქვაბული“ მთამსვლელობის შეუღარებელ ოსტატს – ალექსანდრე ჯაფარიძეს უძღვნა ავტორმა მისი დაღუპვის მეათე წლისთავზე. ლ. გოთუას ალპინისტური მოღვაწეობა, მისი მთამსვლელური მიღწევები სწორედ ალექსანდრე ჯაფარიძეს უკავშირდება. მათ არაერთი ურთულესი მწვერვალი დაულაშქრავთ ერთად და მიუვალი მღვიმე-გამოქვაბულები გამოუკვლევიათ. „მანამდე მე ერთი გზაგაუკითხავი, – შენიშნავს ერთგან მწერალი, – მარტოხელა მოხეტიალე მოგზაური ვიყავი. ხევში მოგზაურობისას ალიოშა ჯაფარიძის სახელოვან ხმას ავყევი და მეტეოსადგურში ავედი. ნამდვილი მთამსვლელობა, ყველა წესებითა და სიძნელებით, ხდეს ხეობაში, შავანაზე ვნახე და აღვწერე კიდევაც. ასე დაიწყო ჩემი და ალიოშას დამეგობრება. ჩვენ არა მარტო თოკი და ძნელსავალი გვაახლოებდა. განა მარტო მწვერვალებისა და ბუნების სიყვარული. ჩვენში მთამსვლელობა მარტო მთაზე მსვლელობა არასოდეს არ ყოფილა, იგი ჩვენს ეროვნული ყოფით, ისტორიითა და გეოგრაფიით ნაკარნახევი ვაჟკაცური მოღვაწეობა იყო და არის! ალიოშას მეშვეობით ჩემს ანგარიშზეც მომრავლდა მწვერვალები, გადასავლები, მიუვალი გამოქვაბულები“ (ა. ჯაფარიძე).

ხვამლის ციხე-ქვაბულის საიდუმლოს ამოხსნისაკენ ჯერ კიდევ ბავშვობაში უბიძგა ავტორს ვახუშტი ბაგრატიონის წიგნში წითელი ფანქრით გახაზულმა სტრიქონებმა, ხოლო ხვამლის გამოქვაბულისკენ მოგზაურობის აღწერით ბავშვობის შემობრუნებას შეეცადა, მიუხედავად იმისა, რომ მისი ოცნების მოზიარე და მეგობარი ალექსანდრე ჯაფარიძე უკვე ცოცხალი აღარ იყო.

და მაინც, ვახუშტის წიგნიდან რომელმა ფრაზამ მიიპყრო ლ. გოთუას ყურადღება: „რიონის დასავლეთით, მთის ძირას, არს ხომლის კლდე ფრიად მაღალი. მოიგო ამან სახელი ესე სიმაღლით, ხვამლის ვარსკვლავის სწორობით. ამ კლდეში არის ქვაბი გამოკვეთილი, მტრისგან შეუვალი, მეფეთა საგანძურთ სადები“ (ლ. გოთუა, 1950, 45). ხვამლის გასაოცარი ციხე-ქვაბული მწერლისათვის იქცა მიუწვდომელ ოცნებად და შორეული წარსულის მწვავე საიდუმლოდ, რომლის ამოხსნისაკენ ისწრაფოდა მრავალი წელი, სანამ 1945 წლის ივნისის მიწურულს ამ ციხე-ქვაბულით დაინტერესდა ალპინისტური კლუბის ექსპედიცია, რომელმაც მიზნად დაისახა საუკუნეების „სიღრმეში“ შეღწევა.

მწერალი დაწვრილებით საუბრობს ექსპედიციის წევრთა გადაადგილების შესახებ, დეტალურად აღწერს ქვაბულის მისადგომებს და თხრობისას თანდათან იღუმალების გარსში ხვევს მას. მკითხველი აშკარად ხედავს კლდეზე წინსფარივით ჩამოფარებულ ნაშვავებს, შავ უპეებად გადმომქვირალ კარ-სარკმლების ღრუდოებს, დიდ-პატარა ქვაბებს...

ექსპედიციის წევრები თავდაპირველად „ძირა ქვაბულში“ მოწყობილან და პირველი ღამეც იქ გაუთენებიათ. დილით კი საოცარი სანახაობა გადაშლიათ თვალწინ. გამოქვაბულიდან გამოსულ მწერალს თურმე ისეთი შთაბეჭდილება

შეექმნა, თითქოს ნავლში იყო ჩაძირული ქვაბულიანად, ტყეზშირიანად, კლდის პირიანად და დაუკარგავს მე-20 საუკუნის გრძობა, გადაუნაცვლებია წარსულში.

იმავე დილით ჯგუფი ორად გადანაწილებულა: ქვაბულში დარჩენილან არქეოლოგი გიორგი ლომთათიძე, მთამსვლელი და მეტეოროლოგი ალექსანდრე ჯაფარიძე, მთამსვლელი ვალია ნასონოვა, გეოგრაფი ელიკო აბაშიძე; ხვამლის მთაზე ასასვლელად გაემართნენ თურმე ავტორი, ისტორიის მასწავლებელი ატე ნემსიწვერიძე, უფროსი ბუნებისმეტყველი მიკოლა ბურჩაკი, სიმონ შხავცაბაია, მხატვარი-მთამსვლელი ვერა ბელეცკაია. ავტორი დეტალურად აგვიწერს ხვამლის მთის მიდამოებს, მის გეოგრაფიულ მდებარეობას, არაჩვეულებრივ ბუნებას. აქვე შენიშნავს იქაურობისათვის დამახასიათებელ თავისებურებებს: „თითქოს ყველაფერი ახლაც შემოქმედებით მოძრაობაშია“, დინამიკაშია. მისი აზრით, აქ ჯერ კიდევ იცვლება და თანდათან ყალიბდება გარემო. მწერლის ყურადღებას იპყრობს გამჭოლად დახვრეტილი კლდე, რომლის მეორე მხრიდან მზე იჭყიტება და „კლდის ჩრდილს ნათელ თვალად აზის“, ასევე თხემის ჩაბრამულში ჩამდინარე დეღე, გაღმა მდელოზე ძველნაშენი ეკლესია, სადაც ძველად ყოჩს კლავდნენ დღეობებზე და მის მოჭრილ თავს დეღეში აგდებდნენ. „აქ – ხვამლის სამყაროში სტიქიონები თითქოს ჯერ არ გაყრილან, ერთად მოქმედებენ, ამ ქაოსის ზედაპირზე კი ერთად ხარობენ: ალბიური საძოვრები, მარადმწვანე ხეები, ნარევი ფოთლოვანი ტყე და გულზვიადი წიწვნარი ტყვრი“. ეს სტრიქონები მკითხველს თანდათან უძლიერებს ისედაც მოჭარბებულ არქაულობის შეგრძნებას.

მეორე დღეს წვიმამ შეაფერხა მოგზაურები. სამხრობისას თავისიანებიც შემოემატნენ და ძირა ქვაბულის „ტყვეებს“ – ცეცხლის პირას მსხდომ მეგობრებს ალექსანდრე ჯაფარიძემ მოკლედ მოუთხრო მეგობრებს 1939 წელს მთაზე თავისი პირველი ასვლის შესახებ: „მოვედით, ვნახეთ, ავედით!“ იულიუს კეისარივით სამი სიტყვით გადმოსცა თავისი ლაშქრობის ამბავი.

„ალექსანდრემ, როგორც ჩვევია, ძუნწად გვიამბო თავისი პირველი მოსვლა ხვამლზეო“, – წერს ავტორი და ხაზს უსვამს არა მარტო საყვარელი მეგობრის ხასიათსა და სიტყვაძუნწობას, არამედ სიტყვას გადაგვიკრავს 1939 წლის ექსპედიციის გასაიდუმლოებულ ხასიათსა და მის მონაწილეთა იდუმალ მისიაზე. ამბობენ, რომ 1939 წელს ალ. ჯაფარიძემ 2 მუშასთან ერთად დალაშქრა ხვამლი სტალინის პირადი დავალებით. თუმცა ზოგი მეცნიერი ხაზგასმით უარყოფს ამ აზრს და მიაჩნია, რომ 1939 წელს საქართველოს ძეგლთა დაცვის განყოფილებამ გაგზავნა ხვამლისა და ორხევის გამოქვაბულების გამოსაკვლევად ექსპედიცია ალიოშა ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით. მისსავე არქივში ინახება ჩატარებული მუშაობის ანგარიში, სადაც აღნიშნულია, რომ „არც ერთი ქვეყანა ალბათ ისე მდიდარი არ არის ისტორიული გამოქვაბულებით, როგორც საქართველო, მაგრამ ეს სიმდიდრე ჩვენში ჯერ ოდნავადაც არაა ხელშეხებული და დღემდე მხოლოდ ნიავე-ქართა სათარეშოდ და მიტოვებული... აუცილებელია, 1940 წლის ზაფხულში ჩატარდეს ხვამლის გამოქვაბულში გათხრები, რაც საბოლოოდ გამოარკვევს მის მრავალსაუკუნოვან საიდუმლოებას“ (ა. ჯაფარიძე).

მომდევნო დღეს მოგზაურები დიდი ემოციით შეეგებნენ ზემოდან ჩამოვებულ თოქს, რომელმაც წერილი მოეტანა თან. მათ დიდი წვალეებით დაამყარეს კავშირი ზემოთ მყოფ ჯგუფთან. მეორე დილით ადრე ალექსანდრემ წამოშალა მძინარე მოგზაურები, რათა დროულად შესდგომოდნენ საქმეს.

მოსამზადებელი სამუშაოების ჩატარების შემდეგ ალექსანდრე ბირველი აეკიდა თოკს. ალტაცებით შესტკეროდა ავტორი მის ასვლას, თავი ზღაპარში წარმოედგინა და კლდესთან მებრძოლი მეგობარი ზეცაში ამავეალ კაცად მიიჩნდა.

ავტორი თანმიმდევრულად აგვიწერს მოგზაურთა ასვლას თოკზე. მიუხედავად დაძაბული ვითარებისა, მწერალი არც ამ შემთხვევაში კარგავს ფილოსოფიური განსჯისა და მოვლენების განზოგადების უნარს. მის თვალში კიბე ქვემოდან ზემოთ უფრო მაღალი და ძნელსავალი იყო, ვიდრე ზემოდან ქვემოთ. იქვე იმასაც შენიშნავს ორაზროვნად, რომ ეს მოვლენა მარტო „ხვამლის კიბეს“ არ შეეხებოდა.

მოგზაურები გრძელ ციხე-სადგომში მოეწყვენენ. ხვამლის სამყაროში მოხვედრილებისათვის რეალური ცხოვრება და ქვეყანა სადღაც შორს ჩაიძირა და ყველანი „თავწასული მეოცნებენი გახდნენ“.

ბინდუნდში ცეცხლის ირგვლივ შემომსმხდარი მოგზაურები ასწლოვანი მოხუცის – მაქსიმე ბანძელაძის მიერ ნათქვამს იგონებდნენ. მას უთქვამს ის, რაც მათიანეშიც წერია: ქვეყანა თუ დაიმშვეა, ხვამლი არჩენსო. მაქსიმე ბანძელაძის სიტყვებს თუ დავუჯერებთ, მთავარი იყო გასაღების პოვნა და საიდუმლო კარის გახსნა. ამიტომაც იცავდა თურმე ამ წმინდა ადგილს ზეციური ძალა.

ხალხური გადმოცემის მიხედვით, საქართველოს მეფე თამარც აქ ყოფილა დაკრძალული. ხოლო მათიანეს თუ დავეყრდნობით, დავით ულუმ და დავით ნარინმა სამეფო საჭურჭლის უდიდესი ნაწილი სწორედ ხვამლის ქვაბულში შეინახეს. და ეს მოხდა მე-13 საუკუნეში. თუმცა საუკუნეს რა მნიშვნელობა აქვს. აქ ხომ დრო უცვლელია, „აქ ხვამლის დროა!“ ამიტომაც იყო, რომ მოგზაურებს „თქმულების თბილი ქრუანტელი უვლიდა“.

მეორე დღეს „დევების სადგომს“ – 10 მეტრი სიგრძის, 10 – სიგანისა და 10 – სიმაღლის კარსტული წარმოშობის გამოქვაბულს მიაშურეს ექსპედიციის წევრებმა. ყველა თავის საქმეს შეუდგა: ზოგი წმინდა გამოქვაბულს, ზოგი მეტეოროლოგიური დაკვირვების ცხრილს ადგენდა, ზოგსაც „ხვამლის დიასახლისობა“ დაეკისრა. ავტორი შენიშნავს, რომ მზეზედამწერები, წვერმოშვებულები, წერაქვმოზიდული მოგზაურები გამოქვაბულის მკვიდრებს დაემგვანენ.

აშკარაა, რომ ამ ექსპედიციას (წინამორბედისაგან განსხვავებით) უხმაუროდ არ ჩაუვლია. მან მიიზიდა გარეშე ხალხიც, მათ შორის კინეკორესპონდენტი ალექსანდრე აჯიბეგაშვილიც, რომელსაც ყველა კუთხე-კუთხულის გადაღება ჰქონდა განზრახული. მის მიერ გადაღებული არაჩვეულებრივი კადრები დღემდე შემონახული.

ქვედა გრძელი სადგომის დათვალიერებამ მოგზაურები დაარწმუნა იმაში, რომ აქ ყოველი ზღურბლი და საფეხური, ტიხარი თუ კედლის ძვიდე იდუმალებით არის მოცული.

გარემოს დათვალიერებისას ექსპედიციის წევრებმა ძველი, ნაჭდევი ლატანი იპოვეს, რამაც ძალიან შეაშფოთა ისინი. შავარაუდოდ, ის „განძის ეშხით“ შენაპყარ ვინმე გარეწრის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო. ხვამლის გამოქვაბულის გაძარცვის შესახებ მათ ახლომახლო სოფლებში შეგროვილი გადმოცემებითა და ლიტერატურული წყაროებითაც იცოდნენ. მწერალი ეჭვს გამოთქვამს, რომ

„იქნებ რაიმე სიმართლის ნატამალი იყო ხვამლიდან ყველისოდენა ზოდების“ გატაცების ამბავში, სოფლელი მოხუცები ახლაც რომ იმეორებენ?!“ – სვამს ავტორი რიტორიკულ შეკითხვას, რომელსაც დღემდე არ აქვს პასუხი.

მომდევნო დღეს მუშაობა ზევით ციხეში განაგრძეს. ორი დღე დასჭირდათ ქვაბულის გასაწმენდად. მათ საბოლოოდ დაადგინეს, რომ ციხე გაცილილი იყო ნივთებისაგან: „მტრებს, მძარცველებს, დროს – ყველას ბეჭითად უმუშავნია“.

ექსპედიციამ ბოლო დღე მცირე ზომის ქვაბულის შესწავლას დაუთმო. აღმოჩნდა, რომ ის ხელოვნურად იყო გამოკვეთილი. სამწუხაროდ, იქაც მხოლოდ ნამუსრევი – თიხის ჭურჭლის ნამსხვრევები იპოვეს.

ხვამლის ქვაბულის მოკვლევის შედეგად ექსპედიცია იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ წინათ იქნებოდა რაიმე ბილიკ-სავალი და იგი ციხის აშენების შემდეგ უნდა ჩამონგრეულიყო ან ჩაენგრიათ.

მეექვსე დღეს „მეხვამლეებმა“ ქვაბულში უკანასკნელად ისაძილეს და თანდათანობით დაცალეს ხვამლის ბანაკი. მწერალს სამახსოვროდ წამოუღია კალციტის ნატეხები და ურთხელის ტოტის ნაჭერი. დედო-ქვაბულის კედლის თახჩაში კი კოლოფი ჩაუდვია მომავალი თაობისადმი მიწერილი წერილითურთ. „ვინ იცის, აწ რომელ საუკუნეში აქ ამოვლენ ჩვენი შემდეგნი და ჩვენს წერილსა და საქმეს თავისით შესცვლიან, რამესაც შეჰმატებენ!“

ამიერიდან „ვახუშტისეულ“ წიგნში წითელი ფანქრით დასმული კითხვის ნიშანი საჭირო აღარ იყო და მისი ადგილი აღტაცების ნიშანმა დაიკავა.

ახლა მწერლის წინასწარმეტყველება: ხვამლის გამოქვაბულისადმი მეცნიერთა და მკვლევართა ინტერესი თანდათან მატულობს, რისი დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ 1948 წელს რევაზ შალიბაშვილის მეთაურობით ჩატარებულმა ექსპედიციამ დალაშქრა ხვამლის მთა და თან წამოიღო ლ. გოთუას მიერ გამოქვაბულში დატოვებული წერილი. 2007 წელს კი გურამ გაბიძაშვილმა დალაშქრა ხვამლი. თანამედროვე ეტაპზეც მიმდინარეობს მზადება ხვამლის გამოქვაბულის საიდუმლოს ამოხსნისათვის.

ლ. გოთუა ხვამლის ქვაბულის შესახებ თავისი ჩანაწერების ბოლოს შენიშნავს: მას შემდეგ, რაც ექსპედიციამ ხვამლის მთა დატოვა, იქ ისევ საუკუნოვანმა დუმლიმა დაისადგურა; „ქვა ქალაქი დარჩა ორბის ამარა!“ აღსანიშნავია, რომ უძველესი ქალაქის ნაშთები უკვე აღმოჩენილია და შემსწავლელს ელოდება.

„კაცხის სვეტის საიდუმლოს“ წინა ამბავი აქვს წამძღვარებული, რომელშიც მოთხრობილია, როგორ იოლად დაიყოლია მწერალმა აკაკი ბელიაშვილმა ლევან გოთუა კაცხის სვეტზე ასასვლელად. ეს ამბავი ზაფხულში მოხდა, როცა თბილისში ძალიან ცხელოდა და მხოლოდ მრავალსართულიანი სასახლის სახურავზე დაკიდული დროშა ტოკავდა, ალბათ წითელი, საბჭოთა დროშა, რომლის უკან მოსჩანდა მამადავითი – წარსული დიდების ნაშთი. კაცხის სვეტი კი, აკაკი ბელიაშვილის თქმით, იმ სასახლეზე მაღალი ყოფილა. ამ დეტალით ავტორმა წარსულისადმი მის პატივისმცემლურ დამოკიდებულებაზე მიგვანიშნა: „რუსთაველის გამზირიდან ზეაგხედე სასახლის დროშას. აკაკიმ ირიბად შემომხედა და ნიშნი მომიგო:

– გემალა? რა იტყვი?

– უცნაურია!.. გავიკითხოთ, ვნახოთ ვახუშტი“.

წაიკითხეს კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილის სტრიქონები „ქვეყნის საკვირველებაზე“, რომელიც ეპიგრაფად დაურთავს თბზულებისთვის ავტორს: „...ხრამსა შინა არს კლდე აყვანილი, ვითარცა სვეტი, ფრიად მაღალი. მის კლდის თხემზე არს ეკლესია მცირე, არამედ ვერღარა ადვალს კაცი, არცა უწყიან ხელოვნება აღსვლისა...“ (ლ. გოთუა, 1950, 79). იმ წუთებიდანვე ვეება კითხვის ნიშნად აღიშნათა კაცხის სვეტი ავტორისათვის და „მესვეტეთა“ ჯგუფმა დაიწყო მზადება. შემდეგ ყველაფერი „ზღაპრული სისწრაფით მოხდა“: „მატარებელი. შორაპანი. ჭიათურა. მანქანა. იმერეთის მთა-გორაკები, ზეგნები და აჰა, კაცხურას ხეობა. შორით უკვე სვეტიც გამოჩნდა“. რაც უფრო უახლოვდებოდნენ სვეტს, მით უფრო იზრდებოდა მათი განცვიფრება და კითხვის ნიშანიც. ავტორი ტრადიციულად დაწვრილებითა და ხატოვნად აღწერს გარემოს, ვეება სოკოს ადარებს სვეტს, ხოლო მასთან გორიზონად შეტოლებულ ცაცხვს – მუხლმორთხმულ მლოცველს.

„მესვეტეებს“ მოკვლევა გარემოს დავალიერებით დაუწყიათ, რასაც, რა თქმა უნდა, ცნობილი მთამსვლელი ალექსანდრე ჯაფარიძე ხელმძღვანელობდა. მრავალნაცადი ალპინისტისათვის კაცხის სვეტის დალაშქვრა არც ისე მარტივი საქმე აღმოჩნდა თურმე. ვითარებას ის ფაქტიც ართულებდა, რომ „განწირულებისა“ და „ხელაღებულების“ სანახავად ბევრმა ცნობისმოყვარემ თუ გულშემატკივარმა მოიყარა თავი. თანაც ამინდიც უარესდებოდა დროდადრო. ამიტომაც მოუხდათ მითქმა-მოთქმისა თუ იგავ-ზღაპრების მოსმენა კაცხის სვეტის შესახებ. „არავის მოსწრებია იქ ამსვლელი, ვერც ვინ ავა, მსმენია პაპათაგან – განმზრახველი დაბრმავებულა უმალ. ძლიერია სვეტი... საკვირველმოქმედია სვეტიცხოველი! სვიმონ მესვეტის ძალითაა შეუვალი!“ – ამბობდა მოკვეთილი და უყოყმანო სიტყვის მქონე უხუცესი და უდინჯესი შამშე. გუმანში კი ეთანხმებოდნენ მოგზაურები, მაგრამ მაინც გაბედეს კაცხის მიუწვდომელ თხემზე ასვლა და წინაპართა ნაკვალევზე სვლა.

ავტორი დიდი ოსტატობით მოგვითხრობს ალექსანდრე ჯაფარიძის კლასიკურ ასვლას თოკზე, ყურადღებას ამახვილებს მის თითოეულ დახვეწილ მოძრაობაზე, ასევე თავის და სხვა „მესვეტეების“ თავგანწირულ ჭიდილზე უკიდურესად ციკაბო კლდესთან, მათ ტიტანურ დაძაბულობას, ნების სიმტკიცეს, ხიფათისათვის მზადყოფნას. ტაშის ცემით შეეგებნენ თურმე ქვემოთ მყოფები სვეტზე ამაღლებულ ალექსანდრეს, რომელიც, ავტორის ვარაუდით, ჩვენი წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის პირველი ადამიანია, რომელიც კაცხზე ავიდა.

ემოციურად აღწერს ავტორი საკუთარ ასვლას კლდეზე. მკითხველისთვის შესაგრძნობი ხდება კლდესთან მებრძოლი კაცის ფიქრები, თითქოს ლევან გოთუას აჩქარებულ გულისცემას მათიც ერწყმის. თექვსმეტი ნაბიჯი სიგრძისა და ცხრა ნაბიჯი სიგანის კაცხის საიდუმლო ისევე მძაფრად განიცადა კლდეზე აცოცებულმა ხუთმა კაცმა, როგორც დიდმა ქართველმა მეცნიერმა ვახუშტიმ, ამიტომ ზედ ოცნების თვალთ აღმართეს დროშა, იმ დროშაზე მაღალი და მტკიცე, თბილისში, მრავალსართულიანი სახლის თავზე რომ ფრიალებდა; ვახუშტიზე ბედნიერებადაც მიაჩნდათ თავი, რადგან უკვე კარგად ფლობდნენ „სვეტზე ასვლის ხელოვნებას“.

გარდა ხვამლისა და კაცხისა, ლევან გოთუამ ალექსანდრე ჯაფარიძისთან ერთად კიდევ ბევრი მწვერვალი და გამოქვაბული დალაშქრა, მაგალითად,

როგორცაა ილიას, აკაკის, ვაჟის, სულხან-საბა ორბელიანის, ნინოწვილის, მარჯანიწვილის მწვერვალები, ქობთავის, რკონის გამოქვაბულები და სხვ. “მე თავის დროზევე ვეცადე ეს დაუვიწყარი გზები და ღღეები კალმითა და წერაყინით აღმეხეჭედა ჩემს ნარკვევებში. ასე იშვა „ზღუდალყულნი“, „თეთრი სავალი“, „ვაჟას სამყაროში“, „ხვამლის ციხე-ქვაბული“, „კაცხის სვეტის საიდუმლო“ და სხვა“. ამგვარად, ლევან გოთუას „მგზავრულ კრიალოსანში“ ჯერ კიდევ ბევრი მოგზაურობა აქვს აღწერილი, რომელიც შესწავლასა და გაანალიზებას საჭიროებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. გოთუა, 1950 – ლ. გოთუა, მგზავრული კრიალოსანი, თბ., 1950.
- ლ. გოთუა, სარკის მერცხალა, www.webmix.ge/vvi/doc.php?doc
- ი. ჯაფარიძე, ჯოჯოხეთგამოვლილი მწერალი ხვამლის ციხე-ქვაბულში www.ambebi.ge/.../76438-jojokhethgamovlili

NATO GULUA

”MGZAVRULI KRIALOSANI” BY LEVAN GOTUA

Levan Gotua’s ”Mgzavruli Krialosani” is among those rare literary works that combine a descriptive diary as well as notes of a traveler and scholar, and talent of a writer and expressed artistic emotion. The book is thematically comprised of three parts: “In Impassable Meadows”, “In Inaccessible Caves” and “On Mountain Peaks”.

”Mgzavruli Krialosani” includes writer’s diaries, sketches, his thoughts, emotions and impressions. The foreword provides the real goals and tasks of the writer and traveler. Travel for Levan Gotua is a kind of continuation of a creative work as a process; hence, his book contains the projection of the traveler’s emotions and impressions rather than exact descriptions and objective data.

თანხიზ გუმბარიძე

მამია გურიელი

მამია გურიელის სახელი ქართული ლიტერატურის წიაღში არცთუ მყარად ფეხმოკიდებულია. იგი ჩვენი მწერლობის ახალი პერიოდის წარმომადგენელია თავისი რომანტიკული და ორიგინალური შემოქმედებით.

მამია დავითის (დათას) ძე გურიელი დაიბადა 1836 წლის 16 იანვარს გურიის ერთ-ერთ მშვენიერ სოფელ ლესაში. გვარიშვილობითა და ჩამომავლობით იგი გურიის სამთავრო ოჯახის წარმომადგენელი იყო, თუმცა მისი ცხოვრების წლებში გურიელის თანამდებობა და მთავრის ინსტიტუტი უკვე აღარ არსებობდა. ამის შესახებ მამია გურიელს ბიძისთვის (დედის მხრიდან) პეტრე დადიანისთვის ასეთი სტროფი მიუწერია:

მე სახელ გვარად,

ვინ იყო მთავრად,

მპყრობი გურიის ჩაქვ-აჭარისი,

ვგვეარ მას, მარა არვინ მამთავრა (ი. მეუნარგია, 1954, 339).

მამიას მამა — დათა ვახტანგის ძე გურიელი იყო გურიის მთავრის — გიორგი მეხუთის შვილიშვილი, ე. ი. იგი გაზღდათ ღვიძლი ბიძაშვილი მამია სიმონის ძე დადიანისა, რომელიც გურიის უკანასკნელი მთავარი გაზღდათ.

როგორც სამთავრო ოჯახის შვილს, პატარა მამიკონს (ბავშვობის სახელია) უზრუნველად ზრდიდნენ. თავდაპირველად მისთვის ძიძად მოუყვანიათ სასახლეში მოსამსახურე ჯორბენაძის ცოლი, რომელსაც იმდენ ხანს უცხოვრია, რომ მამიას გარდაცვალების ჟამს კიდევ ცოცხალი ყოფილა და მაშინვე მონაზვნად აღკვეცილა დედათა მონასტერში. მამიას გამდელი ყოფილა კახელი ქალი ჯახვერდი, რომელიც ბებიას (ორბელიანის ქალს) აღმოსავლეთ საქართველოდან მზითვეში გამოაყოფეს. ეს ჯახვერდი თავის დროზე დათას გამდელიც ყოფილა. მამიკონს ბავშვობიდანვე ჰქონია პატარა საძინებელი დარბაზი მოსამსახურეებითურთ. ექვსი წლიდან დააწყებინეს ანბანის შესწავლა. საკმაო სიბეჯითეც გამოუჩენია, მაგრამ წერა-კითხვის შესწავლის გარდა მის შემდგომ განათლებაზე დიდხანს არავის უზრუნია. მხოლოდ 15 წლის ასაკში (1848 წ.) მიუბარებიათ „კორდონის ნაჩაღნიკ“ არსენიევის ოჯახში რუსული ენის შესასწავლად. ყმაწვილი მამია სოფლური ცხოვრებით ცხოვრობდა და, როგორც მისი ბიოგრაფი იონა მეუნარგია გადმოგვცემს, „ამან მისი კაცობა შუაზე გაჰყო“.

მამიას რუსულის სწავლაშიც გამოუჩენია თავი და 1851 წლის 1 იანვარს გიმნაზიაში წაუყვანიათ სასწავლებლად. იონა მეუნარგიას სადღაც თავად მოუკრავს ყური, კარგად სწავლობდაო, მაგრამ ყოფაქცევა არ ჰქონდა კარგო.

ბიოგრაფს სოფელში დიდხანს გატარებული წლები მიიჩნია მამიას ყოფაქცევის მოუწყვრებლობისა და კაცობის ორად გაყოფის მიზეზად, რასაც დღეს ყველა როდი ეთანხმება. მალე რუსის ჯარში გამწესებული და ყირიმის ომის მონაწილე მამია სულ „შინ მოისწრაფოდა იმიტომ, რომ აქ იყო მისი მამული და არა იქ, აქ გრძობდა თავს ლაღად და თავისუფლად და არა იქ, ყირიმის ომის ბრძოლაში, აქ სუნთქავდა სამშობლოს ჰაერით, იქ სული ეხუთებოდა, გამორბოდა, დიდხანს რჩებოდა, თავისუფლებას შეჩვეული“ (ე. თავბერიძე, 2004, 36).

1853 წელს მამია თბილისს გაგზავნეს სამხედრო სამსახურში შესასვლელად. ამ ნაბიჯის გადადგმა დათას მეფისნაცვალმა ეორონცოვმა შესთავაზა. იგი მალთაყვას ეწვია გურიელს, ისარგებლა შემთხვევით და შვილის თბილისში გაგზავნა სთხოვა, თანაც ადრინდელი წყენის (რუსულ მმართველობასთან დაპირისპირებული დათა თავისი სახლობით რამდენიმე წელი თურქეთში იყო გადახვეწილი, სადაც გარდაეცვალა დედა. იმპერატორის მიერ გამოცხადებული ამნისტიის შემდეგ დაბრუნდა შინ და თავიდან აღადგინა გაუქმებული-გაპარტახებული სახლ-კარი) განსაქარებლად და შემოსარიგებლად ეორონცოვს ხელსაყრელად მიუჩნევია მამიას სამხედრო სამსახურში მიღება. დათასაც, იმის გათვალისწინებით, რომ მრავალი ნათესავი ჰყავდა თბილისში დედის მხრიდან, არ უარუყვია დიდ ქალაქში შვილის გაგზავნა. მამია თბილისში 1853 წელს ჩავიდა. ახალგაზრდა ყმაწვილს დიდხანს არ დასცალდა მშვიდობიანი ცხოვრება. მალე ყირიმის ომი დაიწყო და ისიც გაამწესეს გრენადერთა პოლკში უნტერ-ოფიცრად. მამიას მონაწილეობა მიუღია ბაშკადიკლარის ბრძოლაში, ასევე კიურუჯდარას ომში. ამ ბრძოლების სარდალი თავადი ვასილ ბებუთოვი ყოფილა, რომლის მეოხებით ორივე ომში ბრწყინვალედ გაუმარჯვიათ რუსულ-ქართულ შენაერთებს. ამის შემდეგ (1855 წ. მაისიდან სექტემბრამდე) მამია ყარსის ალყაში მონაწილეობდა, მაგრამ მაშინ ფეხში დაიჭრა და 3 თვე საავადმყოფოში იწვა. ყირიმის ომის წარუმატებლად დამთავრების შემდეგ მისი რაზმი ჩრდილოეთ კავკასიაში გადაიყვანეს, სადაც თურმე თოფის ნაცვლად ხელთ ეჭირათ „ამერიკიდან მოტანილი ნაჯახები“ და კაფავდნენ დიდოეთის გაუვალ ტყეებს და გაჰყავდათ გზები. მამიას პოეტურ და ფაქიზ ბუნებას ეს საქმე არ ესადაგებოდა, რაც კიდევ გამოუხატავს შემდეგი სიტყვებით:

აი ჩვენი საქმობა,

საზამთრო თივის ხმობა,

ტყის ქრა, ზიდვა შეშისა,

შენება კარვებისა (ი. მეუნარგია, 1954, 348).

სამხედრო პოლკში მამიას საკმაოდ კარგი სახელი ჰქონია მოხვეჭილი; მას აფასებდნენ უფრო იმ კეთილი ხასიათისა და თვისებებისათვის, რაც უხვად მონიჭებული ჰქონდა განგებისაგან, თუმცა სამაგიერო სიკეთეს ყოველთვის როდი იხვეჭდა. ერთხელაც ესკადრონის სარდალს ჩერნიშევ-კრუგლოვს მამიას მამაბაბეული ხმალი მოსწონებია. მამიასაც აუღია და საჩუქრად უსახსოვრებია,

მაგრამ იმავე ჩერნიშევს მამიასთვის სათადარიგო ცხენი არ უთხოვებია, როცა ამ უკანასკნელს თურმე თავისი ცხენი გზაზე დაუდგა.

მამია გურიელი თავისებურად ზერელე დამოკიდებულებას ამჟღავნებდა სამხედრო სამსახურისადმი. იგი ვერ სწყდებოდა თავისი ბავშვობის ალაგს – გურიის მიდამოს, გული სულ მისკენ მიუწევდა და ერთ-ერთი შვებულების დროს მიცემული 28 დღის ნაცვლად 5 თვე და 17 დღე დაუგვიანია. ასეთი შემთხვევა მისი სამხედრო სამსახურის წლებში კიდევ ყოფილა. ერთხელ გზის საკეთებლად შავი ზღვის მიდამოებში წაუყვანიათ მამიას რაზმი და თავისი მხარის სიახლოვით აღტაცებული დედას სწერდა: „ასე მგონია თქვენ გაახლოვდებით, როცა ზღვას ვნახავ, რალაც სიამოვნებასა ვგრძობ და თითქოს ვცნოსავ ჩემი სამშობლოს ჰაერს, მალთაყვა, იქაური დროს გატარება, შველი, ირმები, მიმინოები, ღაყოები, ხუმრობა, სიცილი, თამაში, მზიარულება დახტიან ჩემს თვალწინ. როგორც აჩრდილი. დაფიქრებული ამებზედ არაერთხელ ამოვიხრებ ხოლმე მწარედ...“ (ი. მეუნარგია, 1954, 350). ისიც უნდა ითქვას, რომ მამია ხშირად სვამდა ღვინოს და ესეც ძალზე ხელის შემშლელი მიზეზი იყო საკუთარი თავისა და პირადი ცხოვრების მოუწესრიგებლობისა. გალაკტიონ ტაბიძის თქმით: „ის სვამდა ღვინოს, თუმცა ლოთი არ იყო. სვამდა მისთვის, რომ თავდავიწყებას მისცემოდა, რომ გალუცინაციებში შეჭრილიყო: შეიძლება იმიტომაც, რომ ამით მოესპო სიცოცხლე და ფორმალური თვითმკვლელობით გამოწვეულ სკანდალებს აცილებოდა, ვინ იცის!“ (გ. ტაბიძე, 1975, 69). ქუთაისში ცხოვრების წლებში მართლაც უცდია თვითმკვლელობა, არყით მთვრალი გადაეშვა რიონში, მაგრამ გადაარჩინეს. მის სულიერ განცდებს კიდევ უფრო ამძაფრებდა პოეტის სიბერის უამს რუსეთში მყოფი ერთადერთი შვილის მიერ თავის ჩამოხრჩობით გამოწვეული ტრაგედია.

მამია გურიელს მშობლიური კუთხისა და თავისი სახლობის განცდა ყველაზე უკეთ გადმოცემული აქვს ლექსში „დედასთან მიწერილი თფილისიდგან“. ამ ლექსში პოეტს არასდროს შორდება დედის სითბო, რომელიც პატარაობიდანვე გამოჰყოლია და სურს ისევ ისე ცელქობდეს, როგორც პატარაობისას და ამით მშობელსაც სიყმაწვილის წლებს აგონებდეს:

„ნეტა შენ გახლდე დედაო,

ცელქობით მოგალხინებდე,

ჩემო კარგო და კეთილო,

საამოდ გაყმაწვილებდე (მ. გურიელი, 2010, 110).

შინაური გარემოსა და ეზო-კარმიდამოს გახსენება პოეტს მოსვენებას უკარგავს – ბალღობისდროინდელი მზიარულება, ცეკვა-თამაში, ნადირობა, ნანადირევი მწყერები და ხობხები, „იმდერდენ ნაზად ქალები, დათა უკვრიდეს ჩანგურსა“, გვიან მოგერილი ძილი და დილით ჯანვერდის დაძახილზე საუზმედ შემზადება. იქვე იხსენებს თანატოლებსა და უფროსებს: კოსტას, ალექსის, ერდიშხანს... ასწლოვანი მუხის ჩრდილში ჭადრაკის თამაში, ბაქრაობა მთავარ მოქადავსა (გიგინეიშვილისა და ჭყონიას) შორის:

„გიგინეიშვილმა ჭყონია
 შეფახა მონაწყინარი,
 ჭკუა გაკლია მგონია,
 სად მოდი უცოდინარი.
 ჭყონია შესცბა, გაჩუმდა,
 ელის დროს მოხელთებასა,
 მისი მხარე მთლად დადუმდა,

ვერც ერთი იღებს ენასა“ (მ. გურიელი, 2010, 114).

ავტორი დიდ ადგილს უთმობს ჭადრაკით გართობას. ეტყობა, ეს თამაში ძალზე ფენმოკიდებული ყოფილა გურიელის სახლში. ზოგჯერ აზარტით გართული მოთამაშენი ჩხუბსაც კადრულობდნენ ერთმანეთში და საქმე ხანჯლებამდე და დამბაჩებამდეც მისულა. მამია გურიელი ყველას და ყველაფრის გახსენებას ცდილობს, თუმცა იცის, რომ ეს შეუძლებელია:

„სხვადასხვა გიჟი მოყმენი,
 სანატრი სახილველადა,
 მოვსთვალო მეტად დავშვრები,
 სიაც არა მაქვს ხელადა“ (იქვე, 116).

მამია გურიელი რომანტიკოსი პოეტია. ამგვარი მიმართულება კვალად აზის მისი ლექსების უმეტეს ნაწილს. ასეთი ნიშნის ზედმიწევნით მატარებელია ლექსი „ჩემი ალავერდი“. პოეტი ესწრაფვის ძველ დროს, როცა ომებსა და ხმალთაკვეთებაში იჩენდნენ თავს ქართველი ვაჟკაცები. პოეტის მიერ სამშობლოს სადიდებლად აღებული სასმისი და მისი შემამკობელი სადღეგრძელო ასე უღერს:

„ასე ვუთხრათ საქართველო,
 აღსდებ გახდი კვლავ თავხედი.
 არა რა არს უსაშველო,
 ყმაწვილებო ალავერდი“ (იქვე, 134).

პოეტს ენატრება ძველი დრო და ბრძოლის ყიჟინა – „მოგვაგროვე მტერს გვაჯახე, გახსენ იყოს რამოდენი... დრო წარსული მოგვიბრუნე, შემოგვძახე ალავერდი!“

იგი აღტაცებულია წინაპართა ბრძოლებით და სურს თავადაც მათი ღირსეული შთამომავალი ერქვას; ესწრაფვის ისეთი დღეების დადგომას, როცა ქართველობა სამშობლოსთვის თავისუფლებისათვის იბრძოლებს:

„ჰმარა რაც გვითმენია,
 აწ კი ნულარ დავიყოვნებთ,
 სხვებისთვის თუ გვიბრძოლია,
 სამშობლოსთვის ვერ ვიომებთ? (იქვე, 134-135).

ასეთი რიტორიკული კითხვის შემდეგ იგი ყველას მოუწოდებს: „წამოდექით, მოვემზადლოთ, გამოვსცადოთ ერთხელ ბედი, თავს დავესხათ მტერს უზადოდ,

იქ დავსჭყვივლოთ ალავერდი!“ პოეტი ძალზე ანტირუსულადაა განწყობილი: „გაგვიგია ცრუ მოყვრობა, თმენის ჯაჭვიც გაწყვეტილა“.

მამია გურიელს ეამაყება სახელი „ქართველი“ და „ქართველობა“, ესახელება ქართველთა დიდი წინაპრები, სახელდებით მოიხსენიებს მეფე გორგასალს და ყველას აფრთხილებს, პატივი სცეს მის სახელს, ამით კი პატივი მიაგონ წარსულს. იგი ყველასთან გადადის ალავერდს და თუ თავადაც ღირსეულად იბრძოლებს, იმქვეყნადაც სურს, ანღონ „ტოლუმბაშობა“, რომ თასით ხელში ისევ სამშობლოს ლოცავდეს:

„იქ განვშორდე მინდა სულსა,
ვიყო თუნდა წასაწყემედი!
თქვენს ტოლუმბაშს,
დღეს რჩეულსა,

მაშინც მანდეთ ალავერდი!“ (იქვე, 137).

რომანტიკოსი პოეტი თავისი ლექსებით გამორჩეულ სტილს არ ეძებს, არც დამკვიდრებულ წერის სტილსა და მანერას უწევს დიდ ანგარიშს. სწორედ ამითაა გამორჩეული მისი ლექსები, რომლებიც ყოველთვის იქნებ ვერც სათანადო მხატვრული ეფექტის მატარებელია, მაგრამ მათში იგრძნობა ავტორის უშუალოება და გულწრფელობა. მამია გურიელი სწორედ ისეთია, როგორც ლექსებიდან მოჩანს. გალაკტიონ ტაბიძის თქმით, „მას ჰქონდა თავისი საათი უმაღლესი სილამაზისა და აყვავებისა“. ზოგჯერ ხელეწიფება აკადემიური წერის მანერაც, თავისი ეპოქის პრობლემებით ლექსის თანმიმდევრულად გაჯერებაც. მასთან ვპოულობთ ძველი ქართული ლექსის ფორმატსაც. ლექსი „მარაოზედ“ აღორძინების ხანის პოეტურ მუსიკას მოგვაგონებს, მისი გადმონაშთია:

„ავო მარაო, მტრის სახმარაო,
უტიფარაო, გრძნობებთ მპარაო!
ლზინის ზარაო, გულის მზარაო,
ქმუნვის მქარაო, არ საზარაო.

ნუ მკლავ, კმარაო, დაუწყნარაო!
არ მრქვა, არაო, შენ მასხარაო!
სულ სხვა გვარაო, მოუგვარაო,

მე შენი ჭირი შერმეყარაო“ (მ. გურიელი, 2010, 137).

რომანტიკული, თანაც ბრძოლის უინით გაქვნილი ხმები მოისმის მამია გურიელის ლექსებიდან: „ფარვანა“, „ანდერძი“, „ჩემს შვილს კახაბერს“, „ნატერა“, „მოხუცის ბაასი“, „შოშია“, საქართველოს მზეს“... მის კალამს ეკუთვნის ორი პოემაც: „რაშიდ ვარდან ოღლი“ და „პოეტი და ჩვენება“.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. გურიელი, 2010 – მ. გურიელი; რჩეული ლექსები, ქუთაისი, 2010.
 ე. თავბერიძე, 2004 – ე. თავბერიძე, ჟურნ. „ომეგა“, №2 (52), 2004.
 ი. მეუნარგია, 1954 – ი. მეუნარგია, ქართველი მწერლები, თბ., 1954.
 გ. ტაბიძე, 1975 – გ. ტაბიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. XII, თბ. 1975.

TENGINZ GUMBERIDZE

MAMIA GURIELI – A ROMANTICIST

Mamia Gurieli is a distinctive representative of the Georgian romanticism. Despite a non-academic style, his poetry demonstrates extreme love towards his country, the emotion that originates from his native region (Guria). The poet was fond of the epoch when the Georgian men leading various battles devoted their lives to their famous country. He adores old-fashioned swords, glory of our ancestors and desires to be still their honorable descendant.

Mamia Gurieli did not pursue a distinctive style in his poetry. This is the reason why his poems are special and modest. His writings follow his wishes as well as the muse; occasionally, he employs academic style, and the forms typical to the poetry of *Renaissance*. *He is a rather interesting representative of the Georgian poetry.*

იკა ღაღინი,
გიგა ქამუშაძე

საეციფიკური შესიტყვებისათვის ტაოურში

ქართული ენის ტაოურ დიალექტში თურქულ ენობრივ სამყაროსთან ხანგრძლივი და მჭიდრო ურთიერთობის პირობებში დღემდე შენარჩუნებულია ქართული ენა და ტრადიციები, თუმცა თანდათან განსხვავებულ ელფერს იძენს; თვალსაჩინოა ქართული და თურქული ენების, ზოგადად, კულტურათა ინტერფერენციის პროცესი. სხვადასხვა ენის, მრწამსის, ტრადიციების მქონე ქართველი და თურქი ხალხის მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობა აისახება არა მხოლოდ სოციალურ თუ ეთნოგრაფიულ ყოფაზე, არამედ მათ მეტყველებაზეც.

თურქული ენობრივი ელემენტების სიხშირე განსაკუთრებით ლექსიკაში იგრძნობა. თანდათან მკვიდრდება თურქული ენისათვის დამახასიათებელი სიტყვები თუ გამოთქმები.

თურქული კალკები ტაოურში საკმაოდ მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი. კალკირებული სიტყვაფორმები და შესიტყვებები ნათლად წარმოაჩენს ორი ენის ინტენსიური კონტაქტით გამოწვეულ ენობრივ ცვლილებათა ტენდენციებს. კალკირების საფუძველს ქმნის ორენოვნება. ტაოც ორენოვანია: ქართული - ტაოური დიალექტი ტაოელ ქართველთა საშინაო მეტყველებაა, ხოლო თურქული - თურქეთის რესპუბლიკის სახელმწიფო, ოფიციალური ურთიერთობის ენა. კალკირებისას ხდება ერთი ენისთვის სპეციფიკური ლექსიკური ერთეულებისა თუ შესიტყვებების გადაღება მეორე ენის მიერ. ამ შემთხვევაში მორფოლოგიური და სიტყვიერი მასალა უმთავრესად ეროვნულია, ხოლო კალკირებულია სიტყვათა სემანტიკა და შეკავშირების პრინციპი.

სტატიაში განვიხილავთ სპეციფიკურ შესიტყვებებს, რომლებიც ტაოურში თურქული ენის გავლენით არის გაჩენილი და ქართული ენისათვის უცხოა.

კვლევისას ვეყრდნობით აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი მიმართულების ორგანიზებით 2011-2013 წლებში ტაოში (ხევაი, ქობაი) მოწყობილი ექსპედიციების პერიოდში ჩვენ მიერ მოპოვებულ დიალექტურ მასალას; გამოყენებული გვაქვს აგრეთვე შ. ფუტყარაძის მიერ ჩაწერილი ტაოური ტექსტები (შ. ფუტყარაძე, 1993).

ტაოურში მრავლად გვხვდება თურქულ გამოთქმათა კალკირებით მიღებული ისეთი შესიტყვებები, რომლებიც ორი (სახელადი და ზნურ) კომპონენტისაგან შედგება და ერთ ცნებას აღნიშნავს. ამგვარი სიტყვათშეხამებანი პირობითად ორ ჯგუფად დაგვაკით:

I. პირველ ჯგუფს შეადგენს ისეთი შესიტყვებები, რომელთა სახელად ნაწილად უცხოური (ძირითადად თურქული, იშვიათად არაბული, სპარსული) სიტყვებია წარმოდგენილი, ხოლო ზმნურ კომპონენტად, ჩვეულებრივ, ქართული ფორმები: **იჯება** „ირჯება, აკეთებს, შვრება“, **ქნა**, **იქს/იზამს**... გამოიყენება. კალკირებისას სახელადი ნაწილი თურქულივე რჩება, შეცვლილია დამხმარე ზმნა, რომელიც სხვადასხვა მწკრივის ფორმით გამოიყენება; I სერიის ფორმებთან სახელადი ნაწილი უმთავრესად ფუძის სახით, იშვიათად მიცემით ბრუნვაში გვხვდება, II-III სერიაში კი სახელობითში დგას.

შდრ.: თურქულ ენაში დამხმარე ზმნებად ძირითადად გამოიყენება: etmek „კეთება, ქნა“, olmak „ყოფნა, გახლoma, დადგoma, გადაქცევა“, vermek „მიცემა, მიწოდება, მოწყობა, გამართვა“; yapmak „გაკეთება, შესრულება, შექმნა“... სახელადი ნაწილი ფუძის სახითაა წარმოდგენილი.

საილუსტრაციო მასალა:

უსტობა ვიჯებით – ვაშენებთ. მაგ.: აქ ვსაქმოფთ, **უსტობა ვიჯებით**, სახლ ვაკეთეფთ; **უსტობა ვიჯებით** არის კალკი თურქული გამოთქმისა: ustalık yapmak (თურქ. usta „ოსტატი, ხელოსანი“ + yapmak „კეთება“).

ფიქნიქ ვიჯებით – ვისვენებთ. მაგ.: ჰემ მალე ვაძოფთ, ჰემ **ფიქნიქ ვიჯებით**; შდრ. თურქ. გამოთქმა: piknik yapmak „პიკნიკის გაკეთება“.

შენნიგ ვიჯებით – ვერთობით; სიტყვასიტყვით: „მზიარულლებას/გართობას ვშვრებით“. მაგ.: სახლა ვზივართ, **შენნიგ ვიჯებით**, ვიფერხულეფთ. შდრ. თურქ. şenlik ყაბმაკ - მზიარულება, ზედმიწ.: მზიარულების გაკეთება (თურქ. şenlik - სიხარული, მზიარულება, გამოცოცხლება; ზემიმი).

შახა იჯება – ხუმრობს, ცელქობს; სიტყვასიტყვით: ხუმრობას აკეთებს. მაგ.: **შახა იჯება**, გვაცინეფს. შდრ. თურქ. გამოთქმა: şaka etmek „ხუმრობის ქნა“ (თურქ. şaka - ხუმრობა, ცელქობა + etmek „კეთება, ქნა“).

ეზაჯობა იჯება – მეაფთიაქედ მუშაობს. მაგ.: იქობაში ყაზაში დგას, **ეზაჯობა იჯება** იმი საიბი; შდრ. თურქ. გამოთქმა: eczacılık etmek „მეაფთიაქედ მუშაობა“ (eczacı „მეაფთიაქე, აფთიაქარი“ + etmek).

დევამ იჯებიან – აგრძელებენ; სიტყვასიტყვით: გაგრძელებას შვრებიან. მაგ.: გურჯები ახრაბაღამ (ნათესავებზე) დაქორწილება **დევამ იჯებიან**; შდრ. თურქ. გამოთქმა: devam etmek „გაგრძელება“ (არაბ. devam „გაგრძელება“ + etmek).

ეკინებ იჯებიან – თესავენ; სიტყვასიტყვით: თესვას შვრებიან. მაგ.: **ეკინებ აღარ იჯებიან**, მარტო თივაზე გუგდიან ჭალა-ყანა. შდრ. თურქ. ekin yapmak „ხვნა-თესვა“; (თურქ. ekin „თესვა“ + yapmak).

ლუა გიჯები – შენზე ვლოცულობ. მაგ.: მე შენ **ლუა გიჯები**. შდრ. თურქ. Ben senin için dua ediyorum (dua etmek „ლოცვა“).

ჩაფა ვიქამთ – გავთოხნით; სიტყვასიტყვით: „თოხნას ვიზამთ“. მაგ.: თოხით **ჩაფა ვიქამთ**. თურქ. çapa etmek – თოხნა (çapa „თოხი, თოხნა“ + etmek). **ჩაფას ვიქამთ** არის კალკი თურქული გამოთქმისა: çapa edeceğiz „გავთოხნით“ (თოხნას გავაკეთებთ).

ალიშვერიშ ვიქამთ — ვივაჭრებთ; სიტყვასიტყვით: „ვაჭრობას ვიზამთ“. მაგ.: ეიღებ, ბითთაო ალიშვერიშ ვიქამთ. შდრ. თურქ. alışveriş - ალებ-მიცემა, ვაჭრობა, ყიდვა-გაყიდვა; alışveriş etmek - ვაჭრობა, ყიდვა-გაყიდვა; ზედმიწ.: ვაჭრობის კეთება. alışveriş მიღებულა თურქ. almak „აღება“ ზმნის alış და თურქ. vermek „მიცემა“ ზმნის veriş ფორმათა შეერთებით. ალიშვერიშ ვიქამთ წარმოადგენს თურქული შესაბამისი გამოთქმის - alışveriş edeceğiz - კალკს.

ეარენჯე იქმენ — გაერთობიან; სიტყვასიტყვით: გაერთობას იზამენ. მაგ.: აგზე ეარენჯე იქმენ, ართუხ მოღინდებიან. შდრ. თურქ. გამოთქმა: eçlence yapmak „გართობა“, ზედმიწ.: „გართობის კეთება“.

თექბირ ეიღებ — „ილოცებ“. შდრ. თურქ. გამოთქმა: tekbir almak - ლოცვის წაკითხვა, ზედმიწ.: „ლოცვის აღება“ (არაბ. tekbir - ლოცვის სახელწოდება + almak „აღება“).

აბდესის აღება — ლოცვის წინ დაბანა. მაგ.: ჩვენც ვილოცავთ, ევლეფთ აბდესა (სპარს. apdes//abdes - რიტუალური განბანვა ლოცვის წინ; aptes almak - „აფთხის მიღება“, განბანვის რიტუალის შესრულება).

ზიარეთი ვქენე — მოვინახულე, მოვილოცე. მაგ.: ზიარეთი ვქენე, მოველ წრეელა. შდრ. თურქ. ziyaret etmek (არაბ. ziyaret - წმინდა ადგილების დათვალიერება, სალოცავების შემოვლა).

ჰედიე მიყო — დამასაჩუქრა; მაგ.: ზალი ევიყვანე, იმის ღუნტურმა ჰედიე მიყო. შდრ. თურქ. გამოთქმა: hediye etmek (არაბ. hediye - საჩუქარი, ძღვენი + etmek).

II. მეორე ჯგუფში გაერთიანდა ისეთი შესიტყვებები, რომელთა ორივე კომპონენტი ქართულია, კონსტრუქციის აგების პრინციპი კი აქაც თურქულია. მაგალითად:

ზათი კალობა ვიჭებოდით (=პურს ვლენწავდით).

ახლა გენჯები მუშაობა აღარ იჭებიან (=არ მუშაობენ).

აქ სიცხე არ იჭება (=არ დაცხება).

მე აქ არ ვარა და ემე, სიარულზე მოველ დანი, თქვენსავ წინ სიარულზე მოველ (=ჩამოვედი, გამოვისეირნე).

განხილული ტიპის ფრაზები უცხოა ქართული ენისათვის; მათი ზუსტი შესატყვისი თურქულს არ გააჩნია; ისინი ტაოურში თურქულისათვის დამახასიათებელი პირველი ტიპის შესიტყვებათა ანალოგიით ჩანს წარმოქმნილი. საინტერესოა აგრეთვე შემდეგი ნიმუშები:

ჰაიდუს იქმენ — აიბარგებიან, წავლენ. მაგ.: სალამოპირა ჰაიდუს იქმენ, ჩამოვლენ ართუხ. შდრ. თურქ. თურქ. haydi „აბა, კარგი, გავსწიოთ“.

ნიშან იჭებიან — ინიშნებიან; მაგ.: ერთმანეთი თუ მეიკადრეს, ქორწილდებიან, ნიშან იჭებიან. შდრ. თურქ. nişanlamak „ნიშნობა“.

კალკირებული სიტყვათშენახმებანი დასტურდება თურქული ენის გავლენის ველში მყოფ სხვა დიალექტებშიც: ლაზურში (ს. ჯიქია, 1964, 266-268); ტაოურში, ლივანურში, მაჭახლურსა და მუჭაჭირთა მეტყველებაში (შ. ფუტყარაძე, 1995);

აჭარულში (ნ. გურგენიძე, 1973, 77-86); ინგილოურში (გრ. იმნაიშვილი, 1966, 148). კალკირების პრინციპი საერთოა.

როგორც ვნახეთ, ტაოელ ქართველთა მეტყველებაში საკმაოდ მრავლად გამოიყენება თურქული ყაიდის შესიტყვებები; ანალიზური, აღწერითი წარმოების ფორმები ნელ-ნელა იმკვიდრებენ ადგილს და ენაცვლებიან შესაბამის ქართული ორგანული წარმოების ფორმებს. ცალკეულ შემთხვევებში თურქული ტიპის შესიტყვებები ქართული ფორმების პარალელურად გვხვდება, ზოგან კი თურქული წარმოების შესიტყვებაა გაბატონებული.

მიუხედავად განხილული შემთხვევებისა, ტაოური დიალექტი თავისთავადობას დღემდე ინარჩუნებს, განსხვავებულ გარემოში თანაცხოვრება ტაოელ ქართველთა მეტყველებას მრავალფეროვანს ხდის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. გურგენიძე, 1973 – ნ. გურგენიძე, აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკური ელემენტები აჭარულსა და გურულში, თბ., 1973.
- გრ. იმნაიშვილი, 1959 – გრ. იმნაიშვილი, ინგილოურის მთავარი სინტაქსური თავისებურებანი, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XI, თბ., 1959.
- ჯ. ნოღაიდელი, 1960 – ჯ. ნოღაიდელი, აჭარული კილოს თავისებურებანი, ბათუმი, 1960.
- შ. ფუტყარაძე, 1993 – შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- შ. ფუტყარაძე, 1995 – შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 1995.
- არნ. ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.
- მ. ცინცაძე, 2001 – მ. ცინცაძე, ტაოური ქართულის ზოგი თავისებურება, XXI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სესიის მასალები, თბ., 2001.
- ს. ჭიქია, 1967 – ს. ჭიქია, თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, 2. თურქული სინტაქსური კალკები ლაზურში, კრებ. „ორიონი“, აკაკი შანიძეს, თბ., 1967.
- ბ. ჯორბენაძე, 1995 – ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტები, თბ., 1995.
- 2011-2013 წლებში ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით მიმართულებაში).

EKA DADIANI, GIGA QAMUSHADZE

ON SPECIFIC COLLOCATIONS IN TAOAN

In the speech of the *Taoan Georgians* there are tremendous amount of collocations *calqued* from the Turkish language. While *calquing the specific word forms of collocations characteristic to a specific language* are literally translated into another language. Morphological and lexical material is mostly national while word semantics and the principle of combining words is being *calqued*.

The paper deals with the specific collocations (descriptive forms) that occur in the Taoan through the Turkish influence and are unusual for the Georgian language. The following two groups are identified:

1. *nominal part of the collocation is a foreign (mostly Turkish, rarely Arabic, Persian) word, while the Georgian forms are normally applied as verbal components (ijeba "does, makes, labours", iks/izams, etc.) ša'aijeba makes jokes, is having a lark (cf. Turkish_aka etmek);*

2. *both parts of the collocation are Georgian while construction is again formed as the Turkish one: kaloba vijebodit (=we were Threshing); mušaobaapar ijebian (=they are not working).*

Despite the proposed case, the *Taoan dialect* still maintains its uniqueness; however, the life in a different environment adds a specific colour to the speech of the *Taoan Georgians*.

ღარქვან ღვალი-ღემეტრაძე

შობის ღღესასწაული გერმანიაში და საქართველოში

შობა ერთ-ერთი მთავარი ქრისტიანული ღღესასწაულია. მსოფლიოში მესამედზე მეტი ქრისტიანია და შობა მათი ღმერთის — მაცხოვრის შობის ღღეა, მას სარწმუნოებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. დიდი ღმერთების დაბადების თარიღად უმთავრესად 6 იანვარი იყო დადგენილი, გულმოდგინედ მარხულობდნენ 40 დღე. ეს ათასწლოვანი ტრადიცია საუკუნიდან საუკუნემდე მეორდებოდა. პირველ ხანებში ერთდროულად სამი ღღესასწაული აღინიშნებოდა: ნათლობა, შობა და უფლის გამოცხადება, შემდეგ კი შობა მზისდგომას მტკიცედ შემორჩა. 25 დეკემბერი მზის შემობრუნების ღღეა, გაზაფხულისკენ მოქცევის ნანატრი ჟამი, ბუნების განახლება და მოსავლიანობა კი მუდამ ღმერთების დაბადებას უკავშირდებოდა. 600 წლით ადრე ესაიამ იწინასწარმეტყველა მესიის დაბადება და წამება. თვით იესო განმარტავს თავის დიდ მისიას: „მე ვარ გზა, მე ვარ ჭეშმარიტება და სიცოცხლე“.

შობა ქრისტიანობაში არის თორმეტთაგან ერთ-ერთი საუფლო ღღესასწაული, რომელიც აღინიშნება 25 დეკემბერს. ქრისტეშობის ღღესასწაულს საფუძვლად უდევს სახარებების მოთხრობა, რომლის მიხედვითაც იესო ქრისტე ბეთლემში დაბადებულა. ქრისტეს მშობლები იოსები და მარიამი ნაზარეთში ცხოვრობდნენ, მაგრამ ბეთლემში გადასულან, ვინაიდან ადგილი ვერ უშოვიათ. დროებით თავი გამოქვაბულისათვის შეუფარებიათ, სადაც მწყემსები ცუდ ამინდში ნახირს აბინავებდნენ. იესო ქრისტე ამ ღამეს დაბადებულა და ბაგაში ჩაწვენილი პირველად მწყემსებს მოუნახულებიათ, ხოლო შემდეგ მოგვებს. მოგვებს უმცნიათ ხალხისათვის ქრისტეს დაბადება. შობის რიტუალებში სიმბოლურად არის ასახული ქრისტეს დაბადების ებიზოდები. ქართული ეკლესია უძველესი დროიდანვე ქრისტეშობასა და ნათლისღებას ერთდროულად ღღესასწაულობდა - 7 იახვარს, შობის რომაული ღღესასწაული კი 25 დეკემბერსაა.

გერმანიაში შობამდე ოთხი კვირით ადრე იწყება წინასაშობაო ზემი, რომელსაც გერმანულად „Advent“ ეწოდება. ის ლათინური წარმოშობის სიტყვაა და ქართულად „მოსვლას“ ნიშნავს. ორივე ქრისტიანულ სამყაროში (კათოლიკურსა და სახარებისეულში) ეს პერიოდი ქრისტეს მოსვლის (შობის) წინა მოსამზადებელი დროა. გერმანული ოჯახების უმრავლესობა ამ დროს ყიდულობს ან თვითონ ამზადებს ფიჭვის ტოტების გვირგვინს, რომელსაც 4 სანთლით რთავენ. წინასაშობაო პერიოდის პირველ კვირა დღეს პირველ სანთელს ანთებენ. ნაშუადღევს შემდეგ, შებინდებისას, ოჯახი ერთად იკრიბება ყავის სასმელად, მღერაინ წინასაშობაო სიმღერებს და სახლში გამომცხვარ ნამცხვრებს მიირთმევენ. ყოველ კვირა დღეს დარჩენილ თითო-თითო სანთელს ანთებენ, სანამ შობამდე ბოლო კვირა დღეს ყველა სანთელი არ დაიწვება. ამის

შემდეგ ყველამ იცის (განსაკუთრებით ეს ეხება ბავშვებს), რომ შობა კარს არის მომდგარი.

წინასაშობაო პერიოდში გერმანიის მრავალ ქალაქში ე.წ. საშობაო ბაზრობები იმართება, სადაც საშობაო ხეებს, ასეთი ხეების მოსართავეებს, საშობაო ნამცხვრებს და ცხელ პუნშს ყიდიან.

შობის დღესასწაულის დღეები გერმანიაში 25 და 26 დეკემბერია, რაც გერმანიაში დასვენების დღეებად არის გამოცხადებული. მე-4 საუკუნემდე შობას გერმანიაში 6 იანვარს ზეიმობდნენ, რაც ორთოლოქსული ეკლესიისთვის დღესაც ტრადიციაა. შობის ორივე დღეს ბევრი გერმანული ოჯახი სეირნობისთვის ან ნათესავთა მოსანახულებლად იყენებს. საზეიმო სუფრას ხშირად სტუმრებთან ერთად შობის პირველი დღის შუადღეს შლიან. უწინ ამ დღეს ყველა ოჯახში ტრადიციულად საშობაო ბატს მიირთმევდნენ, დღეს კი ბევრი ოჯახი ამერიკული წესის მიხედვით ინდაურს ამზადებს.

დაწესებულებებსა და ეკლესიებში წინასაშობაო გვირგვინებს ჰკიდებენ, ბავშვები საჩუქრად იღებენ განსაკუთრებულ კალენდრებს პატარა უჯრებით, რომლებშიც შოკოლადის ფილები დევს.

ნოემბერში, ჯერ კიდევ ვიდრე პირველი ფიფქები ჩამოცვივა, მაღაზიათა ვიტრინებში მორთული ნაძვის ტოტები, საშობაო თაფლაკვერები ან შემწვარი ვაშლები დევს. ეს აშკარა პირველი ნიშანია მოახლოებული შობის დღესასწაულისა, ბავშვებისათვის კი ეს ნიშნავს, რომ მალე მეკვლის დამხმარე ნიკოლაუსი მოვა. ნიკოლაუსი ლეგენდარული კათოლიკური სახალხო წმინდანია, რომლის სახელებს დღესაც (6 დეკემბერს) მრავალ მხარეში ძველი ტრადიციის მიხედვით ბავშვებს ასაჩუქრებენ. ბავშვები გულმხურვალედ ელიან 6 დეკემბერს - წმინდა ნიკოლოზის დღეს. საღამოს ისინი საგულდაგულოდ გაპრიალებულ პატარა ჩექმებს ან ფეხსაცმელებს კარების წინ აწყობენ, მათში ნიკოლაუსი თავის მისალოცებს და საჩუქრებს დებს, ესენია: შოკოლადები, კაკლები, თაფლაკვერები, ვაშლები, ფორთოხლები, რაც დიდი რაოდენობით ჭკვიანი და ბეჭითი ბავშვებისთვისაა განკუთვნილი, ნაკლები რაოდენობით კი იმათთვის, ვინც ყოველთვის არ არიან დამჯერნი და მორჩილნი.

წმინდა ნიკოლოზის წინა დღის ღამით ბევრ გერმანულ ოჯახში ნიკოლაუსი (ოჯახის გადაცემული მეგობარი ან ნათესავი) სახლშიც შედის, უწინ ბავშვებს ხშირად ეშინოდათ მისი, რადგან ის მათ არა მარტო აჯილდოებდა თავიანთი კარგი საქმეებისათვის, არამედ სჯიდა კიდევ თავისი წკებლით ცუდი საქმეების ჩადენისათვის.

შობის წინა დღემდე (24 დეკემბრამდე) გერმანიაში მრავალგვარი სამზადისი ტარდება. ამ პერიოდში იმარაგებენ პროდუქტს, აცხობენ და ხელმარჯვობენ. დრეზდენის ბინადართათვის ამ დროს აუცილებელია „მოწულა“ ნაზუქების ბაზრობაზე წასვლა. ასეთი ნაზუქები ხაშხაშით ან ქიშმიშითაა მორთული. მემატრიანეთა მონაცემებით, ასეთი ბაზრობა სათავეს 530 წელზე მეტი ხნის წინ იღებს, მაგრამ მხოლოდ მე-16 და მე-17 საუკუნეებში მოეწყო ის, როგორც საშობაო კვირეული ბაზრობა. იქ უპირატესად ქრისტეს პურებსა და ნაზუქებს ყიდდნენ. საშობაო ნაზუქი არის უბრალო საფუფრიაანი ცხობილა, ხაშხაშით ან

ქიშიშითი საესე. ხელოვნებისა და ლიტერატურის შედეგებიდან ცნობილია, რომ უწინ ღარიბთა შვილები, რომლებიც შიმშილობდნენ და სიცოცხისაგან იყინებოდნენ, დიდებს უნდა მიხმარებოდნენ, რათა ოჯახში ღარიბული სუფრა მაინც გაეწყოთ. ამას ისინი ნადვის ხეების, სანთლებისა და ასანთების გაყიდვით აღწევდნენ.

საშობაო ბაზრობაზე არის ბევრი ჭიხური და დახლი, სადაც ხისგან გამოთლილ ნივთებს ყიდიან. დიდი ინტერესის საგანია თხილის სამტვრევეები, რომლებიც ხისგანაა დამზადებული და ეროვნულ ფიგურებს გამოხატავენ. მაგალითად, პოლიციელი, მეტყვე და ა.შ. მათი „აბენა“ კაკლის მტვრევაში გამოიხატება. ასევე იყიდება ხისგან დამზადებული „სინათლის ანგელოზები“, რომელთაც ხელში სანთლები უჭირავთ, მაღაროს მუშები, ჩიბუხიანი კაცუნები და მრავალი ხისგან გამოჩუქურთმებული სახალხო ფიგურა. „მწველი კაცუნა“ არის ხისგან დამზადებული, რომელსაც მოწვევა შეუძლია, თუკი მასში ანთებულ მოსაწვევ სანთელს ჩაედებთ. ასეთი მოწვევის შედეგად სანთლისგან გამოშვებული კვამლი საშობაო განწყობას ამაღლებს.

გერმანიაში საშობაო დღესასწაულზე სუფრას ამშვენებდა საშობაო კექსი, მას საფენებში გახვეული ბაევის ფორმა ჰქონდა. კარგად შეფუთული კექსი მრავალი კვირის განმავლობაში ინახებოდა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გერმანულენოვან ქვეყნებში თვით შობა 24 დეკემბერს იწყება. ამ დღეს მღერაინ საშობაო სიმღერებს, უსმენენ საშობაო მუსიკას და ერთმანეთს უნაწილებენ საჩუქრებს. ბევრ ოჯახში ტრადიციად აქვთ, რომ ამ დღეს ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიაში წავიდნენ. ეკლესიებიდან ზარებისა და მუსიკის ხმები ისმის. ოჯახებში საშობაო ხეს ჯერ კიდევ მე-16 საუკუნეში დგამდნენ საერთო ოთახებში. მე-17 საუკუნეში მას სანთლები და ციმციმა მოსართავეები დაემატა. ამ პერიოდისათვის საშობაო ხე მთელ სამყაროში გახდა ცნობილი და მას დგამდნენ ბაზრის მოედნებზე ან სახლების წინ მდებარე ბაღებში. ხის ქვეშ საჩუქრები დევს; 25 დეკემბერს, ზემის პირველ დღეს, ყველა სახლში იყრის თავს და დროს მყუდრო ვითარებაში ატარებენ. ზოგიერთ ოჯახს ტრადიციისამებრ საშობაოდ დღესაც ბატი აქვს მომზადებული, ზოგან კი თიკნის ხორცი ან ცომის გუფთები აქვთ ტკბილეულთან ერთად.

და როდესაც საშობაო და ქრისტეს ბაზრობები ჰამპტურგში, დრეზდენში, ნიურნბერგში, მიუნხენში, ლაიფციგში, ბერლინში და ასევე სხვა პატარა ქალაქებსა და მხარეებში თავიანთ ჭიშკრებს გახსნიან, როცა საშობაო კექსების სანთელთა, თაფლაკვრებისა და ცხელი პუნშის სურნელი ქუჩებამდე გამოაღწევს და კოშკებიდან საზეიმო საყვირთა ჰანგები გადმოიღვრება - ეს ნიშნავს, რომ გასული წელი დასასრულს უახლოვდება და ახალი წელი დგება!

შობის წინა საღამოს და შობას საქართველოში ოდითგან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც ახალი წლის დასაწყისს და, შესაბამისად, იგი დატვირთული იყო მრავალფეროვანი მაგიური ხასიათის წეს-ჩვეულებებით, რომლებიც ძირითადად მიმართული იყო ნაყოფიერებისა და მოსავლიანობის გასაზრდელად, ჯანმრთელობის განსამტკიცებლად, ავი სულების დასაძლევად და, საერთოდ, კეთილდღეობით საესე მომავლის უზრუნველსაყოფად. გამორჩეული საშობაო

რიტუალები სრულდებოდა შობის წინა საღამოს, 24 დეკემბერს (ძველი სტილით 6 იანვარს). ამ დღეს მთელ საქართველოში პურის მარცვლებისაგან იხარშებოდა ფაფა, რომელსაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა სახელწოდება ჰქონდა: სვანეთში, რაჭასა და ლეჩხუმში მას **ქანტილი** ეწოდებოდა, იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში – **კორკოტი**, ქართლსა და თუშეთში – **ქრისტეს კორკოტი**, ხოლო კახეთში – **ცხრაწვენა**. ქანტილისათვის ხორბალი ქალებს მზის ამოსვლამდე უნდა დაერჩიათ და ჩაედგათ მოსახარშად. იგი იკმაზებოდა ხახვით, მარილითა და ნიგვზით, ან თაფლით, შაქრითა და ნიგვზით.

რაჭაში ვახშმისთვის აცხობდნენ სამ განატეხს (საწესო პური). განატეხი უნდა ყოფილიყო ნიგვზიანი. ჩამოქნიდნენ ოთხ ჩხირ სანთელს, სამს ჩაარჭობდნენ თითო-თითოდ განატეხში, მეოთხეს კი უფროსი ქალი ან მამაკაცი ხელში დაიკავებდა; გობში ჩააწყობდნენ განატეხს ანთებული სანთლით, ქანტილს, ჩადგამდნენ ერთ ჭიქა ღვინოსაც. მლოცველი ქალი ან კაცი ამ გობს ცეცხლთან ახლოს წაღმა სამჯერ შეატრიალებდა და შემდეგი სიტყვებით დაილოცებოდა: „ღმერთო! რამდენი კაკალი ეს არის, იმდენი სიკეთე მოგვეცი, იმდენი კოდი მოგვეცი, იმდენი თეთრი და ქონება და იმდენი კოდი ხვარბალი მოგვეცი!“ ლოცვის შემდეგ ამ ოთხ ჩხირ ანთებულ სანთელს სახლის ოთხივე „ყურეში“ მიაკრავდნენ და სანამ არ დაიწვებოდა ბოლომდე, არ ჩააქრობდნენ. შემდეგ დასდებოდნენ ვახშმად, ქანტილს ჯამებში გადმოსახამდნენ, თუ გამოხდილი ზეთი ჰქონდათ, ზედ მოასხამდნენ და შეექცეოდნენ. როგორც ქანტილს, ისე განატეხს, სტუმრებსაც მიართმევდნენ.

შობის წინა დღეს მთელ სვანეთში თითქმის დილიდან საღამომდე არც დიდი და არც პატარა არაფერს ჭამს. მთელი დღე სამზადისში არიან. საღამოს კორკოტს მიირთმევენ. ზემო სვანეთში შობის წინა საღამოს საშობაო ღორს კლავდნენ. შობა დღეს დილაადრიან მცხობელი დედაკაცი ადგება და ყველიან პურებს აცხობს. როცა ყველიანები დაცხვება, 10-12 წლის ყმაწვილი საწოლიდან წამოდგება და შიშველი გარეთ გავა, დადგება მარჯნივ და თავის სახლს სამჯერ შემოუფლის. სვანეთში სადილისათვის ხარს ან ძროხას დაკლავენ და ნამარხულევი ხალხი მას ჭამს.

საშობაო ღორის დაკვლის შემდეგ სვანეთში მოდიოდნენ მეალილოები, მეალობლები, ანუ ე.წ. ქრისტეს მახარობლები. ეს იყო 3-4 კაცისაგან ან ქალისაგან შემდგარი ჯგუფები, რომლებიც კარდაკარ დაივლიდნენ ოჯახებს და ულოცავდნენ შობას, რასაც შობის შემოლოცვა ეწოდებოდა. მილოცვა გამოიხატებოდა მოკლე სიმღერით, რომლის ტექსტის მრავალი ვარიანტი არსებობს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. მეალილოები ზოგჯერ გადაცმული და დათხუპნული დადიოდნენ, რათა ისინი ვერ ეცნოთ. ისინი მთელი ღამის განმავლობაში დადიოდნენ და სადაც დაათენდებოდათ, იმ ოჯახში იქიფებდნენ.

შობის წინა საღამოს საქართველოში ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტებია: კერაში კარგი ცეცხლის დანთება, კორკოტის მოხარშვა, ლოცვა, რიტუალური ტრაპეზები, ღორის დაკლა, მეალილოების მიერ შობის შემოლოცვა.

„ძველ ადათ-წესებსა და ჩვეულებებში ღრმა აზრი იმალება; საჭიროა მათ პატივი ვცეთ“ (ფრ. შილერი).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. აბაკელია., 1980 – ნ. აბაკელია, ქ. ალავერდაშვილი, ნ. დამბაშიძე, ქართულ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, თბ., 1980.
- ჯ. რუხაძე, 1966 – ჯ. რუხაძე, ქართული ხალხული დღესასწაულები, თბ., 1966.
- ტ. ფუტყარაძე., 2011 – ტ. ფუტყარაძე, დ. შავიანიძე, ქართველთა შობა-ახალი წელი და მეკვლე, კრებ. ქართველური მემკვიდრეობა, XV, ქუთაისი, 2011.
- გ. სამარა., 2001 – G. Samara, S. Katajew, Guten Tag, Deutschland! Airis Press, Moskau, 2001.

DAREJAN DVALI-DEMETRADZE**CHRISTMAS IN GERMANY AND GEORGIA**

According to some folk saying, “folk-customs provide the memory of the past”. Many of traditional customs that seem romanticoriginate from a prosaic basis. Customs and holidays often bear the same meaning as the former provides the expression of its magnificence through great religious, historical or pagan holidays. Nowadays a rising *number* of young people express interest in and affection of the tradition. During twelve months of the year individuals try to enjoy happiness and prosperity. They give presents as the symbol of happiness to one another.

There are religious, historical and public holidays both in Georgia and Germany. Christmas is one of the greatest religiousholidays in both countries.

The paper deals with the Christmas holiday in Germany and Georgia, its historicalbasis and modern rituals in various parts of Germany as well as Georgia.

ლუკა დვალისხილი

მე-19 საუკუნის 70-80-იანი წლების ქართული თეატრის პრობლემები ილია ჭყონიას პუბლიცისტიკაში

თეატრს რომ ყოველი ცივილიზებული ერის ცხოვრებაში ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, ეს უდავო ჭეშმარიტებაა. თეატრი, ისევე როგორც ხელოვნების სხვა დარგები, მჭიდროდაა დაკავშირებული ხალხის ცხოვრებასთან, მის ისტორიასა და კულტურასთან. იგია ცხოვრების მანკიერი მხარეების სააშკარაოზე გამოშინი და მისი უცდომელად შემფასებელი ბარომეტრი, ერის ტკივილისა და სიხარულის, სულიერი და მატერიალური ფასეულობის წარმომრჩენი უტყუარი სარკე. დიდი ილია ბრძანებდა: „თეატრს ჩვენ ჩვენი ერის ცხოვრებაში დიდს მნიშვნელობას ვაძლევთ. ქართული თეატრი ქართველთათვის ბევრი სიკეთის მომასწავებელია... თეატრი დაუფასებელი რამ არის და ჩვენ არ ვიცით სხვა მასებრ უებარი საშუალება, რომელიც ვერც გამარჯვებულად სასწრაფოდ და პირდაპირ მოქმედებს ადამიანის უკეთეს გრძნობათა გამოფხიზლებასა და მოძრაობაზედ“ (ი. ჭავჭავაძე, 1991).

ილია ჭყონია მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში მოღვაწე იმ ქართველ მამულიშვილთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებსაც ღრმად ჰქონდათ შეგნებული თეატრის როლი და მნიშვნელობა ეროვნული გამოფხიზლების, ქართველთა შეკავშირებისა და ქვეყნის კულტურული წინსვლის საქმეში.

პატრიოტი მწერალი უდიდესი რუდუნებით თავს დაჰკანკალებდა ახლადწამოყალიბებულ თბილისისა და ქუთაისის თეატრალურ დასებს; თავის რეცენზიებში აქეზებს და აგულიანებს მათ; ქართულ საზოგადოებას მოუწოდებს უფრო აქტიური მონაწილეობა მიიღონ თეატრალურ ცხოვრებაში. მწერალი მარტო მოწოდებით არ კმაყოფილდება, იგი თვითონაც აქტიურად იღვწოდა ქართული თეატრის დარიბი რეპერტუარის გამდიდრება-გამრავალფეროვნებისათვის; თარგმნიდა უცხო ენებიდან საინტერესო დრამატულ ნაწარმოებებს, თვითონაც წერდა პიესებს, თუმცა ისინი არ გამოაქვეყნებია. გაზ. „ივერია“ 1899 წელს (№228) იუწყება, რომ ქართულმა თეატრალურმა დასმა გამართა წარმოდგენა, „ფული და ხარისხი, კომედია 3 მოქმედებად. თხზულება ქ-ნის აზიანისა. მეფე და პოეტი, ისტორიული სურათი. 1 მოქმედებიანი თხზულება ბანვილისა. თარგმნილი ი. ჭყონიასი“. ქართული თეატრის საჭირბოროტო პრობლემებმა ი. ჭყონიას ყურადღება სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე მიიპყრო. სრულიად ახალგაზრდა, 18 წლის ჰაბუკმა მწერალმა 1878 წელს „ივერიაში“ გამოაქვეყნა რამდენიმე წერილი, რომელიც მკითხველის ყურადღებას იპყრობს პრობლემის მეცნიერული ცოდნითა და მისი გადაჭრის გზების ძიებით. მიუხედავად ჰაბუკური ასაკისა, წერილებში იგრძნობა ავტორის გარკვეული ესთეტიკური სიმწიფე. თეატრის რეცენზენტობა მაშინაც და ხშირად ახლაც უმადური, მაგრამ ფრიად საჭირო და აუცილებელი საქმე იყო და არის. სიტყვის თქმის დროს საჭირო იყო ილუზიონისტის მოქნილობა და იუველირის

დახვეწილობა და სინატიფე. მოუზომელ ფრახას შეიძლება გული გაეტეხა და უდროოდ დაეჭკნო ქართული თეატრის ახლად წამოჩიტული ყვავილი. არსებობდა აგრეთვე სამართლიანად თუ უსამართლოდ გაკრიტიკებულთა მხრიდან ფიზიკური ანგარიშსწორებისა და სხვა გაუთვალისწინებელი აგრესიის საშიშროება. „ვერაფერი ხელობაა თეატრის რეცენზენტობა, ბევრი ავი და კარგია ეგრეთწოდებულ სასცენო ხელოვნების მიმავლობაში და პატიოსნება და სინდისი ავალებს რეცენზენტს ერთიც შენიშნოს და მეორეცა გულწრფელად, მიუდგომლად და დაუმალავად... ბევრის ერთად წყენას... კიდევ შეიძლება არ შეუშინდეს რეცენზენტი, მაგრამ ამაო წარამარა ლაპარაკს, სულმოკლე ჩხრეკას რეცენზენტის სინდისისას როგორღა გაუძღვეს კაცი დღემუდამ“ – წერდა ილია ჭავჭავაძე 1886 წელს. დაბეჭდვით შეიძლება ითქვას, რომ ახალგაზრდა რეცენზენტმა ილია ჭყონიამ ღირსეულად გაართვა თავი ამ რთულ, გარკვეულწილად სახიფათო, მაგრამ საჭირო და საპატიო საქმეს. მწერალს რომ გათავისებული, შეგნებული და მთელი არსით გასიგრძეგანებული ჰქონდა თეატრის მნიშვნელობა ქართველი ერის ცხოვრებაში, კარგად ჩანს „დროების“ 1880 წლის №241-ში გამოქვეყნებულ წერილში: „წარსულ ოთხშაბათს და რამდენიმე წინა წარმოდგენის დამსწრეებმა, მწუხარებით უნდა აღვიაროთ, რომ თბილისში ამ საქართველოს დედაქალაქში დღეს თეატრს, საგვარტომო თეატრს ასე მაგარი ნიადაგი არ ჰქონია... ჩვენთვის დღეს თეატრს უფრო დიდი და წმინდა მნიშვნელობა აქვს, უფრო ვრცელი ასპარეზი აქვს მოზომილი მის ზემოქმედებას, ვიდრე სხვაგან, მაგალითად საფრანგეთში ან ინგლისში, შვეიცარიაში ან გინდ რუსეთში. ამ ქვეყნებში თეატრს აფასებენ უმთავრესად, როგორც ხელოვნების ტაძარს, ესთეტიკურად დამატკობხელს. ჩვენ თეატრში კი ამგვარი დანიშნულება მეორე ხარისხზეა ჩამოყენებული.

თეატრი დღეს ჩვენთვის არის ერთადერთი საზოგადო დაწესებულება, სადაც გვესმის ჩვენი დედა-ენა, ყველა სხვა დაწესებულებათაგან განდევნილი; ის არის ერთად-ერთი ადგილი, სადაც მამულის შვილს შეუძლია ქართული საზოგადოების ერთად შეკრებილ ნაწილს ამცნოს ასე თუ ისე თავისი გულის დარღები და წადილი, გაახსენოს და გამოუხატოს წარსული დიდებული ცხოვრება, დააკვირვოს ეხლანდელ ცხოვრებას, დაამოხიროს მისი ცუდი ვითარება და ასწავლოს რითი და რა საშუალებებით შეიძლება საძრახისი თვისებების აშორება და კარგის მიღება. ერთი სიტყვით, ის არის ძლიერი და უტყუარი საშუალება, რომლის წყალობით, საზოგადოების იმისთანა წევრებსაც კი, რომლების მწერლობას სრულიად არ იცნობს ადვილად ჩაეგონება, რომ აწმყო შობილი წარსულისაგან არი მშობელი მომავალისა“.

წერილში ყოველგვარი დეკლარირების, პომპეზურობისა და გადაჭარბების გარეშე მოცემულია თეატრის როლი ქართველი ერის სულიერი კათარზისის, მისი იდეური და მატერიალური აღორძინების საქმეში. უფრო ადრე, 1878 წლის 27 აპრილით დათარიღებულ სტატიაში მწერალი შეზხარის ქუთაისში თეატრალური ცხოვრების გამოცოცხლებას: „წელს არა ჩვეული სიცოცხლე და საქმიანობა გამოიჩინეს ქართული სცენის მოყვარეთ. უწინდელ წლებში მთელი ერთი წლის განმავლობაში ორი ან სამი წარმოდგენა თუ მოხდებოდა. იგიც კარგი იყო და წელს კი იანვრის აქეთ სამი წარმოდგენა იყო“. რეცენზენტი დიდ მადლობას უხდის ქართული სცენის მოყვარეებს: ალიქსანდრე ჭიჭინაძეს,

კოტე მესხსა და ალექსანდრე გამრეკელს, რომელთა მონდომებითა და ხელშეწყობით ქუთაისში აღდგა თეატრალური საქმიანობა. წერილის ავტორი სიამოვნებით საუბრობს იმ ფაქტის შესახებ, რომ თეატრალურმა დასმა შემოსული ფულის ნაწილი სცენის სასარგებლოდ გადადეს, ხოლო ნაწილით დაეხმარნენ ღარიბ ქართველ სტუდენტებს.

რეცენზენტი კმაყოფილია მსახიობთა კარგი თამაშით. განსაკუთრებით აქებს ეფემია კლდიაშვილისას და მიაჩნია, რომ თავისი ნიჭის წყალობით მას „ევროპის უკეთეს თეატრშიც შეუძლია დაიჭიროს ადგილი“. ავტორი მადლობის სიტყვებს არ იშურებს აგრეთვე კოტე მესხის შესახებ, რომელსაც „ჩვენი სცენის უკეთეს მოთამაშეს უწოდებს“. თუმცა ამ უდავოდ ნიჭიერმა მსახიობმა ჯერ კიდევ ბევრი უნდა იმუშაოს თავის თავზე. „უმთავრესი ნაკლოვანება უფ. კ. მესხისა არის ნამეტანი ჩქარი ლაპარაკი. სცენაზე აქტიორი ისე უნდა ლაპარაკობდეს, რომ ყოველი სიტყვა მისი ხალხს ესმოდეს“. წერილის ავტორი გაკვირვებულია ანტონ ლორთქიფანიძის უფერული თამაშით, რომელმაც თავის დროზე მთელი საზოგადოება აღტაცებაში მოიყვანა იმერელის როლის წარმოდგენით თავად გ. ერისთავის „დავაში“. რეცენზენტი ურჩევს ასევე მსახიობ ტერსტეფანიანს „ხალხის წინაშე, რომ ნამეტურ პირმოთნეობას არ იჩენდეს კარგს იქმოდა. ვურჩევთ გადაეჩვიოს“. როგორც ვხედავთ, ი. ჭყონია თავის რეცენზიებში პირდაპირი და საქმის მცოდნეა. ამიტომ ხშირ შემთხვევაში, მისი წერილის მკვახე ტონის მიუხედავად, გაკრიტიკებული სცენის მოყვარულნიც პატივისცემით ექცეოდნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ მწერალი კვლავ შეეხო ქუთაისის სცენისმოყვარეთა მიერ გამართულ წარმოდგენას „გეგო, მინას და კომპანია“. იგი აშკარად გულნატკენია და გულისწყრომას ვერ მალავს იმ ფაქტის გამო, რომ, ჯერ ერთი, წარმოდგენა ორი საათით დაგვიანებით დაიწყო, მაგრამ ყველაზე მთავარი მაინც ის იყო, რომ ეს იყო საოცარი უგემოვნობით შერჩეული კომედია: „დიად, მებრალვის იგი, ვისაც ჭგონია, რომ „გეგო, მინას და კომპანიას“ შეწევით კომედია დაეწერეო (ავტორი გახლდათ დავით ერისთავი - ლ.დ). მებრალვის იგინი, ვინც სათეატრო ხელოვნების ცოდნას ჩემულობენ და ამისთანა კომედიას კი წარმოსადგენად ირჩევენ, და უფრო მეცოდება იგი საზოგადოება, რომლისთვისაც ამ რიგ ქარაფშუტა პიესას არდგენენ“. რეცენზენტი მიმოიხილავს მსახიობთა თამაშს და აქებს კ. მესხსა და ბარბუხაძიანს, რომლებმაც თავიანთი სამსახიობო ნიჭით წარმოდგენა სრული ფიასკოსაგან იხსნეს. სამაგიეროდ, „ვ. ნიჭარაძისგან არ მოველოდით ამისთანა ადვილი როლის წახდენას... ეს მანდილოსანი პირველად არ არის სცენაზე რომ გამოდის და არც პირველად ახდენს თავის თამაშს უდროვო-დროს სიცილით... რას მივაწეროთ ეს მეტის-მეტ სითამამეს თუ...“

ი. ჭყონია თავის რეცენზიაში პირდაპირია და შეუვალი. გამომდინარე გენიალური ანდაზისაგან – მოყვარეს პირში უზრახე, მტერს პირს უკანაო – ის ცდილობს საყვედურად სათქმელი სიტყვა მოზომოს და შეარბილოს. წერილის ავტორის კილოში არ იგრძნობა ჩასაფრებული კაცის ნიშნისმოგება და გაწიწმატება... არა, მას საქმის სიყვარული და მისი გამოსწორების სურვილი ალაპარაკებს. ალბათ ამას გრძნობდნენ მსახიობებიც და პირადულ კონფლიქტამდე თითქმის არასოდეს მისულა საქმე. წერილის დასასრულს მწერალი იმედს გამოთქვამს, რომ ივლისის თვეში წარმოდგენილი იქნება კ. მესხის მიერ

გადმოკეთებული გრიგოლ რჩეულიშვილის დრამა „თამარ ბატონიშვილს“, „საზოგადოებას იმედი აქვს, რომ ამ დრამის წარმოდგენა ძლიერ კარგად წავა“.

ერთი თვის შემდეგ ქუთაისში მართლაც გაიმართა წარმოდგენა, მაგრამ შეპირებული დრამის – „თამარ ბატონიშვილის“ მაგიერ წარმოდგენილ იქნა „ცელქები“, ერთმოქმედებიანი ვოდევილი და „უსახელო კომედია“. წარმოდგენა, როგორც აფიშაზეა მითითებული, გამართულა სოხუმელთა სასარგებლოდ. წერილის ავტორი არ ასახელებს მიზეზს, რის გამოც გადაიღო კ. მესხის შეპირებული სასცენო ნამუშევრის წარმოდგენა. იმას კი აღფრთობით აფიქსირებს, რომ წარმოდგენილი „პიესათაგანი მაყურებელთაგან უაზრო სიცილის მეტს არა რას იწვევს. ეტყობათ ჩვენი სცენის მოყვარეთ ავიწყლებათ იგი ქეშმარიტება, რომ „თეატრი უნდა იყოს ხალხის სასწავლებელი, სადაც იგი უნდა ისმენდეს ყველაფერს, რაც კი აღვიძებს დიდ-სულოვნებას, სდევნის ბოროტებას, იწვევს ძმობას, ერთობას და აქეზებს სწავლას მიწაში აძვრენს სიძვას, ჰნერგავს პატიოსნებას და უმანკობას, ამავე დროს შექსპირისა არ იყოს „სცენაზე უნდა გამოიხატებოდეს ბუნება, რათამცა სიკეთემ და ბოროტებამ, დრომ და ხალხმა, როგორც სარკეში, ეგრე უნდა დაინახონ თავიანთი თავი სცენაზე“. წინააღმდეგ შემთხვევაში თეატრი იქნება სალაზღანდარო ასპარეზი, როგორც სამწუხაროდ ჩვენი სცენაც გახლდათ 18 და 19 ივლისს“.

რეცენზენტი აქტიორების თეატრალურ ხელოვნებას მაღალ შეფასებას აძლევს, სჯერა მათი ნიჭისა, მაგრამ უკმაყოფილოა იმით, რომ მათ შემოქმედებას აშკარად ეტყობა შრომისმოყვარეობის ნაკლებობა – „აქტიორებს როლი გაზეპირებული არ ჰქონდათ და ამიტომაც ჭერ მოკარნახის ხმას გაიგონებდით და მერე აქტიორისას“. სამწუხაროდ, ეს სენი როლის გაუზეპირებლობა ქართულ თეატრს საკმაოდ დიდხანს შერჩა. ამის შესახებ მოგვიანებით გულისწუხილით წერდა ი. ჭავჭავაძეც.

სასიამოვნო ფაქტია, რომ 1878 წელს, ქუთაისში, თითქმის ყოველ თვეში იმართებოდა თეატრალური წარმოდგენა, რომელსაც პერიოდულად აშუქებდა ჟურნალი „ივერია“. 3 სექტემბერს აქ წარმოდგენიათ მელვილის კომედია „სიყვარული და ცრუმორწმუნეობა“. რეცენზენტი მიესალმება ამ ფაქტს, რადგანაც ახალმა კომედიამ ქართული თეატრის ღარიბი რეპერტუარი გაამდიდრა. თუმცა ტ. დ. იარლიანცის მიერ შესრულებული თარგმანი ძალიან შორს დგას დედნისაგანო. „იარლიანცს უკეთესი სიტყვები და აზრები გამოუშვია და სამაგიეროდ თავისი ჩაუკერებია უადგილო ალაგს“. უფრო მეტიც, მთარგმნელს ვერ გაუგია კომედიის ავტორის ნამდვილი გვარი და მელვილის ნაცვლად მოლიერი მიუწერია. მიუხედავად ზოგიერთი ნაკლისა, „წარმოდგენა მაინც კარგად წავიდა, – მიაჩნია წერილის ავტორს, რადგანაც კომედიის შინაარსი იყო აქტუალური და პრობლემური: „როლი არცერთ აქტიორს არ დაუმახინჯებია, თუმცა გაზეპირებით არც ერთმა არ იცოდა“. რეცენზენტი განსაკუთრებულ უკმაყოფილებას გამოთქვამს კოტე მესხის მიმართ, რომლის დიდი სამსახიობო ნიჭის მიუხედავად როლის გაუზეპირებლობის გამო წარმოდგენას თანაბარი სიძლიერით ვერ ატარებდა. სამაგიეროდ, „უფ. ყიფიანმა უნაკლოდ მიიყვანა ბოლომდე თავისი როლი... მან თვალწინ დაგვიყენა ტყუილი მჭამელი, ქარაფშუტა და ტრახანა ყმაწვილი კაცი, რომლებითაც მდიდარია ევროპა და სამწუხაროდ ეხლახანს ჩვენი ტფილისის და ქუთაისის ბაღებიც“.

წერილის ავტორის წუხილი გასაზიარებელია. კომედიაში წარმოჩენილ უცხო ქვეყნისთვის დამახასიათებელ ცხოვრების მანკიერ მხარეებს საქართველოშიც უპოვიათ ნოყიერი ნიადაგი. დღევანდელი გადასახედიდან მკითხველის გაკვირვებას ალბათ ის ფაქტი იწვევს, თუ როგორი დაბრძენებული კაცის კილოთი მსჯელობს და წერს რეცენზენტი, რომლის ნაწერშიც იგრძნობა დიდი ნაკითხობა, ინტელექტი და სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარული. ამ დროს წერილის ავტორი მხოლოდ 18 წლისაა.

რეცენზენტი სტატიის ბოლოს მკითხველს აუწყებს არასასიამოვნო ამბავს, რომ თეატრის ხაზინადარი, ვინმე კარენიანი, ნაღდ ფულთან ერთად (120 მანეთი) გაქრაო. ანალოგიურ შემთხვევას 3 წლის წინათაც ჰქონია ადგილი, როცა სცენისმოყვარეთა წრეს დაეკარგა 400 მანეთი, „რომელიც ჩაყალბა თავად ივანე აბაშიძემ ქუთაისის ბულვარის ერთგულმა მტკეპნელმა“.

ქართული თეატრის ყოველი ახალი წარმატება სიხარულით აღავსებდა ახალგაზრდა მწერლის გულს. თეატრის აღორძინების პარალელურად, სავსებით სამართლიანად, მას მამულის აღზევება და აყვავება წარმოედგინა. მართლაც, ეროვნულმა საზოგადოებრივმა დაწესებულებებმა სიცოცხლის ხალისი შთაბერა და მოქმედებაში მოიყვანა ჩრდილოელის ბანგით გათანაგულ-მიძინებული ივერია. მაგრამ ჩვეული ინტრიგებისა და პარტიკულარიზმის, ღვარძლისა და გულნამცეცობის გამო ეს თავანკარა წამოწყება – ქუთაისის თეატრალური დასი, 1881 წელს დაიშალა. ამ ფაქტით შეწუხებული მწერალი გულისტკივილით წერს: „მთელი ქვეყანა რომ შემოიარო, იმისთანა კუთხეს მგონი ვერსად ნახავთ, სადაც ქუთაისზე მეტად უყვარდეთ თვალგასართობი სანახავი, თუმცა წელს მსახიობთა კინკლაობის გამო „ტრუპა“ დაიშალა და ქალაქი თეატრის გარეშე დარჩა. 1878 წლიდან ქუთაისში დაიწყეს სცენის მოყვარეებმა წარმოდგენების გამართვა, თითქმის ყოველთვის სცენის სასარგებლოდ. 1878-ში ბ. ა. ჭიჭინაძის მეცადინეობით შეადგინეს სცენის მოყვარულთა წრე, რომლის წევრნიც უსასყიდლოდ შრომობდნენ. წარსულ წლამდე თითქმის განსაზღვრული დროგამოშვებით იმართებოდა წარმოდგენები და წარსულ წელს „ტრუპად“ გადაიქცა... წელს ექვსიოდე წარმოდგენის შემდეგ სცენის ჩვეულმა ინტრიგამ ბოლო მოუღო ნორჩ ტრუპას“.

ქუთაისის თეატრალური დასის დაშლა მართლაც რომ მნიშვნელოვანი დანაკლისი გაზღდათ ქართული კულტურისათვის. კიდევ ერთი სასიცოცხლო კერა მიინავლა ამ დაწესებულებებით ისედაც ღარიბ საქართველოში.

1880 წლიდან ილია ჭყონია თბილისში გადავიდა. იგი ჯერ გაზეთ „დროების“ კორესპონდენტი, ხოლო შემდეგ - ამავე გაზეთის კორექტორი და მთარგმნელი რუსული გაზეთებიდან. მწერალი ახალი ძალით ჩაერთო ქართულ თეატრალურ ცხოვრებაში. 1880 წელს მან გამოაქვეყნა საინტერესო წერილი – „ბენეფისი ნ. თომაშვილისა - „ექვით ავადმყოფი“, სამ მოქმედებიანი კომედია მოლიერისა და „ცელქები“ ხუმრობა-ვოდვეილი ერთ მოქმედებად“.

რეცენზენტი პატივისცემით მოიხსენიებს მობენეფისეს თომაშვილს. უწოდებს მას „თეატრის დამსახურებულ ვეტერანს“. მობენეფისეს როლის წახდენა, წერილის ავტორის აზრით, ისევე ადვილი იყო, რამდენადაც ძნელი იყო მისი კარგად წარმოდგენა, თუმცა იუბილარმა ამ რთულ საქმეს წარმატებით გაართვა თავი. რეცენზენტი გარკვეულწილად გაორებულია. მას უჭირს იმის ოქმია, რომ

წარმოდგენამ ცუდად ჩაიარაო, თუმცა ასევე ეძნელება მისთვის კარგი შეფასების მიცემა. „ჩვენის ნიჭიერი ტრუპის თავიდა-თავი მიზეზი იყო ჩვეულებრივი როლის უცოდინარობა, რომლის ამორება ვინატროთ, მალე ისე მოენდომებინოს ტრუპის არტისტებს, როგორც ჩვენ ჯერ თეატრში მოგვძულდა მისი შემჩნევა და მერე რეცენზიაში მოხსენიება“. წერილის ავტორს უკვირს, რომ ზოგჯერ ეს სენი გამოცდილ მსახიობებსაც სჭირს, და მაგალითისათვის ვასო აბაშიძეს ასახელებს, რეცენზენტი აქებს მსახიობებს: კორინთელს, ყიფიანს, მ. აბაშიძესაფაროვისას, რომლებსაც თეატრალურ ხელოვნებაში პერმანენტული ზრდა ეტყობათ. სტატიის ბოლოს ავტორი სვამს რიტორიკულ კითხვას: „რათ იფუჭებს ეხლავე თავის სახელს ქ-ნი მხეიძე თავისი როლების სრულიად გაუზებირებლობით“. აქვე იგი ქებით იხსენებს მოხვევს (აღ. ყაზბეგს), რომლის თეატრალურ ნიჭს უარყოფითად აფასებდა მაშინდელი ქართული პრესა. „დანარჩენ მოთამაშეთა შორის მხოლოდ ბ. მოხვევს არ წაუზღენია თავისი როლი. ეს მეორედ არის, რაც ეს მოთამაშე კითხულობს ლექსს და ორივეჯერ ხელოვნურის დეკლამაციით წაიკითხა, მაგრამ ორივეჯერ ერთი და იგივე ნაკლოვანება შევნიშნეთ მის კითხვას. უმთავრეს მნიშვნელობას ის რითმებს აქცევს და გარკვეულ გამოთქმას ანაცვლებს აზრს. დანარჩენ სიტყვას ისე სულსწრაფად ამბობს „ნურც გინახავს“ სწრაფად მოუბარი აქარელი.

როგორც ი. ჭყონიას რეცენზიებიდან ირკვევა, 1880 წელს ალექსანდრე ყაზბეგი აქტიურ სამსახიობო მოღვაწეობას ეწეოდა. „ჯიმშერიძის როლი ჩინებულად შეასრულა ა. მოხვევმ. პიესის დასასრულს, ქორწილის დროს ითამაშა ლეკური და... საზოგადოების ყურადღება მიიქცია ბ. ა. მოხვევის ჩინებურმა ჩაჩურმა ლეკურმა. აღტაცებაში მოსულმა საზოგადოებამ სამჯერ გაამეორებინა ცეკვა ამ ღირსეულ ჯან-პრემიერს და სამჯერვე დაუბოლავებელი ტაშით და ბრავოთი აჯილდოვებდა მის დარდიმანდულ ცეკვას“. წერილში ილია ჭყონია საკმაოდ მკაცრი ტონით მიმართავს ზოგიერთ მსახიობს, რომლებიც თითქმის ყოველ წარმოდგენას როლის გაუზებირებლობით აფუჭებენ. „ყველა ცხადად დაინახავდა, თუ რა მანვე შემოქმედება აქვს არტისტულ თამაშზედ როლის გაუზებირებლობას... მთავარი როლის შემსრულებლებიც კი ვ. აბაშიძე და კ. ყიფიანი მუდამ სუფლიორს ჩასჩერებოდნენ პირში რას გვეტყვისო“. როგორც წარმოდგენილი რეცენზიებიდან ირკვევა, ქუთაისისა და თბილისის თეატრალურ დასებს მართლაც რომ განუკურნებელ სენად ქცევიათ როლის უცოდინარობა, რაც ამკარად უარყოფითად მოქმედებდა წარმოდგენის ხარისხზე და ისედაც მცირერიცხოვან თეატრის გულშემატკივრებსა და მყურებლებში გულისგატეხას იწვევდა.

ალექსანდრე ყაზბეგის თამაშს შეეხო ილია ჭყონია „დროების“ 1880 წლის №260-ში გამოქვეყნებულ წერილში „თეატრი“ (ქართული წარმოდგენა): „ბედნიერად დასძლია თავისი უცნაური როლი პრისტავისა ბ. ა. მოხვევმ... ჩინებული იყო დივერტისმენტი – აკაკის ჩინებული ლექსებისა აკაკისგანვე გრძნობით წაიკითხვის წყალობით და აღ. ცაგარელის სცენები“. რეცენზენტი იწონებს რაფიელ ერისთავის მიერ რუსულიდან გადმოკეთებული პიესის - „აი როგორი უნდა იყოს პრისტავის“ თარგმანს, მის ენასა და სტილს. მაგრამ მთარგმნელსა და დამდგმელ რეჟისორს უკიყინებს, რომ პიესის იდეა, მოქმედ პირთა ტიპიზაცია და ხასიათი უკვე გარდასულ დროთა ამბავია, დადგმა

თავისი შინაარსით პრობლემური არ არის, ამიტომ მისი წარმოდგენაც გაუმართლებლად მიაჩნია.

ი. ჭყონიას რეცენზიები უმრავლეს შემთხვევაში შეიცავენ საგულისხმო თეორიულ ნაზრევსა და პრაქტიკულ რჩევებს. მისი ფიქრით, რადგანაც ქართული თეატრალური საზოგადოება ჯერ კიდევ არ არის ესთეტიკურად მომწიფებული „სერიოზული პიესებისათვის“ და წარმოდგენის დროს ზოგიერთს „ტკბილი რული ერევა“, პირველ ეტაპზე საჭიროა საზოგადოებას ადვილად გასაგები ვოდევილები, კომედიები და მელოდრამები შევთავაზოთ, და „ამრიგად თანდათანობით მოგვემზადებინა იგი საგვარტომო თეატრისათვის“.

სხვათა შორის, ეს პრობლემა მთელი სიმწვავეთ დაისვა გასული საუკუნის 80-იანი წლების ქართულ თეატრში. დიდი ილიაც კი სერიოზულად ფიქრობდა, რომ რადგანაც ე.წ. „მაღალი საზოგადოება“ არ ჰქადრულობდა თეატრში ხშირ სიარულს და თეატრი დაბალი ფენების მიერ ინახებოდა (მხოლოდ ისინი ესწრებოდნენ წარმოდგენებს - ლ.დ), ამიტომ ის საჭიროდ თვლიდა, სერიოზულად ეფიქრათ თეატრის შესაბამის რეფორმაზე. ჩვენი აზრით, რა თქმა უნდა, ზემოხსენებული ორივე მოსაზრება საკმაოდ რადიკალურია და მისი პრაქტიკაში გატარება ქართული თეატრის საბოლოო ნგრევას გამოიწვევდა. ამასთან დაკავშირებით საყურადღებოა ი. გრიშაშვილის მოგვიანებით გამოთქმული მოსაზრება: „თავისებურია მასის ფსიქიკა, მასა ჯერ კიდევ იმდენად არ არის ესთეტიკურად აღზრდილი, რომ დადგმულ პიესას დიდი მოთხოვნილება წარუდგინოს. აქ დამნაშავეა თეატრიც. იგი არ უნდა ჩამოქვეითდეს მაყურებლის გემოვნების დონემდე“ (ი. გრიშაშვილი, 1964). ვფიქრობთ, წარმოდგენილი მოსაზრება საგულისხმოა, მისი გათვალისწინება საჭირო და აუცილებელია, თუმცა ზოგჯერ ასევე აუცილებელია სიმკაცრე და კატეგორიულობა.

ი. ჭყონიას რეცენზიები საჭიროების დროს პირდაპირია, მკაცრი და სუსხიანი. მათმა ავტორმა, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, იცის, ასეთ პირდაპირ თქმას შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყვეს, მაგრამ იგი შეგნებულად მზადაა ამისათვის. ერთ რეცენზიაში მწერალი საკმაოდ უხეშად მოიხსენიებს ნ. გაბუნias; თუმცა სჯერა, რომ მას დიდი ნიჭი აქვს, მაგრამ რიგიანად ვერ მოუხმარია, ხელმძღვანელიც არა ჰყავს: „ტაშს და ბრავოს ხშირად ანაცვლებს სცენის ხელოვნებას... ავტორის აზრით, იგი ერთობ აჭარბებს... მაგის სიცილი ქაჯის სიცილს ჰგავდა, ტირილი რაღაც თავზარდამცემია და ლაპარაკის დროს გეგონება მუშტი-კრივის გამართვას აპირებსო“. ი. ჭყონიამ იცის, რომ ასე პირდაპირ საუბარი სახიფათოა; თუმცა იგი ღრმად და დარწმუნებული იმ ჭეშმარიტებაშიც, რომ „ფარვა სიავისა ქვეყანას არ მოუხდების“. როგორც ჩანს, მწერალს ზოგჯერ გარკვეული უსიამოვნება ჰქონია რეცენზიებში გაკრიტიკებულ მსახიობებთან. ერთგან იგი წერს:

„მიყვარს თეატრი, ჩვენსა ნიჭიერს
მსახიობთა დასს ვუქმებ თამაშსა,
მაგრამ მათსავე ყოვლად ნიჭიერს
ინტრიგებს, ქირდვას, ხრიკებს მანკიერს —
ღმერთო მაშორე, ღმერთო მაშორე“.

ი. ჭყონია მაყურებელთა მხრიდან მოითხოვს მსახიობთა დაფასებასა და პატივისცემას, თუმცა ამ უკანასკნელთაც მოუწოდებს, სათანადო პატივი მიაგონ

თეატრში მოსულ საზოგადოებას. დაუშვებელია ერთიმეორის გრძნობების აბუჩად აგდება, რომელსაც აუცილებლად ცუდი შედეგები მოჰყვება. რეცენზენტი აღშფოთებულია იმ ფაქტით, რომ 1880 წელს ქუთაისში საგასტროლოდ მყოფმა თბილისურმა დასმა თითქოს „აიგდო“ აქაური მაყურებელი, ისე უგერგილოდ და უინტერესოდ წარმოადგინეს თბილისში ნათამაშევი დრამები. „ტრუპპამ თითქოს აიგდო აქაური საზოგადოება, თუმცა ამ უკანასკნელს არავითარი მიზეზი არ მიუციათ ასე უკადრისად მოპყრობისათვის. თეატრის ზალა მუდამ გატენილი იყო მაყურებლით და არცერთი ღირსეული თამაში არ დაუტოვებია დაუფასებლათ“.

90-იანი წლების ქართული თეატრის ჩამორჩენილობაზე წუხდა ახალგაზრდა შალვა დადიანი, როცა წერდა: „ვერაფერ წარმატებას ვერ ვნახავთ იმის მეტს, რომ ქართულ თეატრს მისი საუკეთესო მოღვაწენი შემოეცალნენ“ (გ. ციციშვილი, 1955). იშვიათად, მაგრამ მაინც ვხვდებით ასეთ აპათიურ განწყობას ი. ჭყონიას ნაწერებშიც. თუმცა ეს მხოლოდ დროებით, წამიერ ხასიათს ატარებს. მას სჯერა ქართული თეატრის ხვალისდელი დღისა და საერთოდ საქართველოს უკეთესი მომავლის.

მწერლის ყველა თეატრალურ რეცენზიაზე ამომწურავად საუბარი თითქმის შეუძლებელია. იგი ბოლომდე ერთგულად მსახურებდა ამ საჭირო და აუცილებელ, მაგრამ ხშირად უმადურ საქმეს. ქართული კულტურის მსახურება მსხვერპლს მოითხოვდა და იგიც მზად იყო ამისთვის. ხშირი იყო „ნიჭიერთა ინტრიგები, ქირდვა და ზრიკები“, მაგრამ ითმენდა... მისჯილივით ვალდებულად თვლიდა თავს, ესმინა უნიჭოდ გადმოკეთებული და უნიათოდ, უაზროდ შესრულებული სასცენო ნაწარმოებები. თუმცა, როგორც დიდი გოეთე იტყოდა, რეცენზენტის ესთეტიკური და ინტელექტუალური ზრდისთვის ყოველივე ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს: „(თეატრში)... როცა იძულებული ხარ იჯდე, უსმინო და უყურო იმას, რაც ცუდია, მაშინ ცუდის მძულვარებით აღივსები და კარგსაც უკეთ ჩაწვდები“ (გოეთეს საუბრები, 1988).

დამოწმებული ლიტერატურა

- გოეთეს საუბრები, 1988 – გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, ბათუმი, 1988.
 ი. გრიშაშვილი, 1964 – ი. გრიშაშვილი, თხზულებები, ტ. IV, თბ., 1964.
 გაზ. „ივერია“, 1899, №228.
 გ. ციციშვილი, 1955 – გ. ციციშვილი, შალვა დადიანის დრამატურგია, თბ., 1955.
 ი. ჭავჭავაძე, 1991 – ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტ. V, თბ., 1991.

LUKADVALISHVILI

CHALLENGES OF THE GEORGIAN THEATRE IN 1870-1880S
IN ILIA CHKONIA'S PUBLICISM

Ilia Chkonia is among Georgian patriots of the second half of the 19th century who felt the role and importance of theatre in the awakening and unifying Georgians as well as contributing to the cultural development of the country.

The patriot writer took great care and concern of newly-established Tbilisi and Kutaisi theatrical companies. In his reviews he praises and stimulates them, and appeals to the Georgian public to participate actively in the life of theatre. The writer himself made every effort to enrich the limited repertoire of the Georgian theatre by translating interesting dramatic pieces of literature from foreign languages, writing plays though he never published them.

I. Chkonia's reviews provide remarkable theoretical thoughts and practical suggestions. According to him, the Georgian theatregoers are not yet esthetically mature for "serious plays" and some of them doze off during the performance, at the beginning it is necessary to provide the society with simple *vaudevilles*, comedies and melodramas, "thus, step by step, preparing them for the national theatre.

ილღარ თაგზერიკე

**გიორგი შერეთელი
ლაშა გიორგის შესახებ**

1893 წელს გიორგი შერეთელმა გამოაქვეყნა სტატია „მეფე გიორგი-ლაშა“ (გაზ. „კვალი“, 1893, №27), სადაც მან საინტერესო ახსნა მოუძებნა როგორც ლაშა-გიორგის მეფობის ზოგიერთ საკითხს, ასევე ერთ-ერთ სამოხელეო ტერმინსაც.

ავტორი თხრობას ზოგადი შესავლით იწყებს და წერს, რომ საქართველოს გაერთიანების შემდეგ (ამ თარიღად 980 წელი მიაჩნია, ამასვე თვლის ბაგრატ მესამის გამეფების წლადაც) თამარის ჩათვლით საქართველოს უძლიერესი მეფეები ჰყავდა და იშვიათია მსოფლიოში ერი, ასე ერთმანეთზე მიყოლებით ძლიერი და შორსმკვრეტელი ხელისუფალნი ჰყოლოდეთ. ყოველივე ამის გვირგვინად სტატიის ავტორს თამარის ეპოქა მიაჩნია, როცა ქართველ მეფეს საგარეო ვითარებამაც შეუწყო ხელი და ქვეყანა არნახულად განმტკიცდა და გაძლიერდა (გაზ. „კვალი“, 1893, №27).

ეს მცირე ექსკურსი გ. შერეთელს იმისთვის სჭირდება, რომ გვიჩვენოს, თუ როგორი ქვეყანა ჩაიბარა გიორგი ლაშამ, როგორი იყო იგი პოლიტიკურად, ეკონომიკურად, კულტურულად. თვლის, რომ დედისაგან გათამამებულ და პიროვნული მტკიცე ხასიათითაც ნაკლებად გამორჩეული ლაშა-გიორგი ასეთ ქვეყანას ვერ უბატრონებდა. ავტორს მოჰყავს „ქართლის ცხოვრების“ ის ადგილი, სადაც მეფე „თვითბუნება“ პიროვნებადაა დახასიათებული. მას ისიც არ რჩება მხედველობიდან, რომ მსუბუქი ხასიათის გამო სმასა და ქალებთან არშიყს მიეძალა და სამეფო საქმეებისათვის ნაკლებად იცლიდა.

გ. შერეთლის პუბლიკაციაში თამარის გარდაცვალების თარიღად 1212 წელია მიჩნეული. საქართველოს ისტორიის ნარკვევების III ტომში თამარის გარდაცვალების თარიღად ტრადიციული 1213 წელი სახელდება (სინ, 1979, 339), თუმცა იქვე მითითებულია, რომ უფრო სარწმუნო ჩანს ჯ. ოდიშელის მოსაზრება, რომელიც თვლის, რომ მეფე 1207 წელს მიიცვალა (ჯ. ოდიშელი, 1976, 118-125). სხივმოსილმა მეფემ სიცოცხლეშივე დაადგა გვირგვინი თავის პირმშოს, რომელიც, ბუნებრივია, სამეფო საქმეებს არ განაგებდა, მაგრამ თამარი ყოველნაირად ცდილობდა შეეჩვია ქვეყნის მართვისა და გამგებლობისათვის. ლაშა გიორგი, ავტორის აზრით, არ იყო სამეფო პიროვნება. მართალია, კარგი მოისარი იყო, მაგრამ ისეთი ხასიათი გააჩნდა, ერთ მუშტად შეკრულ ქვეყანას მისი დარი ხელისუფალი ნაკლებად გაუძღვებოდა. პუბლიკაციის ავტორი თვლის, რომ პირველად განძა განუდგა მეფეს, რომლის დასაბრუნებლად ჯარი შეკრიბა და გაემურა. მაგრამ უცებ მცირე რაზმით ალყაშემორტყმული ქალაქის დათვალიერება გადაწყვიტა, მეციხოვნეებმა გაუღეს ჭიშკარი და გარს შემოერთყნენ. ქართველთა ჯარის თავგანწირვა რომ არა, მეფე სიკვდილს ვერ გადაურჩებოდა. ამ საქციელის გამო საყვედურიც შეჰკადრეს მეფეს და ისიც

იძულებული გახდა მოეზოდინებინა მხედრობისათვის. ეს ამბავი გ. წერეთელს „ქართლის ცხოვრებიდან“ აქვს მოტანილი. მასზე და იმ ფაქტზე, მეფეს ცოლი რომ ვერ შეართვევინეს, დაყრდნობით ასკვნის, რომ წარჩინებულმა პირებმა ამგვარ საქციელთა გამო ზურგი აქციეს მეფეს, განუდგნენ და ნაკლებად ენდობოდნენ მას. „მეფესა და წარჩინებულ საქართველოს გულშემატკივარ კაცებს შორის მოხდა სიძულვილი. მთავრები განუშორნენ სასახლეს. იოანე მხარგრძელი წავიდა თავის სამფლობელოში; ჭყონდიდელი და კათალიკოსი აღარ ეკარებოდნენ. დაბალმა სამღვდელეობებამ იწყო უწყესო ცხოვრება“ (გაზ. „კვალი“, 1893, №27).

გ. წერეთლის ეს პუბლიკაცია მთლიანად იმეორებს ჟამთააღმწერლის პოზიციას გიორგი ლაშას მეფობასთან დაკავშირებით (ქართლის ცხოვრება, 1955, 152-153). მემთვრალეობა, ქორწინებაზე დაუთანხმებლობა და ველისციხელ ქალთან ტრფიალი (მასთან შვილიც, შემდგომში დავით ულუ შეეძინა), სწორედ ამ მემატანის პოზიციაა. ამის შემდეგ ფარსადან გორგიჯანიძემ სცადა გიორგი ლაშას მეფობის ერთგვარი რეაბილიტაცია და პოზიტიურ პლანში წარმოდგენა (რ. კიკნაძე, 1968, 93). იგივე გაიმეორა დავით ბატონიშვილმა (კ. კეკელიძე, 1958, 290-295).

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში გიორგი ლაშას მეფობა დადებითადაა შეფასებული. ახსნილია ის ვითარება, რომ ჟამთააღმწერლისაგან მისი უარყოფითად წარმოდგენა იმითაც უნდა იყოს გამოწვეული, რომ მან თამარისდროინდელ დიდგვაროვანთა უფლებები ნაწილობრივ შეკვეცა (სინ, 1979, 535).

ივ. ჯავახიშვილი საგანგებოდ შეეხო გიორგი ლაშას პიროვნების საკითხს და იგი თავისუფალ და თავისებურ პიროვნებად მიიჩნია (ივ. ჯავახიშვილი, 1966, 31). ნ. ბერძენიშვილმა კი გამოთქვა მოსაზრება, რომ გიორგი ლაშა იყო ცენტრალური ტენდენციებისაკენ მიდრეკილი ადამიანი. მან სცადა ერთგვარი რევანშის აღება დიდგვაროვანთა პოლიტიკურ წრეებზე, რომლებიც ცენტრალური ხელისუფლებისაგან ძალიან იყვნენ განდიდებულნი (ნ. ბერძენიშვილი, 1965, 76). სწორედ ამ დროს საქართველოს გამოუჩნდა ახალი მტერი მონღოლები, რომელთანაც ბრძოლაში, ასეთი სუსტი მეფისა და ზნეობადაკარგული ჯარის პირობებში, გამარჯვების მოპოვება არ შეიძლებოდა – თვლის გ. წერეთელი. მას ეს ბრძოლა 1220 წელს მომხდარად მიაჩნია, თვით გიორგი ლაშა გარდაცვალების თარიღად კი სავსებით სამართლიანად 1223 წელს ასახელებს. საერთოდ, ქართველი ისტორიკოსები თვლიან, რომ მონღოლებმა ლაშა-გიორგის დროს, ერთხელ კი არა, სამჯერ ილაშქრეს საქართველოში (სინ, 1979, 536), მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, გ. წერეთელი მხოლოდ ჟამთააღმწერელს ეყრდნობა და ამის გამო ქართველთა და მონღოლთა ერთ შეტაკებას ცნობს, რომელიც იმავე ჟამთააღმწერლის ცნობით მოხდა „წყალსა ზედა ბენდუჯსა და აწ საგიმად წოდებულსა (ქართლის ცხოვრება, 1955, 164). სწორედ აქ გამოიყენეს მონღოლებმა თავიანთი ცნობილი, მტრის ზურგში შეტყუების ტაქტიკა. რაც შეეხება თარიღს, მიჩნეულია, რომ ეს ბრძოლა 1221 წლის მიწურულს უნდა მომხდარიყო (სინ, 1979, 536).

გ. წერეთლის სტატიაში საინტერესოა ის, რომ მან გიორგი მეფის სახელს ლაშა მიიჩნია, როგორც სხივი, შუქი და რუსულ *лучь*-ს შეადარა. „ლაშა ითარგმნება ქართულად სხივი, მზე და უდრის რუსულ სახელს *лучь*. ვინ იცის იქნება ეს სიტყვა თვით თამარს ჰქონდა პირველი ქმრიდან ნასწავლი რუსული ენიდან“ (გაზ. „კვალი“, 1893, №27). ამ მოსაზრებას ვრცელი პუბლიკაცია მიუძღვნა გაზეთმა „ივერიამ“, სადაც Senex-ისა და Plebc-ის ფსევდონიმით გამოქვეყნდა ამ შეხედულების საწინააღმდეგო სტატიები. ისინი მხარს უჭერდნენ „ქართლის ცხოვრების“ იმ ცნობას, რომელიც დღესდღეობით ქართველ ისტორიკოსთაგან სავსებით სამართლიანად არის მიჩნეული და გააზრებული. კერძოდ, „ქართლის ცხოვრებაში“ აღნიშნულია, რომ „...ლაშა განმანათლებლად სოფლისა ითარგმნების აფსართა ენითა“. ე. ი. ლაშა აფხაზური სიტყვა ყოფილა და მას არაფერი ჰქონია საერთო არც *лучь*-თან და არც ამ უკანასკნელი სიტყვის უცხოენოვან შესატყვისებთან. საქართველოს ისტორიის ნარკვევების III ტომში აღნიშნულია, რომ ლაშა საალერსო ზედმეტი სახელია და სიტყვასიტყვით აფსართა (ერთ-ერთი აფხაზურ-ჩერქეზული ეთნიკური ჯგუფის) ენაზე „განმანათლებელს სოფლისა“ ნიშნავდა (ქართლის ცხოვრება, 1955, 165). ნ. მარი მას თარგმნიდა რუსულად, როგორც *нлестяшый*. აფხაზურ-ჩერქეზული „ა“ თავსართი მოიხსენიება აგრეთვე, ლაშა ბავაჯანის სომხურ წარწერაშიც (სინ, 1979, 339). გ. წერეთელმა კი „ქართლის ცხოვრების“ ეს ცნობა სარწმუნოდ არ მიიჩნია. მან საერთოდ უარყო აფსართა არსებობა თამარისა და ლაშა-გიორგის დროს. აღნიშნა, რომ ეს ტომი ჰეროდოტეს დროს იყო და ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში არ გვხვდებოდაო. განა, სხვა წყაროებს თავი რომ დავანებოთ, თვით „ქართლის ცხოვრებაში“ აფსართა მოხსენიება საფუძველი არ იყო მათი არსებობისა? მაგრამ გ. წერეთელს ყოველგვარი ისტორიული წყარო უნდა უარეყო, თვით „ქართლის ცხოვრების“ ჩათვლით. მისი აზრით, რაკი ეს მოახერხა, შემდეგ აფსართა და აფხაზთა იგივეობაც არასარწმუნოდ მიიჩნია, სიტყვა ლაშა-ს ფილოლოგიური კვლევა წამოიწყო და ამ საკითხს ვრცელი პუბლიკაციები უძღვნა „კვალში“. მან სიტყვებში ლათინური *Lux* - სხივი, ბერძნული *Like* - ნათელი, სომხური - *lesniak* და სხვა. სავსებით სამართლიანად საერთო ბგერითი მსგავსება დაინახა და მიიჩნია, რომ ლაშა რუსული *лучь*-იდან იყოს წარმომგარი და თამარს პირველი ქმრისაგან ნასწავლ-გაგონილი ეს სიტყვა ეწოდებინოს თავისი ვაჟიშვილისათვის. „ლაშას განმარტება უფრო ძველი სლოვენურ, ანუ უკეთ ვთქვათ, არიულ, ინოდეგერმანულ ენებში უნდა გამოვძებნოთ მისი ფესვი“-ო“ (გაზ. „კვალი“, 1893, №27) - წერდა.

მომდევნო პუბლიკაციებში გ. წერეთელმა ნაწილობრივ თვითონვე უარყო თავისი მოსაზრება. გასათვალისწინებელია ის, რომ მისი აზრის წინააღმდეგ გაილაშქრა მ. ჯანაშვილმაც, რომელმაც აღნიშნა, რომ „გ. წერეთელმა... სიტყვა ლაშა აფხაზურ ენიდან სესხებულად კი არ ჩათვალა, არამედ მის შესახებ გამოთქვა ერთი აზრი: „ვინ იცის, იქნება ეს სიტყვა (ლაშა) თვით თამარს ჰქონდა პირველი ქმრისაგან ნასწავლი რუსული ენიდანა“-ო ე. ი. დასკვნა გამოდის, რომ რუსული *лучь* ლაშად გადაკეთებულა“. ამდენად, მ. ჯანაშვილის ეს შენიშვნა სავსებით მართებული იყო, მაგრამ გ. წერეთელმა აქაც მოძებნა

თავისებური გამოსავალი და აღნიშნა, თითქოს არ ემტკიცებინოს ლაშას „ლუჩ“-იდან წარმომავლობის ამბავი. განაცხადა, რომ იმ პერიოდისათვის ერთიანი რუსეთი არ არსებობდა და ეს სიტყვა სავარაუდოა-დრეველიანთა ტომის ლექსიკაში ყოფილიყო. მომდევნო სტატიაში კი უფრო უკან იხევს და წერს: „...„ალაშარა“, „ლაშა“, „ლიოშენ“, „ლუჩ“, „ლაკტეუს“, „ლაქსიმი“, „ლათე“ და სხვა. ყველა ესენი მონათესავე არიან ერთმანეთში, რომელთა მამა-პაპაც ძველი არიის ენა - დიდი ხანია დაკარგულია, მაგრამ აქედან იმას ზომ ვერ დავასკვნით, რომ ისინი ერთი მეორიდან წარმოშობილი იყვნენ. აი, ამიტომ მეც ჰიპოთეზურად მოგახსენეთ, რომ შესაძლებელია „ლაშა“ ყოფილიყოს ერთ მეცამეტე საუკუნის სლოვენური ენიდან-მეთქი წარმოებული, მაგრამ იგი დღეს არ არის, მკვდარი-მეთქი. მე სრულებითაც მხედველობაში არ მქონია დღევანდელი სიტყვა ЛУЧЬ და ვინც ასე გაიგებს ჩემს ნათქვამს, იმას ეტყობა ფილოლოგიური მეცნიერების ანა-ბანაც არ ჰქონია შესწავლილი. შესაძლებელია სიტყვებს „ლაშა“ და ЛУЧЬ შორეული ნათესაობა ჰქონდეთ, მაგრამ აქედან ის ზომ არ გამოდის, რომ ორი სიტყვა ერთი მეორიდან უნდა წარმოდგეს, როგორც არ შეიძლება ითქვას, რომ ჯანაშვილის გვარი ხიზანიშვილის გვარისაგან ყოფილიყოს წარმოებული“ (გაზ. „კვალი“, 1893, №27).

ერთი სიტყვით, გ. წერეთლის ეს თავგამოდებული მტკიცება ქართველ ისტორიკოსთაგან მაშინვე იქნა მკდარად მიჩნეული. თუმცა ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მის ამ ნააზრევში მაინც არის ჭეშმარიტების მარცვალი, კერძოდ ის, რომ ამ სიტყვებს სავარაუდოა მართლაც ერთი საერთო ძირი გააჩნდეთ, მაგრამ ეს სულაც არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ ლაშა თუნდაც დრეველიანთა ЛУЧЬ-ის შესატყვის ან რამდენიმე უცხო ენათა ტოლფარდი სიტყვებიდან წარმომდგარად მივიჩნიოთ.

ტერმინ „ლაშას“ განმარტებასთან დაკავშირებით საინტერესო მოსაზრება მოგვაწოდა პროფ. ავთანდილ სონდულაშვილმა: „ტერმინი „ლაშა“ რატომ მაინცდამაინც აფსუათა ანთროპონიმის მიხედვით უნდა ავხსნათ, მაშინ როცა ტერმინი „ალაშა“ ქართულია და „ტაიქს“ ნიშნავს. სულხან-საბას განმარტებით, ლაში (პირის ქვედა ბაგვა; დავით ჩუბინაშვილის განმარტებით - ლაშა) ბალახს ნიშნავს, ხოლო იმერულ დიალექტზე ლაშა ტუჩას, დიდტუჩიანის აღმნიშვნელია. ამასთანავე „ლაშა“ გვხვდება თურქულ და სპარსულ ლექსიკონებშიც. „ლაშას“ მსოფლიოს დაახლოებით 25 ენაზე მაინც აქვს სხვადასხვა მნიშვნელობა. არსებობს შეხედულება (ბატონიშვილი ვახუშტი), რომ ლაშარის ჯვარი აგებულია ლაშა-გიორგის მიერ. ლაშა-გიორგის სახელს უკავშირებს მას ხალხური გადმოცემა“ (ა. სონდულაშვილი, 2004).

დამოწმებული ლიტერატურა

5. ბერძენიშვილი, 1965 – 5. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965.
 გაზ. „ივერია“, №44, 1893.

- კ. კეკელიძე, 1958 – კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბ., 1958.
- გაზ. „კვალი“ №27, 1893.
- რ. კიკნაძე, კიდევ ერთი ქართული წყარო ლაშა გიორგის ისტორიისათვის, კრებ. „საქართველო რუსთაველის ხანაში“, 1968.
- ჯ. ოდიშელი, 1976 – ჯ. ოდიშელი, ქართული ისტორიული ქრონოლოგიის ერთი საკითხი, ჟურნ. „ცისკარი“, №1, 1976
- სინ, 1979 – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979.
- ა. სონღულაშვილი, 2004 – ა. სონღულაშვილი, რეცენზია ე. თავბერიძის სადისერტაციო ნაშრომზე – საქართველოს ისტორიის საკითხები გაზეთ „კვალის“ ფურცლებზე, თბ., 2004.
- ქართლის ცხოვრება, 1955 – ქართლის ცხოვრება, ტ. II, ტექსტი დადგენილი ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1955.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1966 – ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, თბ., 1966.

ELDAR TAVBERIDZE

GIORGI TSERETELI ABOUT *LASHA GIORGI*

Giorgi Tsereteli's article "King Giorgi *Lasha*" was published in 1893. In the article the author clearly shows the strengths and weaknesses of the country left to Giorgi *Lasha*, and its political, economic and cultural situation; the author offers his conclusion that *Lasha* Giorgi who had been spoiled by his mother and who had no character would not be able to assume responsibility for ruling the country.

In order to provide proof of the aforementioned idea, G. Tsereteli quotes the excerpt from *Karilis Tskhovreba* (Georgian Chronicles, i.e. Life of Kartli) where the King is characterized as an obstinate man. The fact that his easy-going character led him to his *flirting behaviour and excessive drinking did not escape the notice of the author*. The King did not have time for his responsibilities.

G. Tsereteli's publication completely shares the position of the Chronicler concerning Giorgi *Lasha* as a ruler; *the king was a habitual drunkard who avoided marriage and maintained his relationship with a woman from Velistsikhe* (the King had an illegitimate son by a non-noble woman). Later Parsadan Gorgijanidze attempted to somehow rehabilitate Giorgi *Lasha*'s name and to provide positive understanding of his kingship. The same attempt was made by David Bagrationi.

თინათინ თვალთაყვანილი

**ქართული ქალაქური რომანის
ბენეტიკა**

ქართული ქალაქური სიმღერის ფესვები აერთიანებს ორ შტოს: აღმოსავლურსა და დასავლურ ინტონაციებს. უპირველესად საინტერესოა, საქართველოში როდის იხადება აღმოსავლური ტიპის სიმღერები? ეს იყო მეზობელი ქვეყნებიდან შემოტანილი თუ ადგილობრივ ნიადაგზე აღმოცენებული ინტონაციები. ისტორიული წყაროები ადასტურებენ 16-17 საუკუნეებში აშუღური სიმღერის შემოჭრის ფაქტს. როგორც ცნობილია, პირველმა ქართლის მეფე როსტომმა (1632-1658) დაამკვიდრა საქართველოში სპარსული ზნე-ჩვეულებანი და მათ შორის სპარსული მუსიკაც. „ქართლის ცხოვრებაში“ კი ვკითხულობთ: „ამა როსტომ მოიყვანა ყოველნი ტყვენი საქართველოსანი სპარსეთიდან გამაჰმადიანებულნი და ამათი შეერიათ ქართველთა განცხრომა, სმა-ჟამა ყიზილბაშურნი, სიძვა, მრუშება, ტყუელი, ზორცთ გასვენება... მეჩანგე, მგოსანი“ (ქალაქური სიმღერები, 1970, 10). არ უნდა დარჩეს ყურადღების მიღმა, რომ აშუღური მუსიკა გენეტიკურად ხალხურ საწყისებზე აღმოცენდა და ის პროფესიულ ხასიათს ატარებდა. უკვე თანდათან ყალიბდებოდა და მკვიდრდებოდა აშუღური ტრადიციები. წარმოუდგენელია, მაშინდელ თბილისს, რომელსაც უკვე ჰქონდა უძველესი და მდიდარი ტრადიციები, არ შეექმნა თავისი ხალხურ-ქალაქური მუსიკა, ვიდრე ამას აშუღლები შემოიტანდნენ, რადგან თბილისი საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე ორიენტალური კულტურის ერთ-ერთ თავისებურ კერას წარმოადგენდა. ამასთანავე, იგი მოიაზრებოდა ძველთაგანვე ინტერნაციონალურ ქალაქად. ქართულთან ერთად აქ სომხური, ბერძნული, თურქული და სხვათა ენა გაისმოდა. მონათესავე ხალხთა წყობითა და ტრადიციების შერწყმის ნიადაგზე ყალიბდებოდა თბილისის მოსახლეობის თავისებური ტრადიციები. მრავალფეროვანმა მოსახლეობამ თავისი კვალი დატოვა თბილისურ ქალაქურ სიმღერებზე. ამ სიმღერებმა გაითავისა სპარსულ-აზერბაიჯანულ, სომხურ სიმღერათა კილოები. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ ძველი თბილისის ცალხმიან სიმღერებში აქა-იქ ზოგჯერ თუ გაისმის სხვა ერთა მუსიკალური თემების გამოძახილები. სწორედ ამიტომ საქართველოს აშუღების რეპერტუარში გაჩნდა ორი ჯგუფი: სპარსულ-აზერბაიჯანული და ადგილობრივი, ქართული სიმღერის ინტონაციური საწყისები. საინტერესოა, რომ აშუღლები ძირითადად სიმღერებს ქართულ ენაზე ასრულებდნენ. უდიდესი ისტორიული როლი ენიჭება დიდ აშუღს საიათნოვას. მას პირველს დაურღვევია მულამების სპარსულ ენაზე შესრულების ტრადიცია და ისინი ქართულ ენაზე და თავის საკუთარ ენაზე დაუმღერებია. მისთვის სხვა აშუღებსაც მიუბაძავთ, რომელთა სიმღერებიც ძალიან ცნობილი იყო როგორც ქალაქში, ისე ახლომხლო სოფლებშიც. რადგან აშუღლები ძირითადად სპარსულ ინტონაციურ კილოებზე

ნათესაობით შექმნის სამღერებს ასრულდნენ, ამან გამოიწვია მაშინდელი გამოცხილები პრესაში. ალ. ორბელიანი პირდაპირ მიუთითებს თავის ცნობილ წერილში: „ივერიელთა სიმღერა, გალობა და ლიდინი“, რომ ქართველებმა „ხელი აიღოს ყიზილბაშურ ყიყინზედ, იმათ სიმღერების ხმაზედ“ (ქალაქური სიმღერები, 1970, 14).

როდესაც განიხილავენ აღმოსავლური სიმღერის შტოს ინტონაციას, ყოველთვის მიუთითებენ გადიდებული სეკუნდის ინტერვალსა და მელიზმატიკაზე. საინტერესოა, ეს ინტერვალ ადმოსავლურ მუსიკის ინტონაციურ წყობაში საიდან გაჩნდა? დასაფიქრებელია ის ფაქტი, რომ თორმეტ არაბულ მაკამიდან მხოლოდ ორს — „რეჰანგს“ და „სენგიულუს“ გააჩნია გადიდებული სეკუნდა, ასევე სპარსული მუსიკის მკვლევრის პროფ. ვაზირის შრომაში „ტანიმატი მუსიკი“ ჩამოთვლილი 11 მულამიდან მხოლოდ ორი „ჩახარ-გახ“ და „ჰუმაიუნი“ შეიცავს გადიდებულ სეკუნდას. გამოდის, რომ გადიდებული სეკუნდით სიმღერაში კარგად გამოიხატებოდა ადამიანის სევდა და ნაღველი, რადგან ეს ინტერვალ ინტონაციაში მინორულ ელფერს ამკვიდრებდა. ამიტომ 19 საუკუნის საქართველო მეტად მნიშვნელოვანი პერიოდია ქართული ქალაქური სიმღერის არსის კვლევისათვის.

ევროპული კულტურის გავრცელებამ საქართველოში თავისებური რეაქცია მოახდინა აშუღურ სიმღერებზე. უკვე აშუღები ახალ სტილისტურ წყობას მიმართავენ, ესაა პოეტური სახის მუსიკალურად ამეტყველება. უკვე იბადება ახალი ტიპის ცალხმინი სიმღერები, რომელიც შეიცავს როგორც ქართულ, აღმოსავლურს, ასევე ევროპული სტილის ელემენტებს. ფრიად მნიშვნელოვანია მათი შესრულების ემოციური აზროვნება. უკვე სიმღერებისთვის დამახასიათებელი იყო ფართო სუნთქვაზე გაშლილი მელოდიურობა. ასეთი სტილის სიმღერების უმრავლესობა კი აგებულია იონიურ წყობაზე, ზოგჯერ კი ვხვდებით ასევე მიქსოლიდიურ დაბრილობებსაც, რომელთა მელოდიური წყობა გამდიდრებულია მელიზმატიკური აზროვნებით. ასეთი ხვეულებით სიმღერას ძველი აშუღების ტერმინოლოგიით ეწოდებოდა „მუხამბაზი“, „ბაიათი“. ზოგჯერ კი სახელწოდებებს წინ დამატებული ჰქონდათ ეპითეტი „ქართული“, რათა განესხვავებინათ ამავე სახელწოდების სპარსულ-აზერბაიჯანული სიმღერებისაგან. ავტორებს უკვე სურდათ ხაზი გაესვათ სიმღერის ლირიკული ხასიათისათვის, გამოეხატათ სევდა. ასეთი სიმღერები კი თავისი დანიშნულებითა და ემოციური თვალსაზრისით უახლოვდებოდა საყოფაცხოვრებო რომანსს, რომელიც უმეტესად გავრცელებული იყო თავადაზნაურთა და შეძლებულ კულტურულ ოჯახებში.

დამოწმებული ლიტერატურა

ქალაქური სიმღერები, 1970 – ქართული ქალაქური ხალხური სიმღერები, თბ., 1970.

TINATIN TVALIASHVILI

THE GENESIS OF GEORGIAN CITY ROMANCE

The article is dealing with two root branches of the Georgian city son which combine both eastern and western intonations. The arrival of Persian culture in Georgia and its influence on melodies of Georgian songs are also described. The paper provides historical fact about Rostom, the king of Kartli who first introduced the Persian customs, including the Persian music, in Georgia.

Two following groups of intonations are identified in the repertoire of ashughs: Persian-Azerbaijani and local Georgian song intonations. The methods of expression of human lyrical emotions in ashugh melodies are of special interest. The ashughs' manner of performance is quite important: the songs were characterized by melodiousness in along breath. According to the ashughs' terminology, such songs were called "mukhambazi", i.e. a poem of rhyming quintuplets of five feet, and "baiati", i.e. oriental monophonic melody.

Such songs, in terms of their function and emotional purpose, are similar to urban romance which was mostly spread among the nobility and the rich.

რუსუდან კაშია

ტერმინი „ხულა“ ქართული ისტორიული
დოკუმენტების მიხედვით

ტერმინი „ხულა“ გვხვდება XVII-XIX სს. I ნახევრის ქართულ ისტორიულ დოკუმენტებში. „ხულა“ სავაჭრო მნიშვნელობით გამოიყენებოდა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში. რაკი ტერმინს რამდენიმე დატვირთვა აქვს, მივიჩნით, რომ ინტერესმოკლებული არ იქნებოდა, თავი მოგვეყარა ამ საკითხთან დაკავშირებული მასალისათვის, სიტყვის სხვადასხვა მნიშვნელობის დაზუსტების მიზნით.

დიალექტურ მეტყველებაში დღემდე შემორჩენილი „ხულის“ გამოყენება სამეურნეო მნიშვნელობით.

მკვლევარმა ჯ. რუხაძემ შეისწავლა ტერმინის სამეურნეო და საკრალური დანიშნულება. ხულა, როგორც სამეურნეო ნაგებობა, ეზოში იყო განთავსებული. ხულა თავისი დანიშნულებით განსხვავდებოდა ბეღლისაგან, თუმცა ბეღლისა და ხულის, როგორც სამეურნეო ნაგებობის, სხვაობა მკვეთრად გამოიჭნული არ არის. რაჭა-ლეჩხუმსა და სვანეთში ხულას ჰქონდა სამეურნეო-სავაჭრო დანიშნულება: „ხმელი ხილისა და თხილის, კაკლის სათავსოა. „აქ ინახავდნენ ასევე არაყს, ყოველგვარ ხილს და ბოსტნეულს, ხულა ტანსაცმლის და სხვა ინვენტარის შესანახავადაც გამოიყენებოდა“. ეზოში განთავსებული ხულა ჩალით, ისლით ან კრამიტით დახურული, პატარა ზომის ნაგებობას წარმოადგენდა. ხშირად თაროებით იყო დაყოფილი, რომელიც გამოიყენებოდა „თესლისათვის განკუთვნილი ჭურჭლის, ცხიმის, ყველიანი ხალმების, თაფლის და სხვა პროდუქტის შეხანახად“ (ჯ. რუხაძე, 1996, 218).

კახეთში ხულა ჩალით ან ნამჭით დახურული მრგვალად მოწნული ერთსართულიანი ნაგებობაა, რომელშიც მარცვლეული, პარკოსნები და სხვა მარაგი თავსდება. მესხეთში ხულა პატარა ერთოთახიანი სახლია, ფერეიდნელ ქართველებში გამოიყენებოდა რძისა და ყურძნის პროდუქტის სათავსად. ხულას აგებდნენ აგრეთვე სხვა სამეურნეო ნაგებობებთან ერთად. მაგალითად, ბედელს, ხულას და მარანს ქვემო იმერეთში ხშირად ერთმანეთის გვერდით აშენებდნენ (იქვე, 219).

ჯ. რუხაძე მიუთითებს, რომ „ხულას“ საკრალური დანიშნულება ჰქონდა და ამ ნაგებობის საკულტო მოქმედების გადმონაშთები დღევანდლამდე დაცული ხალხის ყოფაში (იქვე, 220).

მეცნიერმა სრულად შეისწავლა და წარმოაჩინა ხულის მნიშვნელობა ეთნოგრაფიული თვალსაზრისით, მიუთითა ნაგებობის სამეურნეო და საკრალურ მნიშვნელობაზე, მაგრამ აღსანიშნავია, რომ XVIII ს. ქართული ისტორიული

წყაროების მიხედვით, ტერმინ „ხულას“ სხვა დანიშნულებაც აქვს. ხულას დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ საბუთებში უწოდებდნენ სავაჭრო სახლს, დუქანს.

სულხან-საბას ლექსიკონში ხულა განმარტებულია როგორც „სახლი სავაჭროს სადები“. დ. ჩუბინაშვილის რუსულ-ქართულ ლექსიკონში ხულა იხსენიება როგორც ქოხი, ქულბაქი, დუქანი.

XVIII და XIX საუკუნის I მესამედის დასავლეთ საქართველოს ისტორიული დოკუმენტები ტერმინ ხულას ზუსტ განმარტებას გვაძლევენ. ასე იწოდება არა მარტო სამეურნეო-საკუჭნაო, არამედ სავაჭრო ნაგებობა – დუქანი.

სამეფო ხულების შემოსავალი სადედოფლო წილს შეადგენდა. ხულაზე მოვაჭრე მედუქნე ვაჭარი გადასახადს უხდიდა უპირველესად მიწის მებატრონეს (სამეფო, სათავადო, საეკლესიო). დაბეგრილი იყო როგორც ხულის ადგილი, ასევე თვით ხულა (დუქანი), როგორც სავაჭრო-სახელოსნო ნაგებობა.

როგორც ჩანს, სამეფო ხელისუფლების მიერ ძირითადად მოწესრიგებული იყო ხულების საგადასახადო სისტემა, რადგან, საბუთების მიხედვით, სავაჭრო ნაგებობების საგადასახადო თანხის ოდენობა თითქმის ერთნაირია. XVIII საუკუნის ხულის ქირა თვეში ერთი მარჩილის ტოლია. ასეა მითითებული მარიამ დედოფლის შეწირულების წიგნში გელათისადმი, სადაც ვკითხულობთ: „ამას გარდა შეგვიწირავს ერთი ხულის ქირა თვის თავზედ, თითოს ქირას მარჩილს წინამძღვარი აიღებდეს“. იმავე საბუთზე გვიანი მინაწერია, გულქან წულუკიძე ასევე სწირავს ანდრია მოციქულის ეკვდერის ხულის ქირას – მითითებულია ხულის გადასახადი – თითო მარჩილი თვის თავზე (ს. კაკაბაძე, 1921, 119, 125).

ხულის ქირის ანალოგიური ოდენობაა მოხსენიებული გულქან დედოფლის შეწირულების წიგნში მიძინების ეკლესიისადმი: „ჩვენი ურია კაკია ჩვენს ქალაქში ქუთაისს ხულაზე ვაჭრობდა, თვეში მარჩილი ჩვენთვის ხულის ქირა უნდა მოერთმია. აწ დაგვეჯა წინამძღვარი მაჭავარიანი დანიელ და ვისმინეთ მოხსენება მისი და შემოგწირეთ ჩვენი მისართმევი თვეში ერთი მარჩილი სანთლის და საკმევლის ფასად და ერთის ხულის ყოველ თვეში მოგერთმეოდეს ან მარჩილის სანთელ-საკმევლი და ან მარჩილი შეიწირე“ – ვკითხულობთ 1762 წლით დათარიღებულ საბუთში (ცენტრალური საისტორიო არქივი, 1448-1050).

როგორც აღვნიშნეთ, ხულის ქირის გარდა მედუქნე, რომელიც ხულაზე ვაჭრობს, ვალდებულია იმ მიწის პატრონს, სადაც დგას ეს სავაჭრო ნაგებობა, გადაუხადოს დაწესებული თანხა, რასაც საბუთებში ასეც უწოდებენ – „ხულის მიწის ქირა“. ვაჭარი მიწის მფლობელს (მეფეს, ფეოდალს, ეპისკოპოსს) უხდიდა გადასახადს დუქნის გარკვეული მიწის ნაკვეთზე დაყენების უფლების მიცემისათვის. „მიწის ქირა“ – მისი რაოდენობა განსაზღვრული იყო წელიწადში ორი ფლურით (ს. კაკაბაძე, 1921, 119-125).

განხილული დოკუმენტური მასალიდან ნათლად ჩანს, რომ XVII-XVIII სს. დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ საბუთებში ხულა დუქნის, სავაჭრო ქულბაქის (ბაზრის დუქანი) მნიშვნელობითაც იხმარებოდა.

XVIII ს. ქუთაისში დაახლოებით 100-მდე ხულა არსებობდა (ს. კაკაბაძე, 1924, 226; ზ. ჭიჭინაძე, 1905, 36).

ახალციხეში მყოფი ქართველების სავაჭროსაც ისტორიულ საბუთებში ხულა ეწოდება (ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი – 1991).

რუსეთის მიერ დასავლეთ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, XIX საუკუნის I ნახევრის დოკუმენტურ მასალაში სავაჭრო იხსენიება ზოგჯერ როგორც დუქანი (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, HHd – 1311), ზოგან ისევე იმავე ტერმინით – ხულა (ქუთაისის ეროვნული მუზეუმი – 2023).

სამწუხაროდ, დასავლურ დოკუმენტებს არ შემოუნახავს ცნობები სავაჭრო ხულების, როგორც ნაგებობების, აღწერილობის, მათი სიდიდის შესახებ, როგორც ეს გვაქვს თბილისურ საბუთებში, სადაც ზოგჯერ მოცემულია გასაყიდი დუქნების სიგრძე-სიგანე და ა. შ. იმდროინდელ თბილისურ დუქანთა უმრავლესობა მცირე ზომის სავაჭრო-სახელოსნო საწარმოებია, ამიტომ, ვფიქრობთ, ასეთივე ზომის ნაგებობებს წარმოადგენს ამ პერიოდის ქუთაისური ხულებიც.

დოკუმენტურ მასალაში ზოგან მოცემულია გასაყიდი ხულის ფასი. ჩვენს ხელთ მყოფი სამი საბუთი გვაძლევს საინტერესო ცნობებს ქუთაისში არსებული ორი ხულის შესახებ. თავდაპირველად (1796 წ.) ისინი ებრაელებს მიუყიდიათ ხეჩინაშვილისათვის (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd - 1176) 1797 წ. იგივე ხულები კაცია წულუკიძეს უყიდია (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd – 1177). საბუთში დასახელებულია ხულების ფასი – „ორასი მარჩილი“. მალევე იგივე ხულები ზურაბ წერეთელს შეუძენია (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი Hd - 1178). ფეოდალი, ცხადია, დაინტერესებულია ხულების (დუქნების) როგორც შემოსავლის წყაროს შეძენით, ასევე, მედუქნეთა მიზიდვითა და მათი დასაქმებით. გრიგოლ წერეთლის მიერ დანიელა ფიჩხაძისადმი მიცემული წყალობის წიგნით ვიგებთ, რომ ზურაბ წერეთლის ვაჟს – გრიგოლს მიუღდია ოსმალეთიდან ჩამოსული აბასთუმნელი ურია და უბოძებია მისთვის „ქუთაისის ორი თვალი დუქანი“, და რადგან თავადს აინტერესებს დუქნის, როგორც შემოსავლის წყაროს, სწრაფი ამოქმედება, წინასწარ აძლევს დანიელა ფიჩხაძეს გარკვეულ თანხას: „სამთავნო თეთრი მე მოგცე, ათი-თერთმეტი სარგებლით და თავნი და სარგებელი მე არ დამეკარგოს და სხვებრ შენ ხელი მოიბრუნო“ (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, Hd – 1311).

ამდენად, ტერმინი ხულა XVII-XVIII სს. ისტორიულ წყაროებში რამდენიმე მნიშვნელობით გამოიყენებოდა:

1. სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობა, სათავსო პროდუქტისა და ჭურჭლის შესანახად. ასევე, ხულას უწოდებდნენ პატარა ქოხს, ღამის დროებით გასათევად;

2. ხულა მისი ძირითადი ნიშნებით ნაყოფიერების ძალებთან დაკავშირებული საკრალური ნაგებობაა, რომელშიც აისახა საზოგადოების შეხედულება გარე სამყაროზე და მისი კავშირი სამეურნეო გარემოსთან (ჯ. რუხაძე, 1996, 223);

3. ხულა – სავაჭრო სახლი, ანუ დუქანი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ბერძენიშვილი, 1953 – ნ. ბერძენიშვილი, მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, II, თბ., 1953.
- ს. კაკაბაძე, 1921 – ს. კაკაბაძე, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები, I, თბ., 1921.
- რ. კაშია, 2005 – რ. კაშია, ვაჭრობა და ვაჭართა ფენა დასავლეთ საქართველოში (XVII-XVIII სს.), ქართველური მემკვიდრეობა, I, ქუთაისი, 2005.
- ჯ. რუხაძე, 1996 – ჯ. რუხაძე, ხულა – სამეურნეო და საკრალური ნაგებობა, ქართველური მემკვიდრეობა, ტ. I, ქუთაისი, 1996.
- ზ. ჭიჭინაძე, 1905 – ზ. ჭიჭინაძე, ქართველთ კათოლიკეთ ვაჭრობა, ტფ., 1905.

RUSUDAN KASHIA

TERM “HULA” ACCORDING TO GEORGIAN HISTORICAL DOCUMENTS

The term “hula” (ხულა) with its various meanings occurs in the historical documents that date back to the 17th–18th centuries. In order to identify and clarify such meanings, the article investigates and summarizes the Georgian historical documents and the data of ethnographic materials. It has been revealed that the term was applied to express the following meanings:

1. hula – is a facility for storing dry products and *tableware*.

2. hula – considering its main features, a sacral building related to the forces of fertility.

3. hula, hufhula (ხუზულა) – was used to call a small hut, a temporary lodging for the night.

The study of the Georgian historical documents clearly reveals that the term “hula” (ხულა) denoted a trading house, a barel house in West Georgia of the above-mentioned period.

იზორ კეკელია

ქიზანი სამურზაყანოს ტოპონიმიკა

თაგილონი სოფელი და თემის ცენტრია გალის რაიონში, ენგურის მარჯვენა ნაპირას, ოტობაია-ჭუმბურხინჯის ცენტრალურ გზაზე. სოფელი ზ. დ. 60 მ-ზე მდებარეობს და გალს დაშორებულია 16 კმ-ით. აერთიანებს ორ სოფელს: საკუთრივ თაგილონს და სალხინოს. სოფლის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური მასალის, კერძოდ, ძვ. წ. XI-X სს. ბრინჯაოს ვერცხლის ქვებისა და სპილენძის ნივთების, აგრეთვე I-II სს-ით დათარიღებული მდიდრული სამარხის აღმოჩენა იმის მაუწყებელია, რომ თაგილონი და მისი შემოგარენი უძველესი დროიდანვე იყო დასახლებული. „თაგილონის განძის“ სახელით ცნობილი ეს არქეოლოგიური განძი ზუგდიდის ისტორიულ მუზეუმში ინახება. პ. ცხადაია და ვ. ჯოჯუა წერენ: სოფელი „1836 წელს შედიოდა ნაბაკევის თემში თაგილონის სახელით. 1930 წელს უკვე ცალკე იყო გამოყოფილი თაგილონის სასოფლო საბჭო და მასში შედიოდა ორი სოფელი: თაგილონი, ზედა თაგილონი. ტრადიციულად თაგილონი სამ კუთხედ იყოფოდა: 1. პირველი თაგილონი/ზედა თაგილონი// უნთაგილონი (ამჟამად სოფელი სალხინო); 2. მეორე თაგილონი//შუა თაგილონი/ დიდთაგილონი//მაჟია თაგილონი (საბჭოთა პერიოდში უდანოვსაც უწოდებდნენ); 3. მესამე თაგილონი//ქვემო თაგილონი//ქვემო უბანი (საბჭოთა პერიოდში კალინინადაც მოიხსენიებდნენ აქ არსებული მისი სახელობის კოლმეურნეობის მიხედვით“ (პ. ცხადაია..., 2003, 249). მკვლევრები აქვე იმოწმებენ ხალხურ ეტიმოლოგიას სოფლის სახელწოდების შესახებ: აქ ერთგან კაცი გადავარდნილა და მის თანამგზავრს უთქვამს: **თაქი გინოლ** „აქ გადავარდა“ (იქვე). ვალერიან ზუხბაია შენიშნავს, რომ თანამედროვე თაგილონის ტერიტორიაზე, ენგურის მარჯვენა მხარეს, იქ, სადაც მდინარე ორ ტოტად იყოფა, 1832 წელს აუგიათ ათანგელოს ციხე-სიმაგრე, რაც შემდეგ ენგურს წაუღეკავს (ვ. ზუხბაია, 2000, 86). ა. ქობალიას ლექსიკონის მიხედვით, **თაგილონი** ეწოდება წყლის შესაკრებელს, დელტას (ა. ქობალია, 2010, 312). არაა გამორიცხული, რომ ასეთი დელტა სადმე არსებულებო ენგურზე, მასთან რომელიმე პატარა დელის შესართავთან.

მეგრულში **მარაჭას/მარაჭიჭას** უწოდებენ მდინარისპირა მცირე ვაკეს, მდინარესთან ან ზღვასთან მდებარე მერეს, მცირე ჭალას. ეს სიტყვა ჩვენს წინაპრებს გეოგრაფიულ სახელწოდებად უქცევიათ. მარაჭა გაგიდაწყარის მარცხენა შენაკადია დიდბუღაზთან, რომელიც ქვემო წელზე ოკვინორწყარის პარალელურად მიედინება, საზიაროა ფიცარღალთან და გაგიდასთან.

სამურზაყანოს ტოპონიმთა ლექსიკონში მისი განმარტება არ არის მოცემული (პ. ცხადაია..., 2003, 92).

ღუმურიში თემის ცენტრია გალის რაიონში. იგი სამ სოფელს აერთიანებს. ესენია: ზემო და ქვემო ღუმურიში და ფართოდალი. ზემო ღუმურიში თემის ცენტრია და სამურზაყანოს მთისძირას, ოქუმიწყარის მარცხენა მხარეს მდებარეობს. სოფელი ზ. დ. 240 მ-ზეა და გალს 10 კმ-ით არის დაშორებული. ქვემო ღუმურიში ერისწყლის მარჯვენა შენაკადის - ნიშონის ზემო წელზე, სამურზაყანოს მთისწინეთში, ზ. დ. 240 მ-ის სიმაღლეზე მდებარე სოფელია. გალს 13 კმ-ით არის დაშორებული. სოფლის სახელწოდებასთან დაკავშირებული ტოპონიმია კაკუბაშ ოხვამე//**ღუმურიშულოხვამე**. ასე ერქვა ეკლესიას, სადაც წმ. გიორგისა და ღვთისმშობლის ხატები ესვენა (იქვე, 79).

აფსუა ისტორიკოსი შ. ინალიფა ღუმურიშს (აფხაზ. ღუმრიშ) -შ დაბოლოების მქონე ტოპონიმთა რიგში აერთიანებდა (ტამიში, აფხაზ. ტამშ, ფოქვეში, აფხაზ. ფაქუაშ, გულრიფში...). ამასთანავე, მიიჩნევდა, რომ -შ დაბოლოება -ფშ ელემენტის ვარიანტი იყო. შენიშვნაში მკვლევარი იმოწმებდა 80 წლის ოქუმიელი ალ. ზუზბას გადმოცემას, რომ გალის რ-ნის სოფ. ღუმურიშს უწინ აფხაზები გუმრიფშს ეძახდნენ (შ. ინალიფა, 1976, 379). შ. ინალიფას ასეთი „მსჯელობა-დასაბუთება“ იმისთვის სჭირდებოდა, რომ სასურველი რეალობად წარმოეჩინა და ღუმურიშის აფხაზური წარმომავლობა „ემტკიცებინა“.

მ. თხაიწუხოვი კომონიმ „ღუმურიშის“ წარმომავლობას აბაზურ-აფხაზურ გვარს - გუმბას/გუმიბას/გუმბოვს უკავშირებს (მ. თხაიწუხოვი, 2006, 157-158). ამ საკითხით დაინტერესდა ე. ზუზბაია. მისი აზრით, „აფხაზები ღუმურიშს აფხაზურ ტოპონიმად თვლიან და გუმრიშს უწოდებენ. ღუმურიში ქართული ტოპონიმია: **ღუმუ** მეგრულად ღომი და **ურიში** სამეგრელოში გავრცელებული ხორბლის კულტურა“ (ე. ზუზბაია, 2002, 119). პროფ. თ. მიბჩუანის მოსაზრებით, **ღუმირ//ღუმურ** სვანურად ნაძვის სახელწოდებაა. აქედან წარმოსდგა სოფლის სახელწოდება „ღუმირიში“, ე. ი. ნაძვნარი (თ. მიბჩუანი, 1989, 254). ამ ტოპონიმს სვანურ სუბსტრატად მიიჩნევენ აგრეთვე პ. ცხადაია და ვ. ჯოჯუა. მათი აზრით, სახელწოდება უძველესი ქართველური ტოპონიმია კოლხეთში, რომელიც სვანურ „ღუმირ“ (ნაძვი) სიტყვაზე ზანური -იში სუფიქსის დართვით უნდა წარმოქმნილიყო. მაშასადამე, მკვლევართა აზრით, ღუმურიში უნდა გავიზაროთ, როგორც „ნაძვისა“ (იქვე, 190, 245-246).

ნაძვის შესატყვისი სვანური „ღუმირ“ ჩანს სვანეთში ჩაწერილ ზოგიერთ ტოპონიმში. მაგალითად, **ღუმირგმიყ** - სათიბი ლახამულაში, **ღუმრა** - ღელე კალაშში, **ღუმარარ** — სალოცავი ფარში. მაგრამ, ამასთანავე, ჩვენთვის საინტერესო ტოპონიმზე მსჯელობისას ყურადღებას იპყრობს აგრეთვე **ღუმური** სიტყვის მნიშვნელობა სამურზაყანოულ მეგრულში. ა. ქობალიას „მეგრული ლექსიკონის“ მიხედვით, ესაა „ღომის ყანა; ღომეული კულტურები“. იქვე

მოცემულია ღუმურიშის, როგორც ლექსიკური ერთეულის, განმარტებაც. კერძოდ, ღუმურიში მეგრულში აღნიშნავს ღომის ყანობს, ანუ ადგილს, სადაც ამ მარცვლელი მცენარის ნათესებია (ა. ქობალია, 2010, 647).

ცორკა. ასე ეწოდება ზღვისპირა საძოვარსა და ყურეს გალისა და ოჩამჩირის რაიონების საზღვარზე. სახელდებული ობიექტი მოიცავს ოხურეიწყარის, იგივე ანარიაწყარის 10-11 კილომეტრიან მონაკვეთს, ჯოყობასთან შეერთების შემდეგ, შავ ზღვამდე. იგი ორ სოფელს - მეორე გაგიდასა და ნაგვალაუს შორის საზიარო ტერიტორიაა (პ. ცხადაია., 2003, 201). აქვე მდინორს **ცორკაშ ნაზავოდ** ეწოდება, სადაც უწინ სახერხი ქარხნის (რუს. „ზავოდ“) არსებობას მიუთითებს. ჭაობს სოფ. მეორე გუდავაში, ცორკასთან, **ოხაიონა//ცორკაშ ოხაიონა**, ხოლო ხიდს ცორკაზე **ცორკაშ ხინჯი** ეწოდება (იქვე, 136, 201). ტოპონიმ „ცორკას“ ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებით პ. ცხადაიასა და ვ. ჯოჯუას წიგნში არაფერია ნათქვამი. საგულისხმოა ის გარემოება, რომ სამურზაყანოულ მეგრულში სიტყვა **ცორიკა** გამოიყენება ჩქერალის, მდინარის ქორომებიანი ადგილის აღმნიშვნელად. რამდენადაც ცორკად იწოდება ოხურეიწყარის//ანარიაწყარის გარკვეული მონაკვეთი, გამორიცხული არაა სახელწოდების დაკავშირება სწორედ მდინარის ქორომებიანი ადგილის აღმნიშვნელ, ზემოთ დამოწმებულ სიტყვასთან. ამასთანავე, შესაძლებელია ტოპონიმი ცორკა „პატარას, მცირეს“ მნიშვნელობის შემცველი სიტყვიდან იყოს წარმომდგარი. ეს სიტყვაა **ცორი**. პატარა კალათას, ქოთანსაც ამ მხარეში **ცორობეს** ეძახიან (ა. ქობალია, 2010, 685).

ჯოყობა//ჯაყობა უბანი და ნაჭაობარია ფოქვეშის თემის სოფ. აყვარაშში. ნაჭაობარი 3 კმ-ის მანძილზე გასდევს აყვარაშისა და ოხურეის მარჯვენა ნაპირებს. **ჯოყობა** ასევე ნაჭაობარის სახელწოდებაა მეორე გუდავაში, სადაც **ჯოყობაწყარის** ღელე გაედინება. ეს ღელე დიდ ბებესირში იღებს სათავეს და მეორე გუდავას ტერიტორიაზე შეერთვის ცორკას - შავი ზღვის ყურეს. ფიქრობენ, რომ არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს რუკასა“ და ლათინურენოვან რუკაზე, პირდაპირ შავ ზღვაში ჩამავალი მდინარის სახელწოდებად მოცემული Giobaschari და Goibaschari, სწორედ ჯოყობაწყარი უნდა იყოს, რამეთუ ო ხმოვნის წინ გქ კომპლექსი ჯ-დ იკითხება. ლათინურენოვანი რუკის ქართულ ვარიანტში მდინარის სახელწოდების მცდარი ფორმა **გობიაწყარია** გადმოტანილი (მსჯელობისათვის იხ. პ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, 2003, 225). მეგრულში ჯოყობა//ჯაყობა, მართალია, „ჭაობის“ აღნიშვნელი სიტყვაა და სამურზაყანოს გეოგრაფიულ სახელწოდებათა ლექსიკონშიც ტოპონიმი „ჯოყობაც“ ასეა განმარტებული, მაგრამ ამ სიტყვას მეგრულში სხვა მნიშვნელობაც აქვს. კერძოდ, ჯოყობას ეძახიან ტალახს, დიდ საფლობს; ღრმაღეჟიან, შლამიან მდინარეს. სიტყვის დამოწმებული მნიშვნელობაც შესაძლებელია გათვალისწინებულ იქნეს ტოპონიმ „ჯოყობას“ ეტიმოლოგიაზე მსჯელობისას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ვ. ზუხბაია, 2000 – ვ. ზუხბაია, სამურზაყანო, ჟურნ. „აია“, №8, თბ., 2000.
- ვ. ზუხბაია, 2002 – ვ. ზუხბაია, გალი, თბ., 2002.
- მ. თხაიწუხოვი, 2006 – М. Тхайцухов, Абзины. Страницы древней и средневековой истории. Черкесск-Карачаевск, 2006.
- შ. ინალიფა, 1976 – Инал-ипа Ш., Вопросы этно-культурной истории Абхазов. Сухум, 1976.
- თ. მიბჩუანი, 1989 – თ. მიბჩუანი, დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან, თბ., 1989.
- ა. ქობალია, 2010 – ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.
- ბ. ცხადაია., 2003 – ბ. ცხადაია, ვ. ჯოჯუა, სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.

IGOR KEKELIA

STUDIES ON TOPONYMICS OF SAMURZAKANO
(TAGILONI, MARACHA, GHUMURISHI, TSORKA, JOQOBA/JAQOBA)

The paper deals with the analysis of the history and etymology of five toponyms from Samurzakano. Discussion is provided on the place names such as Tagiloni, Maracha, Ghumurishi, Tsorka, Joqoba/Jaqobawhose origin and content have been examined by various specialists, and differing assumptions have been proposed.

Based on the structural-etymological analysis, the author of the paper considers all of the five toponymsto be ofKartvelian, namely, Megrelian origin.

მარინე კუხალაშვილი

საუბრის აღმნიშვნელი ლექსიკონის ქართულში

ქართულ ენას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. დროთა განმავლობაში ენა განიცდის ცვლილებას, იხვეწება, მდიდრდება მისი ლექსიკა. ხშირად ერთი და იმავე საგნის, მოვლენის, მოქმედების აღსანიშნავად რამდენიმე ლექსიკური ერთეული გამოიყენება. რაც უფრო მეტია სინონიმი, მით უფრო მოხდენილია ენა.

ლექსიკა ყველაზე მოქნილი და ცვალებადი ნაწილია ენისა. იგი ფეხდაფეხ მისდევს ცხოვრებას, განუწყვეტლივ ივსება ახალი მასალით, ლექსიკური ერთეულებით, რომლებიც ხალხის, საზოგადოების ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის განვითარებას ასახავს. ყოველ ენას, მათ შორის ქართულსაც, მოეპოვება ლექსიკის გამდიდრების საკუთარი საშუალებანი. მათ შორის კი ძირითადია: სიტყვათწარმოება, დიალექტური მეტყველება და სესხება.

ქართულში, როგორც სალიტერატურო ენაში, ასევე დიალექტურ მეტყველებაში, სემანტიკური მრავალფეროვნებით გამოირჩევა საუბრის, ლაპარაკის აღმნიშვნელი ლექსიკა. გამოვლინდა 100-ზე სინონიმური ერთეული.

ნაშრომში გაანალიზებულია საუბრის ამსახველი სიტყვები ქართულ ენაში. მასალის შესაკრებად გამოვიყენეთ სხვადასხვა ლექსიკონები: ი. აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონი“ (1973), სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“ (1991-1993); ნიკო ჩუბინაშვილის „ქართულ-რუსული ლექსიკონი“ (1961), ალ. ღლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა“ (1984), ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეული (1950-1964). აგრეთვე ქართული მწერლობის ნიმუშები.

ილია აბულაძის „ძველი ქართული ენის ლექსიკონში“ განმარტებული სიტყვები ანბანზეა დალაგებული. ლაპარაკის აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულებია:

აღტყუება – სიტყვის თქმა, ამეტყველება: „ვითარცა აღიტყუა იგი, უმეტეს ხოლო დაუკვირდა ყოველთა“;

ბგერა, ბჭგერა – დიდი ხმა, მშრალი, დგრიალი: „ესმა გოლიათს ხმაი ბგერისა იერისაიმის“. IV მფ. 11.13;

ბრდღუენა – ღმუილი, ყვირილი, ღრიალი, მრისხანება: „ხოლო მან განიწყო გული და იბრდღუენდა მისთვის“. შუშ. IV. 23;

ბრძნობა – გონიერად თქმა, შეცნობა: „ნუცა ჰბრძნობ უმეტეს, რაითა არა მის ღრკე“. ელ. 7.17. „რამ უყო დავიწყებასა, რომელი ტყუეჰყოფს გონებასა ჩესა და არა უტოვებს ბრძნობას“. მ. ცხ. 26;

გამოთქუმა – თხრობა, განმარტება: „ანუ არა ღმრთისა მიერ არსა გამოთქუმაი იგი მათი?“ დაბ. 40.8;

განზრახვა – უბნობა, ფიქრი, მიჩნევა: „მე განვიზრახე ბოროტი“. მიქ. 2,3. „განიზრახა მიქცევად მუნ მაკედონიაი თვე“. საქ. მოც. 20,3;

გინება – შეურაცხყოფა, ლანძღვა: „გინებითა და ტანჯვითა განვიკითხო იგი“. სიბრძნ. სოლ. 2,19;

დაზახება – ყვირილი: „დაიზახნა მსაჯულმან მან ვითარცა ლომმან“. 341,126;

დაუბნება – დალაპარაკება: „დაუბნის ძმან სწავლითა სულეერთა“. ი.ე. 38-22;

დურდურება – ბუტბუტი, ბურტყუნი: „პირი შენ ცუდად დურდურებნ“. მ.სწ. 28,20;

ენის-ყოფა – ძვირისმეტყველება: „მრავლად არს ენისაყოფად“. 0, ზირ. 19.15;

ენოვნება – მრავალმეტყველება: „მარხვაი ჭეშმარიტი იგი არს... მოთმენად თქუმათაი, განყენებითა ენოვნებისაი“. ბალ. 164,14;

ვალალება, ვალაღება – გოდება, ხმობა, დაღადება: „ვალალებდით ქალაქნი შეძრწუნებულნი“. I, ეს. 15,3. „ესმოდენ ვალაღებაი დილითი – და დაღაღებაი სამხრის“. I, ეიერემ. 20,16;

თანა-ზრახვა – ლაპარაკი, უბნობა, საუბრობა: „უჩუენნეს მათ მოსე და ელია. თანა-ზრახვიდეს მას“. მთ. 17,3. „თანა-ზრახვიდეს მას“. 0, იგ. სოლ. 6.22;

კრჩხიალება – შეკვივლი: „ესმა, მეყსეულად იკრჩხიალნა და თქუა“. ქ.ცხ. 94,7;

ლიქნა – მოტყუება, შეგულიანება, ტკბილად უბნობა, აღერსობა: „ჰლიქნა გველმან ევას“. მ.ცხ. 120 . „ჰლიქნა მოღვაწეთა ჭამადთა მიმართ“. მ.ცხ. 102ა;

მეტყველება – ლაპარაკი, საუბარი: „სამთა ბრჯოლთანაგან თავისუფალ არს: „სმენისაგან და მეტყველებისა და ხედვისა“. მ.ცხ.67.V. „რაჟამს ვიხილოთ ენაი იგი მისი, შეკრული და მეტყუელებისაგან დაცხრომილი აღარა ვბასრობდეთ“. მ.სნ. 222,21. შდრ. ბოროტის მეტყუელება, დიდების მეტყუელება;

ოხრა – ხმა, ბგერა, ყვირილი, დაღადი, შფოთი: „შეძრწუნდეს უფსკრულნი დიდძალთა ოხრითა წყლისაითა“. ფს. 76,18. „იყოს... შეკრებაი თესლებისაი განკვირვებათა ოხრისაითა“. ლ. 21,25. „იყო მეყსეულად ზეცით ოხრაი“. საქ. მოც.2,2;

უბნობა – ლაპარაკი, საუბარი: „მუნ ჟამამდე ძნიად უბნობენ ქართულად ი.ე. 28,12. „ვიდრე ცისკრისა რეკადმდე უბნობდინ სიტყვათა საღმრთოთა“. რ.ე. 21,24;

ქადაგება – მოხმობა, უწყება, დაღადება: „უქადაგებდა მათ ქრისტესა“. საქ. მოც. 8,5. „ნუ ჰქადაგებ წინაშე შენსა“. მთ.6,2. „ვისმინოთ ქადაგებისაი მის“. ოქრ.მარხ. და იონ.102,27;

ყვივლება – ვალაღებაი: „იყოს მას დღესა შინა... ყვივლებაი მეორისაგან და შემურსვაი დიდი ბორტყათაგან“. 0,სოფ.1,10;

ცუდად-მეტყუელება – უქმ/ცარიელ სიტყვაობა: „ეშმაკი მოსწრაფე არს შემოღებად ცუდად-მეტყუელებისა“. მ.ცხ.290r.

განსამართავ სიტყვათა მარაგი კი სულხან-საბა ორბელიანს უმთავრესად აღებულები აქვს ქართული მწერლობიდან, როგორც თანადროული, ისე მეტადრე აღრინდელი ქართული ძეგლებიდან.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში სიტყვები ბუდეებად არის დაყოფილი. მაგალითად, სიტყვა „ლაღადება“.

ღაღადება – (3,8 გამოსლ.) ესე ითქმის ყო(ვ)ელივე ხმამაღლობით ხმა-ყოფა. ხოლო ღაღადებაცა ესრეთ განიყოფების: შორით ერთისა კაცისა მაღალსაუკაფიოსა ხმასა ეწოდების კივილი; ხოლო ხმიანითა სიტყვითა ღაღადისა – ყივილი; დიაცთა კივილსა ეწოდების – კრჩხილი; მრავალთა ერთა უმინართა ლაპარაკთა – ყაყანი; დიაცთა ყაყანსა ძიძგინი და ჯიჯგინი; ომთა შინა ღაღადებასა კიჟინა; მტერთა განრომილთა კაცთაგან სასიხარულო ხმაყოფით ღაღადებასა – ზრინვა; შეწუხებულთ(ა) საგლოელს ღაღადისა – ზრიალი; უგვანსა მაღალსა ხმიანობასა – ყვირილი; ქათმისა და მისთანა ზახილსაცა – ყივილად იტყვიან.

საკუთრივ სიტყვა „ლაპარაკი“ „სიტყვის კონაში“ შემდეგი მნიშვნელობებითაა ახსნილი:

ბრძანება – (2,1 ლუკა) თქმა უაღრესისა მიერ(ი). ესე არს თქმული უაღრესისა მიერი. ბრძანება არს სიტყვა უზემთაესისა მიერ გამოსრილი;

ბუზღუნე – მწყრალობით ჩუმი რამ წყრომა. რისხვის ჩუმი რამ წყრომა;

დუღუნი – უკაფიო უბნობა;

ზრახვა – (27,1 მათე) სიტყვის ლაპარაკი. ნ. გამზრახი (ვეზირ'თანაც). განზრახვა (ფიქრ'თან), ეზრახა, ვეზრახე, ვზრახავ, ზედგამზრახი, თანაგამზრახი, სამზრახი;

თქმა – ითქმის სწორს კაცს ვტყოდეს, ხოლ მოხსენება უაღრესისადმი და ბრძანება უმტროსისათვის, რამეთუ სამ-სახე არიან თქმანი;

თხრობა – (27,2 ეზეკ.) თქმა;

ლაპარაკი – მრავალ საუბარი. უბნობა მრავლად;

ლაშლაში – ცუდი საუბარი;

ლანძღვა – ავად გაგინება, ავად გინება;

ლუღლუღი – სნეულთაგან (სნეულისაგან) უკაფიო (დ) ძნელად ამოუბნობა (ამოუბნება);

მოჩმახვა – ცუდი მოუბნება;

როტვა – შეუგვანი ლაპარაკი;

საუბარი – სალაპარაკო. ნ. ესაუბრა, სიტყუა;

ტარტარი – მრავალი ცუდი უბნობა;

ტიტიინი – ცუდი საუბარი, ცუდი დიაცური საუბარი. ნ. მეტიტიინები, სიტყუა;

ტუტუნი – ჩუმი დრტვინვა;

უბნობა – ლაპარაკი. ნ. ააუბნე, აუბნა, ესაუბრა, იუბნა, მიიუბნა, ნაუბარი, ნაუბნარი;

დუღუნი – წარზიდული ხმა, გაზიდული ხმა. ტრედის ზახილი;

ყაყანი – მრავალ(თ) ლაპარაკი. ნ. ღაღადება;

ჩუჩჩული – ყურში ლაპარაკი. ნ. ნაჩუჩჩულევი, სიტყუა;

ჯიჯგინი – უშვერი ლაპარაკი, ძიძგინი. ნ. ღაღადება.

სულხან-საბას სისტემას იცავს და ავითარებს ნიკო ჩუბინაშვილი, რომელიც თავის ლექსიკონს უწოდებს „სულხან საბა ორბელიანისაგან შეთხზულს და მცირედ გამართულს სისტემისაებრ მისისა“.

ნიკო ჩუბინაშვილი საბას ბრმად არ მიჰყვება. ცალკეულ შემთხვევებში იგი არ იზიარებს საბას მეთოდს და იყენებს საკუთარს. ლექსიკონის აგების საბასეული პრინციპებიდან ავტორს განსაკუთრებით მოსწონს „მონათესავე სიტყვათა“ (სინონიმთა) ერთ ბუდეში მოქცევა.

ნიკო ჩუბინაშვილის ლექსიკონში „ლაპარაკს“ შემდეგი სიტყვები აღნიშნავს:

ბაასი – (ებაასობ) ბაასობა, ცილობა, პაექტრობა, ლაპარაკში შებმა;

ბლანდვა – (ებლანდავ) ხლართვა, ჩმახვა, საჩქაროდ მიბმა-მბმა//უთავბოლო ლაპარაკი;

ბოდვა – (ებოდავ) როტვა, ბლანდვა, უქმი ლაპარაკი;

ბრძანება – (ვბრძანებ) თქმა ან თქმული უაღრესისა (მატ. 1,24; ლუკა 2,1; ფსალ. 2,7);

ბუზღუნე – (ვბუზღუნებ) დრტვინვა, მურმური, ჩუმიად სამღერავის ლაპარაკი, ბუდბუდი, ბუტბუტი;

ბჭობა – (ვბჭობ) სამართლობა, გაბჭობა//განსჯა. ვითარ. კაცი ბჭობდა, ღმერთი ეცინოდა;

დუღუნე – (ვსდუღუნებ) ჭუჭღუნე. უკაფიო ლაპარაკი, ან წიგნის კითხვა, რომ ხმის მეტი არა ისმოდა რა;

თქმა – (ესთქვამ) საბურის წარმოჩენა, ლაპარაკი, უბნობა (დაბად.1,3 და შემდგომი; ფსალ.4,6 და 12,4; ვეფხისტ.741)//შეთხზვა, ვითარ თქმა ლექსებისა და სახ. (ვეფხისტ. 5,22)//თქმა გალობისა, სიმღერისა და სხ.;

თხრობა – (ვუთხრობ, ვუთხარი) თქმა ამბავისა, საქმისა, მოთხრობა, ამბობა (ფსალ.2,65 და 18,1; მატ. 28,7 და შემდგომი);

ლაპარაკი – (ვლაპარაკობ) უბნობა, საუბარი;

ლაშლაში – (ლაშლაშებს) ტარტარი, მრავალი და ცუდი ლაპარაკი;

ლუღლუღი – (ლუღლუღებს) სნეულისაგან, ანუ შეშინებულისაგან ვერ გამორკვეა ლაპარაკისა;

როტვა (ვროტავ) – შეუგვანი ლაპარაკი ანუ ძილში ლუღლუღი;

როშვა (როშავს) – უშნო ლაპარაკი, როტვა, ბლანდვა;

საუბარი – ლაპარაკი, უბნობა (ვეფხისტ. 20,34, 652);

ტარტარი – ტარატურა, მრავალი და ცუდი ლაპარაკი;

ტიტინე – (ვტიტინებ) ჩჩვილთ უბნობა, გრკვინვა;

ტუტუნე – (ვსტუტუნებ) დუტუნე, ბუზღუნე, დრტვინვა;

უბნობა – (ვუბნობ) ლაპარაკი, საუბრობა;

ყვირილი – (ყყვირის) უშვერი ზახილი, კივილი;

ყვილი – კივილი, ღაღადება კაცთა (ისაი, 24,14);

ჩიფჩიფი – ლუღლუღი, უკაფიო ლაპარაკი უკბილოსგან;

ჩურჩული – (ვსჩურჩულებ) უხმოდ ლაპარაკი ყურში;

ჭიკინე – (ვჭიკინებ) უგვაროდ ლაპარაკი ცხვირში.

აღქმისადაც ღლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“ ასახულია ყველა დიალექტის ლექსიკური მასალა; იგი წარმოდგენას გვიქმნის იმ ამოუწყავ სიმდიდრეზე, რასაც ჩვენი ეროვნული საუნჯე შეიცავს.

კილო-თქმებში მრავლად გვხვდება ისეთი სიტყვები, რომელთა ბადალი სალიტერატურო ენას არ მოეპოვება, ან საერთო სიტყვას ამა თუ იმ კილოში აქვს ისეთი დამატებითი მნიშვნელობანი, რაც უცხო სალიტერატურო ენისათვის და მათი გავრცელება გაამდიდრებდა ხალხის საუბრებს.

„სიტყვის კონაში“ წარმოდგენილია ქართული ენის დიალექტური ლექსიკის ნიმუშები წყაროთა ზუსტი ჩვენებით. სულხან-საბამ დიალექტურ სიტყვათა ნაწილი განმარტებით ლექსიკონში შეიტანა. შემდეგ ამ ტრადიციის ერთგულნი დარჩნენ ნიკო და დავით ჩუბინაშვილებიც.

მცირე მოცულობის გამო „სიტყვის კონაში“ ერთნაირი სისრულით ვერ აისახა ცალკე კილო-თქმათა ლექსიკური საგანძური.

ალექსანდრე დლონტის „ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონაში“ საანალიზო სემანტიკის ლექსიკური ერთეულები საკმაოდ მრავალრიცხოვანია:

აკებაკე ლაპარაკი (ქიზიყ.) – უთავბოლო ლაპარაკი (ს. მენ.);

ასარსალება (ენის) (ქართლ.) – ენის გაუჩერებლობა, ყბედობა, დაუბოლოებელი ლაპარაკი (შ.ძოდ., პ. ხუბ.);

აღრანტება (მოხ.) – აღაპარაკება (თ. ქაჯ.);

ახვანი (აჭარ.) – ხმამაღალი ჩივილი, ოხვრა, ვიში, ვიშივიში, გოდება (შ. ნიჟარ.);

ბარდღალა (გურ., აჭარ.) – ლაყბობა (ი.მეგრ.);

ბაქბაქი (ქიზიყ.) – ბაქიბუქი, კვენა, ტრაბახი. „იმი ბაქბაქმა ყურები გამამიჭედა“ (ს.მენტეშ.);

ბახხანი (მოხ.) – 1. წარამარა ლაპარაკი. 2. უშნოდ ლაპარაკი (თ. ქახ.);

დათვლა (მთიულ., გუდამაყრ.) – მბობა, თქმა (ლექსის, ზღაპრისა და მისთ.), დათვალე, ლექსი თქვი (ლ. კაიშ. დიალექტ., 566.571);

ენათგაკრეფა (ქართლ.) – მომეტებული, ბევრის ლაპარაკი. ანდაზა „ბაღლი რო ენათ გაიკრიფება და მოზვერი – რქათ, იმათში ხერი არ არისო“ (ი.ჭყონ.);

ლაბლაბი (თუშ.) – უთავბოლოდ, მიდებ-მოდებით ლაპარაკი (პ.ხუბ.);

ლაგლაგი (ლეჩხ.) – ლაქლაქი, ყბედობა, ლაგლაგებს, ქაქლაქებს, ლაყბობს (შ.ალავ. 2);

ლაშუნი (ლეჩხ.) – ხმამაღლა უაზრო ლაპარაკი (ვ.ბერ.);

ლიგლიგი / ლიკლიკი (იმერ.) – ლაყბობა, ყბედობა, ლაში (ვ.ბერ.);

ლიყინი (იმერ.) – ბლიყინი, ლიყინის (ენაბრგვილის) ლაპარაკი (ი.ჭავთ.);

ლოდათ (ინგილ.) – ლაპარაკი, კილო, საუბარი (მ.ჯან.);

ლუკლუკი (მესხ., ქიზიყ.) – ტკბილი ლაპარაკი, პირფერული ალერსი სიტყვით, ტკბილი ენით გულის მოგება (თ. მაისურ.).

ნახშობა (რაჭ.) – ლაპარაკი, ბაასი (ვ.ბერ., დიალექტ., 687);

ობნობა (თუშ.) – უბნობა (თ. უთურგ.);

ორაპია (მთიულ.) – უამრავი ხალხი, ყაყანი (ლ.კაიშ.);

ოჩმაგური (რაჭ.) – გადაკრულად ლაპარაკი (ვ.ბერ.);

პარტყალი (გურ., იბერ.) – უთავბოლო ლაპარაკი (გ.შარაშ.);

პრუტუნი (გურ.) – უთავბოლო ლაპარაკი (ს.ქლ.);

პუჭკური (გურ.) – დაბალი ხმით, ტკბილი ლაპარაკი (ა.ღლ.);
ჟლაჟუნი (გურ.) – ენის ბორძიკი, არეულად ლაპარაკი (ა.ღლ.);
ჟრიტინი (ლექ.) – მომბებზრებელი, უთავბოლო ლაპარაკი (მ.ალავ.2);
რატარუტი (ქართლ.) – უთავბოლო ლაპარაკი (შ. ძიძ., ნ.კეცხ.);
რუთრუთი (თუშ.) – ენაბორძიკით ლაპარაკი (პ.ხუბ.);
ჩურჩული – ამბის მოტანა და ყურში ჩალაპარაკება. ნ. ჩუკჩუკი (ს.

მენტეშ.).

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეულში ვრცლად არის ასახული ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ბევრი სიტყვის სახესხვაობა, დამოწმებულია მაგალითები სხვადასხვა მხატვრული ნაწარმოებებიდან. „ლაპარაკს“ აღნიშნავს შემდეგი ლექსიკური ერთეულები:

ბაასი – მშვიდი, გაბმული ლაპარაკი, ტოლობა, პაექრობა, ლაპარაკში შებმა. „გლენებს ძალიან უყვარდათ ამ ხის ქვეშ ბაასი“ (ი.გოგებ.);

ბაყბაყი – ბოხი, უშნო ხმით ლაპარაკი. „ატენეს დევთა ბაყბაყი, ნგრევასა ჰგავდა ცისასა“ (ხალხ.);

ბლანდვა – ხლართვა, ჩმახვა, საჩქაროდ მიბმა-მობმა, უთავბოლო ლაპარაკი;

ბლუკუნი – გაურკვეველად ლაპარაკი //კუთხ. (გურ.) – ენაბრგვილის ლაპარაკი (გ.შარაშ.) //კუთხ. (იმერ.) – უხეირო, უშნო ლაპარაკი (ვ.ბერ.). „აბა თუ დაუჩემებიათ, მე გიჩვენებთ ამ ბლუკუნას სეირს“ (ვ.ბარ.);

ბოდიალი (გურ.) – უთავბოლო, უჭკუო სულელური ლაპარაკი;

ბოდვა – უაზრო და არეულ-დარეული ლაპარაკი ძილში ან უგონო მდგომარეობაში მყოფისა. „მოკლიამ დაიწყო თავისებური ბოდვა, თითქო ახლაც სიზმარშიაო“ (ვაჟა) //გადატ. როშვა, ჩმახვა, უქმი ლაპარაკი;

ბჭუტური (გურ.) – გადატ. უთავბოლოდ, უაზროდ ლაპარაკი;

ბრძანება – თქმა ან თქმული უაღრესისა. „თავმდაბლობა გმირთა ბუნება, ბრძანა – აღმაშენებელმა და გაჩუმიდა (აკაკი);

ბუზღუნი – გაჯავრებულის ბუტბუტი, მღურვით წუწუნი. „რაში გარგია, რო მისტირი იმ ოხერ ყალიონს? – უთხრა ბუზღუნით ცოლმა“ (ვაჟა);

ბურტყუნი – გადატ. გაურკვეველი ლაპარაკი (ჩვეულებრივ უკმაყოფილო). „სიბრაზემორეულმა ბურტყუნი დაიწყო“ (ი.აკალ.);

ბუტბუტი – იგივეა, რაც ბუზღუნი. დაბალი ხმით გაურკვეველად ლაპარაკი თავისთვის. „ტიკომ შეუმჩნეველად გააღო კარები და ბუტბუტით გასწია გარეთ“ (ვაჟა.);

ბჭობა – სამართლობა, გაბჭობა, განსჯა, თათბირი, საუბარი მრავალთა შორის „ვერ მეტყვი, როგორ იყო ეგ ბჭობა და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხოლმე? (ილია);

დუღუნი – უკაფიო ლაპარაკი ან წიგნის კითხვა, რომ ხმის მეტი არა იმოდეს რა, დაბალი ხმით დანაწევრებული ბგერების გამოცემა, ყრუ და წინარი ხმიანობა, ბუტბუტი;

დუღღუნი – ცხვირში ლაპარაკი, ჭუჭღუნი;

თქმა – საუბრის წარმოჩენა, ლაპარაკი, გადმოცემა აზრისა, მოყოლა, ხმობა, მბობა. „კარგი თქმა ჭკვიანთ ვალია“ (ვაჟა);

თხრობა – რაიმე ამბის მოყოლა, გადმოცემა, გაბმით თქმა, მბობა. „დაასრულა ოთარმა თავგადასავლის თხრობა“ (ა.ქუთათ.);

ლაილაი – საუბ. უაზრო ლაპარაკი „დაგვახრჩო წყურვილით ამ დედაბერმა, რად გვინდა ცარიელი ლაილაი, ღვინო გვასვას“ (რ.გვეტ.);

ლანძღვა – უშვერი სიტყვებით მიმართვა, აუგად მოხსენიება. „რაც შეეხება, რომ გიბრძანებით გვლანძღაო, სინდისს გეფიცებით არ მახსოვს“ (ე.ნინოშ.);

ლაპარაკი – სიტყვების საშუალებით ერთმანეთისათვის აზრთა გაზიარება, რაიმე ამბის გადმოცემა, საუბარი, ბაასი, მასლაათი. „რაიზე გააბი ლაპარაკი ასე ქსელსავით? (ილია);

ლაქლაქი – უთავბოლო და ბევრი ლაპარაკი – ყბედობა „უნდა ვალიაროთ, რომ შინაური ლაქლაქისა და ლაპარაკის მეტი არაფერი გამოგვივა“ (ილია);

ლაშლაში – მრავალი და ცუდი ლაპარაკი, ყყყანი, ლაქლაქი. „გზატკეცილზე გლეხების ლაშლაში იდგა“ (კ.ლორთქ.);

ლიკლიკი – ბავშვის ლაპარაკი – ტიტინი. „რა ბავშვურადა ლიკლიკებ, ვაი, საწყალი ნიბლია!“ (შ.მღვიმ.). გადატ. გაუთავებლად ლაპარაკი. „სოფელიც თქვენია შვილო და ქალაქიც! – ლიკლიკებდა ეკვირინე (დ.კლდ.);

ლულლული – სნეულისაგან ანუ შეშინებულისაგან ვერ გამორკვევა ლაპარაკისა, არამეაფიო, გაურკვეველი ლაპარაკი. „გაფრთხილებულმა შიშისგან რაღაცა ლულლული დაიწყო“ (ა.ყაზ.);

მასლაათი (არაბ. მასლაჰათ – „რჩევა“, „თათბირი“) თავის შესაქცევი, გულის გადასაყოლებელი საუბარი მუსსაიფი, ბაასი. „ამ ბოლო ხანებამდე ლაპარაკი და ბაასი ისე ტყუილ უბრალო მასლაათი იყო“ (ილია);

მბობა – თხრობა. „ჩვენ რისი ამბის მბობაც გვინდა, დაუჭერებელია, არც თვითონ დავიჭერებდით, რომ სანდო კაცისგან არ იყოს გადმოცემული“ (ილია);

მეტყველება – ლაპარაკი, ლაპარაკის უნარი, აზრის გადმოცემა სიტყვებით. „მეტყველების წყარო აზრია“ (ილია);

მოყოლა – მოთხრობა, მბობა, „მოვყვევთ ცის, ბარის, ხმელეთისა და ზღვის ამბავს (აკაკი)

მსჯელობა – აზრის გამოთქმა, დასაბუთება, ბჭობა, განსჯა, კამათი. „სიფრთხილე მართებს მკვლევარს მსჯელობის დროს“ (ივ.ჯავ.);

მუსსაიფი – მშვიდი, გაბმული ლაპარაკი. „რა დროს შარშანდელ ამინდებზეა მუსსაიფი, შე ქალო!“ (დ.კლდ.);

რატრატტი – უთავბოლო ლაპარაკი, ლაქლაქი. „ყბედად გადაქცეული მწყემსი გაუჩერებლივ რატრატებდა“ (ა.ყაზ.);

როტვა – შეუგებანი ლაპარაკი ანუ ძილში ლულლული, უქკუოდ, უაზროდ, უთავბოლოდ ლაპარაკი. „შე უგნურო! მე რასა გკითხავ და შენ რასა როტავ, ეგ რა ჩემი სიტყვის პასუხია!“ (ლ. არდაზ.);

როშვა – გადატ. უაზროდ, დაუკვირებლად ლაპარაკი, ყველაფრის მბობა. „მივედი თუ არა იმასთან, ფიქრები ამერია და სულ სხვაზე დავიწყე როშვა“ (აკაკი);

როხვა – იგივეა, რაც როშვა. „დაიწყეს როხვა ზოგიერთებმა“ (ე. ნინოშ.);

- როხროხი** – უშნო ბოხი ხმით ლაპარაკი. „ყველაზე ხმამაღლა ბოქაი როხროხობდა, უწყრებოდა უმცროსს ძმებს“ (კ.გამს.);
- სარსალი** – ვადატ. ენის ტარტარი, ყბედობა, დაბეზღება. „მთელ სოფელს რას გვიზამენ დაბუზღუნით და ენის სარსალითა?!“ (ს.მგალობ.);
- საუბარი** – გაბმული მშვიდი ლაპარაკი ვინმესთან. „მეორე ოთახში მოხუცებულნი შეკრებილიყვნენ და დაბალი ხმით საუბრობდნენ“ (მ.ჯავახ.);
- ტარტარი** – მრავალი და ცუდი ლაპარაკი, ზედმეტი ლაპარაკი – ლაქლაქი. „ბაბაიას ენის ტარტარი ისედაც სჩვევოდა და თიკნის მოუსვენრობას მისთვის ეხლა ზედმეტი საბაბი მიეცა“ (ლ.ქიაჩ.);
- ტატანი** – გაწყრომით, გაჯავრებით ლაპარაკი;
- ტატყანი** – ხმამაღლა, უშნოდ ლაპარაკი – ლაქლაქი;
- ტიკტიკი** – 1. ბავშვის ლაპარაკი. „მიყვარს, მიყვარს, მე ტიკტიკი ჩვილი ყმისა“ (ნ.ბარათ.); 2. ვადატ. უსაგნო, უაზრო ლაპარაკი. „ერთ საღამოს დამა რაღაცაზე ტიკტიკობდნენ“ (ნ.ლომთ.);
- ტიტინი** – ახლად ენამოდგმული ბავშვის ლაპარაკი. „ახლისებდა მშობლებს ბავშვის შვება და ტიტინი“ (ვაჟა). 2. უთავბოლოდ ლაპარაკი, ყბედობა. „ლუარსაბმა მიუშვა აღვირი ღვინისაგან მოდუნებულ ენასა და მოჰყვა უზგო-უკვალო ტიტინს“ (ილია);
- ტლიკინი** – ბევრი, ზედმეტი ლაპარაკი. „როგორ არა ბეზრდებათ ქალებს ასე მოუღალავად წანწალი და ტლიკინი“ (ა.ფურც.);
- ტუტუნი** – ჩუმი, გაურკვეველი ლაპარაკი, ჩურჩული. „ასე ტუტუნებდნენ რძალ-დედამთილი და გზას იწალდავდნენ განზე გასასვლელად“ (ვ.ბარნ.);
- უბნობა** – ძვ. ლაპარაკი, საუბარი, ბაასი. „იმათი ტბილი უბნობა გულს ღრმად ექდევა გლახასა“ (ვაჟა);
- ფუჩუნი** – კუთხ. (იმერ. გურ.) იგივეა, რაც ჩურჩული. „ფუჩუნს ყური მოჰკრა იუსტინემ“ (ნ. ლორთქ.);
- ქაქანი** – სწრაფად, გაუჩერებლად ლაპარაკი. „მსახური მთელ დღეს მთხოვნელებთან ქაქანებს და მანაც ვერა ძღება ლაპარაკით“ (აკაკი);
- ღაღადი** – ხმამაღლა თქმული მოწოდება. „ახლა ვკითხოთ იმათ, ვინც ყურები გამოგვიჭედა ძმობისა და ერთობის ქადაგებით და ღაღადითა“ (ილია);
- ყაყანი** – საუბარი ხმამაღლა, არეულად, ერთად ლაპარაკი (ბევრისა). „შეიქმნა ერთი ჩურჩული, ატყდა ყაყანი გაიმართა მითქმა-მოთქმა“ (აკაკი) // კუთხ. (იმერ). „ქველიძესავით ყაყანს არ დაგიწყებ აქ!“ (დ. კლდ.);
- ყბედობა** – დაუღალავად, უშვერად ლაპარაკი, მოსაბეზრებელი ლაპარაკი – ლაქლაქი, ლაყბობა. „ჯერ უნდა გადაგაჩვიო უთავბოლო ყბედობასა და მერე გასწავლო ჰკვიანი ლაპარაკი“ (ი.გოგებ.);
- ყვირილი** – ხმამაღლა ძახილი ადამიანისა. „ყვირილით, კიკინით მირბოდა აუარებული ხალხი“ (ვაჟა);
- ჩიფჩიფი** – უკბილო ადამიანის გაურკვეველი ლაპარაკი. „ჩიფჩიფით ამბობს ამ სიტყვებს, ჩაცვინული აქვს კბილები“ (ვაჟა);
- ჩურჩული** – უხმოვ, მეტისმეტად ხმადაბლა, ჩუმად ლაპარაკი. „მოისმა ჩურჩული რაღაც გაუგებარი სიტყვებისა“ (ა.ყაზბ.);

წამოროტვა – იგივეა, რაც წამოროშვა. დაუფიქრებელი ლაპარაკი. „მართლაც და, - ვამბობდი მე ჩემ გულში. რაღა არ წამოროტა!“ (ნ.ლომ.);

წამოროშვა – განუჩრჩევლად, უადგილოდ თქმა, წამოსროლა სიტყვებისა. „გულთ არა მდომებია, ისე წამოვროშე მოუფიქრებლად და კიდევ დამრჩა სანანებლად“ (აკაკი);

წამოცდენა – თავისდაუნებურად ლაპარაკი. „ჩემს თავს რად ვაკადრებდი, რომ მაგ ძაღლ... კიდევ კინაღამ არ წამომცდა!“ (ილია);

ჭარტალი – ცუდისა და ღნიოშის ლაპარაკი. იგივეა, რაც ენის ჭარტალი. უადგილოდ ლაპარაკი. „ვისი ენაც ჭარტალია, მისი ყველა მართალია“ (ანდაზა);

ჭაჭუნი – ხმამალალი უსიამოვნო ლაპარაკი. „ქორს სოფლის ხმაურობა და ჭაჭუნი ეჯავრებოდა“ (თ.რაზიკ.);

ჭორაობა – უსაქმო, უსარგებლო ლაპარაკი. „ჩემი დედაკაცი ჭორაობას ვერ რჩება“ (ვაჟა);

ჭუჭუნი – ბუზღუნი, ბურტყუნი. „ივანემ დაიწყო ჭუჭუნი: დალახვროს ღმერთმა ამისთანა ქვეყანა!“ (აკაკი);

ჭყლოპინი – ბარტყის ხმიანობა, უთავბოლო ლაპარაკი. „ერასტი ბარტყივით ჭყლოპინებდა“ (ბ. ჩხ.);

ჭაჯღანი – ხმამალლა, უკმაყოფილო კილოთი ლაპარაკი. „ყურადღებს არავინ აქცევდა იმის ჭაჯღანს“ (გ.წერეთ.);

ჯიჯინი – უგვარო, ცხვირში ლაპარაკი. გაბმული, გულისგამაწყალბელი ლაპარაკი. „სარქისა ქშენით ჯიჯინებდა: ჯერ თქვენა თქვით მეთქი, რაღა!“ (დ. მაჩხ.);

ჯიჯლინი – უკმაყოფილო ლაპარაკი. „ივანე ლოგინში ტრიალებს, ოხრავს, იწევს, რაღაცას ჯიჯლინებს“ (თ.რაზიკ.);

ჯუჯღუნი – ცხვირში ლაპარაკი, ბუზღუნი. „ჯუჯღუნით ჰკითხა უცხვირპირო სეფისკვერაძემ“ (მ.ჯავახ.).

„ლაპარაკის“ ამსახველ სიტყვათა შორის ილია აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონიდან დღეს აღარ გვხვდება: **ბრძნობა, დურდურება, ენის-ყოფა, ეროვნება, კრჩხილება**, ხოლო სიტყვა – **თანა-ზრახვა** დღეს მხოლოდ მიმღეობაში დასტურდება: **თანამზრახველი**.

ბოლოს წარმოვადგენთ რამდენიმე მაგალითს ქართული მწერლობის ნიმუშებიდან:

„საღდაც მიმალვით რას **ჰროტავთ, კნავით...**“ (გრ. ორბელიანი, „პასუხი შვილთა“);

„წყარო ხევში **ვალალებს**, გაქრა გიჟი ოცნება,
ვკოცნი მე შენს დალალებს, მაგრამ რა მეკოცნება“ (გალაკტიონი);

„**წამოროხა** ლუარსაბმა“ (ი. ჭავჭავაძე, „კაცია-ადამიანი?!“);

„ცოლის მოხერხებულობამ და ჯილდომ ამ კაცს საიდუმლო **წამოაცდენინა**“ (ა. მორჩილაძე, „ჩემი ცოლის რომანი“);

„გესმის, ქალო, ე ბალღები რას **იძახიან...**?“ (კ. ჯანდიერი, „გლობალიზაცია“);

„**მოგთაფლავდა** მიკიბ-მოკიბული ლაპარაკით“ (დ. შენგელია, „მორღუ“);

„**ყაყანებდნენ, კამათობდნენ, მსჯელობდნენ...**“ (ნ. ლუმაბაძე, „ძაღლი“);

„ამის თქმა ძლივს მოასწრო, რომ ძველმა ბელადმა ნაბიჯი გადადგა ქარაფის წვერიდან და გაქრა“ (ჯ. ქარჩხაძე, „იგი“);

„სანდრო ლიჩელი ბოდავს. ნამდვილად ბოდავს და ყურადღებას არავინ აქცევს...“ (ნ. გელაშვილი, „მივემგზავრები მადრიდს“);

„თავად ხმას არ იღებდა. მის მაგიერ მხლებელი ლაპარაკობდა“ (ლ. ქიაჩელი, „თავადის ქალი მათა“).

ამრიგად, „ლაპარაკის“ ამსახველი ლექსიკა ქართულში მრავალფეროვანია. „ლაპარაკის“ მნიშვნელობით გამოვლინდა ასზე მეტი სინონიმური ერთეული, რაც ჩვენი ენის ლექსიკურ სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებაზე მეტყველებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ილ. აბულაძე, 1973 – ილ. აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თბ., 1973.
- სულხან-საბა, 1991-1993 – სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., ტ. I - 1991, ტ. II - 1993.
- ქეზელ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I-VIII, თბ., 1950-1964.
- ალ. ღლონტი, 1984 – ალ. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- ჯველა დროის 20 საუკეთესო მოთხრობა, თბ., 2008.
- ნ. ჩუბინაშვილი, 1961 – ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961.

MARINA KUKHALASHVILI

ON GEORGIAN LEXICAN UNITS DENOTING CONVERSATION / TALK

The lexical units that denote conversation as well as talk are of distinctive semantic variety both in the literary Georgian and the dialects. More than 100 synonymous units have been revealed.

The paper provides the analysis of the words denoting conversation / talk in Georgian. The material has been selected from various Vocabularies such as *The Dictionary of the Old Georgian Language* by Ilia Abuladze (1973), *The Georgian dictionary* by Sulxhan-Saba Orbeliani (1991-1993); *Georgian - Russian Dictionary* by Niko Chubinashvili (1961), *The Dictionary of Georgian Modes and Idioms* by Alexandre Glonti (1984), *The Explanatory dictionary of the Georgian Language* (1950-1964). Samples of Georgian literary writings are also analyzed.

ენისა და კილოს გამიჯვნის პრობლემა - I

ენათმეცნიერება ენას ზოგადად განმარტავს, როგორც ისტორიულად ჩამოყალიბებულ და მოწესრიგებულ ნიშანთა სისტემას ანდა ფონოლოგიურ-ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ-სემანტიკურ თავისებურებათა ერთობლიობას (ყ. ბოდუენ დე კურტენე, 1901, 76-77; ფ. სოსიური, 1933, 38; ა. მეიე, 1938, 52; ა. გარდინერი, 1964, 16; ფ. ჰუმბოლდტი, 1984, 308; თ. გამყრელიძე, 2008, 23-24), რაც არსებითად ერთი და იგივეა.

ამვედროულად, როგორც მართებულად მიუთითებენ პროფ. თეიმურაზ გვანცელაძე (2006, 52-53) და პროფ. ტარიელ ფუტყარაძე (2008, 58), ისტორიულად ჩამოყალიბებულ და მოწესრიგებულ ნიშანთა სისტემას თუ ფონოლოგიურ-ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ-სემანტიკურ თავისებურებათა ერთობლიობას წარმოადგენს კილოც და კილოკავიც. „სულ სხვა საქმეა, რომ სხვადასხვა დონის ენობრივი ვარიანტები ერთმანეთისაგან შეიძლება განსხვავდებოდნენ კონკრეტულ ენობრივ სისტემათა თავისებურებებით: ვთქვათ, ერთი დიალექტი სხვებისაგან შეიძლება სხვაობდეს მხოლოდ ფონოლოგიურ-ფონეტიკური მახასიათებლებით, მხოლოდ მორფოლოგიის მხრივ, მხოლოდ სინტაქსურად, მხოლოდ ლექსიკურ-სემანტიკურად, ზოგიერთი ყველა ენობრივი სისტემის მხრივ“ (თ. გვანცელაძე); „საკუთრივ ენათმეცნიერული განმარტების მიხედვით, ენა და კილო ვერ იმიჯნება“ (ტ. ფუტყარაძე).

საინტერესოა, რომ კილო ამა თუ იმ ენის კუთხურ ნაირსახეობად პირველად განმარტა გერმანელმა პოეტმა ფილიპ ფონცუზენმა (1619-1689; იხ. ჰ. ჰარბრენტცი, 1912, 12); ამგვარი განმარტება სპეციალურ ლიტერატურაშიც არაიშვიათია: ენის განკერძოებული ფორმა, წარმოქმნილი გარკვეულ ტერიტორიაზე“ (ი. მარუზო, 1943, 12); ნიშანთა სისტემა, გამოყოფილი რომელიმე ცოცხალი ან მკვდარი საერთო ენისგან და ჩვეულებრივ, არსებული განსაზღვრულ გეოგრაფიულ საზღვრებში, ოღონდ ნაკლებად განსხვავებული სხვა, საერთო წარმოშობის სისტემათაგან“ (მ. ალვარი, 1961, 54); „ამა თუ იმ ენის მეტყველებრივი ნაირსახეობა, გავრცელებული გარკვეულ ტერიტორიაზე, ან ეთნიკურ, სოციალურ, პროფესიულ, ასაკობრივ ჯგუფში“ (ბ. ჯორბენაძე, 1989, 8); „ტერიტორიული ან სოციალური ნაირსახეობა ამა თუ იმ ენისა“ (ს. ოყეგოვი, ი. შვედოვა, 1992, 234) და ა.შ.

თანამედროვე ენათმეცნიერებაში სულ უფრო და უფრო მკვიდრდება თვალსაზრისი, რომ კილოს ხსენებული განმარტება უნივერსალურად ვედარ ჩათვლება — საქმე ისაა, რომ მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, საერთო-ეროვნული ენის პარალელურად არსებობს მრავალი სამეტყველო ერთეული.

რომელიც უპირატესად ისტორიულ-პოლიტიკური მიზეზების გამო მიიჩნევა კილოდ, მიუხედავად იმისა, რომ შესაძლებელია საერთო-ეროვნულ ენაზე ძველი სამწიგნობრო ტრადიციებიც კი გააჩნდეს – მაგალითად, იტალიაში კილოებად მიჩნეული მეტყველებებიც (რომაული, სიცილიური, ვენეციური, ნეაპოლური, ლუკანური...) და სალიტერატურო ენაც (რომელიც ტოსკანური ჯგუფის ფლორენციულ კილოს ეფუძნება) ისტორიულად თანაბარი დონის ენობრივი ერთეულებია!¹ თითოეული მათგანი ხალხური ლათინურის (Sermō Vulgaris) დიფერენციაციის შედეგად წარმოიშვა და განვითარება დაიწყო, როგორც ამა თუ იმ კუთხის სამწიგნობრო ნორმამ, თუმცადა აღორძინების ეპოქის თვალსაზრისით წარმომადგენლების – დანტე ალიგიერის (1265-1321), ფრანჩესკო პეტრარკას (1304-1374) და ჯოვანი ბოკაჩოს (1313-1375) შემოქმედების პოპულარობამ მხოლოდ ფლორენციული სამწიგნობრო ნორმა აქცია საერთო-ეროვნულ ენად. სხვა კილოთა საფუძველზე შემუშავებული სამწიგნობრო ნორმები XIX საუკუნის II ნახევრიდან თანდათანობით დაკნინდა და ზოგ კუთხეში საერთოდაც გაქრა.

ასე რომ, ამჟამინდელი იტალიური კილოები სამწიგნობრო იტალიურის კუთხურ მეტყველებრივ ნაირსახეობებს (ანუ განშტოებებს) არ წარმოადგენენ, მაგრამ მათ სტატუსს მეტყველთა თვითაღქმა განსაზღვრავს – ყველა კუთხის იტალიელს თავი მიაჩნია ერთი ერის შვილად, ერთიანი კულტურის მემკვიდრე-შემოქმედად და თვლის, რომ ერთი დედაენა და სამშობლო აქვს. აქედან გამომდინარე, იტალიელთა ყოველი კუთხური თემის საშინაო სამეტყველო ერთეული უპირობოდ კილოა.²

ზუსტად ასეთივე ვითარებაა გერმანიაში, პოლონეთში, უნგრეთში, ხორვატიაში, საბერძნეთში, ჩინეთში, იაპონიაში, მონღოლეთში... ნაწილობრივ – საფრანგეთშიაც და სხვაგანაც: კილოება ითვლება იმგვარი სამეტყველო ერთეულებიც, რომლებიც ისტორიულად არ წარმოადგენს საერთო-ეროვნული ენის განშტოებებს, თუმცადა იმავდროულად არც უმცირესობათა ენებია. ამასთან, ენათმეცნიერებს მათი სტატუსი სადავოდ თითქმის არასოდეს მიუჩნევიათ (მსჯელობისათვის იხ.: კ. მათაიერი, 1980, 3;

¹ შდრ.: „საერთოქართველურის ბაზაზე შექმნილ არქაულ სამწიგნობრო ენასთან მიმართებით, დღეს არსებული ყველა ზეპირი ქართველური მეტყველება მეორეული მოვლენაა (ეს კარგად ჩანს ხმოვანთკომპლექსთა ტრანსფორმაციებითაც)“ (ტ. ფუტყარაძე, 2008, 63, სქოლიო; მსჯელობისათვის იხ. იქვე, გვ. 90-92; ასევე – ტ. ფუტყარაძე, 2014, 122-126).

² შესაბამისად, იტალიელი ენათმეცნიერები „კილოს“ სხვაგვარად განმარტავენ — იხ., მაგალითად, მიკელულო პორკარო (2009,3): „ტერმინი „კილო“ გამოიყენება ისეთი არასტანდარტული ენობრივი ვარიანტის აღსანიშნავად, რომელზეც გარკვეული კუთხური თემი მეტყველებს და რომელიც ოფიციალური ურთიერთობების დროს (სკოლებში, ადმინისტრაციაში...) არ იხმარება“ — როგორც ხედავთ, აქ ნახსენები არაა პირობა, რომ კილო აუცილებლად ეროვნული ენის ისტორიულ-გეოგრაფიულ განშტოებას უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა იხსენიება კუთხური თემი, რომელიც ერთიანი ერის ნაწილს შეადგენს.

ჰ. ბაუზინგერი, 1984, 5; ს. ჯარიცო, 1989, 2; ა. სტედიე, 2001, 5; ტ. დემაურო, 2008, 7; ე. რომანელო, 2010, 2).

მეორე მხრივ – ისეთი სამეტყველო ერთეულები, როგორებიცაა, მაგალითად: აფრიკანსი, მალტური, სამწიგნობრო ნორვეგიული (ბუკმოლი), ინდონეზიური, ჰაიტური... წარმოადგენს შესაბამისად ჰოლანდიურის, არაბულის, დანიურის, მალაიურის, ფრანგულის... განკერძოებულ ფორმებს, წარმოქმნილს გარკვეულ ტერიტორიაზე, გარკვეულ ეთნოსოციალურ ჯგუფებში (იხ.: ჯ. ბოი, 1995, 2; ა. ბორგი, ა. აცობარდი, 1997, 4-5; ა. ბერიტი, რ. სტრანსკოგენი, 1998, 3; ი. სნედონი, 2003, 70; ა. დეგრაფი, 2005, 534); მაგრამ მათ არც ერთი ენათმეცნიერი არ მიიჩნევს კილოებად – ყოველი მათგანი **დამოუკიდებელ ენად** განიხილება იქიდან გამომდინარე, რომ აფრიკანერები, მალტელები, ნორვეგიელები, ინდონეზიელები, ჰაიტელები ამჟამად **დამოუკიდებელი ერები**.

ენისა და კილოს უნივერსალური განმარტების პრაქტიკული არარსებობა გამომდინარეობს იქიდან, რომ სამეტყველო ერთეულები ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში, სხვადასხვა კრიტერიუმით იმიჯნება. თავის მხრივ, ყოველი კრიტერიუმი გარკვეულ კონტექსტურ მონაცემებს ეფუძნება და განსაზოგადებლად არ გამოდგება. ამაზე მართებულად მიუთითა ცნობილმა რუმინელმა ენათმეცნიერმა ეუჯენ კოშერიუმ (1983, 37): „როგორ განვსაზღვრავთ ამა თუ იმ კილოურ სისტემას? **იშვიათად ეს [წმინდა] ენათმეცნიერული კრიტერიუმებით ხდება**: ასე მაგალითად, პორტუგალიურად (და არაესპანურად) მივიჩნევთ [ისეთ] სამეტყველო ერთეულებს, რომლებშიც ლათინურის თავკიდური f უცვლელად შენარჩუნდება ყოველთვის (Feito, Falar, Fogo... შდრ. [ესპ.]: Hecho, Hablar, Fuego); ლათინურის ct კომპლექსი კი წარმოადგენილია, როგორც it და არა როგორც ch (Oito, Direito... შდრ. [ესპ.]: Ocho, Derecho); ლათინურის pl, cl კომპლექსები მოგვცემს S-ს – დაიწერება ch – და არა [პალატალიზებულ] I-ს – დაიწერება ll (Chave, Chover... შდრ. [ესპ.]: Llave, Llover); ხოლო ცვირისმიერ თანხმონიანი კომპლექსები, შესაბამისად, მოგვცემს ცვირისმიერ ხმოვან ფონემებს (Irmã, Manhã... შდრ. [ესპ.]: Hermano, Mañana)... თუმცაღა **ზოგჯერ ამგვარი კრიტერიუმები გადამწყვეტი აღარ არის ხოლმე** – მაგალითად, ქ. ტრიესტიდან შავ ზღვამდე გავრცელებული სამხრეთსლავური [ენების] კილოები [წმინდა] ენათმეცნიერული კრიტერიუმებით მკვეთრად ვერ იმიჯნება: შესაძლოა, სლოვენურის და ბულგარულის კილოები დაუპირისპირდნენ ერთმანეთს, როგორც დაშორებულნი, თუმცა ურთიერთმოსაზღვრე [ენათა] კილოებს შორის ზღვარი ფაქტობრივად არც კი არსებობს – ისინი თანდათანობით გადადიან ერთმანეთში. ასეთ შემთხვევებში ენათმეცნიერს მოუწევს არაენათმეცნიერულ (პოლიტიკურ, ანდაკულტურულ) მონაცემთა გათვალისწინებაც (ხაზგასმა ყველგან ჩემია – მ.ლ.)“.

ამდენად, XX საუკუნის II ნახევრიდან ევროპაში საბოლოოდ დამტკიცდა, რომ ენათმეცნიერულ (ლინგვისტურ) და არაენათმეცნიერულ

(ექსტრალინგვისტურ) კრიტერიუმთა დაპირისპირება მართებული არაა, რადგან ამა თუ იმ სამეტყველო ერთეულის ფუნქციონირებაც და განვითარებაც პირდაპირ დამოკიდებულია არაენათმეცნიერულ ფაქტორებზე: ყოველი მათგანი სოციალური ფენომენია და არცკი არსებობს საზოგადოების (სოციუმის) გარეშე. ამიტომაც, მათი სტატუსი მეტყველთა თვითაღქმისა და სხვა ეთნოისტორიული მონაცემების გათვალისწინებლად ვერ განისაზღვრება: „კილო განისაზღვრება არა მარტო დღევანდელ დიალექტოლოგიურ მასალაზე დაყრდნობით, არამედ იმ არაენათმეცნიერული ფაქტორების (მაგალითად, უწინდელი ან ამჟამინდელი პოლიტიკური საზღვრები, ეროვნულ-თემობრივი დაყოფა, კულტურული ანდა გეოგრაფიული გარემო...) გათვალისწინებითაც, რომლებმაც იმთავითვე გადამწყვეტი როლი შეასრულეს მასზე მეტყველი ჯგუფის ჩამოყალიბებაში“ (კ. დენია, 1968, 39); „ენისა და კილოს გამიჯვნის დროს წარმოქმნილ პრობლემათა გადასაჭრელად არსებობს ბუნებრივი გზა: მაგალითად, იტალიელისათვის უქვევლია, რომ ვენეციური და ნეაპოლური კილოებია, ხოლო იტალიური – ენა... ენათმეცნიერებს ამ შეხედულების გაზიარების გარდა, სხვა გზა აღარ დარჩენიათ“ (ლ. რენცი, 1982, 170-171; ხაზგასმა ჩემია – მ.ლ.); „ენობრივი თავისთავადობა გამომდინარეობს სათანადო ისტორიული, სოციალური, პოლიტიკური და, ასე გასინჯეთ, ეკონომიკური მონაცემებიდან. წმინდა ენობრივი მონაცემებით, ენისა და კილოს გამიჯვნა თითქმის შეუძლებელიც კია“ (ს. ბოლანო, 1982, 38; ხაზგასმა ჩემია – მ.ლ.);

შესაბამისად, ენისა და კილოს გამიჯვნის სირთულეს სწორედ ის იწვევს, რომ გამმიჯნავი კრიტერიუმების მრავალგვარობა ხშირად ერთი და იმავე სამეტყველო ერთეულთან მიმართებითაც კი განსხვავებულ დასკვნათა გამოტანის საშუალებას იძლევა: მაგალითად, ბულგარულ ენათმეცნიერებს მაკედონიური ერთ-ერთ დასავლურ-ბულგარულ კილოდ მიაჩნიათ, ხოლო თვით მაკედონიელებს (ძველი იუგოსლავიის ყოფილი რესპუბლიკის – მაკედონიის მკვიდრთ) – დამოუკიდებელ სამხრეთსლავურ ენად. ამავდროულად, ორივე მხარე ითვალისწინებს როგორც ენათმეცნიერულ, ისე არაენათმეცნიერულ მონაცემებს; კერძოდ:

ბულგარელები თვლიან, რომ მაკედონიური, სისტემურ-სტრუქტურულ მონაცემთა თანახმად, ბულგარული ენის დასავლური კილოების ჯგუფს მიეკუთვნება, თუმცაღა მასში დასტურდება მეზობელ სერბულ-ხორვატულ ენასთან საერთო ისეთი მოვლენები (იმთავითვე დამახასიათებელი ან ინტერფერენციული), რომლებიც უშუალოდ ბულგარეთის ტერიტორიაზე გავრცელებულ კილოთათვის უცხოა. მაკედონიური სამწიგნობრო ბულგარულს არც ისე დიდად შორდება: სხვაობას ქმნის ფონეტიკური და ლექსიკური, იწვიათაღ – მორფოლოგიური თავისებურებანი, მაგრამ ზოგადად ის უფრო

ახლოს დგას სამწიგნობრო ბულგარულთან, ვიდრე, მაგალითად, ბალკანჯიების (ბულგარელი მთიელების) კილოები, რომლებიც შუა ბულგარეთშია გავრცელებული (დ. დ. ტილკოვი, 1993, 14; სტოიანოვი, 2008, 3-5).

ისტორიულად, თანამედროვე მაკედონიელების წინაპრებს მუდამ ბულგარული თვითაღქმა ჰქონდათ და დედაენადაც სამწიგნობრო ბულგარულს მიიჩნევდნენ. შეიძლება ითქვას, რომ მაკედონია ბულგარული ენისა და კულტურის აკვანია, რამდენადაც ბულგარულ-სლავური მწიგნობრობის ფუძემდებლები – წმ. კირილე და წმ. მეთოდე სწორედ იქიდან იყვნენ; გარდა ამისა, თანამედროვე სამწიგნობრო ბულგარული ენის ფორმირების პროცესშიც (დასრულდა XIX საუკუნის II ნახევარში) იმთავითვე მეტად აქტიურად მონაწილეობდნენ მაკედონიელი მოღვაწეები: კირილ პეიჩინოვიჩი, იოაკიმ კარჩოვსკი, კონსტანტინ მილადინოვი, გრეგორი პარლიჩევი და სხვები, რომელთა ბულგარული თვითაღქმა ეჭვს არ იწვევს (დ. სტოიანოვი, 2008, 37).

დამოუკიდებელი ბულგარეთის სამთავროს (შეიქმნა 1878 წელს) შემადგენლობაში მაკედონია არ შესულა – ის ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში დარჩა 1912 წლამდე, მიუხედავად იმისა, რომ მაკედონიელები იბრძოდნენ ჯერ ბულგარეთის დამოუკიდებლობისთვის, მერე – ბულგარეთთან შესაერთებლად. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ოსმალეთის უღელქვეშ ყოფნის მთელ პერიოდში მაკედონიელთათვის სწავლა-განათლების ენა სამწიგნობრო ბულგარული იყო.

მაკედონიური კილოს საფუძველზე სამწიგნობრო ნორმის შემუშავების პირველი მცდელობა 1903 წლით თარიღდება – მაშინ მაკედონიელმა პუბლიცისტმა **კრსტე მისირკოვმა** (1874-1926) სოფიაში გამოსცა წიგნი „მაკედონიურ საქმეთა შესახებ“ („Замакедонските работи“), რომელიც მაკედონიური კილოს პრილუბ-ბიტოლის კილოკავზე იყო დაწერილი. წიგნში გამოთქმული გახლდათ აზრი, რომ იმჟამინდელი ოსმალეთის იმპერიის ბიტოლისა და სალონიკის ვილაიეთებში **წმ. ილიას ხსენების დღის ანტიოსმალური აჯანყების** (1903 წლის აგვისტო-სექტემბერი) დამარცხება ბულგარეთის ნეიტრალურმა პოზიციამ განაპირობა. ასეთი რამ რომ აღარ განმეორებულიყო, მისირკოვის განსჯით, მაკედონიელებს თავიანთი საქმეებისთვის თვითონვე უნდა მიეხედათ, რამდენადაც ისინი დამოუკიდებელ ერს წარმოადგენდნენ დამოუკიდებელი ენით, რომელიც თანაბრად განსხვავდებოდა როგორც ბულგარული, ისე სერბული ენისგან. როგორც მართებულად უთითებს ბულგარელი მკვლევარი ვესელ ინტრაიკოვი (2000, 47), ამ უკანასკნელი მოსაზრების დამამტკიცებელი მყარი არგუმენტი კრსტე მისირკოვს არ მოუყვანია.

მისირკოვის მოსაზრებები მაშინ მაკედონიელთა დიდ უმრავლესობას არ გაუზიარებია, მაგრამ 1912 წლიდან, როდესაც I ბალკანურ ომში (1912-1913 წწ.) დამარცხებული ოსმალეთისაგან ჩამორთმეული მაკედონიის დიდი ნაწილი (ე.წ. **ვარდარის მაკედონია**) სერბიას მიეკუთვნა (ბულგარეთს შეუერთდა

მხოლოდ მცირე ნაწილი – ბირნის მაკედონია), ოფიციალურმა ბელგრადმა იქ საერთოდ აკრძალა სამწიგნობრო ბულგარული ენა, მაკედონიელები გამოაცხადა სერბებად და ამავდროულად, ირიბად ხელი შეუწყო კრსტე მისირკოვის მომხრეთა (ე.წ. „მაკედონისტა“) გაძლიერებასაც, ბულგარელთა საპირწონედ.

ბულგარეთმა ვარდარის მაკედონიის შემოერთება II მსოფლიო ომის პერიოდში, ხანმოკლე დროითდა (1941-1944 წწ.) შეძლო, ამიტომ ბელგრადის წაქეზებული „მაკედონიზმი“ საბოლოოდ ვერ აღმოფხვრა. 1945 წელს ვარდარის მაკედონიის ტერიტორიაზე შეიქმნა მაკედონიის სოციალისტური რესპუბლიკა, რომელიც კომუნისტური იუგოსლავიის შემადგენლობაში შევიდა. მისი ოფიციალური ენა გახდა მისირკოვის შექმნილი სამწიგნობრო ნორმა, რომლის ანბანიც და დამწერლობის პრინციპებიც სერბული ანალოგების მიხედვით დამუშავდა და ხელოვნურად დასცილდა ბულგარულს (დ. ბეჩევი, 2009, 101).

იუგოსლავიის კომუნისტმა მესვეურებმა მაკედონიური სამწიგნობრო ნორმა ბულგარული ენის საყოველთაო აკრძალვის ფონზე ძალდატანებით დაამკვიდრეს და ფსევდომეცნიერულ თეორიებზე დაყრდნობით ძალდატანებითვე შეუცვალეს ხალხს თვითაღქმაც. XX საუკუნის 50-იან წლებამდე მაკედონიელ საზოგადო მოღვაწეთა უდიდესი ნაწილი გადაჭრით გმობდა „მაკედონისტურ“ იდეოლოგიას, რის გამოც ბევრმა მათგანმა (იჩკო ბოიჩევა, გერასიმ ტოდოროვა, კრისტიო პასტუხოვა...) რეპრესიებიც კი განიცადა (ნ. ლაზაროვა, 2007).

ყოველივე აქედან გამომდინარე, ბულგარულ ენათმეცნიერთა შეხედულებით, დღეს არსებობს ბულგარული ენის მაკედონიური სამწიგნობრო ნორმა („Македонска писменанормана български језик“), რომელსაც საფუძვლად მაკედონიური კილოს ერთ-ერთი კილოკავი უდევს; ხოლო დღევანდელ მაკედონიელთა (მაკედონიის რესპუბლიკის მკვიდრთა) არაბულგარული თვითაღქმა სერბ ნაციონალისტთა და კომუნისტთა ასწლოვანი მმართველობის ლოგიკური შედეგია. შდრ.: ბულგარეთის შემადგენლობაში შემავალი პირინის მაკედონიის (ახლა — ბლაგოევგრადისოკრუგი) მკვიდრი 200 ათასზე მეტი მაკედონიელი თავს იმთავითვე ბულგარულად თვლის.

მაკედონიელები თვლიან, რომ, მართალია, მაკედონიური მეტყველება ბულგარულთან უფრო ახლოა, ვიდრე სერბულთან (resp. სერბულ-ხორვატულთან), მაგრამ ის დამოუკიდებელი ენაა და არა ბულგარულის კილო. მას ახასიათებს იმგვარი ფონეტიკური, მორფოლოგიური თუ სინტაქსური-ლექსიკური თავისებურებანი, რაც არანორმატიული ან სულაც უცხოა ერთი მხრივ, ბულგარულისათვის და მეორე მხრივ — სერბულისათვის. ამავდროულად, მაკედონიურის ზოგ განაპირა კილოს, გასაგები მიზეზების გამო, საზიარო ფორმები შეიძლება ჰქონდეს ბულგარულთან ანდა სერბულთან (კ. კეპესკი, 1946, 7-8; ჯ. ფულონ-ჰრისტოვა, 1998, I-IV).

ამასთან, მაკედონიელები და ბულგარელები, მიუხედავად იმისა, რომ თავისუფლად უგებენ ერთიმეორეს, მაინც სხვადასხვა წარმომავლობისანი

არიან – მაკედონიელთა წინაპრები იყვნენ სლავური ტომები, რომლებიც მაკედონიაში დასახლდნენ ჩვ.წ. V საუკუნიდან, ხოლო ბულგარელთა წინაპრები იყვნენ ბალკანეთში ვოლგისპირეთიდან ჩამოსახლებული ის თურქული ტომები, რომელთა უმეტესობამ დამხვედურ სლავთა ენა შეითვისა და მათთან ერთად, VII საუკუნეში შექმნა დამოუკიდებელი სახელმწიფო – ბულგარეთის პირველი სამეფო. მაკედონიელ სლავთა მიწები ამ სახელმწიფოს შემადგენლობაში მოექცა IX საუკუნის ბოლოდან, მაგრამ მაკედონიელებმა მაინც შეინარჩუნეს თავიანთი განსხვავებული თვითაღქმა. უკვე X საუკუნის II ნახევარში კი მოახერხეს შეექმნათ საკუთარი სამეფო – **სლავინია**, რომელიც ცნობილია ასევე, როგორც **დასავლეთ ბულგარეთის სამეფო** (კ. მისირკოვი, 1903, 72; ჯ. ფულტონი, 2000, 19-20).

ამდენად, მაკედონიელები და ბულგარელები **ენობრივად** ისეთივე ახლომონათესავე ერებია, როგორც, მაგალითად, **პორტუგალიელები და ესპანელები**. ერთმანეთს ისინი ოსმალთა უღელქვეშ ყოფნის პერიოდში (XV-XIX სს.) კიდევ უფრო დაუახლოვდნენ, თუმცა მაკედონიელთა დიდი ნაწილი ყოველთვის ინარჩუნებდა განსაკუთრებულ მაკედონიურ თვითაღქმას. XIX საუკუნის II ნახევრიდან, როდესაც ბულგარეთმა ოსმალთაგან თავი დაიხსნა, ხოლო მაკედონია – ვერა, მათი განვითარების გზები საბოლოოდ გაიყო (ბ. რისტოვსკი, 1983, 23). ამიტომაც, მაკედონიელთა განსჯით, ამჟამად საუბარი იმაზე, რომ მაკედონიური ბულგარულის კილოა, ხოლო მაკედონიელები ბულგარელები არიან, უაზრობაა. ამავე დროს, ბულგარეთის ოფიციალურ პოზიციას მაკედონიაში ტენდენციურადაც თვლიან: „ბულგარეთს არ სურს აღიაროს, რომ მის ტერიტორიაზე სახლობს 200 ათასზე მეტი ეთნიკური მაკედონიელი, რომელთაც მშობლიურ ენაზე განათლების მიღების საშუალებაც კი არ აქვს... ამიტომ, ოფიციალური სოფია თხზავს ზღაპრებს სიმართლის მისაჩქმალად“ (მ. ლოზანოვსკი, 2009, 2).

საინტერესოა, ამ ორიდან რომელი შეხედულება შეიძლება იყოს მართებული?

ბულგარელ მკვლევართა შეხედულება უკეთესადაა არგუმენტირებული – როგორც ენათმეცნიერული, ისე ისტორიული ასპექტით. მათ მიერ მოყვანილ თითქმის ყველა ფაქტი დოკუმენტურად იმთავითვე დასტურდება ბულგარულ თუ უცხოურ წყაროებში, რომელთა უტყუარობაც ეჭვს არ იწვევს; მაშინ, როცა თანამედროვე მაკედონიის რესპუბლიკის ენათმეცნიერთა შეხედულება ემყარება კრისტე მისირკოვის ზემოთ უკვე განხილულ, უმართებულო თვალსაზრისს. შესაბამისად, თავიანთი ენის დოკუმენტურ ისტორიას ისინი ფაქტობრივად 1903 წლიდან იწყებენ – უფრო ადრეულ პერიოდში მაკედონიური სამწიგნობრო ფუნქციით საერთოდ არ გამოიყენებოდა. ამასთანავე, მისირკოვის ერთი წინაგარდა, 1903-დან 1946 წლამდე პერიოდშიც მაკედონიურად არაფერი დაუწერია და გამოუციათ.

ამიტომ, ჩვენი აზრით, უფრო მართებულად უნდა ჩავთვალოთ ბულგარელთა შეხედულება: მაკედონური ბულგარული ენის კილოა, რომლის საფუძველზეც XX საუკუნის 40-იან წლებში შემუშავდა დამოუკიდებელი სამწიგნობრო ნორმა. შესაბამისად, მაკედონიელებიც ბულგარული წარმომავლობის ეთნიკური ჯგუფია; თუმცადა, მათ უმეტესობას XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან დამოუკიდებელი თვითაღქმა ჩამოუყალიბდა და თანამედროვე პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე ცალკე ერად თვლის თავს.

შდრ.: ბრაზილიელთა მეტყველება, რომლის საფუძველზეც დამოუკიდებელი სამწიგნობრო ნორმა XVIII-XIX საუკუნეებში ჩამოყალიბდა, დღემდე პორტუგალიური ენის ქვესისტემად (კილოთა ჯგუფად) განიხილება და არა დამოუკიდებელ ბრაზილიურ ენად; ასევე – ბრაზილიელები პორტუგალიური წარმომავლობის ეთნოსია, მიუხედავად იმისა, რომ ამჟამად მათი აბსოლუტური უმრავლესობა თავს ცალკე ერად თვლის.

მეორე მხრივ – როგორც უკვე ზემოთ აღინიშნა, ზოგიერთი სამეტყველო ერთეული, რომელიც პრაქტიკულად ამა თუ იმ ენის ქვესისტემას (კილოს, კილოკავს...) წარმოადგენს, დღეს ერთმნიშვნელოვნად დამოუკიდებელ ენად განიხილება: მაგალითად, აფრიკაანსი სამხრეთ აფრიკაში XVII საუკუნიდან დასახლებული ჰოლანდიელი კოლონისტებისა და მათი მონების შთამომავალთა მეტყველებაა. გამოკვლევები ცხადყოფს, რომ მას საფუძველად დაედო ერთ-ერთი სამხრეთინდერლანდური კილო, რომელმაც კოისანურ და ბანტუ ენებთან, ანგოლისა და მოზამბიკის პორტუგალიურ პიჯინთან (ე.წ. „პეკენუბურტუგეშთან“), მალაიურთან და ინგლისურთან მეტად მჭიდრო ურთიერთობის შედეგად, ორასიოდე წელიწადში შესამჩნევად იცვალა სახე – 1806 წელს, როცა სამხრეთაფრიკული კაპის კოლონია ნიდერლანდებმა ბრიტანეთს დაუთმო, კოლონისტთა მეტყველება უკვე გაუგებარი იყო ყოფილი მეტროპოლიის მკვიდრთათვის (დ. ჰესელინგი, 1897, 6-7; ს. მირონოვი, 1969, 4; ჯ. ჰოლმი, 1989, 338).

მიუხედავად ამისა, XIX საუკუნის ბოლომდე აფრიკაანსი ჰოლანდიურის (ნიდერლანდურის) კილოდ განიხილებოდა და ეწოდებოდა Boerse taal „გლეხური მეტყველება“; შესაბამისად, ოფიციალური ენის სტატუსით მასზე მეტყველნი, ტრადიციულად, სამწიგნობრო ჰოლანდიურს იყენებდნენ. 1875 წელს – სამხრეთ აფრიკაში ბრიტანული მმართველობის დამყარებიდან თითქმის 70 წლის შემდეგ – „ქვემარტ აფრიკანერთა საზოგადოებამ“ („Genootskap van Regte Afrikaners“), რომელიც ჰოლანდიელი კოლონისტების შთამომავალთა მნიშვნელოვანი ნაწილის (ე.წ. ბურების³ ანუ „ფოორტრეკერების“ – ახალმიწათაამთვისებლების) ინტერესებს გამოხატავდა. „გლეხური მეტყველება“ დამოუკიდებელ ენად

გამოაცხადა, უწოდა რა მას „Afrikaanse taal“ („აფრიკული ენა“), ხოლო მასზე მეტყველთ – „Afrikaners“ („აფრიკელები“). ამით ფოორტრეკერებმა ხაზი გაუსვეს იმას, რომ უკვე აფრიკის მკვიდრნი იყვნენ და, მათ სახელმწიფოებს – **ორანიასა და ტრანსვაალს** (ერთიც და მეორეც დაარსდა XIX საუკუნის 50-იან წლებში, დღევანდელი სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში) დამოუკიდებლად არსებობის სრული უფლება ჰქონდა. ასე რომ, XX საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლებული, აფრიკაანსი კილოდ აღარავის ჩაუთვლია.

ბუნებრივია, ამგვარ პრეცედენტებთან ანალოგიით შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ამჟამად მაკედონიური დამოუკიდებელი ენაა, რამდენადაც თვით მაკედონიელთა უმეტესობა ასე მიიჩნევს და თანაც, მაკედონია დამოუკიდებელი სახელმწიფოა, მაგრამ ეს ასე ჩანს მხოლოდ ერთი შეხედვით; სინამდვილეში, განხილულ შემთხვევათა შორის მნიშვნელოვანი სხვაობაა:

1. მაკედონიური, ხალხის ნების გათვალისწინების გარეშე, **ხელოვნურად** დაუპირისპირეს **სამწიფნობრო ბულგარულს** – სხვა ბულგარული კილოებისაგან ის დიდად არ გამოიჩნულა და, რა თქმა უნდა, არც სისტემური ცვლილებები განუცდია. აფრიკაანსი კი **ბუნებრივი გზით** ჩამოყალიბდა ენად მას შემდეგ, რაც კოლონისტთა მეტყველებასა და სხვა ჰოლანდიურ (ნიდერლანდურ) კილოებს შორის, ფაქტობრივად, ყოველგვარი კავშირი გაწყდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ **უცხო ენებთან ინტერფერენციის და კრეოლიზაციის** შედეგად აფრიკაანსმა განიცადა მცირე სისტემური ცვლილება – დაკარგა გრამატიკული სქესისა და ზმნის პირიანობის კატეგორიები (განზოგადდა, შესაბამისად, მამრ. სქესისა და მხ. რ. III პირის ფორმები), ინფინიტივი, ზოგიერთი პარტიციპიალური ზმნური ფორმა (ა. დემერტი, 2004, 20; ტ. ნისლერი, ფ. ლაუვი, ი. რუ, 2005, 459-474) და ა.შ.

2. მაკედონიელებს და დანარჩენ ბულგარელებს ისტორიულად სლავურენოვანი მართლმადიდებლური ეკლესიაც აერთიანებს, ხოლო ფოორტრეკერების უმეტესობამ ჰოლანდიის რეფორმატორული ეკლესია დატოვა ჯერ კიდევ დამოუკიდებელი რესპუბლიკების დაარსებამდე – XIX საუკუნის 30-იან წლებში და დამოუკიდებელი კონგრეგაციები შექმნა; შდრ.: **ჰოლანდიის რეფორმატორული ეკლესიის მრევლი კაპის პროვინციაში (სამხრეთი აფრიკა) ამჟამადაც კაპელჰოლანდიელებად იწოდება და დღეინადაც**

³ ჰოლანდიურად და აფრიკაანსზე Boer [ბურ] ნიშნავს „გლეხს“. კაპის კოლონიაში აგდებით ასე უწოდებდნენ ფერმერებს – განსაკუთრებით იმათ, ვინც უკეთესი მიწის ძიებაში ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდა. შემდგომში, ინგლისელები ჰოლანდიელ კოლონისტთა ყველა შთამომავალს ხსენებულ სახელწოდებით იხსენიებდნენ. დღეს „ბურები“ აფრიკანერების არაოფიციალური ეთნონიმი, თუმცა არაიშვიათად, ამ ხალხში ის უარყოფით ემოციებსაც კი იწვევს. მისგან განსხვავებით, ერთგვარი ჰეროიკული დატვირთვა აქვს სახელწოდებას **Voortrekker** [FärireqHr] „პირველადმოჩენი“.

სამწიგნობრო ჰოლანდიურს თვლის. შესაბამისად, მათი საშინაო მეტყველება ჰოლანდიურის კილოდ მიიჩნევა, მიუხედავად იმისა, რომ აფრიკაანისისგან დიდად არც განსხვავდება (ლერუა, 1989, 26).

მართლაც, სპეციალური ლიტერატურიდან დიდი ხანია ცნობილია, რომ კილოების ენებად ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა ერთი საზოგადოების ნაწილების ერთმანეთისგან მოწყვეტა: „იმისათვის, რომ ენის დიფერენციაცია განხორციელდეს, აუცილებელია ამ ენაზე მოლაპარაკე საზოგადოება დაიშალოს და შეწყდეს ურთიერთობა გამოყოფილ ნაწილებს შორის“ (თ. შარაძენიძე, 1958, 45); ასევე – კონკრეტული სამეტყველო ერთეული მონათესავე სტრუქტურის მქონე ოფიციალური, სამწიგნობრო (სტანდარტული) ენის დიალექტად ჩაითვლება, თუკი ამ სამეტყველო კოდის მფლობელ საზოგადოებას ისტორიულად მონაწილეობა მიღებული აქვს მოცემული სამწიგნობრო ენის შექმნაში“ (ტ. ფუტკარაძე, 2014, 138).

მაშასადამე, ყოველივე ზემოთქმული ცხადყოფს, რომ სისტემურ-სტრუქტურული და ისტორიულ-ენოკულტურული კრიტერიუმების მიხედვით, მაკედონიურის სტატუსის თაობაზე ბულგარელი ენათმეცნიერების შეხედულება მართებულია, თუმცა მაკედონიის რესპუბლიკაში მას არ იზიარებენ, რადგანაც იქ უპირატესად, ისტორიულ-გენეტიკური კრიტერიუმით ხელმძღვანელობენ – ის კარგად ერგება „მაკედონიზმის“ იდეოლოგიას, რომელიც მაკედონიელთა სახელმწიფოებრიობის ძირითადი დასაყრდენია დღეს. სხვათა შორის, აქვე დავძენთ იმასაც, რომ მაკედონიელთა და ბულგარელთა სხვადასხვა წარმომავლობა ისტორიულად არ დასტურდება.

მიუხედავად ამისა, მაკედონიელ ენათმეცნიერთა შეხედულებას, წმინდა პოლიტიკური მიზეზის გამო, იზიარებენ სერბიასა და საბერძნეთში: ბულგარეთს ორივე ქვეყანასთან აქვს ისტორიული ტერიტორიული პრეტენზიები. სადავო მიწებზე მცხოვრები მოსახლეობა კი სწორედ მაკედონიურად მეტყველებს; შესაბამისად, ბულგარელ ენათმეცნიერთა შეხედულების გაზიარება ნამდვილად დააზარალებს სერბებისა და ბერძნების ინტერესებს.

სხვა უცხოელ ენათმეცნიერებს რაც შეეხება: ამჟამინდელი პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე, უმეტესობა აცხადებს, რომ მაკედონიურს უკვე დამოუკიდებელი ენის ყველა ფუნქცია აქვს, თუმცა იმავდროულად გვერდს ვერავინ უვლის ბულგარელ ენათმეცნიერთა შეხედულებასაც – იხ., მაგალითად, ვიქტორ ფრიდმანი (2001, 6): „მაკედონიურის ბულგარულისადმი დამოკიდებულება ისევეა მუტატისმუტანდის, როგორც მაგალითად – ჰოლანდიურისა გერმანულისადმი, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ არათუ სერიოზული მკვლევარი, არამედ უბრალო ჟურნალისტიც ჰოლანდიურს გერმანული ენის სტანდარტიზებულ კილოდ ვედარ ჩათვლის, ხოლო მაკედონიურის ბულგარულისადმი დამოკიდებულების თაობაზე ამჟამადაც დაობენ“ (ხაზგასმა ჩემია – მ.ლ.); ან როლანდსასექსი და

პოლკაბერლი (2006, 71): „მაკედონიური წარმოადგენს სტანდარტულ ნორმას, რომელიც ახლად შემუშავდა სპეციალურად [სამწიგნობრო] ბულგარულისგან განსხვავებულ კილოზე“ (ხაზგასმა აქაც ჩემია – მ.ლ.).

გასათვალისწინებელია, რომ ენათმეცნიერების ეს დავა პრაქტიკულად ვერავითარ გავლენას ვერ ახდენს იმსტატუსზე, რაც მაკედონიურს მაკედონიის რესპუბლიკის კონსტიტუციით, ოფიციალურად აქვს მინიჭებული. მეტიც – თუკი ამჟამინდელი პოლიტიკური რეალობა შენარჩუნდა და მხარეებმა კომპრომისს ვერ მიაღწიეს, ათწლეულების შემდეგ, ენათმეცნიერებს მოუწევთ მაკედონიურის უპირობოდ მიჩნევა ენად: ხსენებული სტატუსიდან გამომდინარე, დროთა განმავლობაში, სამწიგნობრო ბულგარული და სამწიგნობრო მაკედონიური (რომლებიც უკვე დამოუკიდებლად ვითარდებიან) უფრო შესამჩნევად დაშორდებიან ერთიმეორეს⁴ და, მაკედონიელებსაც უფრო მეტად განუმტკიცდებათ არაბულგარული თვითაღქმა.

ამავდროულად, ბლაგოევგრადის ოკრუგში (ბულგარეთი) გავრცელებული მაკედონიური კილოკავები უპირობოდ კვლავაც ბულგარულის ქვესისტემებად იქნება განხილული, რადგანაც, ჯერ ერთი, სამწიგნობრო ბულგარულის ბუნებრივი გავლენა უფრო მნიშვნელოვნად დააშორებს მათ მაკედონიის რესპუბლიკაში გავრცელებულ სამეტყველო ერთეულთაგან და მეორეც – ხსენებულ კილოკავებზე მეტყველთა ბულგარულ თვითაღქმას ენათმეცნიერები კვლავაც გაითვალისწინებენ.

⁴ აქვე მოვიყვანო ერთ დამადასტურებელ მაგალითს იმისა, თუ რარიც აშორებს ახლომონათესავე სამეტყველო ერთეულებს გლოტოქრონოლოგიური ცვლილებები: პირენეის ნახევარკუნძულზე გავრცელებული ხალხური ლათინურის კილოების საფუძველზე ჩამოყალიბებული სამწიგნობრო ესპანური (კასტილიური) და სამწიგნობრო პორტუგალიური XV-XVI საუკუნეებში ფონეტიკურად უფრო ახლოს იდგა ერთმანეთთან, ვიდრე დღეს. XVI საუკუნის დასასრულიდან მოყოლებული, სამწიგნობრო ესპანურში $x (=შ)$ და $j (=ყ)$ გამოთქმის მხრივ, ერთმანეთს დაემთხვა — მოგვცა ჯერ უკანანუნისმიერი შიშინა ყრუ ჩქამიერი შ, მერე კი შუანუნისმიერი ყრუ ჩქამიერი ხ' (მ. ალვარი, 2007, 23-24); ეს დამთხვევა შემდგომ ორთოგრაფიაშიც შესაბამისად აისახა. სამწიგნობრო პორტუგალიურში ასე არ მომხდარა, მაგრამ სამაგიეროდ იქ XVIII საუკუნეში $ch (=ჩ)$ და $x (=შ)$ დაემთხვა ერთიმეორეს — ამჟამად ორივე გამოითქმის, როგორც უკანანუნისმიერი შიშინა ყრუ ჩქამიერი შ (ნარჩუნდება სხვადასხვაგვარი დაწერილობა), ხოლო ინტენსიური ვიბრანტი რრ (იწერება, როგორც rr ან r [სიტყვის თავში]) იქცა ფრანგულისებურ „დუდუნა“ რ'-დ (მ.ვოლფი, 1988, 126-127); ასევე, ნორმად ჩაითვალა ხმოვანთა რედუქცია უმახვილო მარცვლებში და ა.შ. გამოთქმის ძველი ნორმები დღემდეც შემორჩა კილოებში, ამიტომაც დღეს ისინი უფრო ახლოა ერთმანეთთან, ვიდრე სამწიგნობრო ენები.

დამოწმებული ლიტერატურა

- მ. ალვარი, 1961 – Manuel Alvar “Hacia los conceptos de lengua, dialecto y hablas” *Nueva Revista de Filología Hispánica*, Año 15, 1961, pp. 51-60.
- მ. ალვარი, 2007 – Manuel Alvar, de dialectología hispánica: el español de España. Barcelona, Ariel, 2007.
- ჰ. ბაუზინგერი, 1984 – Hermann Bausinger: *Deutsch für Deutsche. Dialekte, Sprachbarrieren und Sondersprachen*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1984.
- ა. ბერიტი, რ. სტრანსკოგენი, 1998 – Berit, Åse and Strandskogen, Rolf. 1998. Norwegian: an essential grammar. London: Routledge, 1998.
- დ. ბეჩევი, 2009 – Dimitar Bechev, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, 2009.
- ჟ. ბოდუენ დე კურტენე, 1901 – Jan NiccisBaw Ignacy Baudouin de Courtenay, Tom I: *Szkice j'zykoznauczce*, warszawa 1901.
- გ. ბოი, 1995 – John Baughey, *Linguistics, Language and the polytics*. Washington, DC: University Press, 1995.
- ბ. ბოლანიო, 1982 – Sara Bolaño, *Introducción a la teoría y práctica de la sociolingüística*, Madrid, 1982.
- ა. ბორგი, ა. აცობარდი, 1997 – Borg, Albert J.; Azzopardi-Alexander, Marie. *Maltese*. Routledge, 1997.
- ა. გარდინერი, 1964 – Алан Хендерсон Гардинер, Различие между “речью” и “языком”, в кн.: Звегинцев В. А., *История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях*, ч. 2, М., 1965.
- თ. გამყრელიძე, 2008 – თ. გამყრელიძე, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2008.
- თ. გვანცელაძე, 2006 – თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006.
- ა. დეგრაფი, 2005 – Albert De Graaf, *The origin of Afrikaans pronunciation: a comparison to west Germanic languages and Dutch dialect*. 2005.
- კ. დეინა, 1968 – Karol Dejna, *Ile mamy dialektów polskich*, *Rozprawy Komisji J'zykowej ATN*, 1968.
- ტ. დემაურო, 2008 – Tullio De Mauro, *Storia linguistica dell'Italia unita*, Laterza, 2008.
- ა. დემერტი, 2004 – Ana Deumert, *Language Standardization and Language Change: The Dynamics of Cape Dutch*. (John Benjamins Publishing Company). 2004
- მ. ვოლფი, 1988 – ВольфЕ.М., *История португальского языка, «высшая школа»*, Москва, 1988.
- კ. კეპესკი, 1946 – Круме Кепески, *Македонската граматика*, Скопје, 1946.
- ე. კოშერიუ, 1983 – Eugeniu Co'eriú, *Introducción a la lingüística*, Madrid, 1983.
- ნ. ლაზაროვა, 2007 – Наташа Лазарова, *Мечта за Македония*, София, 2007.
- მ. ლოზანოვსკი, 2009 – Милош Лозановски, *Стига сме спали*, Скопје, 2009.

- მ. ლოპორკარო, 2009 – Michele Loporcaro, *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Roma-Bari: Laterza, 2009.
- კ. მათაიერი, 1980 – Klaus J. Mattheier: *Pragmatik und Soziologie der Dialekte*. Quelle und Maier, Heidelberg 1980.
- გ. მარუზო, 1943 – Jules Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique: français, allemand, anglais, italien*, Paris, 1943.
- ა. შეიე, 1938 – Антуан Мейе, *Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков*, Москва, 1938.
- ბ. მირონოვი, 1969 – Миронов С. А., *Язык африкаанс*, М., 1969.
- კ. მისირკოვი, 1903 – Крсте Мисирков, *За македонските работи*, София 1903.
- ტ. ნისლერი, ფ. ლაუვი, ი. რუ, 2005 – Niesler, Thomas; Louw, Philippa; Roux, Justus. *Phonetic analysis of Afrikaans, English, Xhosa and Zulu using South African speech databases*. *Southern African Linguistics and Applied Language Studies* 23 (4). pp. 459-474 (2005).
- ბ. ოუეგოვი, ი. შვედოვა, 1992 – С. И. Ожегови Н. Ю. Шведова, *Толковый словарь русского языка*, Москва, 1992.
- ლ. რენცი, 1982 – Lorenzo Renzi, *Introducciyn a la filologna rombnica*, Ed. Gredos, Madrid, 1982.
- ბ. რისტოვსკი, 1983 – Ristovski, Blaže. „*Periodizacija na makedonskiot literaturno-kulturen razvoj*”. *Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts*, 1983.
- ე. რომანელო, 2010 – Emily Romanello, *The Use of Italian and Dialect as a Politeness Strategy*, Stony Brook University, The doctor thesis, 2010.
- რ. სასექსი, პ. კაბერლი, 2006 – Roland Sussex, Paul Cubberley, *The slavic languages*, Cambridge University Press, 2006.
- გ. სნედონი, 2003 – James N. Sneddon, *The Indonesian Language: Its History and Role in Modern Society*, UNSW Press, 2003.
- ფ. სოსიური, 1933 – Фердинанд де Соссюр, *Курс общей лингвистики*, Москва, 1933.
- ა. სტედეი, 2001 – Astrid Stedje: *Deutsche Sprache gestern und heute*. Wilhelm Fink Verlag, München 2001.
- დ. სტოიანოვი, 2008 – Стоянов Р. *Борбазаезик*. София: ИК Огледало, 2008.
- დ. ტილკოვი, 1993 – Тилков Д., и др. *Граматика на съвременния български книжовен език. Том I*. София: Българската академия на науките, 1993.
- ვ. ტრაიკოვი, 2000 – Трайков Веселин. *Кръсте Мисирков и за българските работи в Македония или другия* *Кръсте Мисирков*. *Опитзаобективнаоценка*. СтараЗагора, 2000.
- ვ. ფრიდმანი, 2001 – Victor Friedman, *Languages and Ethnicity in Balkan Politics: Macedonian, Bulgarian, and Albanian (Meeting Report #215)*. *East European Studies (EES) News*, Woodrow Wilson International Center for Scholars Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars. January-February 2001. 4 & 11.
- გ. ფულონ-ჰრისტოვა, 1998 – Jordanka Foulon-Hristova, *Grammaire pratique du macedonienne*, Paris, 1998.

- გ. ფულტონი, 2000 – Foulton John, Grammar of the literary Macedonian, Skopje 2000.
- ტ. ფუტკარაძე, 2008 – ტ. ფუტკარაძე, ქართველთა დედაენა და დიალექტები, თბ., 2008.
- ტ. ფუტკარაძე, 2014 – ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014.
- თ. შარაძენიძე, 1958 – თ. შარაძენიძე, ენათა კლასიფიკაციის პრინციპები, თბ., 1958.
- ს. ჯარიცო, 1989 – Salvatore Giarrizzo, Dizionario etimologico siciliano, Herbita, Roma 1989.
- ბ. ჯორბენაძე, 1989 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., 1989.
- ჰ. ჰარბრეხტი, 1912 – Hugo Harbrecht: *Philipp von Zesen als Sprachreiniger*. M. Gillardon, Karlsruhe in Baden 1912.
- დ. ჰესელინგი, 1897 – Dirk Christiaan Hesselning, *Het Hollandsch in Zuid Afrika, 's-gravenhage, 1897*.
- ჯ. ჰოლმი, 1989 – Holm John A. *Pidgins and Creoles: References survey*. Cambridge University Press. p. 338 (1989).
- ფ. ჰუმბოლდტი, 1984 – Гумбольдт фон, В. Избранные труды по языкознанию. Москва, 1984.

MIKHEIL LABADZE

PROBLEM OF DISTINCTION BETWEEN LANGUAGE AND DIALECT- I

The article deals with one of the important issues of modern linguistics – the distinction between a language and a dialect. We believe that confronting of the linguistic and extralinguistic criteria is not appropriate because the functioning as well as the development of a specific speech unit directly depends on extralinguistic factors: each represents a social phenomenon which exists only within a socium. Therefore, their status will not be defined without considering speakers' self-perception and other ethno-historic data.

მამუკა მენაბდე

XVI საუკუნის
საქართველოს ისტორიიდან

გვიან შუა საუკუნეებში ირანსა და ოსმალეთს შორის არაერთი ომი შედგა. საქართველოს საკითხს ჩვენი სამხრეთელი მეზობლების დაპირისპირებაში ყოველთვის დიდი ადგილი ეჭირა. ასე იყო ირანსა და ოსმალეთს შორის გამართულ პირველ ომშიც. ეს ომი 1514 წელს დაიწყო და დროგამოშვებით ოთხ ათეულ წელზე მეტხანს გაგრძელდა. მეომარი მხარეების ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა საქართველოში თავიანთი ბატონობის დამკვიდრება იყო.

საბოლოოდ ირანისა და ოსმალეთის სახელმწიფოების მესვეურები თანდათანობით დარწმუნდნენ ორ დიდ მაჰმადიანურ სახელმწიფოს შორის თითქმის 40 წლის მანძილზე მიმდინარე ომის დასრულების აუცილებლობაში. ამ ომის ბოლო ეტაპზე ორივე მეომარი სახელმწიფო უკიდურესად დასუსტებული იყო. ირანმა ომში დიდი ზარალი განიცადა და მის შაჰს ომის განგრძობის სურვილი არ ჰქონდა. ოსმალეთის სულთანსაც მოებზრდა ძნელი და გაუთავებელი ლაშქრობები ირანის წინააღმდეგ. ამდენად, ზავის დადება სასურველი იყო როგორც ირანისათვის, ასევე ოსმალეთისათვის. გამარჯვების სასწორი კი, გარკვეულწილად, ამ უკანასკნელის მხარეზე იხრებოდა.

1555 წელს 29 მაისს ამასიაში ოსმალეთსა და ირანს შორის მოლაპარაკება დასრულდა და ზავი დაიდო. ორ მაჰმადიანურ სახელმწიფოს შორის ზავის დადებისას შუამავლის როლი საფრანგეთის სახელმწიფოს დიპლომატიამ შეასრულა. ამ ზავის დადება, როგორც ვ. გაბაშვილი აღნიშნავს, რუსეთის ფაქტორმაც დააჩქარა, რომლის აქტიურობა ამ ხანებში სამხრეთის მიმართულებით ირანს და ოსმალეთს ურთიერთთანხმობის მიღწევის აუცილებლობას აფიქრებინებდა (ვ. გაბაშვილი, 1958, 63-67).

რაც შეეხება ამასიის ზავის პირობებს, მასში აისახა ირან-ოსმალეთის ხანგრძლივი ომის პოლიტიკური და სამხედრო შედეგები მახლობელ აღმოსავლეთსა და ამიერკავკასიაში. ზავის მიხედვით, ამიერკავკასია თითქმის შუაში იქნა გაყოფილი, თუმცა ამ გაყოფაში ცოტა გასაკვირიც კი არის, რომ გარკვეული უპირატესობა ირანის სასარგებლოდ აღინიშნა. ოსმალეთს მიეკუთვნა იმერეთის სამეფო სამეგრელო-გურიის სამთავროებით და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი — ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი (ჭოროხის აუზი), ირანს — ქართლისა და კახეთის სამეფოები და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი (უდიდესი) ნაწილი (მტკვრის აუზი); სეფიანებმა შეინარჩუნეს მთელი აზერბაიჯანი და სომხეთის აღმოსავლეთი ნაწილი. სომხეთისავე დასავლეთი კი (ვანის ტბის რაიონი) ოსმალეთს ერგო; სასაზღვრო ზონა — ყარსის ოლქი გაუქმდა.

უნდა ყოფილიყო, მისი მოსახლეობა ირანში უნდა გადაესახლებინათ; ყარსის ციხე-სიმაგრე მიწასთან გაასწორეს (მ. სვანიძე, 1971, 78-79; ვ. გუჩუა, 1973, 113).

ამასიის ზავის დადების დროისათვის, ამიერკავკასიის სხვა რეგიონებისაგან განსხვავებით, საქართველო მისი ერთი ნაწილის გარდა (იგულისხმება სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთ ნაწილში მდებარე ოსმალებისგან დაპყრობილი ტერიტორია) ირანელთა და ოსმალთა დაპყრობით გამოწვეულ უბედურებას არ განიცდიდა და რეალურად ირანისა და ოსმალეთის მიერ ამასიის ზავით საქართველოს დაპყრობილი ტერიტორიების გაყოფა არ მომხდარა. საქართველოსთან მიმართებით ამასიის ზავით გავლენის სფეროები და დასაპყრობი არეალი განესაზღვრათ ირანსა და ოსმალეთს.

ამასიის ზავი თავისი მნიშვნელობის გამო ქართველი ისტორიკოსების უყურადღებობას არ განიცდის. ჩვენ გვინდა ყურადღება მივაპყროთ ამასიის ზავთან დაკავშირებით დიდი ქართველი ისტორიკოსის ნ. ბერძენიშვილის გამოთქმულ მოსაზრებას. მკვლევარი აფასებს რა ამასიის ზავის მნიშვნელობას ჩვენი სამშობლოსთვის, წერს: „თუ აქამდის საერთო მტრის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველები ზოგჯერ მაინც ახერხებდნენ ერთპირად გამოსვლას, ამიერიდან ეს შეუძლებელი იყო. ამ ზავის მიხედვით ოსმალთა ხელქვეითი ქართული სამეფო-სამთავროები თავიანთ აღმოსავლეთის მოძმეებს ირანის წინააღმდეგ ბრძოლაში ვერ უშველიდნენ და პირუტყუ: ოსმალთა წინააღმდეგ მებრძოლ იმერეთს ქართლი და კახეთი ვერ გაუერთდებოდნენ. ამ ზავით თავდასხმელებმა საქართველოს თითოეული ნაწილი დაიმართობეს. თავიანთ ნაწილში დამპყრობლები მთელის ძალ-ღონით ეწინააღმდეგებოდნენ სამეფო-სამთავროთა გაერთიანებას და ფეოდალურ დაქსაქსულობას ყოველმხრივ ხელს უწყობდნენ. ამიერიდან თითოეული ქართული სამეფო-სამთავრო მხოლოდ თავის ანაბარა იყო უზარმაზარი თავდასხმელების წინააღმდეგ ბრძოლაში“ (ნ. ბერძენიშვილი, 1973, 156).

ჩვენ ამ მოსაზრებას ბოლომდე ვერ გავიზიარებთ. ქართველებისათვის ამასიის ზავით ერთმანეთის მხარდაჭერის მიმართ შეზღუდვა არ დაწესებულა. ასეთი რამ მაშინ უნდა გვეგულისხმა ქართველებს, რომ ამ ზავის პირობები მიეღოთ, ეს კი არ მომხდარა. ამიტომ ქართულ სამეფო-სამთავროებს ყოველგვარი უფლება ჰქონდათ, რომ ერთმანეთს დახმარებოდნენ და გარეშე მოწინააღმდეგის მიმართ ერთპირობა გამოევიდნათ. ამ დროისათვის არც ერთი ქართული სამეფო-სამთავრო რომელიმე მაჰმადიანური სახელმწიფოს შემადგენელ ნაწილად არ იყო ქცეული და დამოუკიდებელი საგარეო და საშინაო პოლიტიკის წარმოების უფლება წართმეული არ ჰქონია. ამასთან, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ისიც, რომ როდესაც ირანმა და ოსმალეთმა მიაღწიეს ქართული სამეფო-სამთავროების პოლიტიკური უფლებების შეზღუდვას, ქართველებისათვის მაშინაც იყო ურთიერთდახმარების შესაძლებლობა, რადგან მათ შეეძლოთ ირან-ოსმალეთის

ურთიერთდაპირისპირებით ესარგებლათ. ირან-ოსმალეთის სხვადასხვა სახის დაპირისპირებას და მათ შორის საომარ მოქმედებებსაც თითქმის მთელი გვიანი შუა საუკუნეების მანძილზე ჰქონდა ადგილი.

ჩვენ თავს ვიკავებთ ისეთ დასკვნას დავეთანხმოთ, რომელიც ამასიის ზავის პირობებიდან გამომდინარე ქართველების საგარეო მტრის წინააღმდეგ ერთპირად გამოსვლის შეუძლებლობას იუწყება, თუმცა ჩვენი მხრიდან გვინდა განვაცხადოთ, რომ ამ ზავიდან გამომდინარე პირობები ქართველების ერთპირად გამოსვლის შესაძლებლობას წინამავალ დროსთან შედარებით ნამდვილად ართულებდა და ისედაც დაძაბულ საქართველოში არსებულ შიდა ვითარებას დამატებით დაბრკოლებებს უქმნიდა.

ჩვენი აზრით, მთავარი მომენტი, რაც ამასიის ზავიდან გამომდინარეობდა, იყო ის, რომ საქართველო ირანმა და ოსმალეთმა ხანგრძლივი დროით ორად გაიყვეს და ამ თვალსაზრისით ურთიერთთანხმობა მეტ-ნაკლები სწორხაზოვნებით დიდხანს შეინარჩუნეს, რაც გარკვეულწილად გეოგრაფიული ფაქტორითაც იყო განპირობებული. ლიხის, მესხეთისა და არსიანის წყალგამყოფი მთების ხაზით საქართველო გეოგრაფიულად ორად იყოფა (ეს მომენტი ყოველთვის მნიშვნელოვან ასახვას ჰპოვებდა საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობაზე) და თავად ირანისა და ოსმალეთის სახელმწიფოებს ისეთი მდებარეობა ჰქონდათ, რომ მათთვის გეოგრაფიულად ორად გაყოფილ საქართველოსთან ურთიერთობა ერთობ მოსახერხებელი იყო. ამ თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, რომ ამასიის ზავი დიდხანს იყო ძალაში, თუმცა მულმივმოქმედი არც ეს მომენტი იყო. ამასთან დაკავშირებით ჩვენ საყურადღებოდ მიგვაჩნია მ. რეხვიაშვილის მოსაზრება; მკვლევარი აღნიშნავს, რომ „ფაქტიურად საქართველოს შეერთებამ რუსეთთან გააუქმა ირან-ოსმალეთის 1555 წლის ზავის პირობები“ (მ. რეხვიაშვილი, 1989, 43). ამასიის ზავში გამოხატულ ირანისა და ოსმალეთის მიერ საქართველოს ორად გაყოფის მომენტს და ამასთან მიმართებით ორ დიდ მაჰმადიანურ სახელმწიფოს შორის მეტ-ნაკლები სწორხაზოვნებით შენარჩუნებულ ხანგრძლივ თანხმობას, რაც თავის მნიშვნელოვან ასახვას ჰპოვებდა საქართველოს პოლიტიკურ მდგომარეობაზე, რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობამ მართლაც რომ დაუკარგა მნიშვნელობა; თუმცა ისიც აღსანიშნავია, რომ ამით ჩვენი სამშობლოს პოლიტიკური მდგომარეობა თვისებრივად არ გაუმჯობესებულა, რადგან საქართველოში სამხრეთელი მეზობლების ნეგატიური როლის შესრულება ჩრდილოელმა მეზობელმა განაგრძო.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბერძენიშვილი, 1973 – ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, VI, თბ., 1973.

- ვ. გაბაშვილი, 1958 – ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI-XVIII სს., თბ., 1958.
- ვ. გუჩუა, 1973 – ვ. გუჩუა, ბრძოლა აგრესორთა წინააღმდეგ XVI ს. ნახევარში, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბ., 1973.
- მ. რეხვიაშვილი, 1989 – მ. რეხვიაშვილი, იმერეთის სამეფო (1462-1810 წწ.), თბ., 1989.
- მ. სვანიძე, 1971 – მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ურთიერთობის ისტორიიდან XVI-XVII სს., თბ., 1971.

MAMUKA MENABDE

FROM THE HISTORY OF 16TH CENTURY GEORGIA

On May 29, 1555 an armistice was signed at Amasia between Iran and the Ottomans. According to the very armistice, Imereti kingdom, the principalities of Megrelia and Guria, as well as the Western part of Samtskhe-Saatabago – Tao, Shavsheti, Klarjeti (Chorokhi basin) – was given to the Ottomans, while Kartli and Kakheti kingdoms, and the Eastern part of Samtskhe-Saatabago (Mtkvari basin) was given to Iran.

The Safavids retained the rule over the entire Azerbaijan and the Eastern part of Armenia, while western Armenia (*Lake Van region*) came to the way of the Ottomans. The border zone – the Kars district had to become empty with its population exiled to Iran. The Karsi castle was demolished.

We believe, the main outcome of the Amasia armistice envisaged the following: through the armistice, Georgia was divided into two parts by Iran and the Ottoman Empire for a long period of time, which lead to a more or less relatively longer period of harmony in their relations. The geographical factor somewhat contributed to the above harmony. Likhi, Arsiani and Meskheti ridges geographically divided Georgia into two regions. The location of Iran and the Ottoman Empire made it convenient for them to manage their rule over the geographically split country.

The Amasia armistice was functional almost for the entire period of the Late Middle Ages. Later, the conditions of 1555 armistice between Iran and the Ottomans were in fact cancelled by the affiliation of Georgia to Russia. Nevertheless, the political situation in Georgia did not improve as the usual role of the southern neighbours was pursued by the Northern one.

ნორა ნიკოლაძე-ლომსიანიძე

საოჯახო-საჯესო სიტყვიერება
და რიტუალები
ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში

ცნობილი ქართველი მწერალი ლეო ქიაჩელი თავის მხატვრულ შემოქმედებაში ხშირად იყენებს ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებს, ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული ყოფის მასალებს. ხალხური ჩვეულებების ნაწარმოებებში გამოყენებისას მწერალი იძლევა საინტერესო ცნობებს მათი ტრადიციისა და შესრულების წესების შესახებ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საკუთარ თხზულებებში შეტანით მან დავიწყებას გადაარჩინა ბევრი მასალა ხალხური სიტყვიერებისა. ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში განფენილ ფოლკლორულ და ეთნოგრაფიულ მასალებს მხატვრულობასთან ერთად დიდი მეცნიერული ღირებულებაც გააჩნია.

თანამედროვეთა გადმოცემით, მწერალს ძალზე ჰყვარებია მშრომელ ხალხთან ურთიერთობა, მათთან სჯა-ბაასი, ჭირ-ვარამის გაცნობა და სწორედ მის მიერ რეალურად დანახული, უშუალოდ განცდილი სახეები, ფაქტები და მოვლენები შეადგენდა შემოქმედის შთაგონების წყაროს.

ლეო ქიაჩელის შემოქმედებაში თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს საქართველოს ერთ-ერთი მშვენიერი კუთხის – სამეგრელოს საქორწინო და სამგლოვიარო წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებს.

ნაწარმოებში „კრიმანჭული“ საქორწინო ცერემონიული შემდეგნაირად არის აღწერილი:

„მოიყვანეს პატარძალი მოგვიანოდ. მოიყვანეს დიდის ამბითა და ზემით. სიძის სახლის შესასვლელ კარებთან შესდგა დედოფლის მაყრიონი „კუჩხა-ბედნიერით“, გაიღო კარები და შემოეგება დედამთილი დამხდური მაყრების თანხლებით, წარსდგა წინ და სახეშებადრული დედოფალი სახლის დედაქალს გადასცა. დედამთილმა სახე შეუხსნა პატარძალს, დალოცა, მერე შაქრის ნატეხი ჩაუდგა პირში და დარბაზში შეუძღვა. დამხვდურ მაყართა შორის ამ დროს კუთხეში იდგა დესმა მაყარი, რომელიც სადედოფლო სიმღერის პირველს ამბობდა“ (ლ. ქიაჩელი, 1961, 171).

ნაწარმოებში მოცემულია საქორწინო ყოფის ერთი პატარა მომენტი – ვაჟის სახლში დედოფლის მოყვანა. თანმიმდევრობით, ეთნოგრაფიული სიმართლით გადმოცემულია ამ მომენტის ყველა მუხლი: 1. სიძის სახლში შესვლისას დედოფლის მაყრიონი მღერის „კუჩხა-ბედნიერს“; 2. დედამთილის შემოგება დამხვდური მაყრების თანხლებით; 3. დადეს მოვალეობა – სახეშებუდრული დედოფალი წარუდგინოს ოჯახის დედაქალს - დედამთილს; 4. დედამთილის მიერ პატარძლისადმი შაქრის ნატეხის მიწოდება, დალოცვა, მეჭორწინებისადმი წარუდგინება; 5. დამხვდურ მაყართაგან სადედოფლო სიმღერის შესრულება.

მოხმობილი ამონაწერი მწერლის მიერ შემჩნეული და ფიქსირებული ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული დოკუმენტია, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს ერთ-ერთ თარიღიან (1923 წ.) პირველჩანაწერად. იგი წინ უსწრებს ყველა იმ

სეროიზულ ეთნოგრაფიულ გამოკვლევებს, რომლებიც სამეგრელოში ჩატარებულა (იხ. ს. მაკალათია, 1937, 45) საქორწინო ტრადიციაზე დაკვირვება აღნიშნული სპეციალურ ლიტერატურაში (უცხოელი მოგზაურები, რუსი ეთნოგრაფები), მაგრამ ძალიან ზოგადად. მეგრული საქორწინო ტრადიციის შესახებ თედო სახოკიაც მოგვითხრობს (თ. სახოკია, 1956, 143), მაგრამ დეტალები, რომლებიც 5 მუხლად გამოვაცალკევით, არსად არ შეიმჩნევა.

ციტირებულ ტექსტში ყურადღებას იპყრობს ერთი გარემოებაც. აქ ნათქვამია, რომ დამხვდური მაყრები კუთხეში სადედოფლო სიმღერას ამბობდნენო. თუ რა ხასიათის, ფორმისა და შინაარსის იყო ეს სიმღერა, ნაწარმოებში არ ჩანს, არც ლექს-სიმღერის ნაწყვეტია მოტანილი, მაგრამ თვით სადედოფლო სიმღერის ტრადიციის აღნიშვნა მიგვანიშნებს ვაჟის ოჯახში დედოფლის მიყვანის ცერემონიალის ერთ-ერთ საინტერესო ეთნოგრაფიულ მუხლზე. გამოქვეყნებულ მეგრულ მასალებში შესაბამისი ტექსტი არ მოიპოვება. არადა, დამხვდურ მაყართა სადედოფლო სიმღერა ქართული საქორწინო ცერემონიალის განუყოფელი კომპონენტია. იმერეთში, როცა დედოფალი ოჯახში შემოჰყავდათ, დამხვდურები მღეროდნენ. მათი სიმღერა პატარძლის ქებას ითვალისწინებდა, ასევე, დედოფალი კარგი ფეხის უნდა ყოფილიყო, მას ბედნიერება უნდა მოეტანა ახალ ოჯახში:

„ქალი მოგვყავს ნათელიო,
მოგვინათეთ სანთელიო“

„სახლი დავდგი ვერხვისაო,
საძირკველი ვერცხლისაო,
აქ დედოფალი მობრძანდა
ბედნიერი ფეხისაო“.

ეს ტრადიცია საქართველოს სხვა კუთხეებისთვისაც ცნობილია. გურიაში ასე ხვდებოდნენ პატარძალს:

„ვისაც ველოდით, მოვიდა,
შენ, გულო, გამხიარულდი!“

ქართლში კი ნეფის მაყრები ამ სიმღერას ასრულებდნენ:

„ჩვენი დედოფლის მაყრებსა
ნეტა რა მოუტანია?...“

ესე იგი, დამხვდურთა სადედოფლო სიმღერა მთელ საქართველოში ჰქონდათ წესად. ბუნებრივია, იგი სამეგრელოსთვისაც იქნებოდა დამახასიათებელი. ამის შესახებ მეგრული მოხუცი მთქმელებიც აღნიშნავენ, თუმცა, სამწუხაროდ, ტექსტი არავის ახსოვს. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ტექსტის გულდასმით მოძიება.

მწერლის ნაწარმოებებში ყურადღებას იქცევს აგრეთვე გლოვა-დაკრძალვის წესები, რიტუალები და სიტყვიერი მასალები.

როგორც ცნობილია, ძვირფასი ადამიანის სიკვდილი ნებისმიერ ასაკში იწვევს განუზომელ მწუხარებას. ჩვენში როცა ვინმე გარდაიცვლებოდა, მას აუცილებლად დაითრებდნენ ჭირისუფლები, ნათესავები, მეგობრები, ნაცნობები. ცნობილია „ზარით ტირილი“ და „მოთქმით ტირილი“.

ლეო ქიაჩელი პერსონაჟთა სამწუხარო მდგომარეობის აღწერისას ყოველთვის ხალხური ტრადიციის მდიდარ სალაროს მიმართავს ხოლმე, გმირთა პორტრეტებს

მეგრულ ყოფაში დაცულ სამგლოვიარო წეს-ჩვეულების ფონზე ძერწავს. ამ მხრივ ყველაზე საინტერესოა რომან „სისხლის“ მეხუთე თავი, სადაც დედის დატირებასა და ვარდოს დაკრძალვაზე მოგვითხრობს მწერალი.

„დიდავოი, ვარდო! დიდავოი, შვილო, ვარდო! დიდავოი, ნანა!...“ – შემადრწუნებელი ხმით მოთქვამს ვარდოს დედა.

ზარის ხმა ქარს ციხის ღია კარებში შეაქვს. დედის მოთქმას უსმენენ ტუსადები. საპატიმროს ადმინისტრაციის წარმომადგენელთაგან ნაწილი აბლანდიას სახლშია, ვარდოს დაკრძალვაზე, ნაწილი კი ციხეშია, სამსახურებრივ მოვალეობას ასრულებს, მაგრამ დედის მოთქმას ისინიც დაუტყვევებია. საკანის ზღურბლთან დგას არჩილი და ყურთასმენა ვარდოს დედის შეუწყვეტელი „დიდავოისათვის“ მიუბჟურია... ამ ჰანგებში იგი საკუთარი გულის ცრემლმორეულ მოთქმას ურევს... არჩილს თვალწინ თანდათან მისი სამშობლო, სოფელი წარმოუდგება და ათასნაირი ფიქრები წარმოეშლება. მის თვალწინ გაიბნენს მეგრული დატირების ცერემონიალი „დიდავოის“ გრძელი, გაბმული სიმფონია... არჩილის მეგობრები საკანის ერთ კუთხეში უცნაურ ამბებს ატრიალებდნენ – პატიმართა გაპარვის საქმეს აჭაბრაკებდნენ. ვარდოს დატირება მთავრდება, არჩილი და მისი მეგობრები საპატიმროდან მიიპარებიან... (იქვე, გვ. 184-189).

აქაც და სხვა შემთხვევაშიც, მწერალი მეტად საინტერესოდ და შეუღამაზებლად გადმოგვცემს ეთნოგრაფიულ მომენტს – მეგრული დატირების სურათს; გვაცნობს „დიდავოის“ შესრულების ტრადიციას, მის თითოეულ დეტალს (მოთქმა, დატირებაში მოტირალთა მონაცვლეობა, დატირების სიტყვიერი ფრაგმენტები, მამაკაცთა მოთქმითი ტრადიცია, გასვენების მომენტი და სხვ.), რაც ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორისტის ყურადღებას იმსახურებს.

ლეო ქიაჩელი შემოქმედებაში ხალხური ნაკადის გავლენა საკმაოდ მძლავრია. ეს ნაკადი მწერალმა თავისებურად გადაამუშავა და ახალი, დახვეწილი სახით ისევ ხალხს დაუბრუნა.

როგორც ზემოთ მოტანილი ამონაწერიდან ჩანს, ლეო ქიაჩელი ღრმად არის ჩახედული ხალხის სულიერ ცხოვრებაში, ხელეწიფება ეთნოგრაფის სიზუსტით აღწეროს სამოქმედო ასპარეზი, ყოფა, ტრადიციები. მწერლის შემოქმედების გაცნობისას თვალნათლივ ვხედავთ, თუ რამდენად მახლობელი უნდა ყოფილიყო მისთვის ფოლკლორული სამყარო, ხოლო ქართული ხალხური წეს-ჩვეულებებისა და რიტუალების სიმრავლე, რაც ეგზომ და მახასიათებელია მისი ნაწარმოებებისათვის, მკვეთრად წარმოაჩენს ზეპირსიტყვიერებაზე მიყურადებულ მწერალს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ენგურის ხეობის სამეცნიერო-ფოლკლორული ექსპედიციის მასალები, თბ., 1971.
- ს. მაკალათია, 1937 – ს. მაკალათია, სამეგრელოს ეთნოგრაფია და ისტორია, თბ., 1937.
- თ. სახოკია, 1956 – თ. სახოკია, მეგრული ქორწილი და ტირილი, თბ., 1956.

- ქს. სიხარულიძე, 1970 – ქს. სიხარულიძე, ქართული ხალხური სიტყვიერების ქრესტომათია, თბ., 1970.
ლ. ქიაჩელი, 1945 – ლ. ქიაჩელი, „სისხლი“, ტ. III, თბ. 1945.
ლ. ქიაჩელი, 1961 – ლ. ქიაჩელი, „კრიმანჭული“, თხზულებანი 5 ტომად, ტ. III, თბ., 1961.

NORA NIKOLADZE-LOMSIANIDZE

HOUSEHOLD-CEREMONIAL FOLKLORE AND RITUALS IN LEO KIACHELI'S LITERARY WORKS

Leo Kiacheli, a famous Georgian writer often employs pieces of folklore and ethnographic-folkloric materials in his literary works. While indicating folkloric customs in his works the writer provides readers with interesting information on how to follow the rules.

It has to be emphasized that by including many of the folkloric samples into his works the author saved them for future generations. Folkloric and ethnographic materials abundant in Leo Kiacheli's literary pieces are of great artistic and scholarly value.

Realistic perception and understanding of images, facts and events represented the source of inspiration for his writings.

Wedding as well as funeral customs and rituals of one of the Georgian regions, i.e. Megrelia occupies a special place in Leo Kiacheli's writings. The relevant samples are discussed in the proposed article. Folkloric heritage has been individually processed by the writer and has been returned to his nation in a new sophisticated form.

ახთანდომ ნიკოლეიშვილი

**ბრიტონ რობაქიძის
ემიგრანტული პერიოდის შემოქმედება**

იმის გამო, რომ გრიგოლ რობაქიძის (1880-1962) მიერ ემიგრაციაში შექმნილ ნაწარმოებთა უმეტესობა (როგორც ცნობილია, გრ. რობაქიძე ემიგრაციაში წავიდა 1931 წელს) გერმანულ ენაზე იყო დაწერილი და ქართველ მკითხველთა და სპეციალისტთა დიდი ნაწილისთვის ბოლო დრომდე მხოლოდ ზოგადად ცნობილი, მწერლის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის ეს მხარე სათანადო მეცნიერული სიღრმით ჯერ კიდევ არ არის შესწავლილი. საბედნიეროდ, ამ თვალსაზრისით არსებული არასასურველი მდგომარეობა ბოლო დროს არსებითად შეიცვალა და დღესდღეობით უკვე ცნობილ გრ. რობაქიძის გერმანულენოვან ტექსტთა ქართული თარგმანები თავისუფლად ხელმისაწვდომი ნებისმიერი დაინტერესებული პირისათვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ ტექსტების შესასწავლად გადიდდა რეალური ნაბიჯები, აღნიშნული მიმართულებით უფრო მეტი სამუშაო სამომავლოდაა შესასრულებელი. წინამდებარე ნაშრომი ამ საპასუხისმგებლო გზაზე გადადგმულ მოკრძალებულ ნაბიჯს წარმოადგენს და მისი დაწერის უმთავრესი მიზანია, გრ. რობაქიძის შემოქმედებით დაინტერესებულ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეუქმნას გერმანიაში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პერიოდში დიდი მწერლის მიერ შექმნილ ლიტერატურული მემკვიდრეობის რამდენიმე ნიმუშზე.

როგორც მკითხველი გრ. რობაქიძის გერმანული პერიოდის შემოქმედებისთვის თვალის უბრალო გადავლებითაც ადვილად დარწმუნდება, ემიგრაციაში ცხოვრების მიუხედავად, მისი ლიტერატურული შთაგონების უმთავრეს საფუძველს კვლავაც საქართველოსთან და ქართველი ხალხის ისტორიულ და თანადროულ ყოფასთან დაკავშირებულ პრობლემათა მხატვრული წარმოსახვა წარმოადგენდა. ასე რომ, სამშობლოს ფიზიკურად დაშორებული მწერალი თავისი შემოქმედებით თანმიმდევრულად აგრძელებდა ლიტერატურული მოღვაწეობის ადრინდელ გზას და კვლავაც უღალატოდ ერთგული რჩებოდა ძველი მსოფლმხედველობრივი და მხატვრულ-ესთეტიკური პრინციპებისა.

ხსენებული ნაწარმოებების მნიშვნელობას არსებითად ზრდიდა ის ფაქტიც, რომ მაღალი სიტყვიერი ხელოვნებით შექმნილი ამ ტექსტებით მწერალი ევროპელ მკითხველს არა მარტო ზოგად წარმოდგენას უქმნიდა მისთვის სრულიად უცნობ ქართულ ყოფაზე, არამედ თავადაც აძლევდა ამ ეგზოტიკური სამყაროს სიღრმისეულად შეცნობისა და ემოციური სიმძაფრით თანაგანცდის შესაძლებლობას.

ამ მიზნის მისაღწევად გრ. რობაქიძე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას უპირველეს ყოვლისა მითოლოგიურ წილსვლებს (როგორც ქართულს, ისე

მსოფლიოში კარგად ცნობილს), უძველეს ფოლკლორულ გადმოცემებსა და საუკუნეთა განმავლობაში დამკვიდრებული ქართული ადამ-ტრადიციების რომანტიზებული სახით წარმოსახვას სძენდა. საქართველოში მოღვაწეობის პერიოდში შექმნილ მხატვრულ ტექსტებში მყარად საფუძველჩაყრილი ეს ტენდენცია გრ. რობაქიძემ კიდევ უფრო მეტად გააღრმავა და განამტკიცა უცხოეთში შექმნილ თავის ნაწარმოებებში.

საკუთარი შემოქმედებითი ინდივიდუალობის განსაზღვრის დროს მწერალს არაერთგზის გაუსვამს ხაზი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იმ როლისთვის, რომელსაც ზემოთ აღნიშნული ფაქტორები ასრულებენ მის მხატვრულ ტექსტებში. მაგალითად, თავად მისივე თქმით, „ვისაც „სიმბოლო“ და „მითოსი“ არ ესმის“, იგი მის „შემოქმედებას ვერ გაიგებს“ (გრ. რობაქიძე, 1996, 81).

გრ. რობაქიძის ამ თვითშეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია, ამას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ მისი მხატვრული ტექსტების უდიდესი ნაწილის სიუჟეტურ და აზრობრივ-მსოფლმხედველობრივ საფუძველად ქართული და მსოფლიო მითოლოგიიდან აღებული ამა თუ იმ მითის კარგად ცნობილი ან თავად ავტორის მიერ მოდერნიზებული ვარიანტია ქცეული. მაგალითად, მწერლისავე განმარტებით, მისი რომანის – „მეგის“ (ნაწარმოების სრული სახელწოდებაა „მეგი – ქართველი გოგონა“) მთავარი პერსონაჟის მხატვრულ სახეში „მედვას მითოსი ისხამს ხორცს“, ხოლო „ქალღმერთის ზახილის“ მთავარი მოქმედი პირი – ივლიტე ფაქტობრივად სვანური მითოლოგიიდან კარგად ცნობილი „ტყის დედოფალი“ დალია, „ერთსა და იმავე დროს მითიური ქალიცა და რეალურიც. ორმაგობა. თვითონ ორმაგობა: მითიური წამსვე რეალურში გადადის, რეალური მყისვე მითიურში“ (გრ. რობაქიძე, 1996, 86).

გრ. რობაქიძის შემოქმედებითი ინდივიდუალობის განმსაზღვრელ უმთავრეს საფუძველად ქცეული ზემოთ აღნიშნული მხატვრულ-მსოფლმხედველობრივი თავისებურება აქ იმიტომაც გავიხსენე, რომ უპირველეს ყოვლისა სწორედ ამ თვალსაზრისით იქცევეს განსაკუთრებულ ყურადღებას გერმანიაში დაწერილი რომანი **„მეგი – ქართველი გოგონა“** (გერმანულიდან თარგმნა ნანა გოგოლაშვილმა. იგი მწერალმა თავდაპირველად 1934 წელს გამოსცა გერმანიაში, ქალაქ იენაში). როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ამ რომანის პერსონაჟთა პიროვნულ სახეებში გრ. რობაქიძემ თუმცა მეტ-ნაკლები მასშტაბებითა და ნიშან-თვისებებით, მაგრამ აშკარად შესაცნობი ფორმით გამოავლინა მათი მიზანმიმართული ტიპოლოგიური მსგავსება საყოველთაოდ ცნობილ მითოლოგიურ გმირებთან.

მაგალითად, როგორც უკვე ითქვა, რომანის მთავარი გმირის – მეგის მხატვრულ სახეში მკითხველი ყოველგვარი სირთულის გარეშე დაინახავს მის აშკარა მსგავსებას არგონავტების მითიდან კარგად ცნობილ კოლხ მედვასთან, მეგრელი მეგისა და აფხაზი ასტამურის სამიჯნურო ურთიერთობის მითოლოგიურ არქეტიპად კი გარკვეულწილად მედვასა და იაზონის ტრაგიკული სიყვარული შეიძლება მივიჩნიოთ.

ამგვარი პარალელების გასავლებად გრ. რობაქიძე თავადვე ქმნის საფუძველს შესაბამისი ფოლკლორულ-მითოლოგიური ტექსტებიდან მიზანმიმართულად მოტანილი პასაჟების მისეული ინტერპრეტაციებით.

მედეა და იაზონი გამონაკლისნი არ არიან და „მეგის“ სიუჟეტსა და პერსონაჟებს ქართული და მსოფლიო მითოლოგიის სხვა ნიმუშებთანაც ბევრი რამ აქვს საერთო ფაბულითაც და ლიტერატურული ტიპაჟითაც.

ვფიქრობ, სულაც არ გადავაჭარბებ, აქვე იმასაც თუ ვიტყვი, რომ უძველესი ქართული (პირველ ყოვლისა კოლხური) ფოლკლორულ-მითოლოგიური პასაჟების ესოდენი სიმრავლით შემოტანა იმ ფაქტმაც განაპირობა არსებითად, გრ. რობაქიძის რომანი თავდაპირველად უცხოელ მკითხველთა სამსჯავროზე რომ გამოდიოდა. ქართველი საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის კარგად ცნობილი ამ პასაჟების წინა პლანზე ასე მოჭარბებულად წამოწევით მწერალი არა მარტო მის მიერ შექმნილ მხატვრულ სამყაროს სძენდა მეტ რომანტიკასა და ეგზოტიკას, არამედ ამ გზით უცხოელ მკითხველს კიდევ უფრო მეტად უმძაფრებდა ინტერესს მსოფლიოში ნაკლებად ცნობილი მისი სამშობლოსადმი.

„მეგის“ მითოლოგიური სპექტრის თავისებურ განვრცობად და გაღრმავებად შეიძლება მივიჩნიოთ გრ. რობაქიძის **„ქალღმერთის ძახილი“** (გერმანულიდან თარგმნა დალი ფანჯიკიძემ. თავად მწერალი ნაწარმოებს ცალკეულ შემთხვევებში „დალის“ სახელითაც მოიხსენიებს ხოლმე). ეს რომანიც მწერალმა თავდაპირველად გერმანიაში გამოსცა 1934 წელს „დალის“ სახელწოდებით, რითაც სათაურიდანვე გაუსვა ხაზი ამკარად გამოვლენილ იმ გენეტიკურ სიახლოვეს, რაც ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟის – ივლიტეს მხატვრულ სახესა და სვანური მითოლოგიიდან კარგად ცნობილ დალის შორის არსებობს.

კერძოდ, თავად მწერლის განმარტებით, სვანეთში უპირველეს მონადირედ ცნობილი თანბი, რომელიც რომანში ხშირად „დალეულქედუნეს“ (სვანურად, დალით გაშმაგებულის) სახელითაცაა ხოლმე მოხსენიებული, გაორებული სიყვარულის გრძნობით შეპყრობილ პიროვნებას წარმოადგენს. როგორც რომანიდან ნათლად და არაორაზროვნად ჩანს, თანბის ცნობიერებაში ერთმანეთისაგან მკვეთრად არაა გამიჯნული მისი გაშმაგებული სიყვარული სვანური მითოლოგიიდან ფართოდ ცნობილ ქალღმერთ დალისა და რეალურად არსებული ქალისადმი – ივლიტე გელოვანისადმი. მწერლის მიერ წარმოსახულ პერსონაჟთა პიროვნულ სახეებს შორის არსებულ ამგვარ მსგავსებას ავტორი არა მარტო ცალკეული სიუჟეტური პასაჟებითა და ძიხიშებებით უსვამს ხაზს, არამედ რომანისთვის თანდართული მისეული მინაწერითაც.

კერძოდ, მისი განმარტებით, ივლიტეზე თავდავიწყებით შეყვარებულ თანბის „ქალი „დალად“ მოეჩვენება (რომანის კვანძი სვანთა „დალი“ არის). მათ შორის იშვის ტრფობა, რომელიც სხეულურ ტკბობაში, უკანასკნელში არ გადადის. დრამატიზმი: ქალი ვაჟის ტრფობაში ხან რეალური ივლიტეა, ხან მითიური დალი: იშვიათად ორივე ერთად. მკითხველი წარმოიდგენს, თუ რა სიძნელე მქონდა აქ დასაძლევნი (მეხმარებოდა სვანთა ყოფა, რომლითგანაც ეს მითოსი ამოცნებულა: ვშლიდი ამ ყოფას, ცენდებოდა მითოსი). ერთხელ ვაჟში ივლიტე „დალს“ გადაძლევს და: ვაჟი, მითოსის ხაზით, იღუპება” (გრ. რობაქიძე, 2013, 245).

იქიდან გამომდინარე, რომ გერმანულ ენაზე დაწერილი და გამოცემული თავისი რომანიტ გრ. რობაქიძეს ისეთ მკითხველთან უწევდა შეხვედრა, ვისთვისაც

სრულიად უცნობი იყო ქართველი ხალხის ადათ-ტრადიციები და ფოლკლორულ-მითოლოგიური გადმოცემები, ნაწარმოებში საკმაოდ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი ამ მოვლენათა სიღრმისეულ წარმოსახვასა და მათთან დაკავშირებული სიმბოლური ალევორიების წარმოჩენას. ამ თვალსაზრისით გრ. რობაქიძის რომანი ევროპელი მკითხველისათვის სრულიად უცხო ქართული ყოფის ეგზოტიკურ მხარეთა ენციკლოპედიური სახით ამსახველ მხატვრულ ტექსტადაც თავისუფლად შეიძლება შევაფასოთ. არ გადავაჭარბებთ, თუ ვიტყვი, რომ რომანის ბევრ სხვა ღირსებასთან ერთად, ეს მხარეც იქცა არაქართულ სამყაროში ნაწარმოების ფართოდ აღიარებისა და პოპულარობის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ უმთავრეს ფაქტორად.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა რომანის ის ეპიზოდები, სადაც დალისთან და სევანურ მითო-რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან დაკავშირებული ეგზოტიკური ამბებია აღწერილი.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, მიუხედავად ხანგრძლივი დროის განმავლობაში სამშობლოს გარეთ, ემიგრაციაში, ცხოვრებისა, თავისი შემოქმედების თემატიკითაც და პრობლემატიკითაც გრ. რობაქიძე სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა საქართველოსთან და მშობლიურ ეროვნულ ფესვებთან განუყოფელად შესისხლნორცებულ მწერლად. ამ შემთხვევაში ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ გარემოებას მისი ნაწარმოებების უცხოელი შემფასებლებიც ანიჭებდნენ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას და მწერლის ლიტერატურული ღვაწლის წარმოჩენის დროს პირველ ყოვლისა სწორედ ამ მხარეს მიაპყრობდნენ ხოლმე უმთავრეს ყურადღებას.

გრ. რობაქიძის გერმანულენოვანი ემიგრანტული პერიოდის შემოქმედებიდან ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა რომანი „მცველნი გრალისა“ (1937 წ. გერმანულიდან თარგმნა თამარ კოტრიკაძემ. მწერლის თვალთახედვაზე დაყრდნობით, რომანის მთარგმნელი, როგორც წესი, მიზანმიმართულად ხმარობს „გრალ“ ფორმას და არა ფართოდ გავრცელებულ „გრაალს“). აღნიშნულ ნაწარმოებებში მწერალმა სიღრმისეულად და ფართო განზოგადებულობით წარმოაჩინა კომუნისტური რეჟიმის დამყარების შედეგად საბჭოთა რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში ეროვნული, პოლიტიკური, სოციალური და ზნეობრივი თვალსაზრისით არსებული უმძიმესი მდგომარეობა.

ჟურნალ „ბედი ქართლისას“ (გამოდიოდა პარიზში 1948-1984 წლებში ქართულ და ფრანგულ ენებზე) რედაქტორ-გამომცემლის – კალისტრატე სალიას (1901-1986) ინფორმაციით, „გრალის მცველნი“ „მოქმედნი პირნი არიან ნამდვილნი და არა გამოგონილნი. გრიგოლს სურდა მათი ვინაობის გახსნა ერთ-ერთ ნომერში ჩვენი ჟურნალისა სათანადო წერილის დართვით. მას ეს არ დასცალდა. ჩვენ ვასრულებთ მის სურვილს:

ოდლიანი – პაოლო იაშვილი; ავალა – ტიცინ ტაბიძე; ოდიშელი – შალვა დადიანი; მზისავარ – აპოლონ წულაძე; დათა და კოსტა – ძმანი ჯაფარიძენი; ლადო და გრიშა (ტყუბუბი); ჰიდლირ – მამედ ბეგ აბაშიძე; საღარა – მფრინავი საღარაძე; ს. ო. – სერგო ორჯონიკიძე; აიშა – აისორი გოგონა;

შავდია – ლავრენტი ბერია; ლევი – ლევან დოდობერიძე; ბესია – შაქრო ფალავანდიშვილი; მარჯანი – კოტე მარჯანიშვილი; უშანგ – უშანგ ჩხეიძე; ხორავ – აკაკი ხორავა; ვასსა – აკაკი ვასაძე; ვანო – იაკ. ნიკოლაძე (გამოყვანილია როგორც მხატვარი); სანდრო – ვანო ნანიშვილი (მროკავი); ყარანგოზი – ყარანგოზიშვილი (მროკავი) და მუშნი დადიანი” (კ. სალია, 1964, 5).

ა. ბაქრაძის მართებული მოსაზრებით, რომანის მთავარი გმირის – ლევან ორბელის პროტოტიპი თავად მწერალი უნდა იყოს.

თავისი რომანის პერსონაჟთა ნამდვილობას მწერალი იმითაც განგვიმტკიცებს, რომ მათ ცხოვრებასთან რეალურად დაკავშირებულ ცალკეულ მომენტებსაც აღწერს ეპიზოდურად. მაგალითად, ოდილიანად გარდასახული პ. იაშვილის შესახებ გვაუწყებს, რომ ბევრ სხვა პატრიოტ ქართველთან ერთად, 1924 წლის აჯანყებაში მონაწილეობის გამო, ხელისუფლების მიერ გამოტანილი განაჩენის საფუძველზე, მისი უმცროსი ძმაც დახვრიტეს; ს. ო.-ს კრიპტონიმით მოხსენიებული სერგო ორჯონიკიძის შესახებ კი წერს: „თუმცა ქართული სისხლი ჰქონდა, მხოლოდ და მხოლოდ ბოლშევიკი იყო“ და კონკრეტული ფაქტებიც მოაქვს ამის დასტურად.

მართალია, გრ. რობაქიძის მიერ წარმოსახული გრაალი, თავისი ქვეტექსტური მნიშვნელობითა და შინაგანი არსით, უპირველეს ყოვლისა საქართველოსთან და ქართველი ერის მომავალთან ასოცირებულ ღრმააზროვან სიმბოლოს წარმოადგენს, მაგრამ, ა. ბაქრაძის შეხედულებით, მას მსოფლიოში ფართოდ გავრცელებული ამ ალეგორიული სიმბოლიკის საყოველთაო გაგებასთანაც ბევრი რამ აქვს საერთო. კერძოდ, კრიტიკოსის ხაზგასმით, მიუხედავად გრაალზე არსებულ შეხედულებათა მრავალგვარობისა, „ერთ საკითხში ყველა ერთსულოვანია. გრაალი გამოხატავს კაცობრიობის განუხორციელებელ ოცნებას, მის მისწრაფებას განახლების, აღორძინების, მშვენიერების, მარადიული ახალგაზრდობისა და კეთილისავენ“ (ა. ბაქრაძე, 1999, 81).

როგორც რომანის სათაურიდანაც თვალნათლივ ჩანს, გრაალის სიმბოლიკასთან დაკავშირებული აზრობრივი ქვეტექსტი თუ ალეგორია ავტორისეული სათქმელის დედააზრს წარმოადგენს და გრაალის თასის გადასარჩენად ბრძოლა შემთხვევით არაა ქცეული ნაწარმოების სიუჟეტური დინამიკის წარმმართველ უმთავრეს ღერძად. ამ დიდი რელიგიური სიწმინდის რეალურ გამოჩენამდე და მის გადასარჩენად გამართული საბრძოლო ბატალიების აღწერამდე მწერალი გარკვეულ ინფორმაციას მის შესახებ ლევან ორბელის მიერ შეთხზული იმ ლექს-სიმღერით გვაწვდის, რომელშიც ქრისტიანულ რწმენაზე ჩვენი ხალხის მოქცევისა და გარეშე მტრების წინააღმდეგ თავგანწირულ ბრძოლათა ამბავია მოთხრობილი სიმბოლურ-ალეგორიზებული ფორმით.

მწერლის წარმოსახვით, რომანის მთავარი პერსონაჟის სულის წიადში ხორცშესხმული ამ ლექს-სიმღერის შინაარსი ასეთი იყო: „უფსკრულის პირას დამდგარან უკანასკნელი რაინდები თავიანთ ერთგულებთან ერთად. მტრის წინაშე ქედის მოდრეკას სიკვდილი ურჩევნიათ. თან მოაქვთ თავიანთი სიწმინდე: წმინდა ნინოს თმით გადაბმული ვაზის ჯვარი. მამაკაცები უფსკრულში ჩახტომას

გადაწყვეტენ, მაგრამ ბოლო წუთში, თვალცრემლიანი ციკქნა გოგონა ხელით შეეხება ჯვარს და, ჰოი საოცრებაე: ჯვრიდან ამოსკდება ყვავილოვანი ვაზის ყლორტები და, აი, უკვე ოქროსფერი მტევნებიც მწიფან მასზე. სასოწარკვეთილთ უსასრულო აღტაცება ეუფლებათ და ზეადამიანურ ძალას ანიჭებთ: ახლა მათ ვერავინ დაამარცხებთ.

ასე იწყებოდა ლექსი. ლევანი განაგრძობდა სიმღერას:

რაინდებმა სასწაულებრივ მტევანთა წვენი თასში შეაგროვეს, როგორც იოსებ არიმათიელმა შეაგროვა მაცხოვრის გოლგოთაზე დაღვრილი სისხლის წვეთები. თასი შინ მიიტანეს და წმიდათაწმიდაში ინახავდნენ. თასის გარშემო, წმინდა გრალის ორდენის მსგავსად, საიღუმლო საძმო შეიკრა. საუკუნეების მანძილზე მცველები მას ერთურთს გადასცემდნენ. იმ თასში გული იყო დაცული: საქართველოს მზე. მცველნი გრალისა მშობლიურ მიწას მტრისგან იცავდნენ” (გრ. რობაქიძე, 2013, 275).

რომანიდან ესოდენ ვრცელი ამონაწერი აქ იმიტომ დავიმოწმე, რომ მისი მეშვეობით მკითხველს სრული შესაძლებლობა ეძლევა გრალის სიმბოლოსთან დაკავშირებული ავტორისეული თვალსაზრისის სიღრმისეულად შეცნობისა და გააზრებისა. მწერლის არაერთგზისი განმარტებით, გრალის თასის, როგორც უძვირფასესი ისტორიული რელიქვიის, საიმედოდ დაცვასა და მომავალ თაობათათვის გადაცემას განსაკუთრებული მნიშვნელობა უწინარესად იმიტომ ჰქონდა შეძენილი, რომ „მასში სიმბოლურად საქართველოს გული ძგერდა“ და „საკუთარ თავში საქართველოსთვის ზეგარდმო მონიჭებულ მადლს ინახავდა. სწორედ ეს იყო მისი მასაზრდოებელი წყარო. თუკი მცველნი გრალისა ჭეშმარიტი მზისშვილები იყვნენ, წყარო არ წყდებოდა, მაგრამ თუკი ნებას მოაღუნებდნენ, მაცოცხლებელი ნაკადიც უმალ დაშრეტით ემუქრებოდათ. ამას შეიძლება საქართველოს მთელი ისტორიის მანძილზე ზუსტად ვადევნოთ თვალი” (იქვე, 343).

საქართველოსა და ქართველ ხალხთან სიმბოლურად ასოცირებული ამ დიდი რელიგიური და ეროვნული სიწმინდის გადასარჩენად ლევან ორბელისა და მისი თანამებრძოლების თავგანწირვის ჩვენებით გრ. რობაქიძე რომანტიზებული ფორმით განაღვიძებს იმ გარემოებას, რომ ეს ადამიანები იმ რაინდთა მემკვიდრენი იყვნენ, რომელნიც საუკუნეების განმავლობაში იცავდნენ ამ სიწმინდეს. მისი დაცვით კი მათ ფაქტობრივად ჩვენი ქვეყანაც გადაარჩინეს მტრების ხელყოფისაგან.

გრ. რობაქიძის წარმოსახვით, ლევან ორბელისა და მისი თანამებრძოლების ამგვარი თავგანწირვის გარეშე გრალის თასი მის სახელთან დაკავშირებულ სიმბოლურ მნიშვნელობას დაჰკარგავდა და მხოლოდღა „მუზეუმის ექსპონატად“ იქცეოდა. ეს რომ ასე არ მომხდარიყო, თასი კვლავაც გაცოცხლებულიყო და ისევ შეესრულებინა ის საკრალური როლი, რასაც იგი საუკუნეების მანძილზე ასრულებდა, ამისათვის „ღვთისგან შთაგონებული სულის მისტიური ნაპერწკალი იყო საჭირო“ (იქვე, 346).

გრალის თასის საქართველოს სიმბოლოდ მიჩნევის ალეგორიას მწერალი მეტ „შთაშვებულობას იმ დაპირისპირებითაც სძენს, რომელიც რომანის მთავარ

გმირსა და სახელმწიფო უშიშროების ერთ-ერთ მაღალჩინოსან ველსკის შორის არსებობს. ეს დაპირისპირება ორ ადამიანს შორის არსებული კონფლიქტის ფარგლებს რომ სცილდება და ერთმანეთისაგან არსებითად განსხვავებულ მსოფლმხედველობათა უმწვავეს შეჯახებას წარმოადგენს, ამას თავად ველსკისაც ათქმევინებს ავტორი. კერძოდ, ლევანთან ერთ-ერთი შეხვედრის დროს ველსკი მას პირდაპირ და ყოველგვარი შენიღბვის გარეშე ეუბნება: „მართლაც ყოვლად განსაკუთრებულმა შემთხვევამ შეგვყარა: თქვენ აქ გრალის მცველის მისიას ასრულებთ, მე კი – გრალის შემმუსვრელისა“ (გრ. რობაქიძე, 2013, 410).

საბჭოთა რეჟიმის ფანატიკოს მსახურთა შორის რომანში ველსკის პიროვნული სახე ყველაზე მეტად წარმოაჩენს იმ იდეოლოგიის მანკიერ მხარეებს, რომელიც ახალმა ხელისუფლებამ გააბატონა ჩვენში საბჭოთა რეჟიმის დამყარების შემდეგ. სახელმწიფო უშიშროების ეს მაღალჩინოსანი ამ იდეოლოგიის გამარჯვებისა და საზოგადოების უპირობოდ მორჩილების განმაპირობებელ მთავარ ფაქტორად ადამიანის სულში ღვთის რწმენის ჩაკვლას მიიჩნევს. საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად მიმართულებად ქცეული ამ პრინციპისადმი თავისი ფანატიკური ერთგულებით ველსკი აშკარად მოგვაგონებს „ჩაკლული სულის“ პერსონაჟს – ივანოვს („ჩაკლული სული“ შესახებ დაწვრილებით იხ: ა. ნიკოლეიშვილი, 2000, 238-248).

როგორც რომანში აღწერილი ეპოქალური მოვლენებიდან თვალნათლივ ჩანს, საქართველოსთვის ტოტალურად თავსდატეხილი ახალი განსაცდელი მწერალმა საბჭოთა რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის დაპყრობის შემდგომ პერიოდში შექმნილ უმძიმეს მდგომარეობას დაუკავშირა. მიუხედავად ხელისუფლების მიერ მთელი ქვეყნის მასშტაბით გატარებული უმკაცრესი რეპრესიული ღონისძიებებისა, ქართველი ერის პატრიოტი შვილები მაინც იბრძოდნენ თავგანწირვით ეროვნული და პიროვნული თავისუფლების მოსაპოვებლად.

ისტორიული წარსულის წიაღში სათავედადებული ამ პერმანენტული ბრძოლის იმჟამინდელ გმირად და წინამძღოლად გრ. რობაქიძემ ლევან ორბელი გამოიყვანა და ეს ბრძოლა გრალის თასის გადასარჩენად საუკუნეთა მანძილზე მიმდინარე ბრძოლათა ლოგიკურ გაგრძელებად მიიჩნია. წარსულთან ლევანისა და მისი თანამებრძოლების ამგვარ კავშირს მწერალი მეტ ემოციურ შთაბეჭდლობას იმითაც სძენს, რომ ხსენებული თასის, როგორც საქართველოს სიმბოლოდ ქცეული ეროვნული და რელიგიური სიწმინდის, დაცვას მას არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში გმირულად დაღუპული სახალხო გმირების – დავით და კონსტანტინე მხეიძეების შთამომავალი, თავადი გიორგი თხოვს.

შემთხვევითი არაა ის გარემოება, რომ სახელოვან წინაპართაგან მემკვიდრეობით მიღებული ეს დიდი სიწმინდე, როგორც ათასგვარ განსაცდელს გამოვლილი საგანძური და ჩვენს ეროვნულ თვითარსებობასთან სიმბოლურად დაკავშირებული ღვთაებრივი განძი, ამქვეყნიური არსებობის უკანასკნელ სამანს მიახლოებულმა ამ გულმხურვალე მამულიშვილმა ამჯერად სწორედ მას გადასცა მტერთა ხელყოფისაგან დასაცავად.

ლევან ორბელმა, როგორც გრალის თასის საიმედოდ დამცველ გმირ რაინდთა ღირსეულმა მემკვიდრემ, სიცოცხლის გაწირვის ფასად მართლაც

შეძლო ამ დიდი ეროვნული მისიის წარმატებით შესრულება და გრაალის თასის მტრის ხელყოფისაგან გადარჩენით ქვეყანას მომავლის რწმენა და ხვალინდელი დღის იმედი გადაურჩინა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ამბავი საბჭოთა ხელისუფლების დასამზობად და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად გამიზნული 1924 წლის სახალხო აჯანყების სისხლში ჩახშობის დღეებში მოხდა, „დაჩოქილ ქვეყანას“ სამომავლო იმედის სხივი მაინც არ ჩაქრობოდა, რადგანაც, მიუხედავად ყველაფრისა, „წმინდა სიმბოლო – გრალი – შეუბღალავი დარჩა“ (გრ. რობაქიძე, 2013, 437).

თუმცა გრაალთან დაკავშირებულ ამ ოპტიმისტურ სულისკვეთებას რომანის ფინალში, ჩემის აზრით, სამომავლო პერსპექტივის ერთგვარი ბუნდოვანებაც აშკარად ახლავს თან. როგორც ავტორისეული მონათხრობიდან ვგებულობთ, მტრებისგან თავდახსნილმა ლევანმა და მისმა მეგობრებმა, რომელთაც გრაალის თასიც თან მიჰქონდათ, უცხოეთში გახიზვნის მიზნით აჭარას მიაშურეს. სამწუხაროდ, ლევანი გზაში გარდაიცვალა. მეგობრებმა იგი მუხის ძირში დამარხეს, გრაალის თასი კი მუხის ტანში ამოჭრილ ღრმა ნიშში ჩაასვენეს და მისი ადგილსამყოფელი ვინმეს რომ არ ენახა, ღრმული ნაფოტებით ამოავსეს.

ავტორისეული მონათხრობის მიხედვით, საუკუნეთა განმავლობაში უდიდეს ეროვნულ ფასეულობად ქცეული ეს ისტორიული სიწმინდე ამის შემდეგ ფაქტობრივად უკვალოდ დაიკარგა, რადგანაც ლევანთან ერთად მყოფი მისი მეგობრები, რომელთაც ხსენებული თასი მუხის ტანში გადამალეს, სამუდამო ემიგრაციაში წავიდნენ და საქართველოში აღარ დაბრუნებულან. მიუხედავად იმ აზრობრივი ქვეტექსტისა, რითაც ამ ისტორიული რელიკვიის სამომავლო აღმოჩენის პერსპექტივა ზოგიერთმა მკითხველმა მუხის ხესთან დაკავშირებით საზოგადოდ არსებულ სიმბოლიკას შეიძლება დაუკავშიროს, ეს პერსპექტივა ნაწარმოებში, ჩემის აზრით, იმდენად სუსტად იკვეთება, რომ ავტორისეულ თვალთახედვად მის უთუო მიჩნევას საკმაოდ საეჭვოს ხდის.

გრაალის თასის სიმბოლურ-ალეგორიული ისტორია და მის დამცველ რაინდთა ბრძოლის ამბავი რომანში გასული საუკუნის ოციანი წლების საქართველოში არსებულ ვითარებასთან მისადაგებული სახითაა მოთხრობილი. ამ გზით მწერალი იმხანად განვითარებულ იმ დიდმნიშვნელოვან ისტორიულ მოვლენებზეც გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას, რომელნიც ყველაზე მეტად წარმოაჩენენ იმჟამინდელ ქართულ ყოფას. ამ მოვლენათაგან ყველაზე ფართოდ და მასშტაბურად რომანიში 1924 წლის სახალხო აჯანყებაა ასახული.

გრ. რობაქიძე, როგორც იმდროინდელი ვითარების ღრმად და საფუძვლიანად მცოდნე მამულიშვილი, საკმაოდ შთამბეჭდავად და ობიექტურად წარმოაჩენს, ერთის მხრივ, იმ რომანტიკულ პატრიოტულ სულისკვეთებას, რითაც ამ სახალხო ამბოხებასთან ათასობით ქართველი პატრიოტი იყო დაკავშირებული, მეორეს მხრივ კი ლევან ორბელის მიერ გამოთქმული კრიტიკული შენიშვნებით იმასაც გვიჩვენებს დამაჯერებლად, აჯანყების მონაწილეთა იმჟამინდელი ეროვნული მიზანწრაფვა სინამდვილეში რეალურ საფუძველს რომ იყო მოკლებული და მხოლოდღა გულუბრყვილო იმედებს ეფუძნებოდა.

ამ თვალსაზრისით უადრესად საინტერესოა რომანის ის ეპიზოდი, სადაც აჯანყების ერთ-ერთ მონაწილესა და ლევანს შორის აჯანყების მოხდენამდე რამდენიმე დღით ადრე გამართული საუბარია მოთხრობილი. ლევანის მტკიცებით,

აჯანყებულთა მოლოდინი იმასთან დაკავშირებით, რომ „ბოლშევიკებს ისინი ოცდაოთხი საათის განმავლობაში მოუღებდნენ ბოლოს და ქართველ აჯანყებულებს არა მარტო სომხები, აზერბაიჯანელები და ჩრდილოეთ კავკასიელები შემოუერთდებოდნენ დაუყოვნებლივ, არამედ ევროპაც გაუწევდა დახმარებას, მხოლოდ ილუზიური რწმენის შედეგი იყო.

მისი თქმით, გარდა იმისა, რომ „ბოლშევიკები იმთავითვე მოახდენდნენ აჯანყების ლოკალიზებას და ვერც სომხეთი, ვერც აზერბაიჯანი თუ ჩრდილოეთ კავკასია მის შესახებ ზუსტ ცნობებსაც კი ვერ მიიღებდა, ევროპა „თითოსაც არ გაანძრევდა ჩვენს დასახმარებლად“ (გრ. რობაქიძე, 2013, 383).

ლევანს ეს სკეპტიციზმი კიდევ უფრო მეტად გაუძლიერა იმის შეტყობამ, რომ აჯანყებას ერთი გამოკვეთილი ლიდერი კი არ ჰყავდა, არამედ სხვადასხვა პარტიათა წარმომადგენლებისაგან შემდგარი თანასწორობის კომიტეტი ხელმძღვანელობდა.

სამწუხაროდ, ლევანის წინასწარმეტყველება გამართლდა და ყველაფერი ისე მოხდა, როგორც ამას იგი ვარაუდობდა: ხელისუფლება ადვილად გაუმკლავდა დანიშნულ დროზე ერთი დღით ადრე ქაოსურად დაწყებულ აჯანყებას, რომელსაც არც სომხეთი შემოერთებია, არც აზერბაიჯანი და არც ჩრდილოეთ კავკასია. „არც ევროპიდან მოსულა ნანატრი დახმარება და ეს გულუბრყვილო იმედიც საბოლოოდ გადაიწურა... აჯანყების ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო. კომუნისტები ისევ გამხნევდნენ. საბჭოთა მთავრობამ თბილისში ასიათასკაციანი მიტინგი ჩაატარა, რომელზეც ყველა გამომსვლელმა ერთხმად დაგმო აჯანყება“ (იქვე, 395).

ხსენებულ აჯანყებასთან დაკავშირებით გრ. რობაქიძის მიერ ესოდენი ემოციური ექსპრესიით მოწოდებული ამ ინფორმაციისადმი ინტერესს კიდევ უფრო მეტად გვიძაფრებს ის ფაქტი, რომ ყოველივე ამას იმდროინდელ მოვლენათა უშუალოდ მხილველი ბიროვნება გვაუწყებს.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელისუფლების ბრძანებით ამ აჯანყების ექვსი ათასზე მეტი მონაწილე დახვრიტეს, რომანის ხსენებული ეპიზოდის დამავიკრებელ ფინალში, სადაც ქაშუეთის ტაძარში შეკრებილ შაოსან დედათა სპონტანური შეკრების ამბავია მოთხრობილი, მწერალი მაინც გვიჩენს შინაგან რწმენას იმისას, ამ ადამიანთა მიერ აღზრდილი შვილების გულში ეროვნული თავისუფლებისაკენ სწრაფვის სულისკვეთებას საბოლოოდ ვერანაირი ბოროტი ძალა რომ ვერ დათრგუნავს და ჩაახშობს. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს რომანიდან: „ერთ დღეს შავებში ჩაცმული ასობით ქალი წინასწარი შეთანხმების გარეშე შეიკრიბა ქაშუეთის ტაძარში. ეს სამთავრობო მიტინგზე ბევრად უფრო შემზარავი და, რაც მთავარია, უფრო გულწრფელი დემონსტრაცია გახლდათ. ამ სურათის შემხედვარე ყველა რწმუნდებოდა, რომ დიდი დედა დასტიროდა ამ წუთებში ხალხის დაუშრეტელ წყაროსთვალს. აქ იყვნენ დედები, დები, ცოლები... ყოველი ცრემლი ლოცვად აღევლინებოდა. ცად აზიდული ტაძარი თვითონაც ამოლტილ ქალწულს ჰგავდა, სამსხვერპლოდ შეწირულს“ (იქვე).

„მცველნი გრალისა“ გრ. რობაქიძის მიერ შექმნილი ბოლო რომანი იყო. შემდგომი პერიოდის მისი შემოქმედებითი ენერგიის წარმომჩენ უმთავრეს მიმართულებებზეც კი ნიკელს, მოთხრობა, ესე და ლირიკული პოეზია იქცა.

გრიგოლ რობაქიძის ემიგრანტული პერიოდის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესწავლის დროს განსაკუთრებული ყურადღება მწერლის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობასაც უნდა მივაქციოთ. როგორც ამ წერილებში თავად მწერალიც ხშირად აღნიშნავდა ხოლმე, ხსენებულ ბარათებს იგი მხოლოდ ადრესატებისთვის გასაცნობად კი არ წერდა, არამედ მომავალში მისი მოღვაწეობით დაინტერესებულ მკვლევართათვის საჭირო მნიშვნელოვან ინფორმაციათა მისაწოდებლადაც. ასე რომ, გრ. რობაქიძის პირად წერილებში მკვლევარი მის მსოფლმხედველობრივ თვალთახედვასა და მწერლურ ინდივიდუალობასთან დაკავშირებით ბევრ ისეთ მასალას იპოვის, რომელნიც კიდევ უფრო ნათელ წარმოდგენას შეგვიქმნის ყოველივე ზემოთქმულთან დაკავშირებით.

გრ. რობაქიძის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაზე საუბარი მინდა ემიგრაციაში მის წასვლასთან დაკავშირებით მოწოდებული ინფორმაციის გახსენებით დავიწყო. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ბერძენი მწერლის — ნიკო კაზანდაკისადმი 1952 წლის 17 დეკემბერს მიწერილი ბარათი. როგორც ხსენებული წერილიდან ირკვევა, საზღვარგარეთ მისი წასვლა სპონტანურად მიღებული გადაწყვეტილება არ ყოფილა და ამ ნაბიჯის გადასადგმელად იგი საკმაოდ დიდი ხნით განმავლობაში ემზადებოდა. კერძოდ, მისი თქმით, 1928 წელს, როდესაც თბილისში სტუმრად მყოფი ბერძენი მწერალი გაიცნო, მას „შინაგანად უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა დაეტოვებინა საბჭოთა კავშირი“.

ამ გადაწყვეტილების მიღების განმაპირობებელ უმთავრეს საფუძველს საბჭოთა კავშირში იმხანად არსებული უმძიმესი პოლიტიკური რეჟიმი და მისთვის სრულიად მიუღებელი იდეოლოგია წარმოადგენდა. როგორც ცნობილია, ორ წელიწადზე მეტი ხნის აქტიური მცდელობის შემდეგ გრ. რობაქიძემ მართლაც მიიღო გერმანიაში შემოქმედებითი მივლინებით გამგზავრების უფლება. ამ საქმეში უმთავრეს ხელისშემწყობ ფაქტორად პირველ ყოვლისა ის დიდი წარმატება იქცა, რომელიც მისი პიესის მიხედვით დადგმულმა სპექტაკლმა „ლამარამ“ მოიპოვა 1930 წელს მოსკოვში გამართულ საბჭოთა თეატრების საკავშირო ფესტივალზე.

მწერლის თქმით, მან მოხერხებულად გამოიყენა ეს შემთხვევა და საზღვარგარეთ გასამგზავრებელი ვიზის მისაღებად მოსკოვში ჩასულმა „დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ, კრემლში კულტურული საქმიანობის გავლენიანი პირის — ენუქიდის“ დახმარებით მართლაც შეძლო სანუკვარი ნებართვის მოპოვება. ასე დატოვა მწერალმა 1931 წლის 6 მარტს ჩვენი ქვეყანა მეუღლესთან და მათ შვილობილთან ერთად.

გერმანიაში დამკვიდრებისთანავე გრ. რობაქიძე აქტიურ და მეტად წარმატებულ შემოქმედებით მოღვაწეობას შეუდგა. კერძოდ, მწერლის ინფორმაციით, 1944 წლისათვის უცხოეთში გამოცემული მისი წიგნების რაოდენობამ 270 000 ეგზემპლარი შეადგინა. გარდა გერმანიაში გამოცემული მისი რომანების, ნოველების, ესეებისა და ჩანახატების რვა წიგნისა, მწერლის ერთი რომანი იტალიურად ითარგმნა, ორი რომანი — ჩეხურად, ერთი ნოველა — ესპერანტოზე, ერთი ჩანახატი კი არაბულად (გრ. რობაქიძე, 2012, 79).

დღესდღეობით ფართოდ გავრცელებული მოსაზრების მიხედვით, გრ. რობაქიძის ემიგრანტული პერიოდის შემოქმედების დიდი ნაწილი გერმანულ ენაზეა დაწერილი. თუმცა მკვლევართა გარკვეული ნაწილი (მათ შორის ამ სტრიქონების ავტორიც) იმასაც ფიქრობს, რომ გერმანიაში გამოქვეყნებულ თავის მხატვრულ ტექსტებს მწერალი თავდაპირველად ქართულად წერდა და შემდეგ თავადვე თარგმნიდა გერმანულად. თუ ეს სიმართლე გამოდგება, გრ. რობაქიძის შემოქმედების სტილური თავისთავადობა და სხვათაგან მკვეთრად განსხვავებული მხატვრული ინდივიდუალობა ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში, რასაკვირველია, მეტი სიმკვეთრით წარმოჩინდება.

სამწუხაროდ, გრ. რობაქიძის არქივისა და უცხოეთში შექმნილ ნაწარმოებთა დედნების ხელმოუწვდომობის გამო, აღნიშნული საკითხი დღემდე არაა დაზუსტებული და იმის დაბეჭდვით თქმა, ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებათაგან სიმართლე რომელია, ჭერჭერობით შეუძლებელია. თუმცა, როგორც მწერლის პირადი მიმოწერით დასტურდება, იმის თქმა, გრ. რობაქიძეს ემიგრანტობის პერიოდში გერმანულ ენაზე გამოქვეყნებული თავისი ნაწარმოებების დიდი ნაწილი თავდაპირველად მართლაც ქართულად რომ უნდა ჰქონოდა დაწერილი, სულაც არ არის სათანადო საფუძველს მოკლებული შეხედულება.

კერძოდ, როგორც მეგობრებისთვის გაგზავნილი წერილებიდან ნათლად ირკვევა, ემიგრანტული ცხოვრების პირველ ეტაპზე, 30-იან წლებში (სამწუხაროდ, წლების ზუსტად განსაზღვრა ჭერჭერობით შეუძლებელია), თავის მხატვრულ ნაწარმოებებს იგი მართლაც ქართულად ქმნიდა და შემდეგ თავადვე თარგმნიდა გერმანულად, შემდგომ პერიოდში კი (სავარაუდოდ, 40-იანი წლებიდან) უფრო მეტად გერმანულ ენაზე წერდა. ამ გარემოებას მწერალი იმით ხსნის, რომ მას ქართული საბეჭდი მანქანა არ ჰქონდა, ხელით წერა კი ხელის ტკივილის გამო ძალზე უძნელდებოდა.

სამწუხაროდ, დღესდღეობით ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალების მიხედვით იმის დაზუსტებით თქმა, მწერალს თავისი ემიგრანტული პერიოდის გერმანულენოვანი შემოქმედებიდან ქართულად რომელი ნაწარმოებები ჰქონდა დაწერილი, ფაქტობრივად შეუძლებელია. თუმცა თავის წერილებში იგი გარკვევით აღნიშნავს იმ ფაქტს, რომ გერმანიაში შექმნილი და გამოქვეყნებული მისი რომანები თავდაპირველად მას ქართულ ენაზე დაუწერია და შემდგომ უთარგმნია გერმანულად.

ნათქვამისათვის მეტი დამაჯერებლობის მისაცემად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტებს ხსენებული მიმოწერიდან.

გერმანიაში ახლად ჩასული გრ. რობაქიძე 1932 წლის 12 მარტს იქ მასზე დიდი ხნით აღრე დამკვიდრებულ აკაკი პაპავას წერდა: „ჩამოვიტანე: 1. „მედეას ნაწნავები“ (რომანი, უკვე მაქვს თარგმანი გერმანულად) (ხაზგასმა ჩემია — ა. ნ.), 2. „ნეგრი ევროპაში“ (მაქვს ქართულად, თარგმნილი ჯერ არაა), 3. გასაოცარი მასალა ხევსურეთის ყოფიდან (რომანი-ესესათვის)“ (გრ. რობაქიძე, 2012, 408). როგორც ვხედავთ, გრ. რობაქიძე მის მიერ ქართულად დაწერილ და შემდგომში გერმანულად გადათარგმნილ ნაწარმოებთა

შორის „მედეას ნაწნავებსაც“ ასახელებს – გერმანიაში 1934 წელს „მეგი – ქართველი გოგონას“ სახელწოდებით გამოცემულ თავის რომანს.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით კიდევ უფრო დაზუსტებით წერდა იგი მისი უცხოელი მეგობრებისათვის მიწერილ ბარათებში. კერძოდ, იარომირ იელლიჩკას 1937 წლის 2 აპრილს გაგზავნილ წერილში იგი გარკვევით აღნიშნავდა: „**მე ვწერ ჭერ ქართულად, შემდეგ მას ვთარგმნი** (ხაზგასმა ჩემია – ა. ნ.). რადგანაც თვითონ ვთარგმნი, ამიტომ თარგმანს ვთვლი პირვანდელი ტექსტის ტოლფასად“ (გრ. რობაქიძე, 2012, 530).

ვიაჩესლავ ივანოვს კი 1938 წლის 6 ივნისს წერდა: „ორგანიზებული „სატანოკრატის“ ქვეყნიდან მე 1931 წლის მარტში გამოვადღე. აქედან მოკიდებული გერმანიაში ცვხვრობ, სადაც, როგორც მწერალი, წარმოუდგენლად თბილად მიმიღეს (**მე ჭერ ქართულად ვწერ, შემდეგ ვთარგმნი გერმანულად**). მხოლოდ „**Damon und Mythos**“ დავწერე გერმანულად“ (იქვე, 68).

როგორც დამოწმებული ფრაგმენტებიდან ცხადად ჩანს, 1938 წლამდე გრ. რობაქიძეს მხოლოდ ერთადერთი ნაწარმოები — „დემონი და მითოსი“ ჰქონია დაწერილი გერმანულ ენაზე, ყველა დანარჩენი მხატვრული ტექსტი კი (მათ შორის ზემოთ მოხსენიებული რომანებიც) მას თავდაპირველად ქართულად დაუწერია და მხოლოდ შემდეგ უთარგმნია გერმანულად.

აქედან გამომდინარე, სულაც არაა საფუძველს მოკლებული მოლოდინი იმისა, რომ მწერლის არქივის სრულყოფილად მიგნების შემდეგ მისი გერმანულენოვანი ტექსტების ქართული დედნებიც ვიპოვოთ, რაც უდიდესი ლიტერატურული აღმოჩენა იქნება.

ახლა რაც შეეხება შემდგომი პერიოდის იმ წერილებს, რომელთა მეშვეობითაც დგინდება, რომ ქართული საბეჭდი მანქანის უქონლობისა და ხელით წერის საქმეში შექმნილი სირთულეების გამო მწერალი 40-იანი წლებიდან იძულებული ხდება ქართულ ენაზე ტექსტების წერა მნიშვნელოვნად შეზღუდოს და უპირატესად მხოლოდ გერმანულად წეროს. მისივე თქმით, ეს გადაწყვეტილება მან პირველ ყოვლისა იმიტომაც მიიღო, რომ ამ საქმის კეთებას გერმანულენოვანი საბეჭდი მანქანა უადვილებდა.

ქართული საბეჭდი მანქანის უქონლობის გამო მწერალი გულისტკივილს საქმის მარტოოდენ გასაიოლებლად კი არ გამოთქვამდა, არამედ პირველ ყოვლისა იმიტომ, რომ მშობლიურ ენაზე შემოქმედებითი პროცესის წარმართვას ფაქტობრივად უკვე ვეღარ ახერხებდა.

როგორც ითქვა, თავად გრ. რობაქიძის შეფასებითვე, მახლობელი ადამიანებისადმი გაგზავნილი მისი წერილები ისტორიისთვის განკუთვნილ იმ დოკუმენტებსაც წარმოადგენდა, რომლებიც მომავალ მკვლევრებს მისი შემოქმედებითი სამყაროს კიდევ უფრო ღრმად შეცნობაში გაუწევდა დახმარებას. პირველ ყოვლისა სწორედ ამ გარემოებით იყო განპირობებული ის ფაქტი, რომ ხსენებულ წერილებში მწერალი საკმაოდ დიდ ადგილს უთმობდა მის შემოქმედებით თვალთახედვასთან დაკავშირებული საკითხების განმარტებასაც და საკუთარი ლიტერატურული ღვაწლის თვითშეფასებასაც.

ასე რომ, ხსენებულ წერილებში იგი ხშირად და ყოველგვარი თავშეკავების გარეშე გამოდიოდა საკუთარ შემოქმედებით შესაძლებლობათა თვითგანმადიდებლის როლში და თვითდაჯერებით აცხადებდა: „მე საუკუნეებს ველაპარაკებო“ (გრ. რობაქიძე, 2012, 252), ზოგიერთ მისი შეხედულებისადმი კრიტიკულად განწყობილ ოპონენტს კი ასეთ პასუხს სცემდა: „ვინც საუკუნოებს ელაპარაკება, იგი, ცხადია, ვერ გაუწევს ანგარიშს იმას, გაიგებენ თუ არა მის ნათქვამს მისი თანამედროვენი“ (იქვე, 269).

მიუხედავად იმისა, რომ საკუთარი შემოქმედების ამდაგვარი განდიდების მაგალითები გრ. რობაქიძის პირად მიმოწერაში აღრეც გვხვდებოდა, მათმა რაოდენობამ განსაკუთრებით მაინც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იმატა, რაც პირდაპირი შედეგი იყო აშკარად გამოხატული იმ ნეგატიური დამოკიდებულებისა, რომელსაც იმ დროიდან მოყოლებული, ევროპის ლიტერატურული საზოგადოების დიდი ნაწილი გამოხატავდა მისი, როგორც ჰიტლერიანელ მწერლად სახელდებული ავტორის, მიმართ.

ჰიტლერის მებოტბე მწერლად გრ. რობაქიძის მიჩნევა კი არსებითად განაპირობა 1939 წელს გერმანულ ენაზე გამოსულმა მისმა წიგნებმა ჰიტლერსა და მუსოლინიზე (ამასთან დაკავშირებით დაწვრილებით იხ: ა. ნიკოლეიშვილი, 2010, 109-131). განსხვავებით ომისდროინდელი ვითარებისაგან, როდესაც გერმანიაში მცხოვრები მწერალი ამ წიგნების გამოცემის გამო გარკვეულწილად პრივილეგირებულ მდგომარეობაშიც იმყოფებოდა, მეორე მსოფლიო ომში ჰიტლერული გერმანიის დამარცხების შემდეგ მას უკვე გერმანიაში ცხოვრების უფლებაც კი აღარ ჰქონდა.

სწორედ ამის გამო გახდა იგი იძულებული ეს ქვეყანა დაეტოვებინა და საცხოვრებლად ნეიტრალიტეტის მქონე სახელმწიფოში – შვეიცარიაში გადასულიყო. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ნაბიჯის გადადგმით გრ. რობაქიძემ პოლიტიკურ დევნას მართლაც დააღწია თავი, ზემოთ ხსენებული წიგნების ავტორობამ მის მწერლურ რეპუტაციაზე იმდენად უარყოფითი ზეგავლენა მოახდინა, რომ მისი შემოქმედება თითქმის მთლიანად აღმოჩნდა გარიყული ევროპული ლიტერატურული ცხოვრებისგან. მწერლის აქტიურ მცდელობას, როგორმე გაერღვია მის წინ აღმართული ეს ჯებირი, შედეგი არ მოჰყოლია.

გრ. რობაქიძის პირადი მიმოწერა უაღრესად საინტერესო იმ თვალსაზრისითაცაა, რომ მწერალი თავისი მეგობრებისთვის გაგზავნილ წერილებში აღნიშნულ საკითხზეც არაერთგზის ამახვილებს ყურადღებას.

სამწუხაროდ, ომის შემდგომ წლებში გრ. რობაქიძეს არა მარტო ნაწერების გამოქვეყნებაზე ეუბნებოდნენ უარს, არამედ გარკვეული დროის განმავლობაში შევეიცარიიდან გასვლაც კი ჰქონდა შეზღუდული.

როგორც გრ. რობაქიძის პირადი მიმოწერიდან ნათლად ჩანს, ომის შემდგომი პერიოდის მისი პიროვნული ცხოვრებისათვის მუდმივად თანამდევ სულიერ დეპრესიას, რაც ლიტერატურული და საზოგადოებრივი ცხოვრებისაგან მისი ფაქტობრივი გარიყვით იყო განპირობებული, კიდევ უფრო მეტად ამძაფრებდა მეუღლის უმძიმესი ავადმყოფობა და მატერიალური გაჭირვება. ამასთან

დაკავშირებით გრ. რობაქიძე ძალზე ხშირად საუბრობს მეგობრებისთვის გაგზავნილ წერილებში.

გრ. რობაქიძის ემიგრანტული პერიოდის სულიერი განწყობილებისა და მსოფლმხედველობრივი მრწამსის სიღრმისეულად შესაცნობად, აქ უცნობი ადრესატისადმი გაგზავნილი მისი ერთ-ერთი ბარათის ფრაგმენტიც მინდა დავიმოწმო. როგორც ამ ბარათიდან კიდევ ერთხელ დაინახავს მკითხველი, მიუხედავად ლიტერატურული ელიტის მიერ მისი შემოქმედების დიდი საერთაშორისო აღიარებისა, გრ. რობაქიძე სიცოცხლის ბოლომდე დარჩა მშობლიურ წილს განუშორებლად შესისხლხორცებულ მამულიშვილად.

ემიგრაციაში მწერლის გადახვეწა იძულებით გადადგმული ის ნაბიჯი იყო, რომლითაც იგი საკუთარ ხალხსა და სამშობლოს კი არ გაქცევია, არამედ იმ პოლიტიკურ რეჟიმს დაუსხლტა ხელიდან, რომლის მსხვერპლიც უსათუოდ გახდებოდა აქ დარჩენის შემთხვევაში. უცხოეთში ცხოვრების პერიოდში კი კვლავაც საქართველოთი ცოცხლობდა და სულდგმულობდა.

გრ. რობაქიძის ეროვნული თვალთახედვის სიღრმისეულად შესაცნობად განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმ ფაქტსაც უნდა მივანიჭოთ, რომ იგი უცხოეთში გადახვეწილ ქართველ ემიგრანტთა შემკავშირებლის როლშიც ხშირად ცდილობდა გამოსვლას და იმაზეც ოცნებობდა, სამშობლოდან გადახვეწილ თანამემამულეთა გარკვეული ნაწილი ევროპის ერთ რომელიმე ადგილზე ერთად რომ დასახლებულიყო და მათი ამგვარი შეკავშირებით რამდენადმე მაინც აღედგინათ სულიერი სიახლოვე მარადიული ნოსტალგიის საგნად ქცეულ სამშობლოსთან.

ყოველივე ზემოთქმულის არსში უფრო ღრმად ჩასაწვდომად დავიმოწმებ შესაბამის ფრაგმენტს ზემოთ ხსენებული მისი წერილიდან: „სულიერი მდგომარეობა ამჟამად საშინელია. იმ გრიგოლს, შენ რომ იცნობდი დორპატში, ბერლინში, ჰამბურგში, კაპრის კუნძულზე, მე თვითონ ვეღარ ვხედავ ჩემს არსში... დავკარგე ხალისი, ეს უცინცხალესი ნაკადი სიცოცხლისა. ბერლინის მოშორება ჩემთვის ძნელია არა მარტო იმის გამო, რომ ჩემი ყოფნა ბერლინში ჩემი სამწერლო მუშაობისათვის მეტად საჭიროა, არამედ იმის გამოც, რომ იქ გადმოხვეწილ ქართველთა კერაა... მოვცილდები ბერლინს — დავკარგავ ამ უკანასკნელ ნატეხს საქართველოსას. ამის ატანა ჩემთვის ადვილი არ იქნება... ჩემს სიცოცხლეში ასე მძაფრად არ მიგრძენია ტომური ნათესაობა ჩვენი; ჩვენი სისხლი, ჩვენი მიწა, ჩვენი ფესვები, ჩვენი ისტორია, ჩვენი ბედი... ამ გრძნობაში, ალბათ, სიკვდილის მოახლოების წინაგზნებაცაა... კარგი იქნებოდა, რამდენიმე ოჯახი მაინც ერთ ალაგას დავბინავდებოდეთ სადმე... ძნელია, ვიცი, ამის განხორციელება, მაგრამ ხანდახან ნატურის გაზიარებაც კარგი რამეა... ჩემი საყრდენი ახლა ღმერთია და ლოცვა... სამშობლოს მოწყვეტილნი, უცხოეთშიც მოწყვეტილნი ვართ ერთი მეორისაგან. რა მოგველის, სად ვიპოვოთ ნუგეში? გულს არ ვიტეხ მაინც, თუმცა მომდგარ ცრემლებს ვეღარ ვუძლებ ხოლმე, რომელთაც სხვას არ ვუჩვენებ. ვმუშაობ მაინც როგორც მწერალი. შეძლება რომ მქონდეს, გადმოვსახლდებოდი მანდ, შევეურთდებოდი შენს კერას და

ამით ადვილად ჩავატარებდი უკანასკნელ დღეებს ამ სოფლად” (გრ. რობაქიძე, 2012, 340).

სამწუხაროდ, გრ. რობაქიძე ისე წავიდა ამ წუთისოფლიდან, რომ ნოსტალგიური გრძნობის წიაღიდან ესოდენი ემოციური ექსპრესიით აღმოცენებული ეს ხორცშეუსხმელი ოცნება – ემიგრანტ ქართველთა ფიზიკური და სულიერი შეკავშირების გზით მარადიული მონატრების საგნად ქცეულ სამშობლოსთან გაწყვეტილი კავშირის რამდენადმე მაინც აღდგენა – მწერალმა თან ჩაიტანა უცხო მიწაში გაჭრილ სამარეში.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, გრ. რობაქიძე თავისი ემიგრანტ თანამემამულეებისათვის გაგზავნილ ზემოთ განხილულ წერილებს, მისივე თქმით, მომავლის საქართველოსაც უტოვებდა სახსოვრად, როგორც ემოციურ ანარეკლს ნოსტალგიის უმძაფრესი ტკივილით დამძიმებული მისი სულისას. ასე რომ, არ გადავაჭარბებთ, საბოლოოდ კიდევ ერთხელ თუ ვიტყვით, რომ დიდი მწერლის ეპისტოლარული მემკვიდრეობა არა მარტო მისი მსოფლმხედველობრივი მრწამსის, ლიტერატურული ინდივიდუალობისა და პიროვნული ცხოვრების კიდევ უფრო სრულყოფილად და სიღრმისეულად შეცნობის თვალსაზრისით იძენს ფასდაუდებელ მნიშვნელობას, არამედ ავტორის მხატვრული მემკვიდრეობის უაღრესად ფასეულ შენაძენსაც წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბაქრაძე, 1999 – ა. ბაქრაძე, კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი, თბ., 1999.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2000 – ა. ნიკოლეიშვილი, XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, III, თბილისი, 2000.
- ა. ნიკოლეიშვილი, 2010 – ა. ნიკოლეიშვილი, ქართველოლოგიური ეტიუდები, I, ქუთაისი, 2010.
- კ. სალია, 1964 – კ. სალია, გრიგოლ რობაქიძე, ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, პარიზი, 1964, №47.
- გრ. რობაქიძე, 1966 – გრ. რობაქიძე, ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია... კრებული, თბ., 1996.
- გრ. რობაქიძე, 2012 – გრ. რობაქიძე, პირადი მიმოწერა. შეადგინა, წინასიტყვაობა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ეთერ ქავთარაძემ, თბ., 2012.
- გრ. რობაქიძე, 2013 – გრ. რობაქიძე, 3 რომანი, თბ., 2013.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI**GRIGOL ROBAQIDZE'S WORKS
OF EMIGRATION PERIOD**

Most of Grigol Robakidze's (1880-1962) writings during his emigration were written in German. Therefore, for a large part of Georgians in general and the specialists in particular this part of Robakidze's literary heritage has not been sufficiently dealt with by scholars so far.

Thankfully, today Georgian translations of Grigol Robakidze's famous German writings are accessible to the readers.

The proposed article aims at providing those interested in Gr. Robakidze's works with a clearer understanding of the great writer's literary heritage of the emigration period in Germany.

During the emigration period a main basis for Grigol Robakidze's literary inspiration was still artistic expression of challenges faced by Georgia, and problems related to the Georgian nation's history or modern life. Thus, while far from his motherland, the writer followed his literary path maintaining his previous worldview, and artistic and esthetic principles.

თამარ ნინიკა

**„უზედესთა“ და „უქუედესთა“ შორის
დამოკიდებულების გამოხატვა
XV-XVII საუკუნეთა ისტორიული
დოკუმენტების ენაში**

მეტყველების ევფემიზაცია მალაღანვითარებული და კულტურული საზოგადოებისთვისაა დამახასიათებელი. ევფემიზმი ენობრივი ეთიკეტის სფეროს მიეკუთვნება. ენობრივი ეთიკეტის საკითხის განხილვისას საინტერესოა XV-XVII საუკუნეთა ისტორიული დოკუმენტების მონაცემები. როგორც ი. ჯავახიშვილი წერს, ძველ დროში ქართველი კაცის „მოქმედების საზღვრის დამდები“ იყო ოთხი გარემოება:

1. ტრადიცია (საგვარეულო წეს-წყობილება და ზნე-ჩვეულებები);
2. სოციალური მდგომარეობა (წოდებრიობა, პატრონყმობა);
3. რელიგია (სარწმუნოებრივი მცნებანი);
4. სამართლებრივი ნორმები (კანონ-წესები) (<http://www.nplg.gov.ge>).

XV-XVII საუკუნეთა ისტორიულ დოკუმენტებში ასახულია წოდებრივი, ბატონყმური ურთიერთობები; მათი საშუალებით გარკვეული წარმოდგენა გვექმნება XV-XVII საუკუნეების ქართული საზოგადოების ეთიკურ მხარეზე, რაც მულაღანვით ევფემისტურ გამოთქმებში. „ეს დოკუმენტები არ იყო გამიზნული საყოველთაო განსჯისათვის და ამიტომაც მათში ყოველგვარი შეფარვის გარეშეა გადმოცემული სათქმელი. ეს კი შესაძლებლობას გვაძლევს ნათლად წარმოვიდგინოთ იმ პერიოდის საზოგადოებრივი ურთიერთობანი“ (ბ. ჯორბენაძე, 1997, 183). დოკუმენტთა ავტორები და ადრესატები არიან მეფეები, ბატონები, ყმა-გლეხები... შესაბამისად, განსხვავებულია სათქმელის გამოხატვის ენობრივი საშუალებანი. ჩვენ ამ ასპექტით განვიხილავთ ისტორიულ დოკუმენტებში ლიტერატურულ ზმნურ ევფემიზმებს.

საზოგადოების ფენებს შორის დამოკიდებულება ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით კარგადაა გამოხატული ორ მაგალითში, კერძოდ, მეფის მიერ დაწერილ სითარხნის წყალობის წიგნსა და დედოფლის წყალობის წიგნში: „...აწე უზედესთა მოგახსენებთ და უქუედესთა გიბძანებთ“ (დოკ. 92, 64; სითარხნის წყალობის წიგნი, მიცემული გიორგი მეფის მიერ შემაბერიძეთადმი, 1679 წ.); „აწე უზესთავსთა მოგახსენებთ, უქუედ [ა]ესთა გ [ი]ბ [ძან]ებთ...“ (დოკ. 112, 79; ყმების წყალობის წიგნი მიცემული ჯაჰანბანურ დედოფლის მიერ ფალავან ზოსროსადმი, 1688 წ.). როგორც ჩანს, ერთი და იგივე შინაარსი დოკუმენტებში გამოიხატება იმის შესაბამისად, თუ ვის მიმართავენ, ან ვის შესახებ არის საუბარი. მაღალი წოდების მქონე ადამიანი მასზე მაღლა მდგომს ანუ „უზედესს“ მოახსენებს, დაბლა მდგომს, „უქუედესს“ კი უბრძანებს. მაგალითები:

თქმა/ბრძანება. ბრძანებს ზმნა დოკუმენტებში ეფემისტური ფუნქციით გამოიყენება სხვადასხვა შემთხვევაში. კერძოდ:

1. მეფე ამ ზმნას პირველი პირის ფორმით იყენებს საკუთარი თავის მიმართ; ამასთან, ზმნა მრავლობითი რიცხვის ფორმითაა წარმოდგენილი:

არცა ვინ **გუიბძანებია** მშლელ და მქცევარი ბრძანებულისა ამის ჩუენისა (დოკ. 2, 2; სითარხნის წყალობის წიგნი, მიცემული გიორგი VIII-ის მიერ ფილიპე ერემადისადმი, 1454 წ.).

2. მეფე ან დედოფალი მიმართავს თავის ხელქვეითებს:

აწე **გიბ[ძანე]ბთ** დიდმის ტარუნო, მელიქნო და სხვანო... (დოკ. 12, 11; სითარხნის წიგნი, მიცემული სვიმონ I-ის მიერ ნათანელ ირემას-ძისადმი, 1582 წ.).

ქ. მეფე ბაგრატ **გიბძანებთ** იმედო, ქალაქის მელიქო და მამასახლისო! (დოკ. 19, 17; ოქმი ბაგრატ მეფისა ქალაქის მელიქისადმი, 1616-1619 წ.).

ქ. მეფე თეიმურაზ **გ[იბ[ძანე]ბთ** ერთობილნო მანგლისის მღუთისმშობლის ყმანო და სამწყსონო! (დოკ. 26, 21; ოქმი თეიმურაზ I-ისა მანგლისის ეკლესიის ყმათადმი, 1630 წ.).

აწე **გიბ[ძანე]ბთ** კარისა ჩუენისა ვექილ-ვეზირნო... (დოკ. 30, 24; მამულის თარხნობის წიგნი, მიცემული როსტომ მეფის მიერ მერაბ ყორღანაშვილისადმი, 1634 წ.).

3. თანამდებობის პირი (მდივანბეგი) უბრძანებს ბატონს; კათალიკოსი, ბატონი უბრძანებს ყმას:

მდივანბეგმა **მიბძანა** ან საზღაური მიეციო და ან ბიჭისაგან ხელი აიღე (დოკ. 98, 70; საზღაურში ბიჭის მიცემულობის წიგნი, დათუნა და სეხნია დავრეშაშვილების მიერ ოთარ ყორღანაშვილისადმი, 1681-1700 წ.).

იესე ჭარმეული და კანდელაკი მიუგზავნე და ასე **მიბძანა** კათალიკოზმა... ვინც დაგისნაო, მასვე ეყმევიო (დოკ. 28, 22; ბატონყმობის წიგნი, მიცემული გიორგი და ხუცია ალაიანელების მიერ შერმაზ და სხვა სუმბულიძეთადმი, 1630 წ.).

4. მეფე ეფემისტურად ბრძან ძირის მქონე ზმნით მოიხსენიებს უფლისა და დავით მეფის ნათქვამს:

შენ, მბადო ყოველთაო... რომელმან ათისაგან ერთი ესე რომელ **ბრძანე**: „პატივ ეც მამასა და დედასა შენსაო“ და კუალად ძეცა დაამტკიცებს და ბრძანებს... პატივისცემას მამისა და დედისა (დოკ. 102, 72; სააღაპო წიგნი, მიცემული გიორგი მეფის მიერ ერთობით დიდუბელთადმი, 1682 წ.);

ვითა დავით **ბრძანებს**: „იხარებდეს უფალი ქმნულთა ზედა მისთაო“ (იქვე), თუმცა ზოგ შემთხვევაში მას ენაცვლება „იტყუის“, მაგალითად, პავლე იტყუის (იქვე).

5. ამ სიტყვით ბატონი მოიხსენიებს სხვა პატივსაცემ ადამიანებს:

ვინცავინ დარბაისელი ამ სამართალში იქ **ბძანდებოდნენ**, იმათის დამოწმებითა ესე სამართალი ვქენით (დოკ. 141, 101; სამართალი იოთამ ამილახვარისა გივი თუშმანიშვილისა და ავთანდილ კაჭკაჭიშვილის საქმეზე, 1697 წ.).

თქმას ენაცვლება ასევე **მოგახსენეთ** და **გკადრეთ** ზმნა, რომელიც სვეტის, ეკლესიისადმი მიმართვაში გვხვდება (რაც ჩვენი ცალკე მოხსენების თემა იყო).

მიცემა/ბოძება: მიცემას დოკუმენტებში ენაცვლება **ბოძება**. ვფიქრობთ, დოკუმენტებში **გიბოძეთ** ზმნის ევფემისტურობა გამოწვეულია არა ადრესატის ფაქტორით, არამედ იმით, თუ ვინ მიმართავს მას. ამ ზმნას იყენებენ მეფე, დედოფალი, კათალიკოსი, ბატონი. ისინი ამით ხაზს უსვამენ თავიანთ წოდებრივ უპირატესობას (ამას ადასტურებს ნაცვალსახელურ ევფემიზმთა პოვნიერება, რომლის შესახებაც აქ დაწვრილებით არ ვისაუბრებთ). მაგალითად:

ჩუენ, მეფემან პატრონმან როსტომ... ესე... წიგნი და სიგელი შეგიწყალეთ და **გიბოძეთ** თქუენ... ყმათა ყორღანაშვილთა (დოკ. 30, 23; მამულის თარხნობის წიგნი, მიცემული როსტომ მეფის მიერ მერაბ ყორღანაშვილისადმი, 1634 წ.).

ჩვენ, დედოფალმან პატრონმან მარიამ ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალეთ და **გიბოძეთ** თქვენ... (დოკ. 33, 26; წყალობის წიგნი, მიცემული მარიამ დედოფლის მიერ ზენბად ლარაძის ცოლის მარიხისადმი, 1640 წ.).

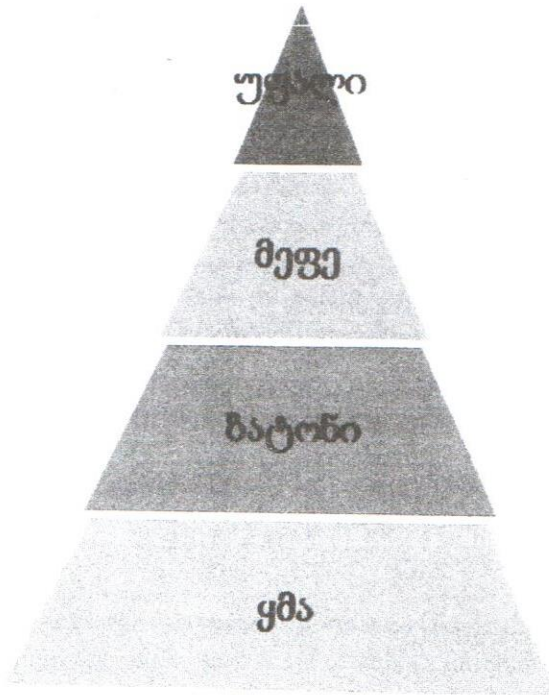
საინტერესოა ის ფაქტი, რომ **გიბოძეთ** ზმნა გვხვდება -თ ბოლოსართის გარეშეც, როცა მას ნაცვალსახელით გამოხატული ირიბი ობიექტი მხოლოებით რიცხვში შეეწყობა: ესე წყალობისა და სითარხნის წიგნი **გიბოძე** ჩვენ... ბატონმან თარხანმან ბეჟან და ჩემმა ძმამ დემეტრემ შენ (დოკ. 150, 108; სითარხნის წიგნი... 1700 წ.); სხვა შემთხვევაში, როცა ირიბი ობიექტი მხოლოებით რიცხვშია, **გიბოძეთ** ფორმის -თ სუბიექტს გამოხატავს და ევფემისტურ ფუნქციას იძენს. მაგალითად: ...დედოფალთა დედოფალმან თამარ ესე წყალობისა... სიგელი **გიბოძეთ** შენ, ერემაძეს ფილიპე მღრღელსა (დოკ. 2, 2; სითარხნის წყალობის წიგნი... 1453 წ.).

ზმნათა აღნიშნული თავისებურებანი გვიჩვენებს, რომ თავაზიანობის, როგორც კატეგორიის, გამოხატვა იმ დროს არასტაბილურია: ერთის მხრივ, მისი ნიშანი (-თ ბოლოსართი) იკარგება, მეორეს მხრივ კი ნაცვალსახელი შეეწყობა არა ევფემისტური მრავლობითის, არამედ მხოლობითი რიცხვის ფორმით.

ანალოგიური ვითარებაა **მოტანა/მორთმევა** ზმნასთან დაკავშირებითაც. რაც თევზი იშოვებოდეს ამის ღირებულის ფასით, იმას მოიღებდეთ, ...დეკანოზს **მართმევედ** საწირავად შაურსა ორსა (დოკ. 138, 99).

ესე ფიცი, პირი და ნასყიდობის წიგნი **მოგართვით** ჩვენ... (დოკ. 53, 39).

იერარქიული საფეხურები სქემატურად შეიძლება გამოისახოს ასე:

ამ სქემის მიხედვით განვიხილოთ ერთი ზმნა:

	საუღარს	მეფეს	ბატონს	ყმას
უფალი	-	-	უბრძანებს	უბრძანებს
მეფე	კადრებს, მოახსენებს	-	უბრძანებს	უბრძანებს
ბატონი	კადრებს, მოახსენებს	მოახსენებს	-	უბრძანებს
ყმა	-	მოახსენებს	მოახსენებს	ვტყვის

ამგვარად, ჩვენ მიერ განხილული მასალის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ იერარქიული და წოდებრივი უთანასწორობა მკვეთრ ასახვას პოულობს საზოგადოების ყველა ფენის მეტყველებაში და წარმოშობს ეთიკეტურ ფორმებს. ვფიქრობთ, ეს ეტაპი (დოკუმენტების შექმნის ეპოქა) უნდა ჩაითვალოს გარდამავალ პერიოდად, როცა ხდება თავაზიანობის გამომხატველ ფორმათა მარკირება. ეს პროცესი XV-XVII საუკუნეთა ისტორიული დოკუმენტების ენაში საინტერესოდაა ასახული.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დოკუმენტები, 1940 – საქართველოს სოციალური ისტორიიდან, ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.), ნ.ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1940.
 არ. მარტიროსოვი, 1964 – არ. მარტიროსოვი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.
<http://www.nplg.gov.ge>.

TAMAR NINIDZE

EXPRESSING APPROACHES BETWEEN HIGH AND
 LOW STRATA IN THE LANGUAGE OF HISTORICAL DOCUMENTS
 OF 15TH– 17TH CENTURIES

Euphemization of speech is a feature characteristic to a highly developed and cultural society. Euphemisms belong to the sphere of etiquette in the language. The following verbal euphemisms attested in historical documents of the 15th– 17th centuries are of special interest: tkma/br5aneba (to say), micema/bo5eba (to give/to grant, to bestow), mocana/mortmeva (to bring/to grant, to offer).

The sphere of their application is determined by in accordance with the hierarchy (lord, king, master, serf).

Inequality between the strata, the hierarchy is distinctly reflected in the speech of every social stratum leading to forms of the etiquette. This phase (the period when the documents were composed) should be regarded as a transitional one when the polite forms were being marked).

საქართველოში,
საქართველოში

ქორწინება ეთნობრაწიულ მასალებსა და ქართული სამართლის კვლევაში

ტრადიციები კაცობრიობის ისტორიისამებრ ძირძველი არიან, რომელთა წარმოშობას ღრმა სოციალურ ძვრებთან ერთად ისიც განაპირობებდა, თუ როგორ გარემოში უხდებოდა მის მატარებელ ხალხს ცხოვრება. ზოგადად თუ ვიტყვით, ადამიანებს ჩვეულებებისა და ტრადიციების წარმოშობა-შენარჩუნების საჭიროებას მატერიალურ თუ სულიერ მოთხოვნათა დაკმაყოფილება კარნახობდა მუდამ.

ილია ჭავჭავაძეს შეუქმნეველი არ დარჩენია ჩვეულების კავშირი კანონთან: ჩვეულება ერისთვის იგივე რჯულია, იგივე კანონია, მხოლოდ დაუწერელია. „ჩვეულებას იგი უპირატესობა აქვს დაწერილს კანონის წინაშე, რომ ყოველთვის ცხოვრების ქვეყნის საჭიროების დანაბადია და ყოველთვის უტყუარი წამალიც არის ამ საჭიროებისა“ (მ. კეკელია, 1989, 3).

ტრადიციების ერთ-ერთი ძველთაძველი გამოვლინებაა ნიშნობა და ქორწინება. წინასაქორწინო ურთიერთობები ის ურთიერთობებია, რომლებიც წინ უსწრებს ქორწინებას. ესენია: საცოლის შერჩევა და ნიშნობა. შეიძლება ითქვას, რომ ქორწინება არის დასკვნითი ეტაპი იმ შეთანხმებისა, რომელიც იდებოდა ქალისა და ვაჟის ოჯახებს შორის ნიშნობისას.

ახლა განვიხილოთ ჩვენი ქვეყნის წინასაქორწინო ტრადიციები. წინასაქორწინო მოქმედებათა არსი, ფორმები და დანიშნულება სრული სახით შესწავლილი არ არის არც იურისტების მიერ, არც თვითონ ეთნოგრაფების მიერ. ქორწინების ინსტიტუტით დაინტერესებულთა კვლევის ობიექტი უმეტესად არის თვით საქორწინო რიტუალები და საქორწინო ხელშეკრულება, მაშინ რადესაც საქართველოშიც დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ნიშნობის ინსტიტუტს, რომლის დროსაც წყდებოდა ქორწინების საკითხი. თავად ნიშნობაც პირობითად შეიძლება ორ ეტაპად დავყოთ: პირველი – ნიშნობამდელი ეტაპი, რაც გულისხმობს საცოლის შერჩევას, ანუ გაჩხრეკას, „შეზვერვას“ (რისი მაგალითებიც, მათ შორის კუთრიოზული შემთხვევებიც, მრავლადაა აღწერილი როგორც ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში, ასევე ფოლკლორულ მასალებშიც) და მეორე ეტაპი – ნიშნობა, ანუ საქორწინო გარიგება, რომელსაც მოსდევდა ქორწილი. ივანე ჯავახიშვილი ასე განიხილავს „ძეგლის-წერაში“ აღწერილ ჩვეულებას: „საცოლის მოძებნა-შერთვევინებაში და ქალის გათხოვებაში უფრო ხშირად ქალ-ვაჟის მშობლები ირჩებოდნენ, საქმრო-საცოლო ზოგჯერ მცირეწლოვანი იყო ხოლმე და არაფერ შუაში იყვნენ (იხ. მუხლი ზ), ერთი სიტყვით იმ დროს ცოლის შერთვა და ქორწინება უკვე მშობლების მშვიდობიან მოლაპარაკებაზე იყო დამოკიდებული“ (ივ. ჯავახიშვილი, 1986, 263). როგორც

ირკვევა, არასრულწლოვანთა დანიშვნა (დაწინდვა) საქართველოსთვის უცხო არ ყოფილა. ამ დროს, რა თქმა უნდა, დასაქორწინებელთა აზრს ნაკლებად ითვალისწინებდნენ მშობლებიცა და ახლობლებიც. როგორც ზემოხსენებული ძეგლიდან ჩანს, მე-12 საუკუნის დასაწყისამდე საქართველოში მცირეწლოვანთა და ჩვილ ბავშვთა ქორწინება არცთუ იშვიათი ყოფილა. ძეგლის წერაც არ კრძალავს ამ ფაქტს, უბრალოდ აქ დაწესებულია ასაკობრივი ზღვარი ჯვრისწერისათვის. ქალისთვის ეს საქორწინო ასაკობრივი ზღვარი წარმოადგენდა 12 წელს, ხოლო ვაჟისთვის – 15-16 წელს.

ქართველ ეთნოგრაფთა დაკვირვებით ირკვევა, რომ ქალის გასინჯვაში გადამწყვეტ როლს მშობლები ასრულებდნენ. თუ მშობლებს სარძლო მოეწონებოდათ, საქმე გადაწყვეტილად ითვლებოდა. დროთა განმავლობაში ვაჟის ნება-სურვილის გათვალისწინება დაიწყო და უკვე მასაც ეკითხებოდნენ აზრს. ხშირად ვაჟის სურვილი და მოწონება ქორწინებით არ მთავრდებოდა, რადგან ადგილი ჰქონდა ქალის უარს ან ქალის ოჯახის მიერ ვაჟის ოჯახის დაწუნებას. საბოლოოდ, მშობლებმა დაკარგეს ყოველგვარი საქორწინო უფლება და ვაჟის ხელში გადავიდა არა მარტო ქალის შერჩევა, არამედ საქმის მოგვარების უფლებებიც. იურისტ დ. ჯალაბაძის მოსაზრებით, წინასქორწინო მოქმედებების გარეშე შეუძლებელი იყო ხელშეკრულების დადება (ლ. შოშიაშვილი, 2003, 138).

ნიშნობის ინსტიტუტზე თავისი აზრი აქვს გამოთქმული პროფ. გიორგი ნადარეიშვილს. იგი აღნიშნავს, რომ როგორც ბიზანტიაში, საქართველოშიც ქორწინებას წინ უსწრებდა ნიშნობა, რომელიც საეკლესიო წესით სრულდებოდა და იგი სხვა არაფერი იყო რა, თუ არა მხარეების ან მათი მშობლებისა თუ მეურვეების თანხმობა მომავალი ქორწინების შესახებ.

პროფ. გ. ნადარეიშვილს ნიშნობა გათანაბრებული აქვს თანხმობასთან მხარეთა შორის, მაგრამ ეთნოგრაფიული მასალების გაცნობის საფუძველზე თავის წიგნში „ქორწინება ძველი ქართული და რომაული სამართლის მიხედვით“ ამ მოსაზრებას არ ეთანხმება ლ. შოშიაშვილი და მიიჩნებს, რომ ნიშნობას სხვა ასპექტებიც გააჩნდა. ძველ საქართველოში ნიშნობა მართლაც წარმოადგენდა „შეთანხმებას მხარეთა შორის, მაგრამ გარკვეული უფლებებითა და მოვალეობებით. როგორც პროფ. გ. ნადარეიშვილი მიუთითებს, ქრისტიანულ ეკლესიას უფრო მაღალი შეხედულება გააჩნდა ნიშნობის ხელშეკრულებაზე, ვიდრე სხვა სამოქალაქო გარიგებაზე. ქრისტიანული საეკლესიო კანონმდებლობა ნიშნობას ქორწინებას უთანაბრებდა, რადგან ნიშნობას წაუყენეს მეტად დიდი მოთხოვნების დაცვა. მაგალითად, ერთ საცოლესთან დანიშნული პირი თუ სხვას შეირთავდა, იგი ეკლესიის თვალში მიიჩნეოდა როგორც ორცოლიანი და ეპიტიმიას მიეცემოდა (საეკლესიო დისიპლინის მნიშვნელოვანი ასპექტი. მისი დადგენა ზდება მოძღვრის მიერ, მონაწილის აღსარების შემდგომ. „ეპიტიმია“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს აკრძალვას. იგი გულისხმობს სხვადასხვა სახის საეკლესიო დისციპლინარული ხასიათის სასჯელებს, მაგალითად: მარხვის დადგენა; მეტანიობის შესრულება; დამატებითი ლოცვების შესრულება; გახსაზღვრული დროით

ზიარებისაგან თავის შეკავება და სხვა. მას აღმზრდელობითი ფუნქცია აკისრია). საინტერესოდ მიგვაჩნია ფაქტი, რომლის თანახმად მეორედ დაქორწინებულად ჩაითვლებოდა პირი მაშინაც კი, თუ დანიშნულის საცოლედ გარდაიცვლებოდა ქორწინებამდე, სასიძოს ამ ოჯახის მიმართ ნათესაური კავშირი, ე.წ. მძახლური ურთიერთობა შეუნარჩუნდებოდა (გ. ნადარეიშვილი, 1996, 24).

ნიშნობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სამოქალაქო გარიგების სახეს ატარებდა. მაგალითად, სამეგრელოში ნიშნობის დროს საპატარძლოს ოჯახში მიდიოდა სასიძოს მამა ან დედა, თუ მშობლები არ ყავდა, მაშინ ძმა ან და. მათ პატარძლისთვის მიჰქონდათ ოქროს საყურე და ბეჭედი. „ამ დღიდან ქალი ითვლებოდა დანიშნულად. პირობის დარღვევა რომელიმე მხრიდან დიდ შეურაცხყოფად ითვლებოდა, რასაც შეიძლება ცუდი შედეგი მოჰყოლოდა“ (ლ. შოშიაშვილი, 2003, 29). აქედან შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ნიშნობა სამოქალაქო გარიგებაზე მეტია, რადგან მას ცუდი შედეგი შეიძლება მოჰყვეს. ამავე მოვლენასთან გვაქვს საქმე სვანეთში, სადაც დანიშნული ქალის მიმტოვებელი დამნაშავედ მიიჩნეოდა და ქალის ნათესავების მხრიდან დაჭრა ან მოკვლა ემუქრებოდა, როგორც დამნაშავეს, ასევე ადათობრივი სასამართლოს მხრიდან გარკვეული გადასახადი უნდა გადაეხადა.

დანიშნული ქალის სხვაზე გათხოვების შემთხვევაში დავით ბატონიშვილი თავის სამართალში ასეთ ნორმას იძლევა: „ნათხოვნის ქალისათვის: უკეთუ კაცმან გაუთხოვოს სასიძოსა ქალი ნათხოვნი, მაშინ მისცეს სისხლის მეოთხედი აბიდისათვის“ (თ. იველაშვილი, 1989, 68), ხოლო თუ დანიშნული ქალის გათხოვებაში მონაწილეობდნენ როგორც მშობლები, ისე მომტაცებლებიც, მაშინ ყოფილი სასიძოსათვის ქალის მშობლებს უნდა გადაეხადათ სისხლის მეოთხედი, ხოლო მომტაცებელს შერცხვენილი სასიძოსათვის სისხლის ნახევარი (დ. ფურცელაძე, 1964, 68). ზემოხსენებულიდან შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნიშნობა სამართლებრივი აქტია, რომელიც წარმოშობს უფლებებს, მოვალეობებსა და მათი შეუსრულებლობისათვის აწესებს პასუხისმგებლობას.

ნიშნობის სამართლებრივი ბუნება თავს იჩენდა მისი ჩაშლის დროს, ანუ როცა ნიშნობით გათვალისწინებული პირობა დაირღვეოდა ქალის ან ვაჟის მხრიდან. მაგალითად, ნიშნობის მოშლისთვის ფშავში ქალის ოჯახს შეურაცხყოფილი და დაზარალებული ვაჟის ოჯახისთვის 16 ძროხა უნდა გადაეხადა. სავარაუდოა, რომ ვაჟის მხრიდანაც ნიშნობის ჩაშლას ქონებრივი პასუხისმგებლობა მოჰყვებოდა.

ივანე ჯავახიშვილის მითითებით, ძველად ქალ-ვაჟის დანიშვნას დაწინდვა ეწოდებოდა. ქართველ მთიელთა ყოფაში ნიშნობას დათავისებას ეძახდნენ, ქართლში კი ბელგა ერქვა. ტერმინი **ნიშანი** სპარსული წარმოშობისაა, ამ ტერმინს ქორწინებასთან დაკავშირებული მნიშვნელობა მე-13 საუკუნეში მიუძღია. თავისთავად საინტერესოა ფაქტი, რომ თანამედროვე ვითარებაშიც საზოგადოების არცთუ მცირე ნაწილში დღესაც (ქართლში, კახეთში...) შენარჩუნებულია ბელგა“ (ივ. ჯავახიშვილი, 1986, 265), რაც ზოგადად ქართული ტრადიციის სიძლიერის დასტურია.

ძველი სამართლებრივი ნორმებიდან, რომლებიც ნიშნობის ურთიერთობებს აწესრიგებდა, აღსანიშნავია ვახტანს VI-ის სამართლის წიგნი. სამართლის წიგნის 77-ე მუხლში საუბარია „ნიშანმიტანილ“ ქალზე. მისი ანალიზით ვარკვევთ, რომ „ნიშანმიტანილი“ ქალი არის დანიშნული ქალი, რომლის მამასაც ეკრძალება მისი გათხოვება სხვაზე, ასევე, არ შეიძლება მისი მოტაცება სხვა პირის მიერ და თუ ასეთი რამე მოხდა, ან მამამ გაათხოვა დანიშნული ქალი სხვაზე, ან სხვამ მოიტაცა იგი, დამნაშავე მამამ ან მომტაცებელმა დაზარალებულს უნდა გადაუხადოს სისხლის მესამედი (ლ. შოშიაშვილი, 2003, 32).

ნიშნობის ინსტიტუტის შესწავლისას თავისი მოსაზრება გამოთქმული აქვს ქართველ მეცნიერსა და ეთნოგრაფს თ. იველაშვილს. მრავალსაფეხურიან საქორწინო ურთიერთობაში დაწინდვა სრულდებოდა როგორც მცირეწლოვან, ისე ასაკად მოსულ ქალ-ვაჟთა შორის, რაც საქართველოს ყველა კუთხისთვის დამახასიათებელი იყო. საქართველოს უმრავლეს რეგიონში დაწინდვის დროს წინდი მხოლოდ ვაჟის მხარეს უნდა გაეღო, მაგრამ იყო გამონაკლისებიც, მაგალითად, სამცხე-ჯავახეთში, თუშეთში, აჭარაში საცოლე საქმროს უგზავნიდა სხვადასხვა სახის მცირე მნიშვნელობის საჩუქრებს (თ. იველაშვილი, 1989, 95-106). დაწინდვის დროს მიტანილი საჩუქრები არ წარმოადგენდა ქალის გამოსასყიდს. დაწინდვის შემდეგ ქალი გათხოვილად ითვლებოდა, დაწინდვის ჩაშლა რომელიმე მხრიდან დაუშვებელი იყო. გამონაკლისი დაიშვებოდა, თუ რომელიმე მხარეს რაიმე უარყოფითი მხარე აღმოაჩნდებოდა, რომლის შესახებაც დაწინდვამდე მხარეებმა არ იცოდნენ. თუ ვაჟის მხრიდან ჩაიშლებოდა ნიშნობა, მაშინ წინადად მიტანილი ნივთების უკან დაბრუნებას აღარ მოითხოვდა, ქალის მხრიდან ნიშნობის ჩაშლისას ვაჟის მხარეს უნდა დაბრუნებოდა წინადად მიტანილი ყველა ნივთი და ქონება.

მცირეწლოვანთა დანიშვნა ჩვენში XIX საუკუნეშიც ყოფილა ცნობილი. XIX საუკუნის I ნახევრის ცნობილი მოღვაწე იოანე ბატონიშვილი თავის „კალმასობაში“ ეხება ამ საკითხს, იგი სვამს კითხვას: „მეუღლე ვითარ უნდა ერგოს ქმარს?“ და თვითონვე პასუხობს: „ვიცი ზოგი ხოჭიქში დანიშნავენ, ზოგნი უნახავად და გაუსინჯავად ითხოვენ და ამასთან ბევრი ნაკლოვანება მოდის“. ივ. ჯავახიშვილის თხზულებებიდან ვიგებთ, რომ XII საუკუნის დამდეგიდან მცირეწლოვანთა დანიშვნის უფლება თვით რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებას დაურთავს. მაგრამ ერთი განსხვავებით, ადრე თუ მცირეწლოვანთა ქორწინებაც შეიძლებოდა, რუის-ურბნისის კრებამ ადრეულ ასაკში ქორწინება აკრძალა, რათა „ამიერთაგან არღარა ეკურთხეოდინ გვირგვინი ჩვილთა ქალ-ყრმათა, არამედ, უკეთუ საჭიროდ რადმე იყოს, მშობელთა მათ დიად დაუწინდნენ იგი ურთიერთას და რაჟამს ნასაკად მოვიდნენ ორნივე, მაშინ იქორწინნენ და ქალი ათორმეტისა წლისასა უმცროსი ნუმცა შეყოფილ არს ქორწინებით მეუღლისადა“-ო“ (ივ. ჯავახიშვილი, 1986, 265).

ნიშნობის საკითხების განხილვისას გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ მანკიერ ჩვეულებას, როგორიც იყო მცირეწლოვანთა დანიშვნის წესი, რომელიც არა მარტო საქართველოს ყველა კუთხისათვის ყოფილა დამახასიათებელი, არამედ

მსოფლიოს მრავალი ქვეყნისთვისაც. აღსანიშნავია, რომ რომაული სამართალი კრძალავდა უფრო ადრეულ ასაკში ნიშნობას, განსხვავებით საქართველოსაგან, სადაც ხდებოდა აკვანში ნიშნობაც.

აკვანში დანიშვნის შესახებ ცნობები საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ეთნოგრაფიული ცნობებით დასტურდება. მაგალითად, ქიზიყში აკვანში დანიშვნას „ვაჩუჩის“ შებმას“ უწოდებდნენ. ეთნოგრაფები მიუთითებენ, რომ ქალისა და ვაჟის მშობლები კერასთან გვერდიგვერდ დადგამდნენ აკვნებს და რიგრიგობით არწევდნენ; ამას თან ერთვოდა სუფრა, სადაც მომავალი ნეფე-დედოფლის ბედნიერების სადღეგრძელოს სვავდნენ.

რ. ხარაძის კვლევებით ვიგებთ, რომ სვანეთში ქალს ვაჟის ოჯახი სულ პატარას აკვანში ნიშნავდა. ყოფილა შემთხვევები, როდესაც ჯერ არ დაბადებულ ბავშვებზე შეთანხმებულან, რომ თუ ქალ-ვაჟი დაიბადებოდა, ისინი დაექორწინებინათ. რ. ხარაძის დაკვირვებით, ქვემო სვანეთში ნიშნობის ასაკი უფრო დაბალია, ვიდრე ზემო სვანეთში. ქვემო სვანეთში 4-5 წლის ბავშვებს ნიშნავდნენ, ზემოში კი – 10-11 წლისას (რ. ხარაძე, 1939, 84-85).

ი. ჭყონიას ნაშრომებიდან ვიგებთ ხევსურეთში არსებულ წესებს ჩვილთა ქორწინების შესახებ. ამ წესების მიხედვით ვაჟის მშობლები აკვანში მყოფ ვაჟს დანიშნავდნენ აკვანში მყოფ ქალზე და მათ გაზრდამდე ვაჟის მშობლები ასრულებდნენ იმ წესებს მძახლობა-მოკეთეობაზე, რომელიც არსებობდა ხევსურეთში ჩვილთა ქორწინების დროს (ი. ჭყონია, 1955, 58). ამავე ავტორის მითითებით, ჩვილ ბავშვთა დანიშვნა და გათხოვებაც კი, თუმცა არასრული სახით, გურიამიც გვხვდებოდა.

ძალზე საინტერესოა ცნობები სამეგრელოში ჩვილ ბავშვთა დანიშვნის შესახებ. დიდი მეცნიერი თ. სახოკია თავის შრომაში „ქორწინება სამეგრელოში“ წერს: „დანიშნულ დღეს მამრობითი სქესის ბავშვი აკვნით მიჰყავდათ თავის მომავალ საცოლესთან, რომელიც აგრეთვე აკვანში იყო. ორთავე აკვანს ერთმანეთს ამოუღდავდნენ გვერდით და ვაჟის დედა მიუბრუნდებოდა თავის შვილს, უჩვენებდა ხელით გვერდზე მდგარ აკვანს და ეუბნებოდა: „აი შენი ცოლი“, ქალის დედა კი თავის შვილს მიუბრუნდებოდა და ეტყოდა: „აი შენი ქმარი“. ეს ფორმულა სამჯერ წარმოითქმებოდა და საქორწინო წესიც შესრულებულად ითვლებოდა“ (თ. სახოკია, 1912, 546).

საქართველოში ადრეულ ასაკში ქორწინება გამოწვეული უნდა ყოფილიყო მიზანმიმართული ურთიერთდამოყვრების სურვილით, რასაც გარკვეულწილად ცხოვრების უკეთ მოწყობაც ჰქონდა საფუძვლად. ვერც იმას ავუვლით გვერდს, რომ ჩვენი ბედკრული ისტორიიდან გამომდინარე ხშირად გვიწვედა მტერთან გამკლავება, ხალხში პატრიოტული სულისკვეთება მაღალი იყო და შვილთა სიმრავლეს ეროვნული დატვირთვაც ქონდა.

გაცნობილი მასალიდან შეგვიძლია ვთქვათ, რომ, ქართული სამართლის მიხედვით, ნიშნობა სამოქალაქო გარიგებად მიიჩნევა. შეიძლება ისიც ითქვას, რომ სამოქალაქო გარიგებაზე მეტია ნიშნობა, რომლის ჩაშლა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობასაც კი იწვევდა. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი, ისევე

როგორც დავით ბატონიშვილისა, ნიშნობის მოშლისთვის სისხლის საზღაურს აწესებს. უფრო ადრინდელი სამართალი ნიშნობის მოშლას სხვაგვარად არეგულირებდა. მაგალითად, სვიმონ II-ს 1620 წლის 15 აპრილის განჩინება გიორგი სააკაძისა და ქაიხოსრო ჯავახიშვილის სასისხლო საქმეების განხილვიდან ჩანს, დიდი მოურავი ჯავახიშვილს ქალის დაგდებას უჩიოდა. სასამართლო დადგენილებით, თუკი ჯავახიშვილი ფიცით თავს ვერ იმართლებდა, მას მოურავის სახლის ქალის სისხლი უნდა გადაეხადა. მოგვიანებით, როგორც ჩანს, ვახტანგ VI-ის სამართალი მკვიდრდება. ეს ჩანს გურიის მდივანბეგთან გარჩეული საქმეებიდან, შათირიშვილი უჩიოდა რამიშვილს: „თოფურისა ქალი მყავდა ცოლად, საქმე გადაწყვეტილი მქონდა და შენ მიდი და უთხარი თოფურისა, რომ შათირიშვილის ოჯახში აზნაურის ქალი ვერ გაძლებს, სხვებსაც ბევრ რიგად უგინე ჩემი თავი და ჩემის მტერობით დამეშალა მე საქმე და ის ჩემი ნათხოვარი ქალი შენ შეერთე და ვითხოვ პასუხი მომცე“. რამიშვილმა არ სცნო სარჩელი და სასამართლომ ფიცის დადება დაავალა, თუ ფიცით ვერ დაამტკიცებდა თავის სიმართლეს, მაშინ მესამედი სისხლი უნდა გადაეხადა დაზარალებულისთვის. ეს სასჯელი უკვე ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 77-ე მუხლის გავლენით უნდა აიხსნებოდა (ლ. შოშიაშვილი, 2003, 55).

დანიშნულთაგან ერთ-ერთის გარდაცვალების შემთხვევაში, ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 223-ე მუხლით, ნიშანი უნდა დაბრუნებოდა ნიშნის მიმტანს. იმავეს ითვალისწინებდა დავით ბატონიშვილის სამართალიც, მაგრამ მას გარკვეული სიახლეც აქვს თავის სამართლის წიგნში, კერძოდ, „თუ უკეთუ სასიძომან უანდერძოს დანიშნულსა თვისსა ნიშანი თვისი, ნულარა იკადრებენ დაობად მისა, მით, რომე ყოველსა გაუცვეთელსა აქუს თავისუფლებაი საქონელსა თვისსა ზედა“ (მუხლი 119-ე). ამ მუხლიდან ჩანს, რომ თუ სიკვდილამდე სასიძომ საცოლეს უანდერძა რაიმე ქონება, ნივთი, მისი სიკვდილის შემთხვევაში ამ ნივთზე დავა აღარ დაიშვებოდა.

ზემოთ წარმოდგენილი მოკლე ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და სამართლებრივი ექსკურსის შედეგად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ნიშნობა წარმოადგენდა და წარმოადგენს წინასაქორწინო შეთანხმებას, რომელმაც გარკვეული ტრანსფორმირება განიცადა დროში: დაწყებული აკვანში დანიშნის ტრადიციით მშობელთა ან მათ მეურვეთა შეთანხმებით, ასაკობრივი ზღვრის დადგენის წესით (რომელშიც ეკლესიაც გადამწყვეტ სიტყვას ამბობდა). ამჟამად შეზღუდული ჩანს ქალსა და ვაჟს შორის თავისუფალი ნებით მიღებული გადაწყვეტილებები, რომელიც დამთავრდებოდა მათი ქორწინებით.

როგორც ჩანს, საქართველოში ნიშნობის ინსტიტუტს ჰქონია უფრო მეტად ტრადიციული ხასიათი, თუმცა გარკვეულწილად დარეგულირებული ყოფილა სამართლებრივი ასპექტებითაც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. იველაშვილი, 1989 – თ. იველაშვილი, ქალის დანიშვნის ზოგიერთი თავისებურებანი ქართული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, მაცნე, 1989.
- მ. კეკელია, 1989 – მ. კეკელია, ეროვნული ტრადიციების სოციალური ფუნქცია, თბ., 1989.
- გ. ნადარეიშვილი, 1996 – გ. ნადარეიშვილი ძველი ქართული საოჯახო სამართალი, „სამთავისი“, თბ., 1996.
- თ. სახოკია, 1912 – თ. სახოკია, ქორწინება სამეგრელოში, საეთნოგრაფიო გამოკვლევა, ბრიუსელი, 1912.
- დ. ფურცელაძე, 1964 – დ. ფურცელაძე, სამართალი ბატონიშვილისა დავითისა, თბ., 1964.
- ლ. შოშიაშვილი, 2003 – ლ. შოშიაშვილი, საქორწინო ტრადიციები ძველ ქართულ და რომაულ სამართალში, თბ., 2003.
- ი. ჭყონია, 1955 – ი. ჭყონია, ქორწინების ინსტიტუტი მთიულეთში, თბ., 1955.
- რ. ხარაძე, 1939 – რ. ხარაძე, დიდი ოჯახის გადმონაშთები სვანეთში, ტფ., 1939.
- ივ. ჭავჭავაძე, 1986 – ივ. ჭავჭავაძე, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. VII, თბ., 1986.

NANA ROSEPASHVILI, NANA IVANELASHVILI

**MARRIAGE IN ETHNOGRAPHIC MATERIALS AND
GEORGIAN LEGAL MONUMENTS**

Marriage is an extremely complex, important and interesting social phenomenon. Civil interest towards it is based on identification of the processes that are essential for marriage.

The article is dealing with the analysis of modifications of these requirements historically; what circumstances were considered to be essential or undermining with regard to a marriage, and how various regions of Georgia differed in this respect.

When discussing the institution of marriage we took into consideration the legal aspects of a premarital event such as an engagement which represent the topic of our research.

When analyzing traditional circumstances, the differences between civil and legal considerations are of particular interest.

წელი უზრახელია

**ფოლკლორული ეპიზოდები
„სეილანიანი“**

სპარსული ლიტერატურის კლასიკურ პერიოდში შექმნილი არაერთი ნაწარმოებია ქართულ ენაზე თარგმნილი თუ გადმოღებული. ისინი ქართულ საერო მწერლობისათვის საუკუნეების განმავლობაში უმდიდრეს შემოქმედებით წყაროს წარმოადგენდა. XI-XII საუკუნეებიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის ბოლომდე ჩვენში არ შენელებულა ინტერესი სპარსული მხატვრული სიტყვისადმი, განსაკუთრებით კი საგმირო-სამიჯნურო და დიდაქტიკურ-მორალური თხზულებებისადმი. XVI-XVIII საუკუნეებში ქართულ ენაზე თანდათანობით შეიქმნა მნიშვნელოვანი მხატვრული ძეგლები, რომლებიც სპარსულ ლიტერატურას განეკუთვნებოდა. ამ პერიოდის ქართული ლიტერატურის წარმომადგენლებს სპარსული მწერლობიდან გადმოთარგმნა-გადმოღების გზით ბევრი შესანიშნავი თხზულება შემოუტანიათ ჩვენში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ნათარგმნი თხზულებები ქართული ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილია. ისინი ამდიდრებენ ჩვენს ლიტერატურას როგორც რაოდენობრივად, ასევე თვისობრივად, რადგანაც ნათარგმნი თხზულებები მაშინვე ქართული ეროვნული ლიტერატურის კუთვნილებად იქცნენ. ქართულად ითარგმნებოდა ის, რაზედაც იყო საზოგადოების დაკვეთა, რასაც ყოველდღიური საქიროება მოითხოვდა.

„აღორძინების“ პერიოდის ქართულ ლიტერატურაში ფართოდ იყო გავრცელებული სპარსული ხალხური პროზაული ნაწარმოებები, ანუ დასთანები. დასთანა აღმოსავლური სათავედასავლო ქანრია, საგმირო-ეპიკური ან რომანტიკული ხასიათის მოთხრობაა. ამ დროის ქართველობა სულიერ საზრდოს ასეთი ხასიათის ნაწარმოებებში მოთხრობილი ამბებით იღებდა, რადგანაც მათში ასახული იყო ხალხის ბრძოლა და სწრაფვა თავისუფლებისაკენ. ამიტომაც, რომ XVI-XVIII საუკუნეებში ქართულად ითარგმნა სპარსული ხალხური პროზის შესანიშნავი ძეგლები: „ბახთიარ-ნამე“, „ბარამგულანდამიანი“, „ჩარდარვიშანი“, „მირიანი“, „ყარამანიანი“, „სეილანიანი“, „ვარშაყიანი“ და მრავალი სხვა. საქართველოში მათ გავრცელებას ხელი შეუწყო საქალაქო ცხოვრების გაუმჯობესებამ, სავაჭრო გზების აღდგენამ და ვაჭრობის განუყოფლობამ. როგორც კ. კეკელიძე აღნიშნავს, „ნათარგმნი თხზულებები შემთხვევით და უმიზეზოდ არ ჩნდებიან ამა თუ იმ ლიტერატურაში. ისინი გამოწვეულნი არიან ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული მოთხოვნილებებით“ (კ. კეკელიძე, 1956, 185). ამ პერიოდში საქართველოს მჭიდრო ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობა ჰქონდა ირანთან და მახლობელი აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებთან, რამაც გამოიწვია საქართველოში ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარება. ამავე დროს, ქართული ქალაქების ხელოსნური წრეებისა და დაბალი ფენის მოსახლეობისათვის მახლობელი და ნაცნობი იყო აღმოსავლური ცხოვრების სხვადასხვა მხარე, როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი ცხოვრების თვალსაზრისით. რასაკვირველია, აქ დიდი პოპულარობა ექნებოდა ირანში სწორედ ამ პერიოდში განახლებულ სპარსულ ხალხურ დასთანებსაც, რომლებსაც ავრცელებდნენ ირანიდან ქარავნებს ჩამოყოლილი მოთხრობელები. ასეთი ხასიათის თხზულებები დიდი სიყვარულით სარგებლობდნენ ქართველ

მკითხველში. მარტივი სიუჟეტი, სადა ენა აჯადოებდა მსმენელს და ამიტომ მათ ყოველთვის ჰყავდათ მკითხველთა ფართო წრეები. ეს თხზულებები ხალხში სწრაფად ვრცელდებოდა და თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. აღრინდელი დასთანები XI-XII საუკუნეებით თარიღდება, მაგრამ ეს ჟანრი განსაკუთრებით გავრცელდა XVI-XVIII საუკუნეებში (ა. გვახარია, 1968, 3). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ხშირ შემთხვევაში ქართულ ვერსიებს შემოუნახავთ ცნობები სპარსული ორიგინალების შესახებ და ხშირად ნათარგმნი არიან უფრო სანდო ნუსხებიდან (დ. კობიძე, 1959, 255) და, რაც ყველაზე მთავარია, მრავალი ძველი მხოლოდ ქართული თარგმანით არის ცნობილი, სპარსული ორიგინალი არ შენახულა და ამიტომ მათი სპარსული წყარო უცნობია, თუმცა ასეთი ძეგლების სპარსული წარმომავლობა აშკარაა. სწორედ ასეთ თხზულებათა რიგს მიეკუთვნება „სეილანიანი“ („სეილანიანის“ ერთ-ერთი ნუსხა დაცულია ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში, რომლითაც ვსარგებლობთ ჩვენს სტატიაში).

მართალია, „სეილანიანი“ საგმირო-საფალავნო თხზულებათა, მაგრამ მასში, ისევე როგორც მის მსგავს თხზულებებში, ვხვდებით ფოლკლორულ ეპიზოდებსაც. აქ აღამიანებთან ერთად ფანტასტიკური არსებებიც მოქმედებენ და, პირველ რიგში, უნდა დავასახელოთ დევები. თხზულების გმირები ებრძვიან დევებს და ეს ბუნებრივია, რადგან დევი კეთილისა და ბოროტის დაპირისპირების ერთ-ერთი ხერხია. დევი ტანად დიდი და ღონიერი, აღამიანის მსგავსი არსებაა. ის გრძნეული და ბოროტი ძალაა (ირანულ სამყაროში „დევი“ ზარატუშტრას გამოჩენის შემდეგ გახდა ავი სულის მატარებელი). თხზულებაში დევების მთელი მოქმედება იქითკენაა მიმართული, რომ გმირს რაიმე ავნოს, რათა მან არ მიადწიოს დასახულ მიზანს, მაგრამ გმირი ყოველთვის ამარცხებს ბოროტ ძალას. თხზულებაში გვაქვს ეპიზოდი, როდესაც ერთ-ერთი მოქმედი გმირი ებრძვის დევს: „მელიქარდაშერმან ცხენს ქუსლი ჰკრა და ამა დევთა შუაში ჩაუვარდა. მაშინ ბაბსარ დევმან ხმალი მოუქნია და ფარს აატანინა. ორიცა სხვა დაჰკრა და ვერა ავნო რა. რა რიგი მელიქარდაშერს ერგო, ესეთი ლახტი დაჰკრა, რომე მას დევს პირთაგან სისხლი წასქდა... მაგრამ ვინადგან მას დევს ზეთი ჰქონდა წასმული, ვერა ავნო რა, მაშინ ხმალი ხელიდამ გააგდო და მას დევს სარტყელში ხელი ჩაავლო, აიყვანა და მიწასა დასცა. რა ესე დევთა ლაშკართა იხილეს, სრა შემოუტყის მელიქარდაშერცა ამათ შუა გულობაში გაერია და ზოცა დაუწყო. ეგრეთვე მელიქნიჟად და სხვაცა ფალავანნი მოეშველნენ. იძლია დევთა ლაშკარი და ივლტოდა“ (ხელნაწერი №232, 134).

ნაწარმოებში გვხვდება უცნაური ფორმისა და ზომის დევებიც: „რა მელიქნიჟადმან ესე დევი იხილა, დიდად განკვირდა, რომე ორი სიასანგ დევის ოდენი იყო და ვეშაპის თავი ება და მელიქნიჟადს ამ გვარი დევი არ ენახა“ (გვ. 169). „იქიდგან აქვალ აჯდაჰაჩარა დევი გამოვიდა, რომელსაც ასორმოცდა ათი წყრთა სიმალლე ჰქონდა, თავი ვეშაპისა ება და ორნი დიდნი კბილნი გამოეყარა და თვით ესრე ბანჯელიანი იყო, რომე მისი ნახვა კაცს შეზარავდა“ (გვ. 176).

თხზულებაში მოქმედებენ ჯადოები. ჯადოქრობის საშუალებით ხდება აღამიანის ირმად გადაქცევა, ანდა დევის ლამაზ ქალად გარდასახვა: „მაშინ ქალი იგი წინ წარდგა, სეილანს სალამი მიართვა და მოახსენა, მე იგი ირემი ვარ, რომელსაც შენ მღვედიო, მე ჩინეთის ხელმწიფის ასულის სიფიდანდამის ძიდა ვარო, სახელად ლელი ჩინი მეწოდებისო“ (გვ. 202). „ესე ჯადო ერთს ირმად შეიცვალა, რქანი მარგალიტის მსგავსად შეიცვალა, თვალნი იაგუნდის მსგავსად და თვით ფარშევანგის ბოლოსავით დაჭრელდა, პირდაპირ

ერთ გორაზედ გავიდა და ძოვნა დაიწყო“ (გვ. 113). „რა ციხესა შინა შევიდა, იგი ჯაღო ერთს შვენიერის ქალის სახეთ მოეგება, შეიყვანა და დასო“ (გვ. 150).

თხზულებაში გვაქვს ეპიზოდები, როდესაც ჯაღო გმირის დამარცხებას ჯაღოქრობის საშუალებით ცდილობს: „იმა ჯაღომ იგი ისარი დაიციდინა და თავის შაგირდს ანიშნა, მაშინ ერთი შაგირდი მოვიდა, ერთს წამალში თითი ამოავლო, მელიქოზობას თვალში ამოსცხო და თვალები დაუყენა“ (გვ. 135). „ჯაღომ მოიღო ორი თოკი და მიწასა ზდ გარდააგლო და შეიქნენ საშინელი ვეშაპნი და სეილანს მიმართეს, მაშინ სეილანმან იგი ვეშაპნი უჭირველად დახოცა. რა ესე ჯაღომ იხილა, კდ სხვა საბელნი გარდაყარა, ზოგი ვეშაპთ შეიქნენ და ზოგნი გველებათ, ესე გველნი მოვიდნენ და სეილანს ფეხზე შემოეხვივნენ, ეგრეთვე სხვა ვეშაპნი ცეცხლსა ჰყრიდნენ, სეილანმან იგი ვეშაპი ხმლით დახოცა და გველნი ფეხით გასრისნა“ (გვ. 137).

თხზულების გმირები საკმაოდ იოლად ამარცხებენ ზებუნებრივ ძალებს, ჯაღოებს, მხეცებს და, საერთოდ, უცნაურ არსებებს: „სეილან მიუხდა და ესეთი სილა შემოკრა იმ ჯაღოს, რომ მან ჯაღომ სამჯერ მალაყი ჰქნა და მიწასა ზა პირქვე დაეცა. მიუხდა სეილან და ხანჯალი გულში დასცა და თავი ტანისაგან განაშორა. რა იგი ჯაღო მოკლა, ცეცხლის მთაც უჩინო შეიქმნა და კომლიცა განქარდა“ (გვ. 137). „იმა ჯაღომ გურზი დაიციდინა ერთს მინას ხელი დაავლო და შემოსტორცა. რა ესე მინა გასქდა, ესეთი წყალი ალატყდა, რომე იგი ყმაწვილი იმგრგვლივ წყალთა მოიცივეს და ღიდროვანთა ვეშაპთა თავები ამოყვეს, მაგრამ ამა ყმაწვილის გულში შიში არ შევიდა... ისმი აზამი თქვა და იმა ვეშაპთა მიმართა. იგინიცა შემოეტოტინენ, მაგრამ ამა ყმაწვილმან იგინი თითოს გურზით დახოცა“ (გვ. 152).

თხზულებაში მოქმედებენ საკვირველი არსებანი - ცხოველები და ფრინველები. ამ მხრივ, შეიძლება ითქვას, ეს თხზულება ჯაღოსნობის, გრძნეულების და ათასგვარი ფანტასტიკის უღვევი წყაროა. ხდება აგრეთვე ადამიანის ქვად ქცევა - გაქვავება: „ზღვიდან ერთი საშინელი მხეცი გამოვარდა, რომელსაცა თავი სპილოსი ება, ტოტები ლომისა, კბილები ვეშაპისა, კული მარტორქისა და თვალები ქურახანას უგვანდა და თვით ორის სპილოს ოდენის იყო“ (გვ. 173). „რა ამათსა სამზღვარსა ვასცილდა, იხილა სხვანი ველურნი კაცნი, რომელთაცა გვამი სდ კაცისა ჰქონდათ და თავები ძაღლისა“ (გვ. 184). „მუნ ესეთნი ფუტკარნი იყვნენ, რომე თითო თითოსა არწივსა ესწორებოდნენ“ (გვ. 186). „შდ იგი თევზნი სალმანი ფარანდას წინ გაუშვეს და უთხრეს: უნდა დაიჭიროო. თუმცა იგი წასწვდა და ერთი ხელით ერთი დაიჭირა და მეორეთი მეორე, მაგრამ მესამე კი წაუვიდა და იგი დევი სდ გაქვავდა თუმცა ლაპარაკობდა, მაგრამ სდ ქვა იყო“ (გვ. 193).

აქვე ვხვდებით ზღაპრულ ფრინველს - სიმორღს. იგი მინდობილ გმირს შესანახად აძლევს თავის ბუმბულს. საჭიროების დროს მას დაწვავენ და სიმორღიც მასთან ჩნდება: „მაშინ ერთს წმინდას გორაზედ გარდახტნენ და იგი ფრთა დაწვეს. ამ ჟამად სიმორღიცა მოვიდა. სეილან წინ მიეგება და აკოცა და სიმორღმან ჰკითხა, რა გაგჭირვებიაო“ (გვ. 181).

თხზულებაში მოქმედებენ აიარები (ჰაიერი). ისინი ერთგვარი შუამავლები არიან ადამიანურ რეალობასა და ფანტასტიკურ სამყაროს წარმომადგენლებს შორის. მათ ახასიათებთ გარდასახვა, გაუჩინარება, ფრენა: „ჰაიერი ჩუმათ შეიპარა და თურაგ გურზიზან აუშო. კარვის კალთა გასტრა, იქილამ გამოაძვრინა, წამოიყვანა და სარაბრაშა ხელმწიფესთან მოიყვანა“ (გვ. 14). „ჰაიერმან ერთი

მალაყი ქნა, მსწრაფლ კარავში შეიჭრა და ხელმწიფეს ახარა და ყოველივე მოახსენა“ (გვ. 1).

როგორც ამ მიმოხილვიდან ნათლად ჩანს, „სეილანიანი“ საკმაოდ საინტერესო თხზულებათა თავისი ზღაპრულ-ჯადოსნური ეპიზოდებითა და მოტივებით. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ამ თხზულებაში მოთხრობილი ფოლკლორული მოტივების უმრავლესობა დაფიქსირებულია როგორც ქართულ, ასევე აღმოსავლურ ფოლკლორში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. გვახარია, 1968 – ა. გვახარია, სპარსული ხალხური დასთანების ქართული ვერსიები, ბაზთიარ ნამე, თბ., 1968.
 - კ. კეკელიძე, 1956 – კ. კეკელიძე, მთარგმნელობითი მეთოდი ძველ ქართულ ლიტერატურაში და მისი ხასიათი, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, I, თბ., 1956.
 - დ. კობიძე, 1959 – დ. კობიძე, შაჰ-ნამეს ქართული ვერსიების სპარსული წყაროები, თბ., 1959.
- ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერი წიგნი, №232, სეილანიანი.

NELI UGREKHELIDZE

FOLKLORE EPISODES IN SEILANIANI

Persian folkloric prosaic writings i.e. *dastans* were widely spread in the Georgian literature of the Renaissance period. During the same period a large number of Persian *dastans* such as *Bakhtiarnama*, *Baramguriani*, *Chardarvishiani*, *Karamaniani*, *Seilaniani*, etc. were translated into Georgian.

The article deals with the folkloric episodes depicted in *Seilaniani*. Apart from human beings, the fantastic creatures such as demons, witches, etc. are portrayed in the composition, which are easily defeated by the characters. Most part of the folkloric motives indicated in this composition are attested both in Georgian and oriental folklore.

ტარიელ შუტკარაძე

**დიმიტრი ყიფიანი და
ქართული ენა¹**

ენა და ერი

რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ 1832 წლის შეთქმულთა დასჯის შემდეგ იმპერიის მესვეურებმა თითქმის ყველა სფეროში რუსული ენა გააბატონეს და **მაქსიმალურად შეზღუდეს ქართული ენის ასპარეზი**; ქართული ენის, როგორც ქართველი ერის ეროვნული მეობისა და კულტურის განმსაზღვრელი ფაქტორის, გადაჩენისთვის არსებითი როლი შეასრულა ქართულენოვანი ჟურნალის – „ცისკარის“ დაარსებამ. ჟურნალის დაარსებას გამორჩეული ამაგი დასდო დიმიტრი ყიფიანმა, რომელმაც, დიმიტრი ყიფიანის უფროსი შვილის – ნიკოლოზ ყიფიანის ცნობით, ქართულენოვანი ჟურნალის დაარსების უფლება გამოსთხოვა მაშინდელ მეფისნაცვალს – მიხეილ ვორონცოვს.²

მთელი სიცოცხლის მანძილზე დიმიტრი ყიფიანი აქტიურად იბრძოდა, რომ ყველა კუთხის ქართველს ესწავლა ისტორიული დედაენა³; სთხოვდა ყველას, არ დაეკარგათ ეროვნული ენა – სამშობლო ენა, რომ „**ღმერთს ხელი არ აეღო**“ ქართველ ერზე; მაგ., ერთგან ის წერდა:

„უსათუოდ გადაგვარდება, **ღმერთიც ხელს აადებს** და საკაცობრიო ცხოვრების ასპარეზიდან პირწმინდად აღიგვება ხალხი, რომელიც თავისი ენისათვის არასა ჰზრუნავს... მხოლოდ ის ერი შეიძლება გადარჩეს და წარმატებულად იარსებოს, რომელიც აზროვნებს, მეტყველებს და იღვწის მშობლიურ ენაზე“ (დიმ. ყიფიანი, 2014, 372).

მიუხედავად იმისა, რომ დიმიტრი ყიფიანი წლების მანძილზე საოკუპაციო ხელისუფლების მაღალჩინოსანი იყო, ის მაინც მხოლოდ ქართულ საქმეზე იყო ორიენტირებული და, საბოლოო ჯამში, ქართულ ენას, ზოგადად, ქართულ საქმეს მოწამეობრივად ემსხვერპლა კიდევ: საიმპერიო ხელისუფლების მიერ მიჩენილმა მკვლევებმა წამებით მოკლეს; ამ ტრაგიკულ მოვლენას წინ რამდენიმე

¹ წაკითხულია მოხსენებად 2014 წლის 12 ნოემბერს საქართველოს საპატრიარქის წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტისა და „კულტურათმორისი დიალოგის ასოციაციის“ მიერ ორგანიზებულ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც მიეძღვნა წმიდა დიმიტრი ყიფიანის დაბადებიდან 200 წლისთავს.

² „თუ კი ვორონცოვმა რამე დედაწლი დასდო საქართველოს და თვით ქართულ მწიგნობრობას და ენას - სხვათა შორის - დიმიტრი ყიფიანის მიზეზით“ (პირველი ქართული ჟურნალი „ცისკარი“ 1852 წ.; ქართული თეატრი...); დიმ. ყიფიანი, 2014, 195.

³ სიმბოლურია: დიმიტრი ყიფიანი დაიბადა 14 აპრილს, 1814 წელს.

ამბავი უძლოდა; ამათგან მთავარი იყო დიმიტრი ყიფიანის დაბირისპირება 1878-1899 წლებში კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველისადმი – კირილე პეტრეს ძე იანოვსკისადმი.⁴

წმიდა დიმიტრი ყიფიანის შვილი – ნიკოლოზ ყიფიანი იხსენებს (დიმ. ყიფიანი, 2014, 223-225):

80-იანი წლების პირველ ნახევარში „საქართველოს სასწავლებლებში (თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში, საქალებო სასწავლებლებში, თბილისის სამხედრო სასწავლებელში და სხვ.) ქართულ ენას სულ არ ასწავლიან ქართველ ყმაწვილებსაც კი, ან თუ ასწავლიან, ქართული ენა „არაა სავალდებულო საგანი“... **ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა**⁵ და ქართული ბანკების მიერ დაარსებულ სასწავლებლებში „პირველ-დაწყებითს კლასში სულყოველგან **სამშობლო ენა** უნდა ესწავლებინათ

⁴ კ. იანოვსკი (1822-1902) – კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი 1878-1899 წლებში, საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტიური გამტარებელი.

⁵ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება – კულტურულ-საგანმანათლებლო ნებაყოფლობითი ორგანიზაცია; დააარსეს მოწინავე ქართველმა მოღვაწეებმა 1879 წელს თბილისში. საზოგადოების შექმნის იდეა ჩაისახა ვიწრო წრეში (ი. მამაცაშვილი, დ. ბაქრაძე, ი. გოგებაშვილი, ვ. თულაშვილი, ა. ფურცელაძე, ნ. ცხვედაძე, გ. მაღალაშვილი და სხვები). აღნიშნულმა წრემ დ. ყიფიანს, ნ. ცხვედაძეს, ი. გოგებაშვილსა და ვ. თულაშვილს დაავალა წესდების შედგენა და მის დამტკიცებაზე ზრუნვა. 1878 წლის 30 იანვარს გ. ორბელიანის თავმჯდომარეობით გამართულ სხდომაზე წაიკითხეს წესდების პროექტი, რომლის წარდგენა კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიაში დაევალათ დ. ყიფიანს, ი. ჭავჭავაძესა და ბ. ლოლობერიძეს. 1879 წლის 31 მარტის წესდებით საზოგადოება 1907 წლის მარტამდე მოქმედებდა. საზოგადოების პირველი (დამფუძნებელი) სხდომა შედგა 1879 წლის 15 მაისს. საზოგადოებისა და გამგეობის პირველ თავმჯდომარედ აირჩიეს დიმიტრი ყიფიანი, მის მოადგილედ ილია ჭავჭავაძე, წევრებად: ნ. ცხვედაძე, ი. გოგებაშვილი, ი. მაჩაბელი, ა. სარაჯიშვილი და რ. ერისთავი. 1882-1885 წლებში თავმჯდომარე იყო ივანე ბაგრატიონ-მუხრანელი. 1885-1907 წლებში საზოგადოებას უცვლელად თავმჯდომარეობდა ი. ჭავჭავაძე. მისი თავმჯდომარეობით აზლად არჩეული გამგეობის წევრები იყვნენ: ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, გ. ქართველიშვილი, გ. იოსელიანი, ა. მირიანაშვილი, ნ. ცხვედაძე, ვ. ყიფიანი, ე. გაბაშვილი, ა. ჩოლოყაშვილი, ა. ფურცელაძე და ა. ჭყონია. საზოგადოების მდივნებად ამ პერიოდში მუშაობდნენ ი. მეუნარგია, გ. ყიფშიძე, ა. სარაჯიშვილი, დ. კარიჭაშვილი.

საზოგადოების სასარგებლოდ თბილისში, სხვა ქალაქებსა და დაბა-სოფლებში იმართებოდა სხვადასხვა ხასიათის საქველმოქმედო საღამოები, წარმოდგენები, ლატარიები და სხვა ღონისძიებები. ბევრი ქართველი მწერალი თავის თხზულებათა გამოცემას სწირავდა საზოგადოებას. ცნობილმა მეცენატებმა ძმებმა ზუბალაშვილებმა და დავით სარაჯიშვილმა დიდძალი თანხა შეიტანეს საზოგადოების საღაროში. თბილისის საადგილმამულო ბანკმა (რომლის დამფუძნებელი და თავმჯდომარე იყო ი. ჭავჭავაძე) II ათასი მანეთი ჩარიცხა საზოგადოების ფონდში; ასეთივე თანხა გაიღო ქუთაისის ბანკმა, რომლიდანაც 8 ათასი მანეთი გადაიხაწეს ქუთაისში ქართული სათავადაზნაურო სკოლის გასამართავად. საზოგადოებამ იარსება 1923 წლამდე.

ბავშვებისათვის... ასე უნდა ყოფილიყო სამეგრელოშიც, მაგრამ რუსმა „ჩინოვნიკებმა“, უბირველესად, კირილე პეტრეს ძე იანოვსკიმ, მოისურვეს, სამეგრელოში „სამშობლო ენად“ მეგრული მიეჩნიათ, რასაც წინააღმდეგობა გაუწიეს თავად მეგრელებმა, რომელთაც თქვეს: „მეგრული იგივე ქართული ენაა, მხოლოდ გადასხვაფერებული“⁶... ჩინოვნიკებმა მიიწვეს თავისი გაიტანეს და ქართული ანბანით რომ არ ესწავლებინათ მეგრული, ვინმე თადა აშორდის⁷ რუსული ასოების საფუძველზე მეგრული ანბანი შეადგენინეს...⁸ „თვით მეგრელთ მეტად საწყენად დაურჩათ ეს საქმე და იმ ალფაბეტის შემდგენს იხსენიებდნენ, როგორც ეკადრებოდა: შეარცხვინა ღმერთმა!...“⁹

რუსი ჩინოვნიკების მცდელობა, – სამეგრელოდან თუ, ზოგადად, სასოფლო სკოლებიდან გამოედევნათ „სამშობლო ენა“ – ქართული ენა – დიდად აწუხებდა და გულს ტკენდა დიმიტრი ყიფიანს; მას განსაკუთრებით არ მოსწონდა მეფისნაცვლის ინსტიტუტის გაუქმების შემდეგ დანიშნული მთავარმართებელი (1882-1890), ანტიქართულად განწყობილი ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვი,¹⁰ განსაკუთრებით კი – კირილე იანოვსკი (კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი 1878-1899 წლებში) – საქართველოში რუსიფიკატორული პოლიტიკის ერთ-ერთი აქტიური გამტარებელი. ამ პირთა წინააღმდეგ დიმიტრი ყიფიანმა აქტიური ქმედებები განახორციელა:

⁶ იქვე ამ ფრაზის ავტორად დასახელებულია თავადი ნიკო ტარიელის-ძე დადიანი.

⁷ მანვე მეგრულად „თარგმნა“ საღვთისმეტყველო წიგნები და იმპერიული ხელისუფლების წაქეზებით 1880-1890 წლებში ცდილობდა, სხვადასხვა ეროვნებებზე წარმოედგინა მეგრელები და ქართველები, ხოლო მეგრული „ენა“ ქართულისგან დაჩაგრულად წარმოეჩინა.

⁸ 1885 წელს გამოიცა ბრძანება სამრევლო სკოლებში ქართული ენის აკრძალვის შესახებ. 1889 წელს აშორდამ რუსული ალფაბეტის საფუძველზე შექმნა „მეგრული ანბანი“. ამ ქმედებების საპირისპიროდ, სამეგრელოში მოწვეულ იქნა რამდენიმე საეკლესიო კრება, მათ ქმედებების საპირისპიროდ, სამეგრელოში მოწვეულ იქნა რამდენიმე საეკლესიო კრება, მათ შორის ერთ-ერთმა 1889 წელს ახალსენაკში გამართულმა სამღვდელთა კრებამ ცარისტული მთავრობის პოლიტიკა სამეგრელოსა და სვანეთში შეუფასა როგორც „მწველბლობის შთანასხი, ყოველგვარი განდგომილობის მიზეზი და საღმრთო წერილების ახირებული ახსნა და მისი უკუღმართი შეგნება“.

⁹ თუ რაოდენ შეძრა სამეგრელოს სამღვდელთა ქართული ენის აკრძალვის მცდელობამ, იქიდან ჩანს, რომ ცნობილი დაყუდებული ბერი წმ. ალექსი შუშანია იძულებული გახდა თავისი სენაკი დაეტოვებინა და გზაზე დაუხვდა ეგზარქოს ალექსის 1903 წელს მისი სამეგრელოში მოგზაურობის დროს და მოითხოვა მთავრობას შეეწყვიტა ქართული ენის დევნა სამეგრელოში. 1905 წლის 12 ივნისს კვლავ შედგა სამეგრელოს სამღვდელთა კრება, რომელმაც იგივე მოთხოვნა წაუყენა მთავრობას.

¹⁰ რომელმაც გარშემო ქართველთა მოძულე ბიროვნებები შემოიკრიბა – რუსი ეგზარქოსი პავლე, კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველი იანოვსკი, სასულიერო სემინარიის რექტორი ჩუდიკვი და სხვ.

1. დიმიტრი ყიფიანმა კირილე იანოვსკის წინააღმდეგ 1880 წელს დაწერა წერილი: „ბატონ იანოვსკის ორგვარი შეცოდება“,¹¹ სადაც ამხილა ის და მისი თანამოაზრენი, რომელთაც სურდათ „ქართველობის დაგმობა“ და „ქართული ენის დავიწყება“;

2. ქართული ენის, როგორც ქართული ფასეულობის, დასაცავად დიმიტრი ყიფიანმა პრაქტიკული ნაბიჯებიც გადადგა: 1881 წელს დაწერა და 1882 წელს სანკტ-პეტერბურგში გამოაქვეყნა „ახალი ქართული გრამმატიკა (სხარტულად დაწერილი მამისაგან შვილებისათვის)“, რომელიც წინამორბედი ავტორების ნაღვაწის გათვალისწინებით შეიქმნა. დიმიტრი ყიფიანის „ახალი ქართული გრამმატიკის“ დაბეჭდვა არ მოსწონებია რუსულ გაზეთ „იურიდეჩესკოე ობოზრენიეს“;¹² დიმიტრი ყიფიანის საპასუხო წერილი დაიბეჭდა 1883 წელს გაზეთ „კავკაზის“ მე-4 ნომერში; საპასუხო წერილში ვკითხულობთ (დიმიტრი ყიფიანი, 2014, 826-829): „მშობლიური ენა ყოველი ხალხის წმინდათა წმინდაა და მის ხელყოფას, გარდა შეურაცხადობისა, შეუძლებელია რაიმე გამართლება მოეძებნოს... პიროვნების სიცოცხლის ხელყოფა სისხლის სამართლის კანონებით ისჯება, ხოლო ხალხის სიცოცხლის ხელყოფა (რაც გინდათ თქვით და ენის მოსპობა ხალხის ამოგდებას ნიშნავს) არ შეიძლება გამართლებულ იქნეს სასჯელთა დებულებებში არსებული ხარვეზებით... ორი ათასი წელიწადია, რაც საქართველოში ქართული ენა და ქართული მწერლობა არსებობს და თქვენ გნებავთ, რომ ეს ენა და ხალხი აღარ იყოს?... თანამორწმუნე რუსეთთან¹³ ჩვენ თითქმის ძმებათ ვსთვლით ჩვენს თავებსაო და თქვენ ვინა ბრძანდებით, რომ გამოსულხართ და იმასაც-კი გეძრახავთ და მტერობაში გვართმევთ, რომ ჩვენ ჩვენს ენაზე გრამმატიკას ვებეჭდავთ... ქართული ენის ანტაგონისტებს, ცოტა არ იყოს, გაუკვირდებათ ალბათ, როცა შეიტყობენ, რომ ამ ენას აქვს ისეთი გასაოცარი სახიერება და სიმდიდრე ფორმებისა, ევროპის არც ერთ ძველსა თუ ახალ ენას რომ არ მოეპოვება და რომ ქართული ანბანი ყველაზე მარტივია და სრულყოფილი დღესდღეობით ცნობილ ანბანთა შორის“ (დიმიტრი ყიფიანი, 2014, 829).

¹¹ 1880 წელს „დროება“, 1880, № 262: „ბატონ იანოვსკის ორგვარი შეცოდება“: „თუ ამას ვერ დაფიქრებხართ, რა მნიშვნელობა აქვს თქვენს ქადაგებასა, ქართველობა ჰგმით და ქართული ენა დაივიწყეთო, მე გეტყვით... მეერ რა ენისას ამბობენ კაცობრიობის მგმობელნი, უნდა გაჰქრესო იმ ენისას, რომელსაც ლაპარაკობდნენ ვანტანგ გორგასლანი, დავით აღმაშენებელი, თამარ მნათობი, რომელზედაც ქრისტიანობას გვიქადაგებდნენ ნინო მოციქულთ თანასწორი და ათცამეტნი სირიელნი მამანი; რომელზედაც მწერლობდნენ შოთა რუსთაველი, ფილოსოფოსნი, როგორც პეტრიწი, სჯულმდებელნი, როგორც ვანტანგი... ჩინგიზ ხანმა, ლანგთემურმა, შაჰაბაზმა, ნადირშაჰმა ვერ შემუსრეს ჩვენი ხალხოსნობა და ახლა თქვენ გინდათ შემუსრნათ...“

ბ. იანოვსკის ათასწილად უჯობს ისევე ამ აზრის შემუსვრა მოახერხოს...“
¹² იხ., აგრეთვე, ზ. ჭიჭინაძის მოგონება (დიმიტრი ყიფიანი, 2014, 315).
¹³ სწორედ თანამორწმუნე რუსებმა (დაქირავებულმა მკვლელებმა: თედორე შულგინმა, გრაიგოლ სტრეპტოვმა) მოკლეს წმინდა დიმიტრი ყიფიანი.

3. ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვის წინააღმდეგ კი მკვეთრად ისაუბრა 1885 წლის ბოლოს ბორჯომში მყოფ დიდ მთავართან – მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვთან (რომელიც კავკასიის მეფისნაცვალ იყო 1862-1882 წლებში – 19 წლის განმავლობაში) და ამ საუბრის შინაარსი წერილობით გაავრცელა ფართო საზოგადოებაში; კერძოდ, ნიკოლოზ ყიფიანის ცნობით, დიმიტრი ყიფიანმა დიდ მთავარს უთხრა:

– დღეს ჩვენს სამშობლო ენას არაფრად აგდებენ სასწავლებლებში, ჩვენს შვილებს აღარ ასწავლიან ქართულ ენასა, ყველგან სთესენ რაღაც განსხვავებას რუსთა და ქართველთა შორის...!¹⁴

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ:

გარკვეულწილად გადასასინჯია სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მოსაზრება და, შესაბამისად, წმინდანის ოფიციალურ ბიოგრაფიაშიც კი მყარად დამკვიდრებული თვალსაზრისი, რომ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ დიმიტრი ყიფიანი სტავროპოლში გადაასახლა ეგზარხოს პავლესადმი 1886 წელს მიწერილი წერილის გამო;¹⁵ ვფიქრობ, უფრო ლოგიკური და სიმართლესთან ახლოს იქნება, თუკი ვიტყვით:

რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ დიმიტრი ყიფიანი სტავროპოლში გადაასახლა და დაქირავებულ მკვლევებს – თედორე შულგინსა და გრიგოლ სტრეპეტოვს – მოაკვლევინა უფრო „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ შექმნის, ზოგადად, ქართული ენისა და სხვა ქართული ეროვნული ფასეულობების დაცვის გამო და არა – ეგზარქოსისადმი მიწერილი წერილის გამო; ამგვარი დასკვნის საფუძველს რამდენიმე არსებითი გარემოება; კერძოდ:

იმპერიის მესვეურთა თვალში დიმიტრი ყიფიანის მთავარი „დანაშაულია“ მისი აქტიურობა ქართული ენის დასაცავად და მისი ახლო ურთიერთობა დიდ მთავართან – მიხეილ ნიკოლოზის ძე რომანოვთან (როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დიდ მთავართან საუბრის დროს დიმიტრი ყიფიანს მკაცრად გაუკრიტიკებია ახალი მთავარმართებლისა და მისი მოხელეებისგან ქართული

¹⁴ აქვეა აღვნიშნავთ, რომ დიმიტრი ყიფიანი საქართველოში მცხოვრები უცხოელებისგანაც კი ითხოვდა, რომ სასწავლებელში ქართული ენა ესწავლათ, როგორც სავალდებულო საგანი (იხ. დიმიტრი ყიფიანი, 2014, 195-197).

¹⁵ 1886 წელს ტფილისის სემინარიის რექტორის ჩუდდევანის მკვლევრობისათვის საქართველოს ეგზარქოსმა პავლე ლეხეიძემ ქართველი ერი ამბიონიდან დასწყევლა. როდესაც დიმიტრი ყიფიანმა ეს ამბავი შეიტყო, ეგზარქოსს ხაშურიდან დეპეშა გაუგზავნა, სადაც მოკრძალებით, მაგრამ შეუღალი პირდაპირობით წერდა: „...თუკი ეს ყველაფერი მართალია, თქვენი ღირსების გადარჩენა შეიძლება მხოლოდ იმით, რომ შერცხვენილი დაუყოვნებლივ განიდევნოს შეჩვენებული ქვეყნიდან...“ პრაქტიკულად დიმიტრი ყიფიანმა ეგზარქოსს საქართველოს დატოვება მოსთხოვა. ამის გამო დიმიტრი ყიფიანი თანამდებობიდან გადააყენეს და სტავროპოლში გადაასახლეს. გადასახლებაში ყოფნა დიმიტრი ყიფიანს დიდხანს არ მოუწია. 1887 წლის 24 ოქტომბერს იგი ვერაგულად მოკლეს; <http://www.orthodoxy.ge/tveni/aprili/14-dimitri.htm#sthash.m16JoVOp.dpuf>

ენის შევიწროება: ქართული ენის გამოდევნა სკოლებიდან სამეგრელოში და სხვ.); ამ თვალსაზრისს ადასტურებს:

– დიმიტრი ყიფიანის მიერ შედგენილი „განმარტებითი ბარათი“¹⁶

– წმინდა დიმიტრი ყიფიანის შვილის - ნიკოლოზ ყიფიანის მოგონებები (დიმ. ყიფიანი, 2014, 187-261).

– რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრისადმი – დიმიტრი ტოლსტოისადმი მიწერილი კავკასიის მთავარმართებლის, ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვის წერილი (იქვე, 848-851); მაგ., ნიკოლოზ ყიფიანი წერს:

დონდუკოვ-კორსაკოვმა დიმიტრი ყიფიანზე ჯავრის ამოყრა მოიწადინა: „დიდ მთავართან საუბარი, ამ საუბრის დაწერა და გავრცელება, ეგზარხოსთან მიწერილი წიგნი, გამოიყვანა როგორც აგიტაცია თვავადაზნაურობის წინამძღოლობისა მთავრობის წინააღმდეგ“ (იქვე, 229).

აქვე დავძენ:

დიდ მთავართან დაახლოებული დიმიტრი ყიფიანის მოსაშორებლად ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვმა კისლავოდსკში დაგეგმა შეთქმულება იქ დასასვენებლად მყოფ რუსეთის წმინდა სინოდის ობერპროკურორთან – კონსტანტინე პობედონოსცევთან ერთად; დიმიტრი ყიფიანის წინააღმდეგ ერთმა წერილი მისწერა იმპერატორს, მეორემ - შინაგან საქმეთა მინისტრს; ამ წერილებში ეგზარქოს პავლეს ეპიზოდი მხოლოდ ერთ-ერთი წახნაგია; აქვე აღსანიშნავია, რომ ეგზარხოს პავლეს პასუხი მიუწერია დიმიტრი ყიფიანისათვის, სადაც გარკვეულწილად უარუყვია მის მიერ ქართველი ერის დაწყევლა; შესაბამისად, ეგზარხოს პავლეს დიმიტრი ყიფიანთან ურთიერთობა არ დაუძაბავს (იქვე, 226); ეგზარხოსისადმი მიწერილი წერილიც აღმოჩნდა დიმიტრი ყიფიანის „ბრალის“ დამამძიმებელ ერთ-ერთ გარემოებად,¹⁷ თუმცა იმპერიის მესვეურთათვის მთავარი მაინც იყო დიმიტრი ყიფიანის „ქართული პატრიოტიზმი“, რომლის შესახებაც დამსმენი (და არა – ცილისმწამებელი!) ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვი ასე წერდა:

„ბ-ნი დიმიტრი ყიფიანი ყოველთვის გამოირჩეოდა ზომავადისული პატივმოყვარეობითა და განდიდების მანიით, ნერგავდა ადგილობრივ

¹⁶ 1886 წ. 14 ნოემბერი, სტავროპოლ-კავკასკი: დიმ. ყიფიანის განმარტებითი ბარათი „იმ ფაქტების შესახებ, რომლებმაც ქუთაისის გუბერნიის თვავადაზნაურობის მიმართხელისუფლების ზოგიერთი წარმომადგენლის გულისწყრობა გამოიწვია“ (დიმ. ყიფიანი, 2014, 855-872).

¹⁷ განსაკუთრებით 1886 წლის 20 ივნისს რუსეთის წმინდა სინოდის ობერპროკურორის, კონსტანტინე პობედონოსცევის წერილში, რომელიც მან კისლავოდსკიდან გაუგზავნა იმპერატორ ალექსანდრე მესამეს; ამავე პერიოდში კისლავოდსკში ისვენებდა კავკასიის მთავარმართებელი ალექსანდრე დონდუკოვ-კორსაკოვი, რომელმაც 5 დღის შემდეგ გაუგზავნა წერილი შინაგან საქმეთა მინისტრს. აშკარაა, რომ მათი დიდი შეთქმულება მოაწყვეს დიმ. ყიფიანის წინააღმდეგ.

მოსახლეობაში შეხედულებას საკუთარ პერსონაზე, როგორც სახელგანთქმულ ქართველ პატრიოტზე და ამით სურდა, საზოგადოებაში გამოეწვია ლაპარაკი (რაც არაერთხელ მოუხერხებია კიდევ!) თავის თავზე, ვითარცა საქართველოს დამცველზე ყოველივე იმისგან, რაც, მისი აზრით, შესაუსტებდა სამშობლოს ეროვნულ თვითმყოფადობას... წლებმა და გამოცდილებამ ვერ დააცხრობ-ნი ყიფიანის ავადმყოფური ლტოლვა – გაითამაშოს ქართული ნაციონალიზმის მოწინავე ქომაგის როლი...“ (დიმ. ყიფიანი, 2014, 849-850).

დასახელებულ სამივე დოკუმენტში ხაზგასმულია, რომ დიმიტრი ყიფიანის სტავროპოლში გადასახლების მიზეზი (შესაბამისად - მკვლელობაც!) უფრო იყო დიდ მთავართან ბორჯომში შემდგარი შეხვედრა, სადაც საუბარი შეეხო ქართული ენის, როგორც ქართველი ერის სიცოცხლის განმსაზღვრელი ფენომენის, დაცვის აუცილებლობას.

ქართული ენის შევიწროების თემას, კონკრეტულად, სამეგრელოს ქართველობისათვის ისტორიული დედაენის წართმევის თემას გაგრძელება ჰქონდა დიმიტრი ყიფიანის მკვლელობის შემდეგაც – მე-19 საუკუნის 90-იან წლებშიც და გრძელდება დღესაც; კერძოდ:

დიმიტრი ყიფიანის გარდაცვალების შემდეგ პერიოდში კოტე დიმიტრის ძე ყიფიანის სახლში (ქუთაისში) სტუმრობდა ნიკო დადიანი-მინგრელსკი – სამეგრელოს მთავრის მემკვიდრე;¹⁸ ამ დროს მისთვის წერილი გაუგზავნია მღვდელ ივანე ვოსტორგოვს და უთხოვია, დაედასტურებინა, რომ „მეგრული ცალკე ენაა, ხოლო მეგრელები - ცალკე ეროვნება, რომლებსაც ქართველ ერთან საერთო არაფერი აქვთ“...¹⁹

კოტე ყიფიანს ნიკო დადიანისთვის უთქვამს:

„ეს წერილი მამაჩემს რომ ჩავარდნოდა ხელში, ვიცი რასაც იზამდა და შენც გმართებს დიდი ყურადღება მიაქციო ამისთანა გარეშრის საქციელს“... (დიმ. ყიფიანი, 2014, 427).

ნიკო დადიანმა მკაცრი წერილით უბასუხა დეკანოზ ი. ვოსტორგოვს; ნიკო დადიანის ვრცელი წერილიდან ერთ ნაწყვეტს მოვიტანთ:

„მღვდლო, თქვენმა ხულიგნურმა წერილმა დიდად გამაკვირვა... თქვენ გიკისრიათ იუდას როლი და ცდილობთ გაყაროთ ძმები და მტრად განადოთ ერთმანეთისა. სამეგრელო, ქართლი, კახეთი, მესხეთი, გურია, იმერეთი და სხვ. ეს გეოგრაფიული სახელებია, სადაც ცხოვრობენ ქართველები, რომელთაც აქვთ საზოგადო ენა და დამწერლობა, თავისი ლიტერატურით, ხოლო თქვენ თვითნებურად გინდათ, ყოველივე ეს ასიმილაციისათვის გამოიყენოთ“... (იქვე).

¹⁸ ვიზოწმებთ გ. ტატიშვილის მოგონების მიხედვით (დიმ. ყიფიანი, 2014, 427).

¹⁹ ეს ის დეკანოზი ვოსტორგოვია, რომელიც რუსეთის ეკლესიამ 2000 წელს წმინდანად გამოაცხადა.

როგორც აღვნიშნე, ეს თემა აქტუალურია დღესაც; აქ მოკლედ ვიტყვი: ჩვენდა სამწუხაროდ, მეგრულს, ლაზურსა თუ სვანურს, ლოგიკას მოკლებული დემაგოგიის საფუძველზე, ყოველგვარი მეცნიერული კრიტიკიუმების გარეშე, ცალკე ენად აცხადებთ დღევანდელ ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი, რომელიც ამავე დროს აკაკი წერეთლის, იაკობ გოგებაშვილისა თუ დიმიტრი ყიფიანის ავტორიტეტს ეფარება.²⁰

დიმიტრი ყიფიანი და ნორმირებული ქართული ენა

დიმიტრი ყიფიანი ქართველთა დედაენას უწოდებს „სამშობლო ენას“, „სამამულო ენას“, „დედა-ენას“, მშობლიურ ენას; რუსულს კი – სახელმწიფო ენას. საკუთრივ ქართულ ენას იგი განიხილავს ორ ვარიანტად: სამწიგნობრო კილოდ და სასაუბრო კილოდ (დიმ. ყიფიანი, 2014, 535, 551). დიმ. ყიფიანი მოითხოვს, სამწიგნობრო კილოში არავინ გამოიყენოს ისეთი დიალექტური ფორმები, როგორცაა, მაგ., დანები, ძმანები... და არც ე.წ. კინტოების კილოში (სოციალური დიალექტი) დამკვიდრებული ფორმები (იქვე, 552, 586-588).

დიმიტრი ყიფიანი პირდაპირ სვამს კითხვას:

„რომელი ქართველი იტყვის, თუ რიგიანად დაუფიქრდა საქმესა, რომ ლაპარაკის შეუფერხებლად მიმდინარეობისათვის კინტოების უკანონო კილო სჯობდეს წმინდა ქართულ კილოსა? ვინ იტყვის, რომ ამისთანა ლაპარაკი მსჯობდეს რაშიმე კანონიერსა:

რომელი იტყვის:

„საათის ხუთზე; საათის მეოთხედზე;

ერთ ვისმესგან თუ ვინმესგან;

ერთს რამეზე დანაშაული ვარ;

ერთ ვინმემ მომატყუილა;

ორთავენი ვიყავით?

ბავლემ წავიდა“...

ამავე დროს, დ. ყიფიანი საუბრობს ენის განვითარების აუცილებლობაზე და ეს განვითარება უნდა მოხდეს ისევე და ისევე დიალექტური (კილოური) ანკარა ნაკადულებიდან:

„კი არა ვის ეგონოს, ქართულს ენას გამოქნა აკლია და აქა-იქ ესა და ეს წამატება უნდა კიდევავო; არა!

²⁰ საკითხის ისტორიისათვის იხ.: ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ნაწილი I, ქრისტიანობამდელი ეპოქა, ქუთაისი, 2005; ტ. ფუტყარაძე, სათავე და ბერსპექტივა ქართული სამწიგნობრო ენისა, თბ., 2006; თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006; რ. შეროზია, ქართველური სალიტერატურო ენისა და სულხან-საბას „სიტყვის კონის“ ზოგი საკითხისათვის, ქართველური მემკვიდრეობა, XI, ქუთაისი, 2007; ტ. ფუტყარაძე, ქართველთა დედაენა და დიალექტები, ქუთაისი, 2008...

...ყოველმა ენამ უნდა იმდინარეოს; რაც ახალი სწავლისა ან ახალი აზრისათვის საჭირო იქნება, ან შეხამება სიტყვებისა, უნდა შეითვისოს ენამ, როგორც მდინარე წყალი პატარ-პატარა წყაროებს ითვისებს; ყოველი - საუბრის დამამშვენებელი სიტყვით წყობილობა, ფორმა, ყოველი აზრი მოხდენილი გამოხატვისა, სახე - დიად უნდა მიიღებოდეს, მაგრამ სიფრთხილით, წინმხედველობით, გარჩევით, რომ სიგონჯე და უმსგავსობა არა შემოგვეპაროს რა“ (იქვე, გვ. 587-588).

დიმიტრი ყიფიანმა კარგად იცის ქართული ანბანის გამორჩეულობა, რომ ესაა იშვიათი ანბანი, რომელიც ზუსტად ასახავს ფონემატურ სტრუქტურას (დიმ. ყიფიანი, 2014, 829).

ენის სიმდიდრის შესანარჩუნებლად ის ასევე თვლის, რომ დავიწყებას არ უნდა მიეცეს ძველ სამწიგნობო ენაში არსებული სიტყვები; ასევე, ზოგ შემთხვევაში, ენა შეიძლება გამდიდრდეს ნასესხები ლექსიკითაც... ამ მიზნით დიმ. ყიფიანი ადგენს „შემოკლებულ ლექსიკონს სიტყვებისა, რაც ძვირათლა იხმარება ქართულს ლაპარაკსა და წერაში; - ან რაც სხვა ენებიდამ არის შემოტანილი“; ლექსიკონი მოიცავს დაახლოებით 1200 სალექსიკონო ერთეულს (იქვე, 664-724).

საინტერესოა მისი დაკვირვება ენაში ასახულ გენდერულ მიმართებასთან დაკავშირებით; კერძოდ, ის წერს, რომ ქართველი მამაკაცი უბირატესობას ანიჭებს ქალს და სწორედ ამიტომაა, რომ ქართულ კომპოზიტებში პირველად ქალია დასახელებული; მაგ.: ქალ-ვაჟი, დედ-მამა, გოგო-ბიჭი, ცოლ-ქმარი, დამა... (იქვე, 553).

იხ., ასევე: 3. №143. დიმიტრი ყიფიანის რეცენზია ი. გოგებაშვილის „დედა ენაზე“ ავტოგრაფი. ი. გოგებაშვილის მინაწერები ფანქრით. 2 ფურცელი. 1876წ. 2 ოქტომბერი.

http://www.moecs.ge/contentimage/anonsi/dedaena_gamofena.pdf

დიმ. ყიფიანის მიერ საინტერესოდაა დახასიათებული სახელისუფლებო მიმართველობის სახეები სვანეთში; კერძოდ იგი წერს: „სვანეთი იყოფოდა სამ ნაწილად, რომელთა შორის ერთი ეკუთვნოდა სამეგრელოს მთავარს, მეორე - თავად დადემქელიანს და მესამე კი ე.წ. თავისუფალი, აღიარებდა ერთად ერთ თამარ მეფის უფლებას, რომელიც მეფობდა საქართველოში მეთორმეტე საუკუნის დამლევს და მეცამეტის დასაწყისში, სრულებით განცალკევებული იყო ძნელად მისაგვალ მთებთა შორის და არ ჰქონდა არავითარი კავშირი არც დასახელებულ მთავრებთან, არც რუსულ მიმართველობასთან“ (იქვე, 41).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ტ. ფუტკარაძე, 2008 – ტ. ფუტკარაძე, ქართველთა დედანა და დიალექტები, ქუთაისი, 2008.
- დიმ. ყიფიანი, 2014 – დimitრი ყიფიანი 200 (საიუბილეო კრებული), შუადგინა ბ. კობახიძე, თბ., 2014.

TARIEL PUTKARADZE

DIMITRI KIPIANI AND THE GEORGIAN LANGUAGE

Dimitri Kipiani greatly contributed to the establishment of the Georgian journal Tsiskari. It had a leading role in the survival of the Georgian language as a defining factor of the national identity and culture of the Georgians.

Throughout his life Dimitri Kipiani led an active struggle in order for the Georgians of all regions to study the native historical language. He urged everyone not to forget the national language, the language of the ancestors, so that not to be abandoned by God.

Despite the fact that for a long period of time D. Kipiani was a high official of the occupant administration, he was devoted to the national endeavours. He struggled for the protection of the Georgian language at the cost of his own life – was ultimately murdered by imperial administration spies.

D. Kipiani calls the Georgian language as the language of our “mother country”, “domestic language”, “mother language”, native language, while naming Russian as an administrative language. He considers the Georgian language as two variants: literary and colloquial ones. He demands keeping the literary language from the use of such dialectal forms as danebi (sisters), 5manebi (brothers), etc. According to him, in order to preserve the variety of language it is essential not to forget the words of the old literary language. Besides, the language may be enriched by the borrowings.

უორენა უხაპაპა

**XIX საუკუნის მიწურულს
საქართველოში არსებული ხელოვნების
კერძო სკოლების საკითხისათვის**

სახვით ხელოვნებას საქართველოში ხანგრძლივი ისტორია აქვს, მაგრამ პროფესიული სამხატვრო განათლების ფორმებისა და სასწავლებლების ჩამოყალიბება XIX საუკუნის დასასრულს უკავშირდება. პირველი ნაბიჯები გადაიდგა მაშინ, როდესაც ქართველმა და XIX საუკუნის მიწურულს საქართველოში მცხოვრებმა არაქართველმა მხატვრებმა კერძო სამხატვრო სკოლები დააარსეს.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ საქართველოში მოღვაწე უცხოელი მხატვრების პლეადა მრავალეროვნებით ხასიათდებოდა: გერმანელები (ბაულ და ჰელენ ფონ ფრანკენები, თეოდორ ჰორმელტი), იტალიელები (ლუიჯი პრემაცი), რუსები (პ. შიშკოვი, ფრანც რუბო) და ა. შ.

როგორც ცნობილია, 1877 წელს სამხატვრო საზოგადოება მუსიკალურ საზოგადოებას შეუერთდა და ამ ორი ორგანიზაციის გაერთიანების საფუძველზე კაზმულ ხელოვნებათა ხელისშემწყობი კავკასიური საზოგადოება დაარსდა. გაერთიანების შემდეგ სამხატვრო სკოლის ბიუჯეტი გადიდდა, მაგრამ მას სანახევროდაც კი არ შეეძლო დაეკმაყოფილებინა პროფესიული სამხატვრო განათლების მიღების მსურველები, ამიტომ მრავალ მხატვარს ნება დაერთო გაეხსნა ხატვის, ფერწერის, ქანდაკების კერძო კლასები. ასეთი ნებართვით სარგებლობდნენ: ა. ი. შამშინოვი (1885-1889), ო. ი. შმერლინგი (1893 წლიდან), მოქანდაკე იაცუპსკი (1896 წლიდან). სამხატვრო სკოლაში (ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით) მასწავლებლობდნენ: ლ. თ. პრემაცი, პ. დ. შიშკოვი, ნ. ა. კიუი, 1889 წლიდან ლ. კ. ლონგო. ხაზგასმით აღსანიშნავია ის საინტერესო ფაქტი, რომ მეცადინეობის დამთავრების შემდეგ მოსწავლეები და მასწავლებლები კვლავ იკრიბებოდნენ, რომ ერთად ემუშავათ ნატურაზე. ორწლიანი ინტერვალის შემდეგ ნატურიდან ხატვის საღამოები პროფესორ კ. ე. მაკოვსკის თაოსნობით კვლავ განაზღა და მათ დიდი წარმატებაც ჰქონდათ (შ. ამირანაშვილი, 1961, 481).

1897 წელს თბილისში კერძო სამხატვრო სკოლა გახსნა გიგო გაბაშვილმა. „ცნობის ფურცლის“ 1897 წლის №298 იუწყებოდა:

„ჩვენებური მხატვარი გ. ი. გაბაშვილი უკვე ჩამოსულა საზღვარ-გარეთიდან- მიუნხენში დაამთავრა თავისი სწავლა და როგორც ამბობენ, სამუდამოდ ტფილისში დარჩება, სადაც უნდა გახსნას სამხატვრო სკოლა და მსურველთ,

როგორც ვაყებს, აგრეთვე ქალებს, ასწავლის თავისს ხელოვნებას“ (გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897).

„ივერია“ გვაწვდის ანალოგიურ ცნობებს (1897, №180):

„ცნობილი მხატვარი გ. ი. გაბაშვილი, რომელიც გასაუარჯიშებლად მიუხეხნის სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდა, უკვე დაბრუნდა ტფილისში. როგორც ამბობენ, ბ-ნი გაბაშვილი სამხატვრო სკოლის დაარსებას აპირებს“ (გაზ. „ივერია“, 1897).

ხოლო 1897 წლის №187-ში დაბეჭდილია განცხადება სწავლის მსურველთათვის.

გ. გაბაშვილის სამხატვრო სტუდიაში დაახლოებით 20-30 მოსწავლე სწავლობდა. აქ სწავლობდნენ შემდეგში ცნობილი მხატვრები: ტ. მომცემლიძე, ა. ბიტაზია, ა. გოგიაშვილი, ლ. ავალიანი, გ. როინიშვილი და სხვები.

ასევე ხატვის კურსები გაიხსნა თბილისის მაშინდელ I ვაჟთა გიმნაზიაში, სადაც სწავლა უფასო იყო, ასევე სამხატვრო მასალები მსურველებს უსასყიდლოდ ურიგდებოდათ (გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897).

თანდათანობით კიდევ უფრო მეტად იზრდებოდა სამხატვრო განათლების მიღების მსურველთა რიცხვი. პარალელურად ჩნდებოდა ახალი კერძო სამხატვრო სკოლები. მათ შორის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანია მხატვარ კანდაუროვის მიერ გახსნილი სკოლა. ამ სკოლის შესახებ 1900 წლის „ივერიის“ №201-ში ვკითხულობთ:

„იმავე გაზეთს ატყობინებენ (იგულისხმება გაზ. „Ἐφημερίδι Ἰακιδίσι“), რომ პეტერბურგიდან ტფილისში ჩამოსულა მხატვარი კანდაუროვი, რომელსაც განზრახვა აქვს თურმე ტფილისში სამხატვრო სკოლა გახსნას: სკოლის გახსნა დამოკიდებულია იმაზედ, თუ ადგილობრივი საზოგადოება რამდენად თანაგრძნობით მიეგებება ამას და რა ნივთიერს დახმარებას აღმოუჩენს. ეს ფული მიემატება იმას, რომელსაც მთავრობა გარდაუწყვეტსო.

განზრახულს სკოლას აზრად აქვს ადგილობრივ მცხოვრებთა სამხატვრო განვითარებას ხელი შეუწყოს და მისცეს მოსამზადებელი განვითარება მხატვრებს, მექანდაკეთა და ხუროთ მოძღვრებს. სკოლავე ჰზრუნავს ადგილობრივს ხელოსნებს სამხატვრო გემოვნება განუვითაროს. სკოლა საიმპერატორო სახლის გამეგობის ქვეშ იქმნება.

ვინც რომ აღნიშნულ სკოლის სამეცნიერო-სამხატვრო კლასებს დაასრულებს, შემდეგი უფლებანი მიეცემა: სამხედრო ბეგარის მოხდის დროს შეღავათი ექმნება, მხატვრები და მექანდაკენი, რომლებიც ამ სკოლებიდან გამოვლენ, მიიღებენ ხატვის მასწავლებლის წოდებას საშუალო სასწავლებლებში; ხოლო ისინი, ვინც ხუროთ მოძღვრებას შეისწავლის — ხუროთ მოძღვართა თანაშემწეების უფლებას; თუ ვინმე აქ სწავლა-დამთავრებულთაგან სწავლის განგრძობას მოისურვებს, ნება ექმნებათ საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიასთან

არსებულს უმაღლესს სამხატვრო სასწავლებელში შევიდნენ” (გაზ. „ივერია“, 1900).

ასევე საუბარი იყო თბილისში გახსნილიყო საშუალო სამხატვრო სასწავლებელი, რომლის ინიციატორიც იყო საიმპერატორო სამხატვრო აკადემიის ვიცე პრეზიდენტი გრაფი ტოლსტოი. სამხატვრო აკადემიამ საჭიროდ ცნო გაეგო, რა შემწეობას აღმოუჩინდა ქალაქი თანხით ან საჭირო მიწით.

მეტად მნიშვნელოვანია ოსკარ შმერლინგის მოღვაწეობა. ჩვენთვის საინტერესოა ის ფაქტი, რომ თავად ო. შმერლინგს საკმაოდ სერიოზული შეხება ჰქონდა გერმანიასთან და კონკრეტულად მიუნხენთან. თავდაპირველად ის სამხატვრო განათლების მისაღებად პეტერბურგში გაემგზავრა, სადაც ვილევალდეს ბატალურ კლასში სწავლობდა და საკმაო წარმატებებიც ჰქონდა, მაგრამ პეტერბურგის ცივმა ჰავამ მის ჯანმრთელობაზე მეტად ცუდად იმოქმედა და იძულებური გახდა რუსეთი დაეტოვებინა. ის მიუნხენში გადავიდა, სადაც სწავლა ცნობილი ბატალისტის და ჩვენ მიერ უკვე ნახსენებ რუბოსთან განაგრძო.

1989 წელს მხატვარმა თბილისში სამხატვრო სკოლა გახსნა. 1902 წელს მან კავკასიის კაზმულ ხელოვანთა წამახალისებელ საზოგადოებასთან დააარსა ფერწერის, ქანდაკებისა და ხუროთმოძღვრების სასწავლებელი. იგი იყო ამ სკოლის პირველი და უცვლელი ხელმძღვანელი და ერთ-ერთი პედაგოგი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ პედაგოგებად მოწვეული ჰყავდა ცნობილი მხატვრები, მათ შორის მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძე და იოზეფ როტერი. მისი მოწაფეები იყვნენ შემდგომში ცნობილი მხატვრები და ხელოვნების მოღვაწეები – ლადო გუდიაშვილი, შალვა ძნელაძე, ქეთევან მაღალაშვილი, ალექსანდრე ციმაკურიძე, მინეილ ჭიაურელი და სხვები. მისი ცხოვრების ერთ-ერთი საინტერესო ეპიზოდია მხატვრის პედაგოგიური მოღვაწეობა პირველ კლასიკურ გიმნაზიაში.

ცხადი ხდება, რომ ოსკარ შმერლინგის დამსახურება უდიდესია ქართულ ხელოვნებაში. მისი სკოლა გაიარა თითქმის ყველა იმ მხატვარმა, რომელთაც ქართული სახვითი ხელოვნება ახალ გზებზე გაიყვანეს.

კიდევ ერთი უცხოელი მხატვარი, რომელმაც დიდი როლი შეასრულა ქართული სახვითი ხელოვნების ახალ ასპარეზზე გაყვანასა და წინსვლაში, იყო იოსებ შარლემანი. იოსებ შარლემანი ეკუთვნის იმ გამოჩენილ რუს მხატვართა გამოჩენილ წრეს, რომლებიც სხვადასხვა დროს ჩამოვიდნენ საქართველოში, გაეცნენ ჩვენს ცხოვრებას, ისტორიულ წარსულს და თავისი უანგარო მუშაობით ხელი შეუწვევს როგორც ჩვენი მდიდარი კულტურის შესწავლას, ისე ქართულ სახვითი ხელოვნების აღორძინებას. იოსებ შარლემანი დაიბადა 1880 წლის 18 ივნისს. საქართველოში იგი მოგზაურობს სხვადასხვა კუთხეებში და ეცნობა ყოფა-ცხოვრებას და ქმნის როგორც ფერწერის, ისე გრაფიკული ხელოვნების დიდძალ ნიმუშებს. მან საქართველოში 40 წელი დაჰყო. გიგო გაბაშვილთან,

იაკობ ნიკოლაძესთან, მოსე თოიძესთან, ელიშე თათევოსიანსა და ევგენი ლანსერესთან ერთად ი. შარლემანი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა. მასთან სწავლობდნენ: სერგო ქობულაძე, ვლადიმერ გრიგოლია, დავით ქუთათელაძე, დავით ციციშვილი და სხვები.

ამგვარად, პროფესიული სამხატვრო განათლება თავის პირველ ნაბიჯებს საქართველოში XIX საუკუნეში დგამს. ხელოვნების კერძო სკოლებმა დიდი როლი შეასრულეს ქართული სახელოვნებო განათლების განვითარების გზაზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- შ. ამირანაშვილი, 1961 – შ. ამირანაშვილი, ქართული ხელოვნების ისტორია, თბ., 1961.
 გაზ. „ივერია“, 1897, №180, №187; 1900, №201.
 გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1897, №324.

SHORENA PKHAKADZE

ON THE ISSUE OF PRIVATE ART SCHOOLS FUNCTIONING IN GEORGIA AT THE END OF 19TH CENTURY

The development of the fine arts in Georgia has a long history but the establishment of professional forms of artistic education and the formation of educational institutions are related to the end of the 19th century.

Georgian and foreign artists residing in Georgia established private schools of art. Gigo Gabashvili, *Oscar Shmerling*, *artist Kandaurov*, *sculptor Yatsupski etc. were amongst them*. The generation of foreign artists who lived and worked in Georgia is characterized by a remarkable variety: the Germans (*Paul von Franken and Helen von Franken, Theodor Horschelt*), the Italians (*Luigi Premazzi*), the Russians (*P. Shishkov, F. Roubaud*), etc.

Gigo Gabashvili's contribution is immense. In 1897 He established a private school for art. In 1898 *Oscar Shmerling founded an art school. Amongst his students were L. Gudishvili, Sh. Dzeladze, K. Maghalashvili, etc. Likewise, the later school of the artist Kandaurov was very important.*

These issues were actively dealt with by the press. “*Tsnobis Purtseli*”, “*Droeba*”, “*Iveria*” provided the readers with information on the establishment of art schools, the works of artists, etc. This information is still an important source for those interested in the end of the 19th century.

**კახაბერ ქეზულაძე,
იზორ კეკელიძე**

**ქეპილეთის
გეოგრაფიული სახელწოდებანი**

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილია ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ დაფინანსებული საგრანტო პროექტის ფარგლებში ჩვენ მიერ 2013-2014 წლებში იმერეთის რეგიონში შესწავლილი გეოგრაფიული სახელწოდებების მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც იმერეთის სიძველეთსაცავებში, კერძოდ, ხონის ისტორიულ მუზეუმში დაცულ ისტორიულ საბუთებში არის დაფიქსირებული.

შეიძლება ითქვას, რომ საანალიზო მასალა ქართული საისტორიო, გეოგრაფიული მეცნიერებისა და ენათმეცნიერების მეტად მნიშვნელოვანი, ფასდაუდებელი და, შეიძლება ითქვას, საეტაპო დანიშნულების საკვლევი მასალაა. ენობრივ-ტოპონიმიკური და ისტორიულ-გეოგრაფიული ასპექტით შესწავლისას ვერც ერთი მკვლევარი ამ მასალას გვერდს ვერ აუვლის.

აქვე საჭიროდ ვთვლით, მოკლედ შევხებით საკითხის ისტორიოგრაფიას. ძეძილეთის ისტორია და ტოპონიმია ადრეც არაერთი მკვლევრის დაინტერესების საგანი ყოფილა. ამ საკითხებს სათანადო ადგილი ეთმობა ა. ფაილოძის გამოკვლევებსა და წერილებში. საინტერესოა „საქართველოს ტოპონიმის“ II და III ტომები, სადაც წარმოდგენილია ადგილობრივ მცხოვრებთა ზეპირი გამოკითხვის გზით სოფ. ძეძილეთში მოპოვებული გეოგრაფიული სახელწოდებანი. აქ გვხვდება სახნავ-სათესების, სათიბ-საბალახოების, მინდვრების, მდინარეების, ღელეების, გორაკ-ბორცვებისა და სხვა მისთანათა სახელწოდებანი.

ნაშრომში აღწერის პრინციპი შემდეგი სახისაა: პირველად ვასახელებთ ტოპონიმს; ვუთითებთ, თუ რისი სახელწოდებაა (სახნავისა, ტყისა, მდინარისა...); შემდეგ მოგვაქვს ცნობები მისი საზღვრებისა და მფლობელის (თუ მფლობელების) შესახებ; ვასახელებთ საბუთის შემდგენლებს, გადამწერებს და ა. შ. საბუთი ზოგჯერ ორ ან რამდენიმე სუბიექტს შორის ფორმდებოდა. ჩვენ შესაძლებლობის ფარგლებში ყველა მათგანის ვინაობას ვუთითებთ. ამასთანავე, ვხეებით თარიღს და აღწერას ვასრულებთ საბუთის სარეგისტრაციო ნომრის მითითებით (სადაც შესაძლებელი იყო). დათარიღების საკითხთან დაკავშირებით აქვე შევნიშნავთ, რომ ზოგიერთ საბუთს პირდაპირი ქრონოლოგიური ჩვენება არ გააჩნია. ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელია მისი დათარიღება საბუთში მოხსენიებული რომელიმე პიროვნების მიხედვით. გეოგრაფიული ადგილის შესახებ ცნობები მოტანილია მხოლოდ ისტორიული დოკუმენტის შინაარსის მიხედვით; ტოპონიმები დალაგებულია ანბანური რიგით და მის შესახებ დოკუმენტურ მასალას

წარმოვადგენთ ქრონოლოგიური აღმავლობით. ისტორიული საბუთებიდან დამოწმებული ამონარიდები მოტანილია სრული სიზუსტით. არაა გახსნილი ქარაგმები; გამოყენებული გვაქვს განკვეთილობის ნიშნები: ორწერტილი და სამი წერტილი. საბუთების უმრავლესობა წარმოდგენილი იყო r და v-ზე, მაგრამ, რამდენადაც წინამდებარე სალექსიკონო მასალაში საბუთების ტექსტები სრული სახით არაა გამოქვეყნებული, შესაბამისად გვერდების მითითება r და v-ს ჩვენებით არ გვიცდია.

საბუთის დაზიანების ან შინაარსის ბუნდოვანობის გამო ზოგიერთი ტოპონიმის ამოკითხვა ჭირს. ასეთ შემთხვევაში ფრჩხილებში ვსვამთ კითხვის ნიშანს, ხოლო იმ ადგილას, სადაც სიტყვა არ იკითხება, კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული გვაქვს წერტილები [...].

ძეძილეთი სოფელი და თემის ცენტრია ხონის რაიონში (ამჟამინდელი მუნიციპალიტეტი), მდ. ცხენისწყლის მარცხენა მხარეს, ხონი-წყალტუბო-ცაგერის საავტომობილო გზაზე. აერთიანებს სოფლებს: საკუთრივ ძეძილეთს, გელავერს, გვაშტიბს, ორაგვეთსა და ღვედს. ზღვის დონიდან 280 მ-ზეა. ხონიდან დაშორებულია 25 კმ-ით, ხოლო წყალტუბოდან – 14 კმ-ით (ქსე, ტ. XI). XIX საუკუნის მიწურულს სოფელში აუგიათ ქვის დიდი ზომის დარბაზული ტიპის ეკლესია, რომელიც 1923 წელს ბოლშევიკებს დაუნგრევიათ. მანამდე აქ მდგარა 1804 წელს აშენებული ხის ეკლესია (ა. ფაილოძე, 2008, 124-125).

გორმალაღი – სახნავი, ტყე; დასახელებულია „ნასყიდობის წერილში“ (8 იანვარი, 1917 წ.), რომლის მიხედვით გვაშტიბში მცხოვრებმა მიქელაძის ასულმა სენაკის მაზრის კინჩხის საზოგადოების სოფ. ღვედში მცხოვრებ ილარიონ ივანეს ძე სულაბერიძეს მიჰყიდა სახნავი და ტყე გორმალაღის სახელწოდებით, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – ლორთქიფანიძის, დასავლეთით – სამსონ ალექსის ძე უგულავას მიერ იჯარით აღებული მიწის ნაკვეთები. ჩრდილოეთით – თავად მელიტონ დავითის ძე ლორთქიფანიძის მიწის ნაკვეთი, სამხრეთით – ეგნატე მახარას ძე გოდერიძის მიწის ნაკვეთი (ხიმ, №3732/20).

ზედაბოლო – მიწის ნაკვეთი (ნასყიდობის წერილი, 21 აგვისტო, 1899 წ.); ძეძილეთელთმა გლეხმა ბესო გიორხელიძემ თანასოფლელი ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს 16 მანეთად მიჰყიდა მიწის ნაკვეთი „ზედაბოლოს“ სახელწოდებით, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – დარისმან და ჯაბულო ბენიძის, დასავლეთით – თამაზა გიორხელიძის, სამხრეთით – ბესო გიორხელიძის, ჩრდილოეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები (ხიმ, №3717).

კომოლოურისძირი – დამოწმებულია 1910 წლის 30 იანვარს შედგენილ „პირობის ხელის წერილში“. „გვაშტიბის საზოგადოების სოფელსა ძეძილეთის მცხოვრებნი არსენ დავითის ძე ჩიხლაძე და ალექსი ბიჭიას ძე ბენიძე თქვენ ამავე ვეზლის და ამავე საზოგადოების საოფელსა ამავესა შდა მცხოვრებს ოტია ბიჭიას ძეს ბენიძეს, რომელიც რომა კომოლოურის ძირის მიწაზედ და გზაზეც გაძლევეთ ჩვენ ზემოთ მოხსენებულ პირები არსენ და ალექსი ორ საყენ გზას

რამდენხედაც თქვენი არდგილის ბოლო რაც არის, რომელიც დღეს არის გასავენული და ქვებ ჩაყრილი და თუ ოდესმე პლანის გზა მოადგეს იმ ალაგს იმ შემთხვევაშიდ ჩვენ არსენ და ალექსიმ ვიტვირთოთ მხოლოდ კი თქვენ ოტიას არ გექმნებათ ყორე, რომ ქვევით დაწიოთ ჩვენ არსენ და ალექსიმ ეს გაზომილი ადგილი საზღვრებთა შორის უნდა დავტალოთ წიფობისთვის დამლევზედ..." (ხიმ, №3731/04).

კონწოლოური – მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1915 წლის 26 ოქტომბერს შედგენილ „ნასყიდობაში“, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა ნოვე ბესარიონის ძე ჩიხლაძემ თანასოფლელ ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა მიწის ნაკვეთი კონწოლოური, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – დავით კოპალიანის, ჩრდილოეთით – თეოფანე ჩიხლაძის, სამხრეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები, დასავლეთით – გაზ. დოკუმენტს ხელს აწერენ: ვარდენ კიკაჩიევილი და გვაშტიბის საზოგადოების მამასახლისის თანაშემწე იაკოვ გიორხელიძე (ხიმ, №3715).

ლაშე – მიწის ნაკვეთი; დასახელებულია „პირობის ხელის წერილში“, რომლის მიხედვით ილიკო და ფარნაოზ დავითის ძე გიორხელიძეებმა ოტია ბენიძეს მიჰყიდეს ლაშე, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით და დასავლეთით – მიხეილ გიორხელიძის, სამხრეთით – ილიკო ფარნაოზ და ოტია ბენიძეების (?), ჩრდილოეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები. „ესე ადგილი ისამძღურების ხის თარჯით და ქვის ჩაგდებით“ (ხიმ, №3730).

ნავენახარისბოლო – მიწის ნაკვეთი; დასახელებულია „ნასყიდობის წერილში“. გვიშტიბის საზოგადოების სოფ. ძეძილეთში მცხოვრებმა ფარნაოზ ბუჭუას ძე ბენიძემ თანასოფლელ ოტია ბუჭუას ძე ბენიძეს მიჰყიდა ნავენახარისბოლო, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – ფარნაოზ და ლევან ბენიძეების, სამხრეთით – ოტია ბენიძის, ჩრდილოეთით – დიმიტრი ბენიძის მიწის ნაკვეთები, დასავლეთით – გზა (ხიმ, №3732/19).

ნაისლარი – სახნავი; დამოწმებულია „ნასყიდობის წერილში“ (21 მაისი, 1894 წ.), რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა გლეხმა მერაბა ბენიძემ თანასოფლელ ოტია ბენიძეს 25 მანეთად მიჰყიდა ნაისლარი, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – დიმიტრი გაბრიელის ძე ბენიძის, დასავლეთით – ლუკა და ილარიონ გიორხელიძეების, სამხრეთით – პავლე და ბესო დავითის ძე გიორხელიძეების, ჩრდილოეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები (ხიმ, №3698).

ნაპურალა – მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1910 წლის 2 თებერვალს შედგენილ „პირობის წერილში“, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა ალექსი ბენიძემ ძმას – ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა ნაპურალა, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – გზა, დასავლეთით – ღელე, სამხრეთით და ჩრდილოეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები (ხიმ, №3731/03).

სათევზია – ადგ. დასახელებულია 1897 წლის 8 მარტს შედგენილ „მოცვლილობის პირობის ხელისწერილში“, რომლის მიხედვით სათევზია მღვებარეობს სიმონიეს ნამოსახლის მანლობლად (ხიმ, №3714).

საყვრებია – 1. მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1898 წლის 2 თებერვალს შედგენილ „ნასყიდობის ხელწერილში“, რომლის მიხედვით ქეძილეთელმა ჯაბულო ბენიძემ თანასოფლელი ოტია ბენიძეს მიჰყიდა მიწის ნაკვეთი საყვრებია, შემდეგ საზღვრებში: „აღმოსავლეთით – პაატა სეხნიას ძე ბენიძის, დასავლეთით – დიმიტრი გოგიას ძე ბენიძის, სამხრეთით – მამუკა და ბუჭუა ბენიძეების მიწის ნაკვეთები, ჩრდილოეთით – საურამე გზა (ხიმ, №3725); 2. მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1898 წლის 23 აგვისტოს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“ (ხიმ, №3728); 3. სახნავი, ტყე; დასახლებულია ნასყიდობის წერილში (25 ივნისი, 1905 წ.), საიდანაც ირკვევა, რომ ქეძილეთელმა გლეხმა ოტია მიდიას ძე ბენიძემ გვაშტიბში მცხოვრები მარიამ მიქაძისაგან ორას მანეთად იყიდა დაახლ. 2 ქვევა „დიმიტრი ბენიძის ჩამონაჭერი ადგილი სახნავი და ტყიანი, სახელდობ „საყვრებია“, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით და დასავლეთით – პაატა, ოტია, დარისმან, ფარნაოზ და დომენტი ბენიძეების, სამხრეთით – ნიკოლოზ ბეკოს ძე გიორხელიძის მიწის ნაკვეთები, ჩრდილოეთით – გზა (ხიმ, №3709).

სიმონიეს ნამოსახლი – მიწის ნაკვეთი; 1897 წლის 8 მარტს შედგენილი „მოცვლილობის პირობის ხელისწერილის“ მიხედვით სახელდებული ობიექტი ქეძილეთელმა გლეხმა დიმიტრი ბენიძემ მისცა თანასოფლელ ოტია ბენიძეს, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – ნიკო გაბრიელის ძეს, დასავლეთით – ბიჭია და გაბრია ბენიძეების შვილების მიწის ნაკვეთები, ჩრდილოეთით – ბენიძეების მიწის ნაკვეთი და ღელე, სამხრეთით – ოტია ბიჭიას ძე ბენიძის მიწის ნაკვეთი. დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ სახელდებული ობიექტი სათევზიის მახლობლად მდებარეობდა (ხიმ, №3714).

ქვედა ბახტალოური – სახნავი, ტყე; დამოწმებულია „პირობით ხელწერილში“, რომლის მიხედვით ქეძილეთელმა მიქელ გაბრიელის ძე გიორხელიძემ თანასოფლელ ოტია ბენიძეს გამოართვა 23 თუმანი და სანაცვლოდ მისცა „სახნავი მიწები ტყიანი“, სახელწოდებით – ქვედა ბახტალოური, შემდეგ საზღვრებში; აღმოსავლეთით – მამუკა ანდიას ძე ბენიძის დაბლარი ვენახი, დასავლეთით – გლახუა გირგოლას ძის, სამხრეთით – ეგნატე, მიქელ და ექვთიმე პეტრეს ძე გიორხელიძეების მიწის ნაკვეთები, ჩრდილოეთით – ღელე და ექვთიმე გიორხელიძის მიწის ნაკვეთი (ხიმ, №3700); ტოპონიმი დასახლებულია 22 ნოემბერს შედგენილ „ნასყიდობით ხელწერილშიც“ (ხიმ, №3723).

ლოულა – მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1902 წლის 4 ივლისს შედგენილ „ნასყიდობის წერილში“, რომლის მიხედვით ქეძილეთელმა ჯაბულო ბენიძემ თანასოფლელ ოტია ბენიძეს მიჰყიდა მიწის ნაკვეთი ლოულა, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – გზა, დასავლეთით – ღელე, სამხრეთით – ნიკოლოზ ბეკონის ძე გიორხელიძის, ჩრდილოეთით – ფარნაოზ ამტონის ძე ბენიძის მიწის ნაკვეთები, რის საფასურად მიუღია 40 მანეთი (ხიმ, №3705).

ლოულა (?) – 1902 წლის 2 აპრილს შედგენილი „მოცვილობის პირობის ხელის წერილის“ მიხედვით ძეძილეთელმა გლეხებმა – ნიკოლოზ ბეკოს ძე გიორხელიძემ და ოტია ბიჭიას ძე ბენიძემ ერთმანეთში გაცვალეს მიწის ნაკვეთები: ოტია ბენიძეს ერგო ლოულას ერთი ნაწილი, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – გზა, დასავლეთით – ლელე, სამხრეთით – ბიჭია გიორხელიძის, ჩრდილოეთით – ნიკოლოზ გიორხელიძის მიწის ნაკვეთები. ჩრდილოეთით საზღვარი უფრო დაკონკრეტებულია: „ტყიანი ადგილი, და თარჯები აქვს, თხმელებს და ხუმბრის ჩქოლებს და თავშიდ ქვის სამანი, ზომით სიგრძით ოცდახუთი სადენი და ორი არშინი განი თავშიდ, ოცდაექვსი საყენი სამ ჩარუქ ნაკლებ, ბოლოშიდ ჩიდმეტი საყენი და ნახევარი“ (ხიმ, №3706).

ლოულესთავი – მიწის ნაკვეთი; დამოწმებულია 1903 წლის 3 ივლისს შედგენილ „ნასყიდობის წერილში“, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა პავლე გიორგის ძე ბიკტორ თემრაზის ძე გიორხელიძეებმა სახელდებული ობიექტი მიჰყიდეს თანასოფლელ გლეხს – ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს. საზღვრები: აღმოსავლეთით – გზა, სამხრეთით და დასავლეთით – ლაშისლელე (ხიმ, №3716).

ჩოხნარა – სახნავი მიწა; დამოწმებულია 1908 წლის 22 დეკემბერს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა გლეხმა სიკო მიქელას ძე ჩიხლაძემ თანასოფლელ ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა საყანე მიწა ჩოხნარა, „ზომით აღმოსავლეთიდან დასავლეთამდე სამოცი საყენი, ჩდილოეთიდან სამხრეთამდე თავშიდ – ათი საყენი, შვა წილშიდ თერთმეტი საყენი, ბოლოშიდ ჩვიდმეტი საყენი“. მოცემულია საზღვრებიც: აღმოსავლეთით – ექვთიმე მიქელას ძე ჩიხლაძის, ჩრდილოეთით – სოფრომ ჩიხლაძის ობლების, სამხრეთით – ოტია ბენიძის მიწის ნაკვეთები, დასავლეთით – საურბე გზა. სახელდებული ობიექტი მითითებულ საზღვრებში სიკო ჩიხლაძეს 40 მანეთად გაუყიდა (ხიმ, №3719).

ძეძილეთი – სოფელი; 1. დასახლებულია 1821 წლის 21 ნოემბერს შედგენილ „ნასყიდობით ხელწერილში“ (ხიმ, №3723); 2. დამოწმებულია 1889 წლის 5 მარტს შედგენილ პირობის წერილში (ხიმ, №3730); 3. დამოწმებულია 1889 წლის 19 ივნისს შედგენილ „პირობით ხელწერილში“. ძეძილეთელმა გლეხმა მიქელ გაბრიელის ძე გიორხელიძემ თანასოფლელ ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს გამოართვა 23 თუმანი და სანაცვლოდ მისცა „სახნავი მიწები ტყიანი“ (ხიმ, №3700); 4. დამოწმებულია 1897 წლის 8 მარტს შედგენილ „მოცვილობის პირობის ხელისწერილში“ (ხიმ, №3714); 5. დამოწმებულია 1898 წლის 2 თებერვალს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელისწერილში“. მასში მოიხსენიება ძეძილეთელმა გლეხები – ჯაბულო მიქელის ძე და ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეები (ხიმ, №3725); 6. დამოწმებულია 1898 წლის 23 აგვისტოს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“ (ხიმ, №3728); 7. დამოწმებულია 1899 წლის 21 აგვისტოს შედგენილ საბუთში, როგორც ქუთაისის მაზრის გვაშტიბის

საზოგადოებაში შემავალი სოფელი (ხიმ, №3717); 8. დასახლებულია „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“, როგორც გვაშტიბის საზოგადოებაში შემავალი სოფელი (ხიმ, №3732/19); 9. დამოწმებულია 1894 წლის 21 მაისს შედგენილ „ნასყიდობის წერილში“. ძეძილეთელმა გლეხმა მერაბა გაბრიელის ძე ბენიძემ თანასოფელ ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა სახნავი მიწა (ხიმ, №3698); 10. 1905 წლის 25 ივნისს შედგენილ ნასყიდობის წერილში დასახლებულია ძეძილეთელი გლეხი ოტია მიჟიას ძე ბენიძე, რომელსაც გვაშტიბში მცხოვრები მარიამ მიქაძისაგან უყიდა „დიმიტრი ბენიძის ჩამონაჭერი ადგილი, სახნავი და ტყიანი“ (ხიმ, №3703); 11. სოფელი; დასახლებულია 1904 წლის 13 ივნისს შედგენილ პირობის წერილში (ხიმ, №3696); 12. დასახლებულია 1902 წლის 4 ივლისს შედგენილ ნასყიდობის წერილში. ძეძილეთელი გლეხი ჯაბულო მიქელის ძე ბენიძე თანასოფელ გლეხს - ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა მიწის ნაკვეთი ღოულა (ხიმ, №3705); 13. სოფელი გვიშტიბის საზოგადოებაში. დასახლებულია 1902 წლის 2 აპრილს შედგენილ „პირობის ხელწერილში“ (ხიმ, №3706); 14. დამოწმებულია 1903 წლის 3 ივლისს შედგენილ „ნასყიდობის წერილში“. ძეძილეთელმა გლეხმა ოტია ბენიძემ მიწა იყიდა თანასოფელ პავლე და ბიკტორ გიორხელიძეებისაგან (ხიმ, №3716); 15. დასახლებულია 1908 წლის 22 დეკემბერს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“ (ხიმ, №3719); 16. დასახლებულია 1910 წლის 2 თებერვალს შედგენილ „პირობის ხელწერილში“ (ხიმ, №3731/03); 17. დასახლებულია 1910 წლის 30 იანვარს შედგენილ პირობის ხელწერილში (ხიმ, №3731/04); 18. დასახლებულია 1911 წლის 19 ნოემბერს შედგენილ საბუთში, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა არსენ დავითის ძე ჩიხლაძემ და აზნაურმა სერგეი ჯაბულოს ძე ჩარკვიანმა ოტია ბიჭიას ძე ბენიძესთან „პირობის ფარდის ხელის წერილის ძალით“ გაიყვეს და „ქვის შენობის დუქნები საზიაროთ გაკეთებული სოფელსავე ძეძილეთს. პირველს მხარეს არსენ ჩიხლაძეს და სერგეი ჩარკვიანს შეხვდათ ფარდათ დასავლეთის მხრით ერთი თვალი დუქანი თავისი მოწყობილობით ამ აღნიშნულის ფარდათ ერგო ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს, აღმოსავლეთის მხრით ერთი თვალის დუქანი თავისი მოწყობილობით. მხოლოდ ოტიას ფარდი არის მეტი წინა ნაპირი დუქნისა განით ხუთი ვერშოკი და უკანა ნაპირი დუქნისა ორი ვერშოკი არსენას და სერგიას ფარდზე...“ (ხიმ, №3726); 19. დასახლებულია 1914 წლის 18 მაისს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“ (ხიმ, №3729); 20. 1915 წლის 26 ოქტომბერს შედგენილ „ნასყიდობაში“ დასახლებულია ძეძილეთელი ნოვე ბესარიონის ძე ჩიხლაძე, მისი „აბეკუნი“ ივანე ზაქარაის ძე ბენიძე და ოტია ბიჭიას ძე ბენიძე (ხიმ, №3715); 21. 1920 წლის 21 დეკემბერს შედგენილ „პირობის ხელწერილში“ დასახლებულია ცხუნკურის თემში შემავალი სოფელი ძეძილეთი (ხიმ, №3732/14).

ჯალესთავი – ფერდი, მიწის ნაკვეთი; 1897 წლის 8 მარტს შედგენილი „მოცვლილობის პირობის ხელისწერილის“ მიხედვით სახელდებული ობიექტი

ძეძილეთელმა გლეხმა ოტია ბენიძემ მისცა დიმიტრი გაბრიელის ძე ბენიძეს, შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – მერაბ გაბრიელის ძე ბენიძის, ჩრდილოეთით – ლევან ბიჭიას ძე ბენიძის, სამხრეთით – დიმიტრი გაბრიელის ძე ბენიძის მიწის ნაკვეთები, დასავლეთით – ლელე და გზა (ხიმ, №3714).

ჯიშტერა (?) – მიწის ნაკვეთი; დასახლებულია 1914 წლის 18 მაისს შედგენილ „ნასყიდობის პირობის ხელის წერილში“, რომლის მიხედვით ძეძილეთელმა გლეხმა კოსტა მიხეილის ძე გიორხელიძემ თანასოფლელ გლეხს – ოტია ბიჭიას ძე ბენიძეს მიჰყიდა ჯიშტერა (?), შემდეგ საზღვრებში: აღმოსავლეთით – საზოგადო გზა, დასავლეთით, სამხრეთით და ჩრდილოეთით – გიორხელიძეების მიწის ნაკვეთები (ხიმ, №3729).

დამოწმებული ლიტერატურა

- საქართველოს ტოპონიმია (მასალები), ტ. III, ქვემო იმერეთი. შემდგენლები: შ. აფრიდონიძე, ვ. ჯოჯუა, მ. კემულარია, თბ., 2003.
- ა. ფაილოძე, 2008 – ა. ფაილოძე, მატეანე ხონისა, ბათუმი, 2008.
- ა. ფაილოძე, 2013 – ა. ფაილოძე, ხონის რაიონი. ტოპონიმია და გვარსახელები, ქუთაისი, 2013.
- ქსე, 1987 – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. XI, თბ., 1987.
- ხიმ – ხონის ისტორიული მუზეუმის მასალები.

KAKHABER KEBULADZE, IGOR KEKELIA

PLACE NAMES OF VILLAGE DZEDZILETI

The paper deals with the group of the place names of Imereti region studied by the authors within the framework of the grant project supported by Kutaisi Akaki Tsereteli State University. The researched materials include the unique group of the place names attested in the historical documents preserved in Imeretian depositories, particularly, in Khoni History Museum. These toponyms are attested in Village DzedziletiofKhoni district.

რეზანე შეროზია

იდიომთან დაკავშირებული
საკითხები

იდიომი ლექსიკური ერთეულია, რომელიც მოცემულ ენობრივ სისტემაში მხატვრული აზროვნების შედეგად არის წარმოქმნილი და ისეთივე მყარი, უცვლელი ოდენობაა, როგორც ნებისმიერი სიტყვა.

იდიომის დანიშნულებაა, ჩვეულებრივი, სრულმნიშვნელოვანი სიტყვის მგავსად გამოხატოს ერთი კონკრეტული შინაარსი. ამასთან, იდიომი, მარტივი ლექსემისგან განსხვავებით, „შეფარვით“ ამბობს სათქმელს და არა – პირდაპირ. ამას ხელს უწყობს მისი სტრუქტურა, – იგი წარმოადგენს გარკვეულ სიტყვათშეთანხმებას, ლექსემათა შეწყვილებას. ამავე დროს, იდიომში შემავალი სიტყვები კარგავენ თავიანთ ძირითად მნიშვნელობას (აღ. ონიანი, 1966, 6; ლ. კვაჭაძე, 1991, 44).

ამა თუ იმ სიტყვის სინონიმთა ჯგუფში ხშირად იდიომიც შედის (დამშვილდა – გულზე მოეშვა; მოეწონა – თვალში მოუვიდა...). ეს იმას ნიშნავს, რომ აღსანიშნი მათ ერთი აქვთ. განსხვავება სიტყვასა და იდიომს შორის, ერთი შეხედვით, მხოლოდ ფორმალურია, მაგრამ სინონიმად იდიომის არსებობას მისი მეტაფორული ხასიათი განაპირობებს. აქვე უნდა ითქვას, რომ იდიომი, ჩვეულებრივ, ზმნის სინონიმი შეიძლება იყოს და არა – სახელისა. სახელი საგნის აღმნიშვნელია და მხოლოდ ზმნასთან შეწყვილებით „ცოცხლდება“. იდიომი კი „დასრულებულ აზრს“ გადმოსცემს, რადგან მასში ზმნა შექმნის მომენტშივე, იმთავითვე ივარაუდება როგორც ძირითადი, მთავარი ელემენტი.

პოლიპერსონალურ სისტემაში ზმნას, როგორც ცნობილია, დიდი დატვირთვა აქვს, – ზმნურმა ფორმამ, შესაძლებელია, წინადადების მაგივრობაც გასწიოს. იდიომი არის ფორმით შესიტყვება, ორი ან მეტი სიტყვის შეზავება, რომელშიც ზმნა აუცილებელი კომპონენტია. ამიტომ იმ მასალის, რომელიც ზმნის გარეშეა წარმოდგენილი (იხ. აღ. ონიანი, 1966), ანალიზის ორი შესაძლებლობა არსებობს: 1. გამოტოვებულია და უმეტესად იგულისხმება დამხმარე ზმნა ან იდიომის კონტექსტის შესატყვისი ზმნური ფორმა. გულის დარდი, ერთი მუჟა, მამა აბრამის ბატკანი, ცხრა მთას იქით და სხვა მრავალი ერთეული იდიომად იმ შემთხვევაში ჩაითვლება, თუ გამოტოვებული (არის, აქვს...) ზმნური ნაწილის აღდგენა ხერხდება: ერთი მუჟა[ა] (შდრ. ერთი მუჟა ფქვილი ჩაამატა. ამ წინადადებაში ერთი მუჟა იდიომი არაა, იგი ჩვეულებრივი მსაზღვრელია, რადგან სახელს ახლავს და არა ზმნას); პირის გემო [აქვს]... 2. შესაფერისი ზმნური ფორმა არ ივარაუდება და ამიტომ ასეთი სინტაგმა იდიომად არ აღიქმება: თავის დღეში, თვალის დაზამზამებაზე, თვალის

დახამხამებამდე, ირმის ნახტომი, კინწის კვრით, რის ყოფით, ფარდებს უკან, ცალი ყბით, ძე ღვთისა... (იხ. ალ. ონიანი, 1966).

მეგრულ-ლაზურ მეტყველებაში ზმნისწინთა სიმრავლე დასტურდება (ნ. მარი, 1910; ი. ყიფშიძე, 1994; არნ. ჩიქობავა, 1936), რაც შესაძლებელს ხდის, მოქმედების ხასიათი მრავალფეროვნად აისახოს. შესაბამისად, ეს ვითარება ხელს უწყობს, ზმნურმა ფორმებმა ილიომური მნიშვნელობაც „შეითავსოს“. ასეთ შემთხვევაში კარგად ჩანს, რომ ზმნის მეწყვილე სიტყვა გამოტოვებულია და გამოსახატავი შინაარსის რეალიზება მთლიანად ზმნას ეკისრება:

ვემკიანანს ფორმის ძირითადი მნიშვნელობაა „არ გაიწევა“, მაგრამ ის იხმარება ილიომური სემანტიკითაც – „უკან არ დაიხვეს“. ასევეა **ქუგაფართ** ზმნის შემთხვევაშიც: „ირგვლივ შეუფერთხა“, მაგრამ აქვს სხვა დატვირთვაც – „პირში მიახალა (სიმართლე), „მისი ავკაცობა ამხილა“. **დისქვამუანს** „არასახარბიელო სიტუაციიდან თავს დაიძვრენს მოხერხებულად“. ეს ფორმა მხოლოდ ამ მნიშვნელობით იხმარება. **ეკართეს** „წაექცათ“, მაგრამ: „ურთიერთობა გაუფუჭდათ“.

ქიმდაკათ „ბასუხის მოსათხოვად მიუვარდა“. ამ ფორმას მხოლოდ ეს მნიშვნელობა აქვს (კათ ძირს „შერევის“ შინაარსი უკავშირდება: აკათუ შეერევა, გამოერევა...). ამავე დროს, იგი **გურ** (გულ) სახელთან წყვილში ქმნის **გურშა ქუმაკათ** (ეწყინა, განიცადა, გულზე შემოეყარა, გულზე ეცა) ილიომს.

ილიომი, ჩვეულებრივ, ზმნური ფორმით განიმარტება (**გული მოუვიდა** – გაბრაზდა; **სიტყვა მისცა** – შეჰპირდა...), რაც მათ სინონიმურ ფუნქციებზე მიუთითებს, თუმცა ამიტომ ზმნას ილიომური შინაარსისად ვერ ჩავთვლით. სხვა ვითარებაა, როცა ზმნური ფორმის მნიშვნელობა ილიომს უტოლდება. **ეკართეს** ტიპის ზმნები შესაძლებელია კვალიფიცირებულ იქნეს როგორც „ზმნური ილიომები“ (საკითხის დასმის წესით).

ილიომის ერთ-ერთი მთავარი მახასიათებელი ნიშანი მისი მეტაფორულობაა. მეტიც, შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ დროთა განმავლობაში ის ამ კონკრეტული ფორმით შედის ენის ლექსიკურ ფონდში. მეტაფორა ილიომად იქცევა მას შემდეგ, რაც მყარი, უცვლელი ფორმით დამკვიდრდება მოცემულ ენობრივ კოლექტივში. შეიძლება ასეც გვეთქვას: ილიომი „გაქვავებული“ მეტაფორაა.

„ზმნურ ილიომებსაც“, შესაძლებელია, მსგავსადვე შევხედოთ. **(დ)ისქვამუანს** ზმნა უღვლილების საერთო წესს ემორჩილება, მაგრამ იგი შინაარსით განსხვავებულია **სქვამ** (ლამაზი) ძირისაგან ნაწარმოები სხვა ფორმებისგან, რომელთაც შენარჩუნებული აქვთ „ლამაზის“ სემანტიკა. **(დ)ისქვამუანს** ტიპის ზმნებს ძირისეულ შინაარსთან კავშირი თითქმის აღარ აქვთ ისევე, როგორც ილიომის კომპონენტებს ილიომთან:

მიკვდაცუ ზედმეტი სითამამით მიდის; გაკაბასებული მიდის (კვადაცი მცენარე ქაცვი); ქეკარშვინი სამუდამოდ დაემშვიდობე; ველარ ნახავ (რშვინი სტვენა); ვეკითხირაფუანს პასუხისმგებლობას არ იღებს (კითხირი (შე)კითხვა)...

როგორადაც უნდა გადაწყდეს „ზმნური იდიომების“ საკითხი, ასეთი ზმნების განმარტებისას ტერმინი „გადატანითი მნიშვნელობა“ ვერ გამოდგება; სათანადო შინაარსი ამ ფორმებს ქმედების მეტაფორულმა გააზრებამ შესძინა და ეს შინაარსი მათთვის მეორეული ან გადატანითი კი არ არის, არამედ მთავარია, ძირითადი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. კვაჭაძე, 1981 – ლ. კვაჭაძე, ქართული ენა, თბ., 1981.
 ნ. შარი, 1910 – Í. Ěřđđ, Āđřěěńčěř †říněíāī (ěřčńěíāī) `čűěř, N.-Ďá., 1910.
 ალ. ონიანი, 1966 – ალ. ონიანი, ქართული იდიომები, თბ., 1966.
 ი. ყიფშიძე, 1994 – ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებები, თბ., 1994.
 არნ. ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

REVAZ SHEROZIA

ON THE ISSUE OF IDIOM

An idiom is of complex and diverse nature. Georgian linguistic literature provides differing opinions on idioms. When discussing the idioms the following should be taken into account: the need to incorporate a verb within the structure of the idiom, and metaphoric nature. In a polypersonal system the verbal idioms are also natural.

ნანა ხაბულიანი

თანამედროვე სალიტერატურო კრიტიკა
თამაზ ჭილაძის რომანის შესახებ

ხელოვნებაში, ისევე როგორც ლიტერატურაში, ახალი სტილისტურ-ქანობრივი გამომსახველობითი მხატვრული ხერხების ძიება გმირის პრობლემასთან არის დაკავშირებული. ქართულ ლიტერატურაში თამაზ ჭილაძეც ამ გზას მიჰყვება.

რომანის ელემენტები ქართულ პროზაში შორეულ წარსულშია საძიებელი. ცნობილია, რომ ამა თუ იმ ხალხის სიტყვაკაზმულ მწერლობაში რომანის წარმოშობა მაუწყებელია ერის სულიერი სიმწიფისა.

რომანის ძლიერი ელემენტები განსაკუთრებით გამოჩნდა ქართული პროზის ისეთ კლასიკურ ძეგლებში, როგორცაა გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. ეს ნაწარმოები შეიცავდა რომანის ისეთ ელემენტებს, რომლებიც ქართული სიტყვაკაზმულ მწერლობაში გზას უკაფავდა ადამიანური ვნებების ინდივიდუალიზაციას.

ქართულმა ლიტერატურამ ეროვნული ტრადიციებზე დაყრდნობით მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში შეძლო ფსიქოლოგიური, სოციალური და სათავგადასავლო რომანების შექმნა.

XX საუკუნის ქართულმა მწერლობამ უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანა რომანი და იგი აქცია ჩვენი ხალხის სულიერი ცხოვრების წარმოსახვის გაბატონებულ ფორმად. რაც შეეხება თამაზ ჭილაძეს, მისი რომანებისა და ესეისტური პროზის სამეცნიერო შესწავლის აქტუალობამ განაპირობა მწერლის როგორც მხატვრულ-შემოქმედებითი, ისე ფართო მხატვრულ-ესთეტიკური დიაპაზონი, ჭეშმარიტად ნოვატორული ბუნება, მსოფლიო მოდერნისტული ტენდენციების მაღალ ნიჭიერად ათვისება, ეროვნულ ნიადაგზე მისი წარმატებით დანერგვა, ნატიფი ლირიზმი, პროზის პოეტურობა და, რაც მთავარია, XX საუკუნის 60-70-იანი წლების ქართულ რომანტიკაში გამორჩეული, განუმეორებელი კვალის გავლება.

ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ფონზე აქტუალურად მივიჩნევთ თამაზ ჭილაძის სამ რომანს: „აშა, მიიწურა ზამთარი“, „კაქტუსის ბაღი“, „ჩამავალი მზის სხივი“. წარმოვჩინებთ თამაზ ჭილაძის რომანების მხატვრულ სამყაროს.

მხატვრულ ნაწარმოებზე ყველას საკუთარი აზრი გააჩნია. წინამდებარე სტატიაში ცალკეულ ავტორთა თვალსაზრისებს განვიხილავთ.

ოტია პაჭკორიას „შუადღის ილუზიები“ 1962 წელს ქრონოლოგიურად პირველი გამოხმაურებაა თამაზ ჭილაძის პროზაზე, რომელიც დიდი პრინციპულობითა და ერუდიციით გამოირჩევა. მან თამაზ ჭილაძის პერიოდის მწერლებს „გარდამავალი ლიტერატურული თაობა“ უწოდა. კრიტიკოსი საქმის დიდი ცოდნით ასაბუთებს მოდერნისტულ ტენდენციებს ზოგადად ახალი დროის პროზაში.

ო. პაჭკორია განმარტავს ქართული პროზის სიახლის საფუძველს და ურჩევს ახალგაზრდა მწერლებს ნოვაციის აუცილებელ ფაქტორად სტილის შეცვლას: „როგორც ვწერდით, ისე წერა აღარ შეიძლება, საჭიროა ახალი ფორმები და ასეთი ფორმები არსებობს. არსებობს ასოციაციები, კონტრაპუნქტები, რეტროსპექტული პროზა“ (ო. პაჭკორია, 1962).

აზრის შემდგომ განვითარებაში გამომჟღავნდა კრიტიკოსის ჯანსაღი მიდგომა ნოვატორულისადმი, მოდერნისტული სტანდარტებისადმი. მისი აზრით, თამაზ ჭილაძე არის ჯანსაღი ნოვაციის დამნერგავ-შემოქმედი.

1963 წლით თარიღდება ნ. ჩხეიძის სტატია „ახალგაზრდობა“, რომელიც ეძღვნება გამომცემლობა ნაკადულის მიერ მოზრდილი კრებულის – „ახალგაზრდობა“ ავტარგეგმვას. როგორც ცნობილია, ამ კრებულში წარმოდგენილია პოეზიაც და პროზაც. კრიტიკოსის თქმით, აქ წარმოდგენილი პროზა გაცილებით ძლიერია და საინტერესო, ვიდრე პოეზია.

საკმაოდ ობტიმისტურია კრიტიკოსის აზრი თ. ჭილაძის შემოქმედების მომავალზე, მას სჯერა მწერლის მომავალი გამარჯვებისა.

ქართული მწერლობის საერთო ფონზე გ. გვერდწითელს მიაჩნია, რომ ახალგაზრდა მწერლები ეროვნული ლიტერატურის ტრადიციებზე არიან აღზრდილნი, რომ „ახალგაზრდა ადამიანის ზნეობრივი საფუძვლების ჩამოყალიბების პროცესი, ახლა შეიძლება ითქვას, ყველაზე მეტად იტაცებს ქართულ მწერლობას“.

გ. გვერდწითელი თამაზ ჭილაძის რომანის „აჰა მიიწურა ზამთარი“ იმედის მომცემ და კარგ საქმედ მიიჩნევს, თუმცა არც სასაყვედურო სიტყვებს ერიდება ავტორის მიმართ. კრიტიკოსი გვიანდელ სტატიაში თამაზ ჭილაძის შესახებ აღნიშნავს: „თამაზ ჭილაძის შემოქმედება თავისი სულისკვეთებით სცილდება ეროვნულ ჩარჩოებს... უაღრესად თანამედროვეა მისი ნაწარმოებების ფორმაც, როცა თითქოს იგნორირებულია სიუჟეტი მისი ტრადიციულ-კლასიკური გაგებით... მოჩვენებითი ამორფულების მიღმა მწერლის ყოველ ნაწარმოებს არა მარტო მყარი სიუჟეტური ქარგვა გააჩნია, ...არამედ ზუსტად მიგნებული კომპოზიციაც...“ (გ. გვერდწითელი, 1994).

მანანა გვეტაძე განიხილავს რა ნოდარ დუმბაძის, თამაზ ჭილაძისა და გურამ რჩეულიშვილის პროზას, არასამართლიანად მიაჩნია იმ მიმომხილველთა პრეტენზია ახალგაზრდების მიმართ, როდესაც მათ საყვედურობენ ეროვნული „მეს“ დაკარგვას. რალაც საერთაშორისო მოდერნი თემებით გიტაცებს და მათი მისამართით აცხადებს: „თ. ჭილაძესთან გაცილებით უფრო ახლო დგას ნიკო ლორთქიფანიძე (ვიდრე ოლდოსს პაქსილი)...“, თუმცა გარკვეული დოზით გავლენასაც არ გამოიხატავს. კრიტიკოსი ლიტერატურათა შორის ურთიერთგავლენას მომაკვნიებელ ცოდვად არ მიიჩნევს.

მ. გვეტაძე თამაზ ჭილაძის რომანების თაობაზე აღნიშნავს, რომ მისი „რომანები დაწერილნი არიან ძლიერად, მომწიფებულად, ნიჭიერად, თუმცადა ისინი ვერ ეტყვიან დაკანონებულ, ჩვეულ ჩარჩოებში და შეიძლება გაცეცხას იწვევენ თავისი ფორმით. კრიტიკოსი თამაზ ჭილაძის პროზაში გამოყოფს „ცნობიერების ნაკადს“, რომ იგი კომპოზიციის აგების ოსტატიც არის, ის კარგი მთხრობელია, ფლობს მკითხველის დაინტერესების და დაძაბვის საიდუმლოებას“ (მ. გვეტაძე, 1969).

თენგიზ ჩხაიძის ნაწარმოებში „თამაზ ჭილაძის მოთხრობები“ კრიტიკოსი ანალიზებს თ. ჭილაძის მოთხრობებს და გამოაქვს სწორი დასკვნები თამაზ ჭილაძის ნოვატორობის თაობაზე. ავტორის აზრით, „თ. ჭილაძემ მოიმარჯვა ახალი გამომსახველობითი საშუალებანი - ასოციაცია, ქვეტექსტი. მინიშნების ხერხი... აღნიშნულია ნეგატიურის და პოზიტიურის ჭიდილი ადამიანის რთული შინაგან სამყაროში“ (თ. ჩხეიძე, 1984).

თ. ჩხაიძეს აქცენტი მწერლის მოთხრობების ანალიზზე აქვს გადატანილი, მაგრამ განმაზოგადებელი დასკვნების თანახმად შეიძლება განვავრცოთ თ. ჭილაძის რომანებზეც.

დ. ბენაშვილი თანამედროვე რომანის პრობლემებზე მსჯელობისას განმარტავს რომ, „XX საუკუნის ქართულმა მწერლობამ უფრო მაღალ საფეხურზე აიყვანა რომანი და იგი აქცია ჩვენი ხალხის სულიერი ცხოვრების წარმოსახვის გაბატონებულ ფორმად“ (დ. ბენაშვილი, 1967).

ქართული რომანის სრულყოფაში განსაკუთრებული როლი ითამაშა მიხეილ ჯავახიშვილმა - აღნიშნა კრიტიკოსმა, მაგრამ მან მწერლის შემოქმედებაზე საუბრისას განმარტა ქართული პროზის ბუნება, რომანის განვითარების ტენდენციები, მაგრამ იგივე შეიძლება განვავრცოთ 50-60-იან წლებამდე ქართულ რომანზე.

გიორგი ზაუტაშვილი თანამედროვე, კერძოდ თამაზ ჭილაძის თაობის რომანის შესახებ სკეპტიკურ აზრს გამოთქვამს და აღნიშნავს რა რომანის ტრადიციად ქცევას, ამ მოვლენას კარგად ამჩნევს იგი 70-იან წლებამდე. „ბოლო წლების ქართული რომანტიკაში ამ ტრადიციის დარღვევის ცდებიც შეინიშნება, რაც რასაკვირველია არ შეიძლება მიჩნეული იქნას რომანის, კერძოდ ქართული რომანის განვითარების შემდგომ ეტაპად. აქ უფრო დასავლეთის დეკადენტური პროზის გავლენასთან გვაქვს საქმე, ვიდრე რომანის განვითარების ახალი გზების ძიებასთან“ (მ. ზაუტაშვილი, 1971).

პროფესორი შალვა ჩიჩუა საგანგებოდ არ შეჩებია თ. ჭილაძის რომანებს, თუმცა დამაჯერებელი არგუმენტებით მსჯელობს ზოგადად ქართულ რომანის პრობლემებზე.

ლამარა დოლონაძე ჭილაძის შემოქმედებაზე მსჯელობისას აღნიშნავს, რომ თამაზ ჭილაძის ნაწარმოებში დიდი სინთეზით ხდება გმირების მეტყველების ქვეტექსტის გაჩენა და ამ გზით ყალიბდება ნაწარმოების მეორე პლანზე დედააზრი, რომელსაც სააშკარაოზე გამოაქვს გმირების შეხედულებები, რწმენა, საზოგადოებრივი პოზიცია (ლ. დოლონაძე, 1982).

გურამ ბათიაშვილი არკვევს, თუ რა შეიძინა თამაზ ჭილაძის პროზამ მისივე დრამატურგიიდან და განმარტავს, რომ ორი პიესის „აკვარიუმი“ და „მკვლელობა“ დაწერის შემდეგ სულ სხვა თვალთ უნდა შეეხედა თამაზ ჭილაძეს თავის პროზისათვის, რადგან დრამატურგიამ მას მოთხოვა, უარი ეთქვა ბევრ რამეზე, მოსთხოვა ხელახლა დაბადებულიყო მწერლად.

ასე აისახა თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში თამაზ ჭილაძის პროზის, რომანის ნოვატორული ბუნება, რომელიც ორგანული განუყოფელი ნაწილია ერთიანი ქართული რომანის სამყაროსი.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გვერდწითელი, 1994 – გ. გვერდწითელი, ვარიაციები მარტოობის თემაზე, თბ., 1994.
- მ. გვეტაძე, 1969 – მ. გვეტაძე, ტრადიციისა და ნოვატორობის საკითხი ახალგაზრდა ქართველ პროზაიკოსთა შემოქმედებაში, თბ., 1969.
- იპ. ვართაგავა, 1971 – იპ. ვართაგავა, თანამედროვე ქართველი მწერლები, თბ., 1971.
- თ. ჩხაიძე, 1984 – თ. ჩხაიძე, გმირის გამოცდის ცხოვრება, ლიტერატურული წერილები, თბ., 1984.
- დ. ბენაშვილი, 1967 – დ. ბენაშვილი, კრიტიკული ნარკვევები XX ს-ის ქართულ ლიტერატურაზე, თბ., 1967.
- გ. ზაუტაშვილი, 1971 – გ. ზაუტაშვილი, რამდენიმე მოსაზრება ქართული რომანის შესახებ, თბ., 1971.
- ლ. დოდონაძე, 1982 – ლ. დოდონაძე, გმირი და ცხოვრება (50-70-იანი წლების ქართული საბჭოთა დრამატურგიის საკითხები), თბ., 1982.
- ო. პაჭკორია, 1962 – ო. პაჭკორია, შუადღის ილუზიები, თბ., 1962.

NANA KHABULIANI

MODERN LITERARY CRITICISM ON
THE NOVEL BY TAMAZ CHILADZE

Modern Georgian literary criticism has become interested in innovatory intellectual aspirations of the writers of 1960s. The Georgian novels of 1960s-1970s are justly regarded to be the achievement of the literary modernism in the sphere of the novel. Georgian literature has always been a part of the world literature; therefore, the 20th century is no exception.

Tamaz Chiladze's novels artistically depict the connection between empirical and imaginary time and environment. His novels reflect innovatory nature of the prose. Here, we are dealing with the artistic perception of global modernist trends and their adoption in accordance with national traditions, the survival of Georgian national spirit and sophisticated lyricism. Tamaz Chiladze's following essayistic novels such as *Winter is Over*, *The Cactus Garden*, and *The Sunset Lights* should be discussed by taking into consideration the above aspects.

Tamaz Chiladze's essayistic novels represent excellent examples of the Georgian esthetic thought and modern Georgian romance.

რამაზ ხაჭავაძე

**ხალხური სამედიცინო უელოცვები
(წალენჯიხის ახალი ეთნოგრაფიული
მასალების მიხედვით) - I**

საქართველოს ეთნოგრაფიას საკმაოდ ძველი ტრადიციები აქვს. ქართველთა ყოფის ამსახველი ცნობები უზვადაა წარმოდგენილი ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში, ქართველ და უცხოელ ავტორთა ნაწერებში, ძველი სამართლის ძეგლებსა და სიგელ-გურგებში, ქართული მხატვრული სიტყვის ოსტატთა უკვდავ ქმნილებებში, ძველი დროიდან შემონახულ ფოლკლორულ ტექსტებში.

სამეგრელო თავისი ისტორიული წარსულითა და დღევანდელი ყოფა-ცხოვრებით წარმოადგენს ფრიად საინტერესო კუთხეს. მაგრამ ის დღემდე არ ყოფილა სათანადოდ შესწავლილი და გამოკვლეული. მართალია, სამეგრელოს ისტორიითა და ყოფა-ცხოვრებით დაინტერესება წარსულში დიდი იყო და არაერთ მოგზაურს აღუწერია მისი ბუნება, ისტორია და ზნე-ჩვეულებები. მათ შორის ყველაზე ვრცელი და საყურადღებო აღწერილობა დაგვიტოვეს: არქანჯელო ლამბერტმა, რომელმაც სამეგრელოში დიდხანს იცხოვრა, ფრანგმა მოგზაურმა ჟ. შარდენმა, ჟ. მურიემ და სხვა. მაგრამ ამ უცხოელ მისიონერებს და მოგზაურებს, რასაკვირველია, არ შეეძლოთ მოეცათ ძველი სამეგრელოს ნამდვილი სურათი და მისი ობიექტური ისტორიულ-ეთნოგრაფიული აღწერილობა. მათ არ იცოდნენ ადგილობრივი მეტყველება, ადათ-ჩვევები, ვერ ერკვეოდნენ სამეგრელოს პოლიტიკურ-ეკონომიურ პირობებში და ამის გამო იძლეოდნენ ცალმხრივ დახასიათებას.

სამეგრელოს ისტორიული წარსული დაკავშირებულია ძველ კოლხეთთან, რომელშიაც ტერიტორიულად მთლიანად შედიოდა დღევანდელი სამეგრელო. ამ შემთხვევაში ჩვენი საკვლევი ობიექტია წალენჯიხის რაიონი.

სიმონ ჯანაშიას აზრით, რომ **წენი** ანუ **წანი** იყო ერთ-ერთი ტომთაგანი ქანურ-მეგრული განშტოებისა და არა საკუთრივ ზანები, დღევანდელი მეგრელები, სწორედ ამ **წანი** ტომისაგან მიიღო სახელწოდება ამ ადგილმა და იმ ციხემ (**ჯიხამ**), რომელიც მათ ეკუთვნოდათ (წენ-დიხა) და იმ მდინარემაც, რომელიც ციხეს ჩაუდიოდა (**წენ-წყალი**).

წალენჯიხა, მეგრული „წენდიხა“, ჭანის წყალი მეგრული „წენწყარი“ მდინარისა და გეოგრაფიული პუნქტის ამგვარი სახელწოდებანი დადასტურებულია როგორც ქართული, ასევე უცხოური წყაროების მიერ. წალენჯიხა და მისი მიდამოები დასავლურ ქართველ ტომთა თავდაპირველი სამოსახლო ადგილი ყოფილა. ისტორიული წყაროებიდან ცნობილია, რომ მუნიციპალიტეტის ტერიტორია დასახლებული ყოფილა ჯერ კიდევ მაშინ,

როცა ადამიანი ქვისა და ბრინჯაოს იარაღებს ხმარობდა. წალენჯიხის ტერიტორიაზე დასავლურ ქართული ტომები სწორედ რომ ამ ხანიდან ცხოვრობდნენ. ამაზე მიუთითებს თვით ამ პუნქტისა და მდინარის სახელწოდებანი: **ქელენჯიხა, წენდიხა, წალენჯიხა.** X-XI საუკუნეებში წალენჯიხა მნიშვნელოვანი დასახლებული პუნქტი ყოფილა, ამას ადასტურებს იმდროისათვის ისეთი დიდი და მნიშვნელოვანი ეკლესია, როგორცაა მაცხოვრის ფერისცვალების ტაძარი. იმ დროიდან მოყოლებული წალენჯიხის მნიშვნელობა თანდათან იზრდებოდა ისე, რომ XIII-XIV საუკუნეებისათვის ის დადიანების ერთადერთ რეზიდენციად იქცა. აქ ჰქონდათ სასახლე, საჭურჭლე (საგანძური) და, როგორც ჩანს, საგვარეულოს სამარხიც. ქალაქის მნიშვნელობის ამგვარმა ზრდამ გამოიწვია XIV საუკუნეშივე ოდიშის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საეპისკოპოსოს გადატანა წალენჯიხაში. საეპისკოპოსო ცენტრის წალენჯიხაში გადატანამ გამოიწვია ის დიდი მშენებლობანი და აგრეთვე წალენჯიხის ეკლესიის მოხატვა მე-14 საუკუნეში ვამეყ დადიანის დროს (1384-1396). დადიანების რეზიდენციათა შორის წალენჯიხა დიდხანს იყო ერთ-ერთი უპირველესი (<http://ka.wikipedia.org/wiki/>).

ქართული ხალხური მედიცინის ეთნოგრაფიული კვლევის მიზანი საქართველოს მოსახლეობის სამედიცინო აზროვნებისა და სამკურნალო ცოდნა-გამოცდილების, ხალხური სამედიცინო ტრადიციების ჩამოყალიბებისა და განვითარების პროცესის შესწავლა, მათი ბიოლოგიური და კულტურული ღირებულების გამოვლენაა, რაც ხელს შეუწყობს ქართველ ხალხში ყოფის, სულიერი კულტურის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხარის გაშუქებას (ნ. მინდაძე, 2000, 3-4)

ქართველი ხალხის სამედიცინო კულტურული მემკვიდრეობა აერთიანებს როგორც ნატუროპათიას (ბალახეული შინაური წამლებით მკურნალობას), ასევე მაგიურ მადიციანას.

წარმოდგენილ ნაშრომში გამოყენებული მასალა ჩაწერილია აკაკი წერეთლის უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის დიალექტოლოგიის მიმართულების მიერ სამეგრელოში, კერძოდ, წალენჯიხის რაიონის სოფლების ეთნოისტორიული, ყოფითი კულტურის შესწავლის დროს.

საქართველოში სამედიცინო ცოდნა ტრადიციულად დაცული იყო. გვარი უფროთხილდებოდა თავისი გვარის ქალბატონს, რომელმაც შელოცვები, გამოლოცვები, ბატონების გადალოცვები იცოდა და ცდილობდა, ეს ყველაფერი სხვა გვარში არ გასულიყო. დღესდღეობით ხალხური სამედიცინო მონაცემების გაცნობა საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ მეტწილად მოსახლეობა ასეთ სიფრთხილეს აღარ იჩენს და მთხრობელთა უმრავლესობამ გაგვიზიარა წინაპრებისაგან ნასწავლი ლოცვები და მასთან დაკავშირებული პროცედურები. წალენჯიხის რაიონის სოფლებში ჩავიწერეთ სამკურნალო მემკვიდრეობიდან არაერთი საინტერესო შელოცვა, გამოლოცვა. ქართულ ხალხურ მედიცინაში მრავალფეროვნებით გამოირჩევა სამკურნალო შელოცვები. აქვე წარმოვადგენთ რამდენიმე ნიმუშს:

1. ელი მეურს, გელი მეურს,
გელი ფოფოხაში მეურს,
ჭურუმ, ჰარამ ბასილიამი,
უსულო, უგულო,
წმიდა გიორგი, სი ქიგიაშკვი
უბადო შურიშის, უბადო გურიშის.

შურიენდა – შური გეშული,
გურიენდა – გური გეშული,
თოლიენდა – თოლი გემწუოთი
სუმოშ სუმონეჩი სუმ ხელუაშ
გორჩქინე ღორონთქ.

აი, ეი ქა, ქა ჭყანიერი,
მით უბადო გურით, უბადო თოლით
დინარჩქილასინ, სი ქიგიაშკვი

მთქმელი: ლიანა უშანგის ასული კიკვაძე-ხასაია, 70 წლის.

2. უბადო თოლით, უბადო შურით,
ჩქიმ (სახელი) დინომჯინასინ,
თოლამს – თოლი გელუოთი,
შურამს – შური გაშული,
გურამს – გური დო ლახვარითი,
სკანი ჭყონიში ბორზალითი,
სი გაითათხოზი,
ვეშეჩა საშველი დო გამორსხა,
ჩქიმ (სახელი) ჯვარი დაწერებაფე!

აღნიშნული შელოცვის დროს შემლოცველი ქალი ჭერ შეულოცავს საჭმელს და ავადმყოფს შეაჭმევს. ასეთი მოქმედება არ ახლავს სხვა სამედიცინო დანიშნულების შელოცვებს.

შდრ. წაღენჯიხაში ჩაწერილ მონახლომის (მეგრ. მონახვამილეფიში) შელოცვებს შემდეგი მოქმედებები ახლავს:

1. ელე-მოლე ფოთქი უჩა,
ექ მითოხენი ქაჯი უჩა,
მუოგი ხამუ უჩა,
გითიბლი ქაჯი უჩა,
დობჭვი დო დოფხალი
ნაჟამაში წამალი.

„ელი მიდის, გელი მიდის,
გელი ფოფოხიანი მიდის,
ჭურუმ, ჰარამ ბასილიანი,
უსულო, უგულო,
წმიდა გიორგი, შენ დაჰკარ
ავი სულისას, ავი გულისას.
თუ სულია – სული ამოართვი,
თუ გულია – გული ამოართვი,
თუ თვალა – თვალა ამოუგდე
სამას სამოცდასამი ხელობის
გამჩენო ღმერთო!
აი, ზევით რქა, რქა მაგარი,
ვინც ავი გულით, ავი თვალთ
ჩახედოს, (ეს რქა) შენ დაჰკარი!“

„ავი თვალთ, ავი სულით,
ჩემს (სახელი) ვინც ჩახედოს,
თვალანს – თვალა ამოუგდე,
სულიანს – სული ამოართვი,
გულიანს – გული და ლახვრით,
შენი მუხის ბოძალით
შენ გამოედევნე,
არ მისცე საშველი და ხსნა,
ჩემს (სახელი) ჯვარი დააწერინე“

„იქით-აქეთ დარანი შავი,
იქ (შინით) რომ ზის, ქაჯია შავი,
დავკარი დანა შავი,
გამოვიტანე ქაჯი შავი,
შევწვი და დავბრუე
მოტაჩულის წამალი!“

ამ შელოცვის დროს ნაცარს იყრიან ხელის გულზე. ნაცარი თუ ამოძრავდა, შელოცვა ერგება, შემდეგ ნაცარი კარს უნდა მიიყარონ.

2. თუთაშხაში რენო,
თახაშხაში რენო,
ჯუმაშხაში რენო,
ცააშხაში რენო,
ობიშხაში რენო,
საბატონიში რენო,
ჟაშხაში რენო,
იშენი მუნახვამიეფი რექ,
ათე ცირას გეყარი,
შხვა ცირას შეყარი,
ფუი, ეშმაკს, ფუი, ეშმაკს!

„ორშაბათისა არის,
სამშაბათისა არის,
ოთხშაბათისა არის,
ხუთშაბათისა არის,
პარასკევისა თუ არის,
შაბათისა არის
კვირისა არის,
მინც მონახლომი ხარ,
ამ ქალიშვილს გაეყარე,
სხვა ქალიშვილს შეეყარე,
ფუი, ეშმაკს, ფუი, ეშმაკს!“

შელოცვის შემდეგ ნაცარს მიყრიან კედელს, მხოლოდ ასეთი მარტივი პროცედურაა.

3. მელე-მოლე ფაში უჩა,
ეკოხენი ქაჯი უჩა,
მივოგი ხამი უჩა,
ქუდვორდღვაფე ფაში უჩა,
თუთაშხაშიენო, თახაშხაშიენო,
ჯუმაშხაშიენო, ცაასხასიენო,
ობიშხასიენო, ჟაშხაშიენო,
ოდროშიენო, ონდლეშიენო,
ვარ ედგინაშიენო,
ფუი, თეში გააქარი!”

„იქით-აქეთ ფაში შავი,
(რომ) ზის, ქაჯი(ა) შავი,
დავკარ დანა შავი,
დავაყრევენე ფაში შავი,
ორშაბათისაა, სამშაბათისაა,
ოთხშაბათისაა, ხუთშაბათისაა,
პარასკევისაა, შაბათისაა,
კვირისაა, დილისაა,
შუადღისაა თუ აღდომისა,
ფუი, ისე გააქარე!“

ამ დროს ავადმყოფს სამ ადგილას თმა უნდა შეუტრუსონ, ცეცხლზე უნდა გადაავლონ და თქვან: აქ ჩამწვარიყავ!

მეჭექის შელოცვა:

მეჭექი მეჭექანს,
სუმ კარდილა ღუმ პარტყალანს,
მუჭო ათე ჭიმუჭ
ათე სტაქან წყარს დონდლულას,
ათაში გააქარი
ათე აღამიანიში მეჭექი!

„მეჭექი მეჭექობს,
სამი ქვაბი ღომი თუხთუხებს,
როგორც ეს მარილი
ამ ტიქა წყალში დადნეს,
ისე გააქარე,
ამ კაცის მეჭექი!“

თანმხლები რიტუალი: მეჭექის მოშორებისათვის და ზოგადად მკურნალობისათვის წყლიან ტიქაში ჩაყრიან მარილს; სამშაბათს, ხუთშაბათს და შაბათს შეულოცავენ. მეორე პროცედურის შემთხვევაში კი ახალი მთვარე რომ იქნება, მაშინ უნდა შეულოცონ. შემლოცველმა უნდა იცოდეს ავადმყოფის დედ-მამის სახელი.

სამკურნალო შელოცვას ფსიქოლოგიური დატვირთვა აქვს და შეიძლება განვიხილოთ როგორც დამშმარე, განკურნების ხელშეწყობა მეთოდს.

ეთნოგრაფიული კვლევის დროს გამოვლენილი ხალხური მეთოდები და რეცეპტები, ვფიქრობთ, დიდ დახმარებას გაუწევს სამედიცინო დარგის მკვლევრებს.

დღესდღეობით მოსახლეობა ძირითადად კვალიფიციურ სამედიცინო მომსახურებას მიმართავს, მაგრამ ხალხური სამედიცინო მემკვიდრეობა კვლავ გამოიყენება და ავადმყოფის მდგომარეობის შემსუბუქებას ემსახურება. ჩვენი ვალია გადავარჩინოთ ეს ტრადიცია, რომელსაც სამედიცინო კულტურა და სამედიცინო მემკვიდრეობა ჰქვია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. მინდაძე, 1981 – ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური მედიცინა, თბ., 1981.
 ნ. მინდაძე, 2003 – ნ. მინდაძე, ქართული ხალხური სამედიცინო კულტურა, თბ., 2003.
 დ. შავიანიძე, 2005 – დ. შავიანიძე, ოკრიბა, ქუთაისი, 2005.
 დ. შავიანიძე., 2010 – დ. შავიანიძე, რ. კაშია, რ. ხაჭაპურიძე, ეთნოისტორიული კვლევები, ქუთაისი, 2010.
 რ. ხაჭაპურიძე, 2006 – რ. ხაჭაპურიძე, მაგიურ-რელიგიური მკურნალობის ისტორიიდან, ქუთაისი, 2006.
 აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულების ფონდის მასალები.
<http://ka.wikipedia.org/wiki/>

RAMAZ KHACHAPURIDZE

INCANTATIONS OF FOLK MEDICE (ACCORDING TO NEW ETHNOGRAPHIC MATERIALS FROM TSALENJIKHA) - I

In terms of ethnography, Megrelia is an interesting region for its past and its present, though it has not been sufficiently studied so far.

Incantations of folk medicine that have been recorded in Megrelia, specifically in the villages of Tsalenjikhadistrict mostly serve as a psychological factor and could be considered as a supplementary *healing* method.

We believe, folk methods and formulas revealed within the framework of the ethnographic study will be interesting for researchers in the medical field.

At present, the population mainly prefers qualified health services; however, the legacy of folk medicine is still actively applied being considered as an important tool for healing.

**ლუიზა ხაჭაპურიძე,
დავით შაშიანიძე**

**საფლავის მოწყობის ტრადიციები
ქრისტიან და მუსულმან ქართველებში
(თანამედროვე მასალების მიხედვით)**

უძველესი დროიდან ბევრ ხალხს ჰქონდა წეს-ჩვეულება და მისწრაფება თვალსაჩინოებითა და დიდი მასშტაბის ძეგლებით უკვდავეყო თავისი მიცვალებულები, შეესრულებინა კულტმსახურება და უზრუნველყო მათი „საიქიო ცხოვრება“.

არაერთი გამოკვლევა არსებობს სამგლოვიარო ფოლკლორისა და ტრადიციების შესახებ, მაგრამ კომპლექსურად (ეთნოგრაფიული, ეპიგრაფიკული, ენათმეცნიერული, ფოლკლორული თვალსაზრისით) თითქმის არ არის შესწავლილი საქართველოში გასული საუკუნისა და თანამედროვე საფლავების მოწყობის ტრადიცია, ეპიტაფიები, საფლავის ქვაზე შემორჩენილი სამგლოვიარო ფოლკლორი, შრიფტული დამწერლობისა და კალიგრაფიის სხვადასხვა ტიპები...

ამჯერად საანალიზოდ ავიღეთ საფლავის მოწყობის წეს-ჩვეულებები ქრისტიან (მართლმადიდებელ და კათოლიკე) და მუსულმან ქართველებში.

მე-20 საუკუნემდე საფლავები ძირითადად შემოსაზღვრავი იყო და მასზე მხოლოდ ქვა იდო, ან ქვასტელა იდგა. აღნიშნულ საუკუნეში კი სიტუაცია შეიცვალა: მიცვალებულს კრძალავდნენ უძვირფასეს მარმარილოს გალავანში, ზოგს კოშკებს უგებდნენ, ზოგს – სახლს. შემოსაზღვრულ და გადახურულ საფლავებზე ნაზავთ: მაგიდას, სკამებს, განჯინას, ლარნაკებს, ყვავილებს, მიცვალებულის ნატურალური ზომის სურათებს, ნივთებს, ტანისამოსს. ზოგან საფლავზე მანქანასაც უყენებენ. ზოგიერთი საერთოდაც უარს ამბობს გარდაცვლილის დამარხვაზე და ბალზამირებას უკეთებს მათ.

დღეს, რელიგიების აღორძინების პერიოდში, როგორც ქრისტიანული, ისე მუსულმანური რელიგიის მიხედვით არ შეიძლება სამარეზე სახსოვარი ქვის, მაგიდებისა და სკამების დადგმა, სადილობა, იკრძალება აგრეთვე მიცვალებულის ფოტოსურათის მოთავსება, ყოველივე ეს წარმართულ ჩვეულებად ითვლება ორივე რელიგიაში.

შემოსაზღვრა

მე-20 საუკუნიდან ქრისტიან მართლმადიდებლებსა და კათოლიკებთან თითქმის მსგავსი საფლავებია: შემოსაზღვრული ადგილი, რომელსაც ზოგან „კარავს“ (ადიგენის რ-ნი), ზოგან „გალავანს“, „ლობეს“ (სვანეთში ხის წნულ ლობეს – ნაშხატ, ხოლო ქვისას – ქვილა ჰქვია; თითქმის ყველა კუთხეში გამოიყენება მათი რუსული შესატყვისი „აგრადა“, „ზაბორი“) ეძახიან, ქვა – გულზე დადებული ან აღმართული, ჭვარი ან მონუმენტი, ფოტო, ეპიტაფია ან

წარწერა შინაარსით: სახელი გვარი, დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღი, ვინ უძღვნა ქვა...

დღეს თითქმის ანალოგიური სიტუაცია დასტურდება აჭარაში მცხოვრებ მუსულმან ქართველებთანაც, რადგან აქ ოჯახები რელიგიის თვალსაზრისით შერეულია (იხ. სურ. №1).

განსხვავებული მდგომარეობაა ადიგენის რ-ნის სოფ. დერცელში, სადაც ძირითადად მუსულმანი ქართველები ცხოვრობენ. აქ კვლავ ძველ ტრადიციას მისდევენ და „მეზელუღებზე“ (სასაფლაო) მხოლოდ ქვას დებენ ყოველგვარი წარწერა-სურათისა და მესერის გარეშე, თუმცა ზოგჯერ თავსა და ბოლოში ქვები ისეა განლაგებული, საფლავის ერთგვარ საზღვარს ჰქმნის, მაგრამ როგორც აჭარაში მოპოვებული მასალიდან გავარკვეით, ეს ქვები არა საფლავის ზღვარი, არამედ მიცვალებულის სხეულის გამოხატულებაა, რომელსაც საფლავზე მისვლისას ხელი უნდა შეეხოს, რათა განსვენებულმა იგრძნოს ახლობლის მისვლა (მასალა მოგვაწოდა ხიჭაურის სასწავლო უნივერსიტეტის თანამშრომელმა, ისტორიის დოქტორმა მ. ტარიელაძემ; იხ. სურ. №2).

აქვე შევნიშნავთ, რომ ძველი ტრადიცია გადახურული საფლავებისა მე-20 საუკუნის ბოლომდე შეინარჩუნა სამეგრელომ და სვანეთმა (იხ. სურ. №3-4). აქაურთა რწმენით, „როგორ საფლავსაც მოუწყობ, ისეთი სახლი ექნება საიქიოშიც“ (რ. უბილავა, წაღენჯიხის რ-ნის სოფ. ეწერფერდი, 2013); შდრ. „ადამიანს სიცოცხლეში სჭირდება კოშკი, სიკვდილის შემდეგ კი – აკლდამა“ (ინგუშური თქმულება). ადიგენის რ-ნის სოფლებში – დერცელსა და არზემში ჩაწერილი მასალის მიხედვით, მუსულმანი ქართველები საფლავის კეთილმოწყობას ერიდებიან, რადგან არსებობს გადმოცემა: „თუ ერთი საფლავი უკეთესია მეორეზე, ეს უკანასკნელი ტირის თავის უპატრონობას. ამიტომ უმჯობესია სიკვდილში მაინც იყვნენ ადამიანები თანასწორობი“.

თუკი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ტრადიციის მიხედვით 40-მდე მიცვალებულის ოთახში განუწყვეტლივ ანთია ნათურა, სვანეთსა და სამეგრელოში საფლავზეა შუქი ანთებული, ნათელში რომ იყოსო.

დღეს კი ჩვენ მიერ აღნიშნულ კუთხეებში ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ამ ტენდენციამ შედარებით იკლო.

შრიფტი

ჩვენ მიერ შესწავლილ მე-19 საუკუნის საფლავებზე შრიფტის ზომას სოციალური და გენდერული მოტივი განსაზღვრავდა. მაგალითად, თუ მიცვალებული თავად-აზნაურთა ფენიდან იყო, გვარი და წოდება იწერებოდა მთავრული შრიფტით და არა სახელი; ან თუ გარდაცვლილი დაბალ სოციალურ ფენას ეკუთვნოდა და ქალი იყო, მთავრულით ქმრის გვარი იწერებოდა და არა გარდაცვლილისა. დღეს კი ასეთი დიფერენციაცია აღარ გვხვდება და ძირითადად საქართველოში მცხოვრებ საანალიზო რელიგიის წარმომადგენელთა სახელი და გვარია მთავრულით შესრულებული. რაც შეეხება საზოგადო მოღვაწეთა საფლავების წარწერებს, აქ ხშირად მხოლოდ სახელია დიდი ზომის შრიფტით

შესრულებული, ვიდრე გვარი, ან წარწერად მხოლოდ სახელიდა გვხვდება, მაგალითად: ილია, აკაკი, ვაჟა... (შდრ. ოტია იოსელიანის საფლავი მწერლის ეზოში, წყალტუბოს რ-ნის სოფ. გვიშტიბში. ეპიტაფია: „ადამიანისაგან რაც რჩება, მისი სიცოცხლევ ესაა“).

აქვე შევნიშნავთ, რომ რამდენადაც უცნაური უნდა იყოს, ანალოგიური სიტუაციაა ე.წ. კანონიერ ქურდთა საფლავებზეც.

ეპიტაფია

თუ მე-20 საუკუნის საფლავებზე ხშირია ეპიტაფია შემდეგი შინაარსით: გარდაცვალების მიზეზი, ტკივილი ახლობლისა თუ მიცვალებულის სიკვდილის გამო, ან მიცვალებულის საქმბარი, რომელსაც სპეციალური მთქმელი-მელექსე ან ოჯახის წევრი წერდა, დღეს ეს შედარებით იშვიათია და ძირითადად გვხვდება ფსალმუნისა და სახარებიდან ამონარიდები. ვფიქრობთ, ამას დღეს რელიგიური მოტივი განაპირობებს. ეკლესიის სწავლების თანახმად, „თუ ნათესავეს სურთ წააწერონ ეპიტაფია, მაშინ უკეთესია, გამოვიყენოთ სიტყვები წმინდა წერილიდან ან ცნობილი ლოცვებიდან, და არა ჩვენს მიერ შეთხზული ფრაზები“ (<http://orthodox.ge/>).

რამდენადმე განსხვავებულია საზოგადო მოღვაწეთა საფლავები, აქ ეპიტაფიებად კვლავ გვხვდება როგორც საგანგებოდ მიცვალებულისთვის დაწერილი სტრიქონები (მაგალითად, თემურ ჩალაბაშვილის ეპიტაფია ზურაბ ქაფიანიძის საფლავზე – „ვერ გაცეკვეს მეფის კარზე, ვერ შეგცვალა დრომო, საქართველოს ბედ-იღბალზე მოღრიალე ლომო“), ასევე თავად გარდაცვლილის შემოქმედებიდან (ტერენტი გრანელის, ზვიად გამსახურდიას, ოტია იოსელიანის და ა.შ. საფლავთა ეპიტაფიები) ან ცნობილი ლექსებიდან ამონარიდები (შდრ. ზურაბ გორგილაძის საფლავი ბათუმში: „...იდიდგულე, რომ ამფერი აჭარელი გყავდი განა“).

ცნობილია, რომ, გარდა წარწერებისა, ზოგადად ყველა რელიგიის ხალხთა საფლავის ქვებზე ხშირად გამოსახულია ის ინსტრუმენტები და იარაღები, რომლებიც გარდაცვლილის პროფესიას გამოხატავენ ან რომელსაც მიცვალებული სიცოცხლეში გამოიყენებდა (მაგალითად, გებეღება: ფუნჯი, მოლბერტი, სანოტო სისტემა, წიგნი, ღვინიანი ჭიქა...), ან კიდევ ფონად გამოსახულია გარდაცვალების ეპიზოდი (წყალი – დამხრჩველათთვის, ცეცხლი – დამწვართათვის, მანქანა – ავარიით გარდაცვლილათთვის და ა.შ.).

აქვე აღსანიშნავია ერთგვარი კრეატიულობა, როცა ფანტაზია ფრთებს შლის და გვხვდება როგორც სხვადასხვა კუთხისთვის დამახასიათებელი ატრიბუტები, ასევე სხვადასხვა ფორმის, ზომის, ხარისხის ქვა ან სკულპტურა.

დასკვნის სახით შეიძლება ვთქვათ, რომ საფლავთა მოწყობა ძირითადად რწმენა-წარმოდგენებზე, კრეატიულობასა და უმთავრესად მაინც ეკონომიურ შესაძლებლობებზეა დამოკიდებული ყველა აღმსარებლობის ხალხში, მით უმეტეს ერთი ერის შვილებში და ზოგადად ყველა ერშიც.

დამოწმებული ლიტერატურა

- დ. გიორგაძე, 1987 – დ. გიორგაძე, დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში, თბ., 1987.
- რ. თოფჩიშვილი, 2007 – რ. თოფჩიშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, ეთნიკური ისტორია, ეთნიკური კულტურა, თბ., 2007.
- თ. ოჩიაური, 1987 – თ. ოჩიაური, დაკრძალვის წესები ქართლში ძველად და ახლად, თბ., 1987.
- 2012-2014 წწ. სამეგრელოსა (წალენჯიხა, ზუგდიდი) და სვანეთის (ლენტეხი, მესტია) ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები.
<http://orthodox.ge/>.

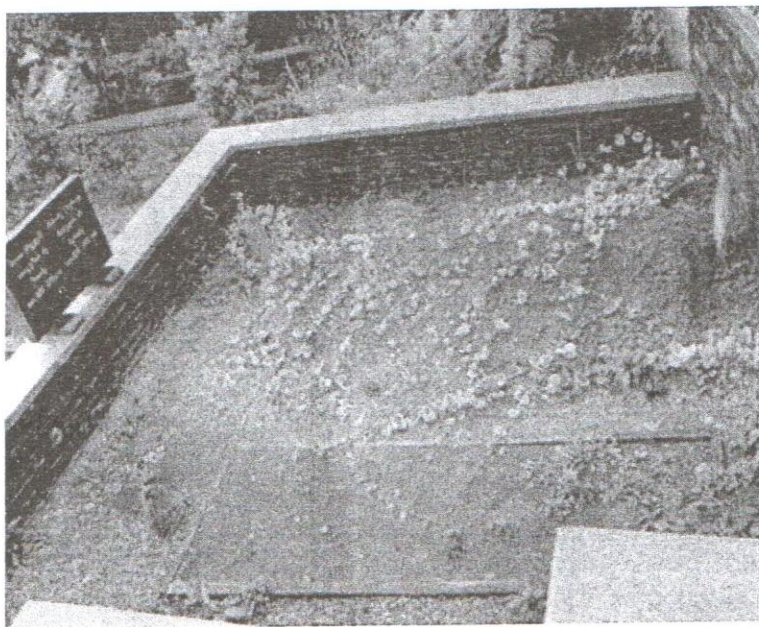
LUIZAKHACHAPURIDZE, DAVIT SHAVIANIDZE

TRADITIONS OF GRAVESITE ARRANGEMENT IN
CHRISTIAN AND MUSLIM GEORGIANS
(ACCORDING TO MODERN MATERIALS)

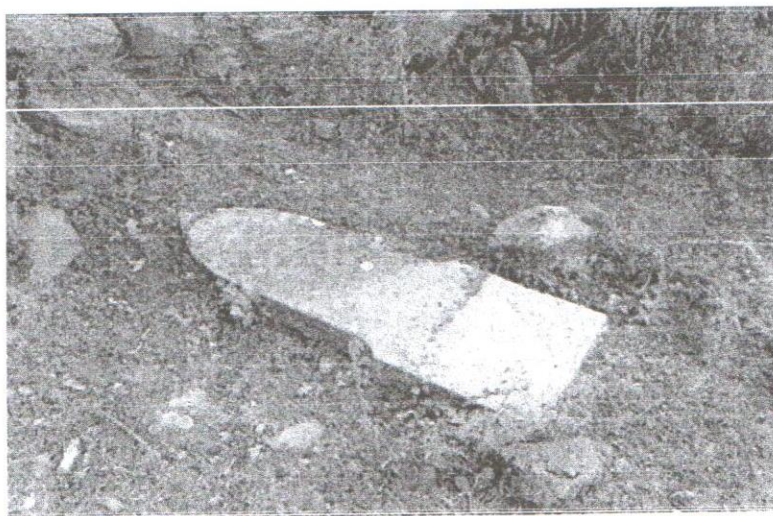
Since ancient times many nations have maintained customs and strived to memorialize the deceased by large monuments and conducting cultic rituals, and to ensure afterlife.

The article deals with the traditions of *gravesite arrangement* in Christian (Orthodox as well as Catholic) and Muslim Georgians. The graves of Orthodox and Catholic Christians are almost similar: the place is *delineated*, the gravestone is placed or erected above the chest section; a cross or a monument is arranged, a photo and inscription with the following information: name, surname, dates of birth and death. Nowadays the *epitaphs* on the tombstones are rare, though they are frequently displayed on the 20th century gravestones. Modern *epitaphs* have a different content. The Orthodox Christian tradition of building roofs over the graves has been maintained up to the present day by the in Megrelia and Svaneti. However, the very tendency clearly declined. As for the Muslim Georgians, their gravestones do not contain any inscriptions. The only text occurred on the gravestones contain names, surnames and dates of birth and death. *Epitaphs* are rare, except for the places where they reside closely to the settlements of the Christian Georgians. In nations of any religion the *Gravesite Arrangement* mainly depends on beliefs, creativity and financial means.

სურ. №1 (აჭარა, სოფ. ახალშენი, შოთა (რეჯებ) თოფუზის ძე ზოიძე (1937-2911), მარინე (ჰურეი) მამუდის ასული ბერიძე (1935-2012)).

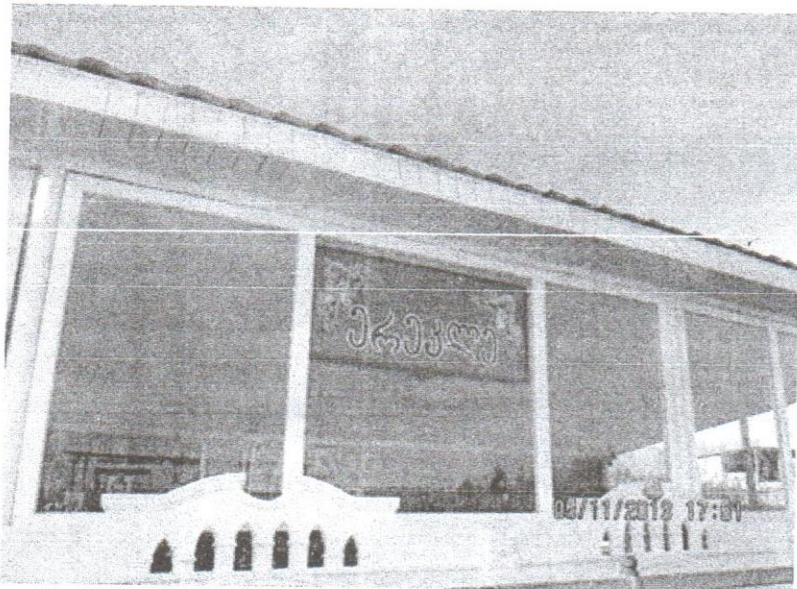
სურ. №2 (აღიგენი, სოფ. დერცელი. მასალა მოგვაწოდა აწსუ მაგისტრანტმა ნ. ბერიძემ)

სურ.№3 (სვანეთი, ლენტეხი, სოფ. ყახუნდერი. 1935 წ. ისლით გადახურული საფლავი, 2013)

სურ.№4 (სამეგრელო, ზუგდიდი, 2013)

გია ხოჭორია

**დიდი მეცნიერისა და მამულიშვილის
გაცოცხლება**

პავლე ინგოროყვას გარდაცვალებიდან ოცი წელი იყო გასული, როსტომ ჩხეიძემ მეორედ რომ გამოაქვეყნა „ბედი პავლე ინგოროყვასი“ და კიდევ ერთხელ სრული საბუთიანობითა და მართლმეტყველი განმსჯელის მანტიამოსხმულმა საქვეყნო ყურის გასაგონად დაადასტურა, თუ რატომ იყო უკვდავი ქართველი მისი ავტობიოგრაფიული რომანის უმთავრესი გმირი. ამ გმირის უკვდავება პირველ გამოცემაშიც დიდი სიცხადით ჩანდა. მოთავებული და მწიფე იყო ის რომანი, თანაც პავლე ინგოროყვას დაბადებიდან ასი წლისთავს დაემთხვა, რჩეულ იუბილეს, რომელსაც თავად ბატონი პავლე ვერ შეეგება, მაგრამ ჟამთა უკუღმართობის მძლეველი „საქმენი და ამბავნი მისი, ისევ თავიდან იწყებდნენ კვირტობას, ისევ იფოთლებოდნენ, ისევ ახალგაზრდული სინედლით გამოანათებდნენ უხსოვარი დროის ფოლიანტებიდან და, აგერ, როსტომ ჩხეიძის რომანში, ცოცხლად გაივლიდნენ. თავად როსტომი, ამ უამრავ მაცდუნებელ ხილვადობაში გადავარდნილი, თანდათან რომ შეიგრძნობს მის დრამატულობასა და გამომწვევლობას, ძალას კი არ იკლებს, იმატებს და იმატებს, იტვირთება ბედნიერებით, თუმცა მაინც მოუთავებლად თვლის საქმეს და თითქმის ათი წლის შემდეგ, წინარე ბუმბერაზ პავლე ინგოროყვას ორმაგად თუ სამმაგად გაზრდილი ხედით გადმოახედებს ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისიდან. ეს მართლაც უზარმაზარი სურათია, რომლის ცენტრში დგას ვეებერთელა პავლე ინგოროყვა, გვერდიგვერდ მდგომი გვარიანად წამოყოჩებული პავლე ინგოროყვებით.

იქნებ ახლა მაინც დაინახონო, იქნებ ახლა მაინც ამოიწმინდოს დრო-ჟამმა თვალები, იქნებ კი არა, ნამდვილად, უცილობლად უნდა შეათვალიეროს ქვეყნიერებამ თავისი შვილი, თავისი სისხლი და ხორცი, ბაღლობიდან მოყოლებული ამ ქვეყნიერების საუკეთესო წარსულებს მიძინებიდან რომ იხმოზდა, ნებისმიერ ჯებირს ამსხვრევდა, მიშინაურობდა და მიდიოდა სინათლემოჭარბებულ კოცონად ხავსმოკიდებულ მღუშარებაში ჩაკარგულ საფეხურებისკენ. იქნებ ახლა მაინც დაინახონო, ჭექადა რომანის სისხლსავსე ძარღვი, რომლის სათავე, ანუ პირველი ღია ჭიშკარი ქართველი ყვავ-ყორნებისაგან გულშეწუხებულ პავლე ინგოროყვას თავზარდამცემ გოდებას გვიხმინებს.

„ბედი პავლე ინგოროყვასი“ არაა ჩვეულებრივი ბიოგრაფიული რომანი, არაა მხოლოდ გაწაფული ხელით აკინძულ-დაწერილი, ქრონოლოგიურად დალაგებული თუნდაც დაულაგებელი ცხოვრება, გარკვეული დრამატული რეცეპტორებით თეატრალურ სანახაობაში გადაზრდილი, ყოველი ახალი კადრის

გაეღვებისას ნერვულ შეკრთომას რომ იწვევს მკითხველ-მაყურებლისას და ეს „მარილიანი შემაწუხებლობა“ მხატვრულ ეფექტებად რომ ეთვლება. ასე არაა აქ საქმე მოწყობილი! ჯერ ერთი, რომანის ბიოგრაფიულობაც საეჭვოა! იგი მრავალმხრივი მიმართულების თუ თვისების ქმნილებაა. აქ თავმოყრილია ისტორიულ-დოკუმენტურობასთან ერთად ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური, პალეოგრაფიული, ბიბლიოგრაფიული და კიდევ სხვადასხვა მეცნიერული მოცულობანი... და, რაც მთავარია, თავიდან ბოლომდე დაუღალავად მიმდინარეობს კვლევა-ძიება, არგუმენტირება, ყველა იმ ზემოთ ნახსენებ მეცნიერებასა თუ მეცნიერულობაში მშვენივრადაა ჩახედული რომანის ავტორი, თავად პავლე ინგოროყვას პიროვნებას ხომ შესაშური ხედებით წარმოგვიჩენს, ყველაფერი ესენი ერთადაა შერწყმული და ისევ მთავარ ძარღვს თუ ჩაეჭიდებთ ხელს, იმ დიდი კაცის შემოლანდებასთან ერთად, ჩვენს ხელთ არსებული სინთეზური რომანის ავტორის ბიოგრაფიაც იწერება (ასეთი სიცოცხლისუნარიანობა როსტომ ჩხეიძის თითქმის ყველა რომანში შეინიშნება).

ახლა – მეორე: დიდი ჩასაფრება და ლარში გამოყვანა არ სჭირდება შეგრძნებას იმ თავდადებისა თუ თავდადებით წერისა, რომანის ყოველი გადაფურცვლისას თვალისა რომ იკრებს და გულიც. სხვაგვარად წარმოუდგენელიც კია ჭეშმარიტი ლიტერატურის შექმნა, მაგრამ როცა წარამარა იმატებს წყლის დონე, ამდენი ამალელებელი ამბავი, თითქმის მთელი საუკუნის ცხოვრება, მისი მთა-ბარი, მისი მზიან-ღრუბლიანობა და თანაც ყველაფერი ეს დაკავშირებული პავლე ინგოროყვასთან, გაშფოთებს კი არა, დაუნდობლად გახეთქებს კლდიან სანაპიროებს, გჯერა, ამ დროს „დასაბადებელ თვეში მოქცეული სიტყვა“, უბრალოდ, ჩვეული კანონზომიერებით კი არ იბადება, არამედ ამოხეთქავს, ამოვარვარდება და სანამ ზუსტად არ მონახავს თავის კალაპოტს, სანამ არ მოისვენებს და დამშვიდდება, ავტორს მისას, დედას მისას რალა დააწყნარებს. ასეთი ამოხეთქებითაა ეს რომანი დაწერილი და განსაკუთრებით იქ ვექცევით ხოლმე მორევში, სადაც ავტორი იმ უსამართლობათა სერიალზე წერს, პავლე ინგოროყვას, ამ მართლაც მეოცე საუკუნის საქართველოსთვის ღვთის საჩუქარს, თავს ატეხდნენ ყვავ-ყორნები (ამ სიტყვას უკვე მეორედ მოვიხსენიებ ბრჭყალების გარეშე).

დიახ, ცეცხლითა და მახვილით იწერება როსტომ ჩხეიძის რომანები და მათ შორის ერთ-ერთი პირველია „ბედი პავლე ინგოროყვასი“. ან კი უტეცხლოდ როგორ დადგებოდა, როცა გაუმართლა და პირადად არაერთხელ შეხვედრია ამ გამორჩეულ ადამიანს, შეგებებისთანავე რომ შეესიტყვებოდა: – როგორ არის საქართველო? ვერ დავდგები, როსტომ ჩხეიძის ერთ-ერთი ადრეული წერილი რომ არ გავიხსენო, სადაც იმ შეკითხვის დაფიქსირებასთან ერთად კარგა ვაჟაკურადაც სწერია: “პავლე ინგოროყვა ყოველთვის ამ სიტყვებით შემგებებია. უჩვეულო შინაარსის მიუხედავად, ეს სიტყვები ამშვიდებდა ჩემს აქ მონვედრით აფორიაქებულ გონებას, ეს სიტყვები მამუდვინებდა გადამმბიჯებინა

ზღურბლს მიღმა, ეს სიტყვები ანაწევრებდა თანდათანობით ერთ მთლიანობად შეკრულ სინამდვილეს – შერწყმულს, შენივთებულს, უხილავი ძაფებით ნაქსოვს, ერთი, ერთადერთი აზრითა და განცდით გამსჭვალულ სინამდვილეს – და იმ ბერიკაცისაკენ მიმიძღოდა, ვის სუნთქვასაც აღევსო და ერთ მთლიანობად ექცია აქაობა და ვინც პირველი გამოეყოფოდა ხოლმე ამ მთლიანობას... პავლე ინგოროყვას სახელი ჯერ კიდევ მაშინ არსებობდა ჩემს ცნობიერებაში, ვიდრე მის ლეგენდარულობას ვიგრძნობდი, ვიდრე ქართული კულტურის ისტორიაში, ჩვენი ერის სულიერ ცხოვრებაში მის განსაკუთრებულ ღირსებასა და მნიშვნელობას გავიგებდი, ვიდრე მისი ღვაწლის შეცნობას ვეცდებოდი. არსებობდა, არსებობდა და მკვიდრდებოდა იმ დროიდან, როცა ეს სახელი ჩემთვის უმთავრესად სამ დიდტიანან წიგნს გულისმობდა, ერთმანეთის გვერდით რომ გვეწყო თაროზე და შეუძლებელი იყო გამორჩეული სიდიდით ყურადღება არ მიეპყროთ. ჩემს ბავშვურ აღტაცებასაც მაშინ მხოლოდ და მხოლოდ ეს გამორჩეული სიდიდე იწვევდა და წლები უნდა გასულიყო, ვიდრე ხელში ავიღებდი და გადავშლიდი ამ წიგნებს, რომლებიც გაცნობისთანავე დაუსრულებელი კითხვების იღუმალი ობიექტი უნდა გამხდარიყო ჩემთვის“ (რ. ჩხეიძე, 1990, 13-16).

როგორც ჩანს, ერთი ნაპერწკალიც არ დაკარგულა იმ შეხვედრებიდან პავლე ინგოროყვასთან, მის წიგნებთან. ბავშვობაში გაჩენილმა კითხვებმა, პასუხებს რომ მიაგნეს, ყურადღებით თუ წავიკითხავთ რომანს და განსაკუთრებით იმ ადგილებს, სადაც ავტორი გატაცებით საუბრობს პავლე ინგოროყვას მონოგრაფიებზე, ნატამალიც არაა დარჩენილი „იღუმალი ობიექტის“. თუმცა მხოლოდ ეს, ანუ კითხვებზე პასუხის მოძებნა, რამდენადაც გვარწმუნებს რომანის მთავარი მაგისტრალი და მისი შემოგარენი, არ ყოფილა მთავარი გადასაწყვეტი. ბუნებრივია, სხვაგვარად პავლე ინგოროყვას მეცნიერულ-პიროვნული სისავსის წარმოდგენა შეუძლებელია, მაგრამ რომანის ავტორი ამასთანავე თავდაუზოგავად შრომობს, რომ ძალზედ სახიერად წარმოჩინდეს ამ უცნაური მოაზროვნის ფიგურალურ მონუმენტურობასთან ერთად სულიერი არასხვისმგავლობა. პავლე ინგოროყვა, როგორც ჩანს, დინჯი მეცნიერული ჩაძიებებით თუ რომანტიკული აფორიაქებებით, მიხვედრილობა-მიგნების წინასწარი მიწაძერულობით, ორატორული მომწესხველობით, თუნდაც ავადმყოფობასთან ბრძოლით, თუნდაც თავშეკავებულობით, თუნდაც ირონიული ჩაცინებით, თუნდაც უდიპლომაობა-უჩინობით, და თუ გნებავთ, უზარმაზარი ჩანთით მართლაც არავის ჰგავდა. ეს ყველაფერი და კიდევ უამრავი რამ კი იყო პავლე ინგოროყვას ქონება, მისი გამორჩეული სიმდიდრე, მისი განსაკუთრებულობა, მაგრამ ყოველივე ამას თავმოყრა და გამომწვეურება ხომ სჭირდებოდა პიროვნების მთლიანობის წარმოჩენა-შენახვისათვის ისე, რომ პალიტრას ფერი ოდესმეც არ გაეცრიცოს, არ დაკარგოს პირველყოფილი სიმწნევე და სიზვიადე, ბოლოს და ბოლოს ერთხელ მასთან შეხვედრის მერე იმ შეხვედრასაც ხომ არ უნდა გადაესვას

გაელვებისას ნერვულ შეკრთომას რომ იწვევს მკითხველ-მაყურებლისას და ეს „მარილიანი შემაწუხებლობა“ მხატვრულ ეფექტებად რომ ეთვლება. ასე არაა აქ საქმე მოწყობილი! ჯერ ერთი, რომანის ბიოგრაფიულობაც საეჭვოა! იგი მრავალმხრივი მიმართულების თუ თვისების ქმნილებაა. აქ თავმოყრილია ისტორიულ-დოკუმენტურობასთან ერთად ფილოლოგიურ-ტექსტოლოგიური, პალეოგრაფიული, ბიბლიოგრაფიული და კიდევ სხვადასხვა მეცნიერული მოცულობანი... და, რაც მთავარია, თავიდან ბოლომდე დაუღალავად მიმდინარეობს კვლევა-ძიება, არგუმენტირება, ყველა იმ ზემოთ ნახსენებ მეცნიერებასა თუ მეცნიერულობაში მშვენივრადაა ჩახედული რომანის ავტორი, თავად პავლე ინგოროყვას პიროვნებას ზომ შესაშური ხედვებით წარმოგვიჩენს, ყველაფერი ესენი ერთადაა შერწყმული და ისევ მთავარ ძარღვს თუ ჩაჭიდებთ ხელს, იმ დიდი კაცის შემოლანდებასთან ერთად, ჩვენს ხელთ არსებული სინთეზური რომანის ავტორის ბიოგრაფიაც იწერება (ასეთი სიცოცხლისუნარიანობა როსტომ ჩხეიძის თითქმის ყველა რომანში შეინიშნება).

ახლა – მეორე: დიდი ჩასაფრება და ლარში გამოყვანა არ სჭირდება შეგრძნებას იმ თავდადებისა თუ თავდადებით წერისა, რომანის ყოველი გადაფურცვლისას თვალისა რომ იერებს და გულიც. სხვაგვარად წარმოუდგენელიც კია ჭეშმარიტი ლიტერატურის შექმნა, მაგრამ როცა წარამარა იმატებს წყლის დონე, ამდენი ამაღლვებელი ამბავი, თითქმის მთელი საუკუნის ცხოვრება, მისი მთა-ბარი, მისი მზიან-ღრუბლიანობა და თანაც ყველაფერი ეს დაკავშირებული პავლე ინგოროყვასთან, გაშფოთებს კი არა, დაუნდობლად განეთქებს კლდიან სანაპიროებს, გჭერა, ამ დროს „დასაბადებელ თვეში მოქცეული სიტყვა“, უბრალოდ, ჩვეული კანონზომიერებით კი არ იბადება, არამედ ამოხეთქავს, ამოვარვარდება და სანამ ზუსტად არ მონახავს თავის კალაპოტს, სანამ არ მოისვენებს და დამშვიდდება, ავტორს მისას, დედას მისას რაღა დააწყნარებს. ასეთი ამოხეთქებითაა ეს რომანი დაწერილი და განსაკუთრებით იქ ვექცევით ხოლმე მორევში, სადაც ავტორი იმ უსამართლობათა სერიალზე წერს, პავლე ინგოროყვას, ამ მართლაც მეოცე საუკუნის საქართველოსთვის ღვთის საჩუქარს, თავს ატეხდნენ ყვავ-ყორნები (ამ სიტყვას უკვე მეორედ მოვიხსენიებ ბრჭყალების გარეშე).

დიახ, ცეცხლითა და მახვილით იწერება როსტომ ჩხეიძის რომანები და მათ შორის ერთ-ერთი პირველია „ბედი პავლე ინგოროყვასი“. ან კი უტეცხლოდ როგორ დადგებოდა, როცა გაუმართლა და პირადად არაერთხელ შეხვედრია ამ გამორჩეულ ადამიანს, შეგებებისთანავე რომ შეესიტყვებოდა: – როგორ არის საქართველო? ვერ დავდგები, როსტომ ჩხეიძის ერთ-ერთი ადრეული წერილი რომ არ გავიხსენო, სადაც იმ შეკითხვის დაფიქსირებასთან ერთად კარგა ვაჟაკურადაც სწერია: “პავლე ინგოროყვა ყოველთვის ამ სიტყვებით შემგებებია. უჩვეულო შინაარსის მიუხედავად, ეს სიტყვები ამშვიდებდა ჩემს აქ მოხვედრით აფორიაქებულ გონებას, ეს სიტყვები მახედვინებდა გადამეზიჯებინა

ზღურბლს მიღმა, ეს სიტყვები ანაწევრებდა თანდათანობით ერთ მთლიანობად შეკრულ სინამდვილეს – შერწყმულს, შენივთებულს, უხილავი ძაფებით ნაქსოვს, ერთი, ერთადერთი აზრითა და განცდით გამსჭვალულ სინამდვილეს – და იმ ბერიკაცისაკენ მიმიძღოდა, ვის სუნთქვასაც აღვესო და ერთ მთლიანობად ექცია აქაობა და ვინც პირველი გამოეყოფოდა ხოლმე ამ მთლიანობას... პავლე ინგოროყვას სახელი ჭერ კიდეც მაშინ არსებობდა ჩემს ცნობიერებაში, ვიდრე მის ლეგენდარულობას ვიგრძნობდი, ვიდრე ქართული კულტურის ისტორიაში, ჩვენი ერის სულიერ ცხოვრებაში მის განსაკუთრებულ ღირსებასა და მნიშვნელობას გავიგებდი, ვიდრე მისი ღვაწლის შეცნობას ვეცდებოდი. არსებობდა, არსებობდა და მკვიდრდებოდა იმ დროიდან, როცა ეს სახელი ჩემთვის უმთავრესად სამ დიდტანიან წიგნს გულისმობდა, ერთმანეთის გვერდით რომ გვეწყო თაროზე და შეუძლებელი იყო გამორჩეული სიდიდით ყურადღება არ მიეპყროთ. ჩემს ბავშვურ აღტაცებასაც მაშინ მხოლოდ და მხოლოდ ეს გამორჩეული სიდიდე იწვევდა და წლები უნდა გასულიყო, ვიდრე ხელში ავიღებდი და გადავშლიდი ამ წიგნებს, რომლებიც გაცნობისთანავე დაუსრულებელი კითხვების იღუმალი ობიექტი უნდა გამხდარიყო ჩემთვის“ (რ. ჩხეიძე, 1990, 13-16).

როგორც ჩანს, ერთი ნაპერწკალიც არ დაკარგულა იმ შეხვედრებიდან პავლე ინგოროყვასთან, მის წიგნებთან. ბავშვობაში გაჩენილმა კითხვებმა, პასუხებს რომ მიაგნეს, ყურადღებით თუ წავიკითხავთ რომანს და განსაკუთრებით იმ ადგილებს, სადაც ავტორი გატაცებით საუბრობს პავლე ინგოროყვას მონოგრაფიებზე, ნატამალიც არაა დარჩენილი „იღუმალი ობიექტის“. თუმცა მხოლოდ ეს, ანუ კითხვებზე პასუხის მოძებნა, რამდენადაც გვარწმუნებს რომანის მთავარი მაგისტრალი და მისი შემოგარენი, არ ყოფილა მთავარი გადასაწყვეტი. ბუნებრივია, სხვაგვარად პავლე ინგოროყვას მეცნიერულ-პიროვნული სისავსის წარმოდგენა შეუძლებელია, მაგრამ რომანის ავტორი ამასთანავე თავდაუზოგავად შრომობს, რომ ძალზედ სახიერად წარმოჩინდეს ამ უცნაური მოაზროვნის ფიგურალურ მონუმენტურობასთან ერთად სულიერი არასხვისმგავლობა. პავლე ინგოროყვა, როგორც ჩანს, დინჯი მეცნიერული ჩაძიებებით თუ რომანტიკული აფორიაქებებით, მიხვედრილობა-მიგნების წინასწარი მიწაძვრულობით, ორატორული მომნუსხველობით, თუნდაც ავადმყოფობასთან ბრძოლით, თუნდაც თავშეკავებულობით, თუნდაც ირონიული ჩაცინებით, თუნდაც უდიპლომობა-უჩინობით, და თუ გნებავთ, უზარმაზარი ჩანთით მართლაც არავის ჰგავდა. ეს ყველაფერი და კიდევ უამრავი რამ კი იყო პავლე ინგოროყვას ქონება, მისი გამორჩეული სიმდიდრე, მისი განსაკუთრებულობა, მაგრამ ყოველივე ამას თავმოყრა და გამომზეურება ხომ სჭირდებოდა პიროვნების მთლიანობის წარმოჩენა-შენახვისათვის ისე, რომ პალიტრას ფერი ოდესმეც არ გაეცრიცოს, არ დაკარგოს პირველყოფილი სიმხნვე და სიზვიადე, ბოლოს და ბოლოს ერთხელ მასთან შეხვედრის მერე იმ შეხვედრასაც ხომ არ უნდა გადაეცას

ხაზი, ხომ უნდა მოგინდეს დროდადრო მისკენ გახედვა. ეს სურვილიც შესრულებულია, ასეთი ძალაც დაისაკუთრა როსტომ ჩხეიძის მიერ დამახსოვრებულმა პავლე ინგოროყვამ. ბევრად ბევრი მაგალითის მოხმობა შეიძლება ექვსასგვერდიანი რომანიდან ჩემი მცირედი მინიშნების დასტურად, ყველას ვინ აუვა, რა წერილი ან მისი წამკითხველი!.. გავიხსენოთ თუნდაც პავლე ინგოროყვასა და ქეთევან ბაქრაძის, განსაკუთრებით პავლეს სასიყვარულო ფათერაკები... პავლე ვერაფრით გამოუტყდა ქეთევანს სიყვარულში, ვერა და ვერ გაეხსნა ამ მშვენიერ ქალს. რომ გაიგო ქეთევანი გათხოვილა, თავად ნაგანი დაიხალა, მანამდე კი ქალს მიწა გაუგზავნა, რაც ჩრდილო კავკასიური ადათ-წესით მოსალოდნელი საფრთხის მაუწყებელი იყო და რომ ქალს საბრალო შეყვარებულისათვის მიწა მაინც მიეყარა საბოლოო გამოთხოვების ნიშნად. გათხოვილაო, გაიგო პავლემ, ქეთევანო, და ნაგანიც დაიხალა... ახლა როსტომ ჩხეიძეს მოვუსმინოთ: „პავლე ინგოროყვას მიერ თვითმკვლელობის ეს მცდელობა ლეგენდა არ გახლავთ და მის უეჭველ სანდოობას ადასტურებს ის ტყვია, რომელიც პავლემ არაფრისდიდებით არ ამოაღებინა ექიმებს და თან ჩაიტანა საფლავში. არც სხვათა რჩევა გაიკარა, თვით ქეთევან ბაქრაძისაც, ვაითუ გამოიზუზდეს, შენს ჯანმრთელობას კიდევ ეს უნდაო. მაინც არა და არა.“

ეს ტყვია მისთვის მარტო ტყვია არ ყოფილა, თორემ მაშინვე თუ არა, ერთხელაც იქნებოდა დაანებებდა მის ამოღებას. ახლა კი რანაირად: ის ხომ პირვანდელი, გაუნღებელი სიმძაფრით ინახავდა მის სულიერ განცდებსა და ტკივილებს, მის მღელვარებას, კრთომასა და დარდს, თვითმკვლელობის ანაზღად გაელვებული ფიქრის მომწიფებას, თითქოს კვლავ ცხადად შეჰყურებდეს, როგორ რეალურად იძენდა ეს აზრი მკაფიო კონტურებს... ინახავდა საკუთარი თავის დაუნდობელ ყვედრებასა და გმობას გაუბედაობის გამო, არადა, ვერაფრით უმხელდა... ქეთევან ბაქრაძის ირგვლივ ტრიალებდა, ყოყმანობდა, თითქოსდა კიდევ აგრძნობინებდა რაღაცას, მაგრამ ვერა... აი, ხვალ, ხვალ, ხვალ, ხვალ, ხვალ... და ისევ ყოყმანი, ისევ კრთომა და კრძალვა, ისევ იმის გვერდით ტრიალი...“ (რ. ჩხეიძე, 2003, 111-112). აქ ცოტა ამოვისუნთქოთ და მალე ისევ მივყვით რომანის დინებას... ქეთევან ბაქრაძემ დროზე მიუსწრო 'გასისხლულ პავლეს. ერთი სიტყვით, იგი სიკვდილს გამოსტაცეს, ქეთევანიც მისი მეუღლე გახდა... კიდევ ერთი ნაბიჯი და რომანის ავტორი ბრწყინვალე სვლას აკეთებს: „პავლე ინგოროყვას ცხოვრების ამ ეპიზოდს რომ შევიტყობთ, ტყუილა ნუ გავირჩებით და იმის განსჯას ნუ მოვყვებით, აქვს თუ არა მოღვაწეს იმის უფლება, რომ ეროვნული იდეალები ასე უმსხვერპლოს გულისთქმას. ეს ხომ ისეთი საიდუმლოებით მოცული სფეროებია, ადამიანის სულის ისეთი ჩაუწყვდომელი ხვეულები, რომ გონების კარნახს ნაკლებად ემორჩილება. და მით უფრო ვინმეს დამუხანთება ყოველმხრივ გაუმართლებელია. უნდა ვიცოდეთ, რომ მოხდა ის, რაც ბედისწერით უნდა მომხდარიყო. ერთი სიტყვით: გინდ რომანტიკულად აღვიქვათ და გინდ ნურც აღვიქვამთ რომანტიკულად, ოღონდ

განსასჯელი არ არის აქ რაიმე. თუ არა ისეთი პიროვნული ბუნება, ასეთი ექსტაზის უნარი, პავლე ინგოროყვა სხვაგვარად ვერც ქართული ცივილიზაციის ისტორიის შექმნიდა და ვერც მის გვირგვინს „გიორგი მერჩულეს“. ამას ვერც ნიჭიერება გასწვდებოდა, ვერც ერუდიცია, ვერც ანალიტიკური უნარი, ვერც ფანატიზმი... ის ექსტაზი უნდოდა, ის გახელბა, ამხელა ტვირთი რომ აეზიდა და ერის სულიერი ცხოვრების ფრაგმენტები ასე შთამბეჭდავად გაემთლიანებინა...“ (რ. ჩხეიძე, 2003, 113-114).

რომანში უხვადაა ჩასაკეცი ანუ დასამახსოვრებელი გვერდები, სულს რომ გაგიყინავს და მწარედ ჩაგაფიქრებს, შავი, ძალიან მუქი ღრუბლები წამოგფენება და მათგან ვერანაირად ვერ დაიხსნი თავს. ერთ-ერთ მათგანზე უკვე ვთქვით. კიდევ რომელი? აი, თუნდაც, 1921 წლის თებერვალში თბილისს რომ ცლის ჩვენი ჯარი და პავლე ინგოროყვას თავის მოკვლა გადაუწყვეტია, ძლივს გადაარჩინეს, იყო იგი ამის გამკეთებელი! მანამდე? მანამდელიც გვახსენდება: იგი და რევაზ გაბაშვილი გაგიყებულ შავ ზღვას რომ შეებედავენ, იქნებ რამენაირად მიუსწრონ „გენიოს“ ქართველებს ტრაპიზონში, საქართველოსთვის საბედისწერო ნაბიჯი არ გადადგან და მთლად არ დაამხონ ისედაც განადგურების პირას მისული ქვეყანა. კიდევ? ვაჟაც – ფშაველას ვაჟის ლევანის დასახსნელად ბოლშევიკებთან სირბილი და „დიდი“ ორჯონიკიძის შეწუხება, ასეთივე თავგამოდება კონსტანტინე გამსახურდიას გადარჩენისთვის... ბევრია, ძალიან ბევრი ასეთი ამბები. კინალამ ეჭვი შეგებარება, ხომ არ უგონებენ ჭლექით დაავადებულობას, ვინ იცის, რამდენჯერ სიკვდილის პირას მისვლას. პავლე ინგოროყვა გაუჩერებელი მანქანა ყოფილა, მისი გული ანუ ძრავა იმდენად მაძლარი ყოფილა სისხლით, ქართული სისხლით – ფესვებიდან ამოტუმბული, ამოჩქეფილი საწვავით, ვინ და რა გააჩერებდა მას უდიდეს სულიერ არსებით სახელს, გარშემორტყმულს მოსიარულე უსულო საგნებით. როგორც რომანის ექსპრესიული თხრობა გვაგრძნობინებს, სწორედ იმ ფესვებიდან ამოტუმბული სისხლის მჩქეფარე ძალას ვერ იტანდნენ თავიანთი მცირე-მცირე ნაღვაწით გაყოფილებული ტიტულოვანი მეცნიერები. სამწუხარო კი არა, სამარცხვინოა, ამ ტიტულოვანთა შორის ბარეორი ნამდვილად რომ წარმოადგენდა სერიოზულ მკვლევარს, მაგრამ ბინდი ეკვრებოდათ, როგორც ჩანს, თვალბეზე, ჩვეულებრივ გამოსახედზედაც და გონებისაზეც, როდესაც საერთოდ არანაირი დიპლომის მქონე პავლე ინგოროყვა მათივე მონიშნულ ბილიკებზე კი არ მიცუნცულებდა, არამედ რევოლუციის რევოლუციაზე ახდენდა და აქვე, არ შევცდები თუ ვიტყვით გამართული წინადადებით, რომ ჩვენს ფილოლოგიურ არეალში ამდენი მაღალბალიანი მიწისძვრა არავის მოუხდენია! უძახეს, გაცეცხლებითაც უძახეს, პირშიც, ზურგსუკან, ფანტაზიორი თუ ილუზიონისტი, არ დაინდეს, ლამის ამოაგდეს ოკეანიდან უზარმაზარი ვეშაბი, სულ უშაეროდ და უწყლოდ დატოვეს, მაგრამ რომანის ავტორს სულზე მისწრებულად აქვს ნათქვამი, მისი ერთი ჩაცინება თუ ჩალიმილება, რომ ვერ ატყობდნენ, ისე ამხობდა მეცნიერულ ბრბოს, მერე

კიდევ ხელმწიფის კარზე აღზევებული მწერლების გაძვალტყავებულ შემართებას. წელში ვიმართები, როცა ვგებულობ, პავლე ინგოროყვამ საგალობლების სანოტო გათვლები რომ აღმოაჩინა და ალექსი მაჭავარიანის დახმარებით პირდაპირ აკადემიაში დაუმტკიცა, სახელმწიფო კაპელის დახმარებით, გაჯიქებულ აკადემიკოსებს თავისი აღმოჩენის ნამდვილობა. როგორც იქნა, თითო-თითო წუთით ყველა ჩააფიქრა, მაგრამ რა გინდა, იმნაირი მეორე წუთის არსებობა პავლე ინგოროყვას სასარგებლოდ არავის სურდა კიდევ დამდგარიყო. ალბათ ბევრ რაიმეზე დაწყდება გული თანამედროვე მკითხველს, ასე გარიყული პავლე ინგოროყვას პორტრეტის წარმოდგენისას, მაგრამ უფრო და უფრო ცრემლი წამოგერევა, როცა „ვეფხისტყაოსნის“ 800 წლისთავზე, ამ პოემის გასრულყოფილების, მისი ძალზედ სერიოზული ტექსტოლოგიური ანალიზის, პოემის ავტორის ბიოგრაფიის ახლებურად წარმოჩენის და კიდევ და კიდევ სხვა დამსახურებების პატრონს სულ კიდევში მიავდებენ ვიგინდარასავით და თვითონ მაინც შოთას სიყვარულით ძლეული სახლში ვერ გამოიკეტა, სულ ვერ გააცამტვერა დასუსტებულმა ნერვებმა და ახალციხეში ერთ ჩვეულებრივ მაყურებელივით დაესწრო რუსთველის ძეგლის გახსნას. ესაა გასაოცარი ბუნება გასაოცრად დიდი ჰუმანისტისა.

მართლაც ძლიერი გული ჰქონია განუზომელ პავლე ინგოროყვას, გული, რომელიც ითმენს და გული, რომელიც იბრძვის, ითმენს იმ სიგლახაკეს, ქართულმა აკადემიამ, ქართველმა მეცნიერებმა, მწერლებმა რომ გამოიჩინეს მის მიმართ და იბრძვის, შეუჩერებლად იბრძვის წარსულის დასალაშქრად, ლამის ურა ცხენივით გადაირბენს უზარმაზარ ტრიალ მინდორს და სანამ ხეთურ საწინაპროსთან არ მივა და არ შევხვდებით მას ხეთური შეხვდებით, არა და არ მოისვენებს. ესენი კი ფანტაზიორიაო, იძახიან. იძახონ, რამდენიც უნდათ, პავლე ინგოროყვამ შესანიშნავად იცის ჟამის შემოტევის მძლეველი რომაა, რომ იგი ვერ ეტევა იმ ოდრო-ჩოდრო დროში, რომელშიც მისი გაბუსული კოლეგები ორღობის ბიჭებივით მიტანტალევენ, იგი უცხოა თანადროულობისათვის, დროის სხვა განზომილებებშია გადასული, საუკუნეს ნაპირ-ნაპირ კი არ მიყვება, არამედ ზემოდან მოექცა. აკი ახდა ყოველი მისი ფანტაზია, აკი მართალი გამოდგა მისგან ქართული მიღმურობისა ანუ სანაპიროს და აქეთა საჩვენებუროს წაკითხვა. მართლა აღმოუჩენია და გაუნათებია პავლე ინგოროყვას მის მოლოდინში მყოფი ჩაბნელებული საქართველო, მაგრამ გზადაგზა შეხვედრილ თესლგაუკილავ თავებს ვერ მოუხერხა ვერაფერი.

შვიდ ტომად დალაგდა, უზარმაზარ შვიდ ტომად პავლე ინგოროყვას ნაღვაწ-წალოლიაებში. არც ამ ტომებს მოასწრეს, აქაც გაუმწარეს სული. ის კი არა, მთლად მოხუცებული ხანდახან ხმას თუ გაიღებდა, უკვირდათ, კიდევ ცოცხალი ყოფილაო. მართლა რომ დარწმუნდნენ, აღარაა ამ ქვეყნისო, გაისალაშინეს ენები, მგონი დასამარხადაც არ ემეტებოდათ, პირდაპირ ზეცისკენ გამოუწერეს საგზური. ხოლო ორი-სამი ტომის გარდა, ქვეყნიერებას რომ არ

გააჩნდა, ამ მართლაც „ზეცის კაცისა და ქუეყნის ანგელოზის“, ისევ როსტომ ჩხეიძემ გამოიღო თავი და მალე ყველა ტომი ერთ მთლიანობად წარმოაჩინს ღვაწლს ერთ კაცზე მეტი კაცისა.

„ამბავი პავლე ინგოროყვასი“ მრავალმხრივ დასაფასებელი რომანია. მასში დიდი ენერჯიაა ჩაბუღებული, ენერჯია მოძრავი გმირისა. ეს რომანი ყველა გონიერმა კაცმა უნდა წაიკითხოს და გაიგოს, რატომ დაიწერა იგი, რატომ დახვავდა ამდენი სიტყვა, რაც საფლავზე მოვალეობის მოხდის მიზნით მიტანილი ყვავილები კი არაა, არამედ ცოცხალი არსებანი, ყოველ მათგანში პავლე ინგოროყვა რომ ჩანს, ჩვენი წინაპარი და ჩვენი მუდმივი თანამედროვე. უნდა წაიკითხოს დიხაც, რომ სიტყვასაოცრებიდან გადავიდეს მასში ნამდვილი მშობლიური გენი, ქართული ნამდვილობა, ოღონდ არა სიგლახაკე და სულსმცირობა, თუნდაც ტიტულოვანთა, მეცნიერთა, მწერალთა, პოლიტიკოსთა, ჯალათთა, კაცთმოძულეთა. პავლე ინგოროყვას თვითნაბადობიდან უნდა მიიღოს ისევ და ისევ გონიერმა მკითხველმა, განსაკუთრებით ახალგაზრდებმა, წიგნით ნასაზრდოებმა სტუდენტებმა, მოსწავლეებმა და სეერთოდ კეთილად გამომხედავმა თანამედროვე შეგირდობამ ჯანსაღი ვირუსი, თუ რას ნიშნავს იყო ერთგული აღმაიანურობის, მშობლიურობის, ფესვების, სილამაზის და „არა მონა, ჩაჩანაკი“ სათბურში გამოყვანილი ჰიბრიდების, რა ჯგუფის მოაზროვნეთა.

ამ წიგნზე, ამ რომანზე ბევრი უნდა დაიწეროს ბევრჯერ, მერც და მერც! არ შეიძლება პავლე ინგოროყვას დავიწყება! თუმცა რა მასალით უნდა იყო ნაკეთებ-შეკოწიწებული, „ამბავი პავლე ინგოროყვასი“ ერთხელაც რომ წაიკითხო და გიორგი მერჩულეს, გრიგოლ ხანძთელის, თამარის, დავით აღმაშენებლის, ნიკოლოზ ბარათაშვილის... ილიას გზაზე მავალი ეს ბუმბერაზი პიროვნება გონებიდან გაგვიკრთეს, გულის ფესოდან ამოგვიარდეს.

ეს სიტყვები მეც რომანში მოგზაურობისას ამეკვიტა და ყველაზე მეტად იმან გამითენა კარგი დღე, თავად როსტომ ჩხეიძე, მწერალი, მპყრობელი ამ რომანისა, თავისი საუკეთესო სიცოცხლით რომ წარმოჩინდა ყოველი გადაფურცვლისას და თვითონაც თავაწეულმა გაიარა პავლე ინგოროყვას ხილული თუ უხილავი სამყარო, გაიარა და ისევ ახალი სიმაღლეების ძებნას შეუდგა.

დამოწმებული ლიტერატურა

რ. ჩხეიძე, 1990 – რ. ჩხეიძე, ბილიკები, თბ., 1990.

რ. ჩხეიძე, 2003 – რ. ჩხეიძე, ბედი პავლე ინგოროყვასი, თბ., 2003.

GIA KHOPERIA**THE REVIVAL OF
GREAT SCHOLAR AND PATRIOT**

The Article is dealing with the life of Pavle Ingorokva, great Georgian scholar and public figure; and the phases of research on the origins of the Georgian literature and its vital issues.

“TheFate of Pavle Ingorokva”, a biographical novel by Rostom Chkheidzeis a key to understanding scholarly works by Pavle Ingorokva. It combines such tangible episodes of the biography of such distinguishedpersonality, extraordinary spectrum of philological research, intuition and assumptions most of which proved to be true. Though, this should not be just a reason for exultation, but rather as being a revolutionary phenomenon. The book directly andexplicitly reveals all accomplishments and merits of Pavle Ingorokva. Unfortunately, due to his distinguished qualities and virtues he underwent cruelty and tyranny on the part of his colleagues and some bureaucrats.

Pavle Ingorokva’s patriotic spirit and the writer’s artistic temperament inspire us to propose the ideas discussed in the article; these are the first steps towards the study of Pavle Ingorokva’s fate and understanding R. Chkheidze’s mastery.

ქეთევან ჯანელიძე

**ლათინური ლექსიკონათვის
ქართულ ენაში**

ლათინური ენა ვისთვის სიცოცხლის წყაროა, ვისთვის უძველესი განძი, ვისთვისაც ენა, რომლითაც მრავალი რამ ამოიხსნა, მაგრამ ამასთანავე ძალიან მიმზიდველი და ძალიან დიდი ისტორიის მქონე, რომელიც გამოირჩევა სასიამოვნო სმენადობით და დახვეწილობით..

ლათინური ენა ინდოევროპულ ენათა ჯგუფის წარმომადგენელი, უძველესი ენაა. თავდაპირველად ამ ენაზე ლაპარაკობდნენ აპენინის ნახევარკუნძულზე, ქალაქ ლაციუმში მცხოვრები ტომები – ლატინები. ლათინური ენა მთელს ნახევარკუნძულზე გავრცელდა. მის სრულყოფასა და ლექსიკის გამდიდრებაზე უდიდესი გავლენა იქონია ეტრუსკულმა და ძველმა ბერძნულმა ენებმა. საგრძნობია არაინდოევროპულ ენათა გავლენაც, მაგრამ ლათინურმა ენამ შეინარჩუნა ინდოევროპული ენებისათვის ტიპური ფლექსური წყობა. ლათინური ენა ანტიკური ენაა, ხოლო ანტიკური ენების ცოდნით შეიძლება პირდაპირი კონტაქტი დამყარდეს ანტიკურ სამყაროსთან, რომელთა ცოდნა დაკავშირებულია კულტურის გაგებასთან. წარსულის ცოდნის გარეშე აწმყოს ვერ გავიგებთ. საზოგადოებას არ უნდა ტრადიციები წარსულისა ზურგს უკან დარჩეს, არამედ, პირიქით, საჭიროა მათი ფუნდამენტურად განვითარება.

რენესანსისა და ჰუმანიზმის ეპოქაში ლათინური ენისათვის არაორდინალური ვითარება შეიქმნა. ამ ეპოქაში იყო კლასიკური ლათინურის კვლავ აღორძინების ცდა, რაც მას უფრო მეტად ამორებდა უკვე განვითარებულ ნაციონალურ ენებს. ლათინური, როგორც ძირითადი ენა, თმობს პოზიციებს: XVI საუკუნიდან – მხატვრულ ლიტერატურაში, XVII საუკუნიდან – პოლიტიკაში, XVIII საუკუნიდან – საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში, XIX საუკუნიდან – საზოგადოებრივ მეცნიერებებში. 1962-65 წლებში თავად ვატიკანიც იძულებული გახდა ნება დაერთო სხვადასხვა ქვეყნების ეკლესიებისათვის ღვთისმეტყველება ნაციონალურ ენებზე შეესრულებინათ, თუმცა ლათინური დღემდე ვატიკანის ოფიციალურ ენად რჩება. ვატიკანის გარდა, ლათინური განაგრძობს ფუნქციონირებას ტოიბნერის, ოქსფორდის მიერ გამოცემულ ანტიკურ ავტორთა გამოცემებში, რომელთათვისაც ლათინური დღესაც ძირითად სამუშაო ენად რჩება.

ამჟამად ლათინური ენა ითვლება მკვდარ ენად. მიუხედავად ამისა, იგი გამოიყენება როგორც აკადემიური და სამეცნიერო ენა ასევე ვატიკანში, როგორც რელიგიური ენა. ლათინური ანბანი, შექმნილი ბერძნული ანბანის ბაზაზე, დღემდე ყველაზე გავრცელებული ანბანია მსოფლიოში. ისტორიაში მან უდიდესი როლი ითამაშა, რასაც ადასტურებს უამრავი ნასესხები სიტყვა თითქმის ყველა ენაში. სხვა ენათა მსგავსად, ქართულ ენაშიც, რომელიც

უძველესი სალიტერატურო და სახელმწიფო ენაა, ლათინური წარმომავლობის მრავალი სიტყვაა შემოსული და დამკვიდრებული.

ქართველურ ენა-კილოებში, რა თქმა უნდა, ფართოდ იყო წარმოდგენილი სხვადასხვა დარგის ლექსიკა, მათ შორის ნამემკვიდრევი საერთო ქართველური ფუძეებიდან, მაგრამ ეს ისტორიამდელი პერიოდი, რომელიც დოკუმენტურად ან წერილობით არ იყო ფიქსირებული და ტერმინთქმნადობაზე მსჯელობა იმ პრაქტიკული ხანისათვის მხოლოდ კომპარატივისტული მეთოდით რეკონსტრუირებული მასალის მიხედვით ხდება შესაძლებელი. რაც შეეხება საერთო ქართული სახელმწიფოს შექმნის პერიოდს, რომელიც მანამდე არსებული ქართულ-ქართველური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნებისგან განსხვავებით, დოკუმენტურად არის ფიქსირებული და ჩვენთვის გარკვეული ათვისის წერტილს წარმოადგენს ამ შემთხვევაში. ტერმინთქმნადობის პროცესის დაწყების თვალსაზრისით ის სათავეს მეფე ფარნავაზის მიერ საერთო ქართული სახელმწიფოს შექმნის დროიდან (ძვ. წ. აღ. 304-303 წწ.) იღებს და მოიცავს ორ უმნიშვნელოვანეს ეტაპს: პირველი, ეს ქართული ენის გამოცხადებაა სახელმწიფო ენად ძვ. წ. აღ. 284 წელს: „და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართლისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“ (ს. ყაუხჩიშვილი, 1955, 26); და მეორე, დიდი ტერმინოლოგიური სამუშაო, რომლის შესახებ ჩვენ გარკვეულ ინფორმაციას ვიღებთ როგორც „ქართლის ცხოვრებიდან“, ასევე მხითარ აირივანეცის „ქრონოგრაფიული ისტორიიდან“.

ლათინური ენა საკმაოდ საფუძვლიანად გამოიყენება ქართულ ენაში. ქვემოთ წარმოვადგენთ ლათინური წარმომავლობის ლექსიკურ ერთეულებს „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ რვატომეულის მიხედვით:

აბლატივი (ლათ. ablativus) – გრამატ. დაწყებითი, დაშორებითი ბრუნვა. ქართულად -გან თანდებულიანი მოქმედებითი გადმოიცემა. მაგ., გაემგზავრა თბილისიდან (თბილისითგან).

აბოლიციონიზმი (ლათ. abolitio მოსპობა, გაუქმება) – 1. საზოგადოებრივი მოძრაობა მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულსა და მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში, რომელიც მიზნად ისახავდა ზანგების მონობის მოსპობას (წრდილო ამერიკის შეერთებული შტატების სამხრეთ ნაწილში). 2. საზოგადოებრივი მოძრაობა თანამედროვე ბურჟუაზიულ ქვეყნებში მიმართული პროსტიტუციის რეგლამენტაციის წინააღმდეგ.

აბორტი (ლათ. abortus რუს. ენის მეშვ.) – მუცლის მოშლა, მუცლის მოწყვეტა, ფეხმძიმობის ნაადრევად შეწყვეტა.

აბრევიატურა (ლათ. abbreviatura შეკვეცა, შემოკლება) – 1. პირობითი შეკვეცა სიტყვების წრეში, მაგ., ე. ი. „ესე იგი“-ის ნაცვლად. 2. ორი ან რამდენიმე სიტყვის ნაწილებისაგან შედგენილი სიტყვა. მაგ., „ჯგუფორგი“ (ჯგუფის ორგანიზატორი.)

აბსენტეიზმი (ლათ. absens არმყოფი, არდამსწრე) – წიგნ. კრებებზე დაუსწრებლობა, არჩვენებში მონაწილეობის მოუღებლობა.

აბსტრაქცია (ლათ. abstraction) – მოცილება, მოშორება რაიმე საგნის, მოვლენის ზოგი ნიშნის უგულვებელყოფა და სხვა ნიშნების გამოყოფა აზროვნებაში, განყენება. ასეთი პროცესის შედეგი, განზოგადება.

აბსურდი (ლათ. absurdus) – წიგნ. შეუსაბამობა, უაზრობა, სისულელე.

აბსცესი (ლათ. abscessus განსვლა) – მედიც. ჩირქის გროვა რაიმე ორგანოში ან ქსოვილებში.

აბსცისა (ლათ. abscissus მოკვეთილი) – მათემ. ჰორიზონტალი, კოორდინატი, კოორდინატთა სწორკუთხა ბრტყელ სისტემაში.

აგენტი (ლათ. agens მოქმედი) 1. სახელმწიფო დაწესებულების ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციის დავალებათა ამსრულებელი პირი, რწმუნებული, წარმომადგენელი. 2. ძვ. ჯაშუში, პროვოკატორი.

აგვისტო (ლათ. augustus წმინდა, საღმრთო, დიადი) – ტიტული რომის იმპერატორის ოქტავიანესი, რომლის პატივსაცემადაც უწოდეს რომში ეს სახელი წელიწადის ერთ-ერთ თვეს, კალენდარული წლის მერვე თვეს (ისტ. ქველთობისა, ხალხ. მარიამობისთვე).

აგიტაცია (ლათ. agitatio აღძვრა, ამოძრავება, რუს. ენის მეშვ.) – მოქმედება, რომელიც მიზნად ისახავს ფართო მასების შეგნებაზე ზეგავლენა მოახდინოს და დარაზმოს ისინი გარკვეული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ამოცანების განსახორციელებლად.

აგლუტინაცია (ლათ. agglutinatio შეწებება, რუს. ენის მეშვ.) – 1. ბიოლ. სითხეში შეტივტივებულ ორგანულ ნაწილაკთა (მიკრობების, სისხლის წითელი ბურთულების) ხილულ ფარტენებად (გუნდებად) შეწებება. 2. ლინგვ. აფიქსების სუსტი, მექანიკური დაკავშირება სიტყვის ძირულ ნაწილთან (ყოველ გრამატიკულ მნიშვნელობას ცალკე აფიქსი გადმოგვცემს. აფიქსების გამოყოფა და სიტყვის დაშლა ადვილია).

აგრარიები (მხოლოდ მრავლობითში) (ლათ. agrarius მიწისა, მინდვრისა) – მსხვილი მემამულეები; მსხვილი მემამულეების რეაქციული პარტია კაპ. ქვეყნებში.

აგრარული (ლათ. agrarius მიწისა, მინდვრისა) – სამიწათმოქმედო, სამიწათმფლობელო; მიწათმოქმედების შესახები; მიწათმფლობელების შესახები.

აგრეგატი (ლათ. aggregatus შენაერთი, შენაკრები) – 1. წიგნ. სხვადასხვაგვარი (ან არაერთგვარი) ნაწილაკებისა და საგნების მექანიკური შენაერთი; 2. ტექ. რთული მანქანა, რომელიც რამდენიმე ცალკეული მანქანის შენაერთს წარმოადგენს.

აგრესია (ლათ. aggressio შეტევა, იერიში, რუს. ენის მეშვ.) – პოლიტ. ერთი სახელმწიფოს თავდასხმა მეორეზე უმიზეზოდ; ერთი სახელმწიფოს ძალადობა მეორის მიმართ.

აგრესორი (ლათ. aggressor) – წიგნ. აგრესიის ჩამდენი, თავდამსხმელი მხარე, უსამართლო ომის წამომწყები.

აგრიკულტურა (ლათ. agricultura მიწათმოქმედება) – რაციონალური, გეგმაშეწონილი მიწათმოქმედება.

ადაპტაცია (ლათ. adaptatio მორგება, შეგუება, რუს. ენის მეშვ.) – 1. ბიოლ. შეჩვევა გარემოსთან. 2. გადატ. შეწყობა, მორგება.

ადეპტი (ლათ. adeptus შეძენილი, მიღწეული) – წიგნ. რაიმე მოძღვრების თავგამოდებული დამცველი, მომხრე.

ადვერბიალიზაცია (ლათ. adverbium ზმნისართი) – ლინგვ. გაზმნისართება, ზმნისართად ქცევა.

ადვოკატი (ლათ. advocatus, რუს. ენის მეშვ.) – სამართ. უმაღლესი იურიდიული განათლების მქონე პირი, რომელიც ბრალდებულის (ინტერესების) დამცველად გამოდის სასამართლო პროცესზე, ანდა ვისიმე საქმეს აწარმოებს სასამართლოში, - ვეჭილი.

ადიუნქტი (ლათ. adjunctus მიერთებული) – ძვ. მოადგილე, თანაშემწე. ადიუნქტ-პროფესორი, პროფესორის თანაშემწე.

ადიუტანტი (ლათ. adiutans დამხმარე) – სამხ. სამხედრო ნაწილის ან შენაერთის უფროსთან დანიშნული ოფიცერი-უფროსის ბრძანებათა განსახორციელებლად და საშტაბო მუშაობის საწარმოებლად.

ადმინისტრატორი (ლათ. administrator მმართველი) – 1. თანამდებობის პირი, განმკარგულებელი რაიმე დაწესებულებაში. პასუხისმგებელი, მომწყობი, განმგებელი. 2. მართვა-გამგებლობის უნარის მქონე.

ადმინისტრაცია (ლათ. administratio მართვა-გამგებლობა, რუს. ენის მეშვ.) – 1. კრებ. ადმინისტრატორები; სამმართველოს თანამდებობის პირები, ამა თუ იმ დაწესებულების მმართველი პერსონალი.

ადოპტაცია (ლათ. adoptatio, რუს. ენის მეშვ.) – სამართ. შვილად აყვანა.

ადსორბცია (ლათ. adsorbere, გერმ. ადსორბტიონ შთანთქმა, რუს. ენის მეშვ.) – გაზისა თუ სითხის შთანთქმა მაგარი (ფოროვანი) ნივთიერებით.

ავგური (ლათ. augur) – ისტ. ძველ რომში ქურუმი, რომელიც წინასწარმეტყველებდა ფრინველთა ფრენის მიხედვით.

ავსტრალია (ლათ. australis სამხრული) – ყველაზე პატარა კონტინენტი მდებარეობს სამხრეთ ნახევარსფეროში ინდოეთისა და წყნარ ოკეანეებს შორის.

ავტორი (ლათ. autor) – შემქმნელი რაიმე ნაწარმოებისა (ლიტერატურულისა, მხატვრულისა, მუსიკალურისა, მეცნიერულისა).

ავტორიტეტი (გერმ. autoritat, ლათ. auctoritas-დან. ძალა, მნიშვნელობა) – 1. საზოგადოებრივი მნიშვნელობა, გავლენა, საყოველთაოდ აღიარებული. 2. ვისაც (რასაც) ასეთი მნიშვნელობა და გავლენა აქვს.

აკვარიუმი (ლათ. aquarium წყალსაცავი) – 1. წყლით სავსე რეზერვუარი (ჩვეულებრივ მინისა), სადაც ჰყავთ და ამრავლებენ თევზებს დაწყლის სხვა ცხოველებს (ზოგ მცენარესაც). 2. დაწესებულება, სადაც ამგვარი რეზერვუარებია.

აკვედუქი (ლათ. aqueductus) – ბურჯებზე დაყრდნობილი წყალსადენი, - ბელღარი.

აკრედიტივი (ლათ. accreditivus მინდობილობითი) – 1. ბანკ. ფულის საბუთი, რომლითაც ერთი საკრედიტო დაწესებულება ავალებს მეორეს, მისცეს გარკვეულ პირს განსაზღვრული თანხა ერთდროულად ან ნაწილ-ნაწილ.

აკუსტივი (ლათ. *accustivus* გრამ. ბრალდებითი) – პირდაპირი დამატების ბრუნვა რუსულში, გერმანულში, ლათინურსა და სხვა ენებში. ქართულში ეს ბრუნვა არ გვაქვს. მის ნაცვლად ხან მიცემითი იხმარება, ხან სახელობითი.

აკუმულატორი (ლათ. *accumulator* შეგროვები) – 1. ფიზ. ელექტრობით დამუხტული ხელსაწყო, იხმარება ელექტრული ენერგიის ხარჯვის მიზნით. 2. ტექ. საერთოდ ენერგიის მოსაგროვებელი ხელსაწყო.

ლათინური ლექსიკის ანალიზის შედეგად ნათლად ჩანს მრავალსახეობა სემანტიკური ჯგუფებისა: ღმერთების სახელები, რიტუალური და რელიგიური ტერმინოლოგია, კალენდარული ტერმინები, ადამიანის ფიზიკური და სულიერი თვისებების გამომხატველი სიტყვები, სამედიცინო ტერმინოლოგია, თეატრალური ტერმინები, მუსიკალური ინსტრუმენტების სახელები, სოციალური ტერმინები, ნათესაობის აღმნიშვნელი ტერმინები, საბრძოლო ტერმინები და თავდაცვითი ნაგებობების სახელები, გადაადგილების საშუალებები, სანაოსნო ტერმინები, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები, ჭურჭლისა და საოჯახო ნივთების აღმნიშვნელი სახელები, საყოფაცხოვრებო ნივთების, იარაღებისა და ნაგებობების სახელები, წონისა და ზომის ერთეულები, ლითონისა და მადნეულის, ქვების სახელები, გეოლოგიური ტერმინები, ქიმიური ნივთიერებები, ფერების აღმნიშვნელი სიტყვები, ფრინველების, თევზებისა და ზღვის ცხოველების სახელები, მწერების სახელები, მცენარეებისა და მათი ნაწილების სახელები, საკვებისა და სასმელის სახელები, ხილის, ბოსტნეულისა და სხვადასხვა ნაყოფის აღმნიშვნელი სახელები, უსულო გარემომცველი სამყარო და მეტეოროლოგიური ტერმინები, სამშენებლო და არქიტექტურული ტერმინები...

ამგვარად, ლათინურიდან მომდინარე სიტყვა-ტერმინები ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში საკმაოდ მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი.

გამოყენებული ლიტერატურა

- ვ. აიზენჰატი, 1996 – Eisenhut W., Die lateinische Sprache, Zurich, 1996.
- ე. გამყრელიძე, 2003 – ე. გამყრელიძე, უცხოენოვანი ლექსიკა ლათინურში, ენობრივი კონტაქტები ანტიკურ იტალიაში, ავტორეფერატი, თბ., 2003.
- რ. გორდეზიანი, 1985 – რ. გორდეზიანი, წინარებერძული და ქართველური, თბ., 1985.
- რ. გორდეზიანი., 2004 – რ. გორდეზიანი, მ. დანელია, კლასიკური ფილოლოგიის შესავალი, თბ., 2004.
- ლ. დათეშიძე., 2005 - ლ. დათეშიძე, ა. შენგელია, ვ. შენგელია, ქართული სამედიცინო ენციკლოპედია, თბ., 2005.
- ლ. დათეშიძე., 2006 - ლ. დათეშიძე, ა. შენგელია, ვ. შენგელია, ქართული სამედიცინო ენციკლოპედია, მეორე გამოცემა. ჟურნ. „ექსპერიმენტული და კლინიკური მედიცინა“, №28, 2006.
- ვ. ვიბერი, 2006 – Weeber W., Romdeutsch. Warum wir alle lateinisch reden, ohne es zu wissen. Frank, 2006.

- ივ. ნიჟარაძე, 1965 – ივ. ნიჟარაძე, ძველი ბერძნული ენა, თბ., 1965.
 ნ. ტონია, 2007 – ნ. ტონია, რეკომენდაციები ანტიკური ხანის საკუთარ სახელთა ქართულად გადმოტანისათვის, თბ., 2007.
 ა. ურუშაძე, 1987 – ა. ურუშაძე, ძველი ბერძნული ენა, თბ., 1987.
 ქეგელ – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტომი I-VIII, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, თბ., 1950-1964.
 ფ. შლოსერი, 1992 – Schlosser F., Cantate Latine, Stuttgart, 1992.

KETEVAN JANELIDZE

ON LATIN LEXIS IN GEORGIAN

Latin is the oldest language in the *Indo-European language family*. It came under extensive influence of Etruscan and Ancient Greek; however, *the influence of Non-Indo-European languages* is also notable.

The use of Latin as a major language decreased in Belles-lettres since the 16th century, as well as in politics, natural sciences and social sciences since the 17th, 18th and 19th, and centuries, respectively.

Currently, Latin is considered to be a dead language. Nevertheless, it is used for academic and scholarly purposes. Besides, Latin still remains as an official language of the Vatican. Borrowings from Latin are attested in almost every language. Likewise, there are many borrowings transferred from Latin into Georgian which is one of the most ancient languages. The paper deals with the lexical units of Latin origin established in the Georgian language.

ქართველური დიალექტური ტექსტები

ქართველ ებრაელთა მეტყველება

წარმოდგენილი დიალექტური ტექსტები — ქართველ ებრაელთა მეტყველების ნიმუშები ჩაწერილია ქალაქ ქუთაისში აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ქუთაისის მომძიებელთა ჯგუფის (დ. შავიანიძე, რ. ხაჭაპურიძე, ლ. ხაჭაპურიძე) მიერ 2005 წელს პროფ. ტ. ფუტკარაძის ხელმძღვანელობით.

დიალექტური მასალა გამოსაცემად მოამზადა ასოც. პროფ. ე. დადიანმა.

KARTVELIAN DIALECTAL TEXTS

Speech of Georgian Jews

Presented texts - samples of speech of Georgian jews were recorded in Kutaisi in 2005 by the research group - D. Shavianidze, R. Khachapuridze, L. Khachapuridze (supervised by Prof. TarielPutkaradze) of Scientific Research Institute of Kartvelian Dialectology at AkakiTsereteli State University.

The texts have been prepared for publication by Associate Prof. E. Dadiani.

ძველი ამბები

ძველათ იყო კახიანის ქუჩა. ეხლა, ამ კომუნისტების დროს იყო ტელმანის ქუჩა, რიონი პირას, აგერ ვარლამიშვილის ქუჩა როა, ე იქა. ჩემი ბოტშობა იყო ასეთი, ძალიან მწირე, პატარა მორწმუნე ადამიანის სახელით. მამა იყო მორწმუნე, დედა მეოჯახე... განტლე ექუსი-შტიდი კლასი. შემდეგ გამიშტეს, ფეზეო იყო ასეთი უწინ, დღეს რომ თქტენ ეძახით კოლეჯს, ე ის. ამ ფეზეოში გუასწავლიდენ სხუადასხუა ხელობას: ზოგ ტოკრობას, ზოგ ზეინკლობას, ზოგს სუარჩიკობას და ასე შემდეგ და ვეხმარებოდით სახემწიფოს, ვაკეთებდით რალაცას. შემდეგ რო დავამთაურეთ და ამი შემდეგ გაგუიწუთეს, ომი დეიწყო ორმოზდაერთი და გაგუიწუთეს თფილისის ავიოზაოთჩი. მუშოობდი, ახლაც არი. გუშინ გავიგე, რო უკტე წავიდა იქიდან რუსები და ამათმა დაიწყო ქართულ აგებულებაზე ეს ზაოდი, ავიოზაოდი. ნაუთლუხშია ეს ზაოდი. იქ გავატარე ორი წელი, მაგრამ მძიმე მდგომარეობის გამო და... დაეტოვე, ასე რო ვთქუათ.

— მიშა ბიძია, გამიწვიესო, რომ ამბობთ, რას ქვია გამიწვიეს ქარხანაში გაწვევა, რადგან იმ ფეზეოში სწავლობდით თუ რა?

— დიახ, ის დაჯავშნული იყო, შტილო.

— აჰა, ესე იგი, ომში არ ყოფილხართ.

— ომში არა, დაჯავშნული იყო და გამიწუთეს იქ.

— ზურგის ფრონტზე.

— დიახ, ზურგის, შტიდი თუთიფრინავი გამოდიოდა დღეში, რომელიც ამ ტე... ამ ტერიტორიიდან, თფილისის ტერიტორიიდან პირდაპირ მიდიოდა სხუადასხუა ფრონტებზე. და ჩტენ იმას ვამზადებდით.

— აჰა. რა სახეობები გამოდიოდა, ხომ არ ვახსოვთ?

— ისტრიბიტელები.

— ისტრიბიტელები?

— უფრო მეტათ, ო, ომის პერიოდი იყო, შტილო, ორმოძდაერთი წლის ამბავს გიყუებით.

— და შვიდი ცალის დამზადებას ასწრებდით?

— მე კი არა, ოცდახუთი ათასი კაცი მუშაობდა.

— ქარხანა ასწრებდა.

— ქარხანა ასწრებდა, შტილო, ყუელას გუეკავა რალაცა პატარა იგენი. მაქანე ებრაელიც მუშაობდა, ქართველიც, სომეხიც, უფრო მეტათ სომხები. ეს ახლა ქართველები, ოსეთი რო ამბეფს ყუება, ეს საქართველოა და ქართველებმა უნა იცოდეს, რომ არჩეუნეფში შენ თუ არა ხარ მეტი, ყოველთუინ გჯობნის შენი, როგორ გითხრა, მეგობარი, მოწინააღმდეგე. ახლა ოსეთი ოსები მეტია. რო ფიქრობენ იგენი, რო ფიქრობენ იგენი, ფედერაციას რო ფიქრობენ, იგენი

1 დახრილი შრიფტით აღნიშნულია მომძიებელთა კითხვები

ავტონომიის რესპუბლიკას, მერე შეიძლება წამოკკრან თატში. ასე იყო, ასე იყო...

— კაი, კაცი ხარ. ესე იგი, ოსეთი არ ვინდა, რომ დავკარგოთ ჩვენ.

— რავა გეკადრება, რავა გეკადრება. ჩვენ ახლა რო ისა, როგორ გითხრა ახლა. იყო ასეთი ამბავი, ომი რომ დამთავრდა, უკვე იმ პერიოდს დავანებოთ თავი. ომი რომ დამთავრდა, მეტი ნაკლები გაჭირვება გვეიარეთ, მარა მადლობა ღმერც, რო გადავჩით. რო დამთავრდა, შემდეგ სტალინმა ორმოზდაექსი-ორმოზდაშუითში მოახთინა არჩეუნი და ჩაშალა ეს არჩეუნი. რატო, თუ იცი? ოზდათერთმეტი პროცენტი მიიღო სომეხმა, არ გაამხილეს და ოზდაცხრა მიიღო ქართულებმა. ამათი შეჯიბრებაში გეუბნები მე. აქანე სხუადასხუა ეროვნებაში ებრაელიც იყო, ბერძენიც იყო. ბერძენები ძალიან კარგი ხალხი იყო. ქუთაიშიდაც იყო ისეთი ხალხი...

— რაში გამოიხატება, მიშა ბიძია, ეს სიკარგე?

— სიკარგე რისში, პირტელ შემთხვევაში ბერძენები იყო ძალიან ჭკუიანი და მშრომელი ხალხი. ბერძენის აშენებული, იმას რო უყურეფ, თფილიში ხან რო სახლი ინგრევა და... აბა ერთი სახლი თუ დანგრეულა იმაში, ქუთაიში? რატო, თუ იცი? ტეხნიკა იცოდენ იმათა.

— კერძობს აშენებდენ?

— არა მგონია, მთავრობის დავალებით იყუნ.

— ხომ არ შეგიძლია ახლა დაასახელო ქუთაისში მაგათი აშენებული რაიმე სახელრქმევით, დაწესებულება ხო არ დარჩენილა მაგათი აშენებული?

— სასამართლო როა დღეს.

— აგერ...

— დიახ, ახალი სასამართლო - ესკაბე

— ძტელ ესკაბესთან...

— ძტელი ესკაბე თითონ. მერე ძტელი ესბაკეს, ძტელი ესკაბეს გადმოდმა არის, იყო სკოლა. იქ ეკლესიაა, იგიც ახლა ქართულებმა დეიკავა მგონი, ის იყო სომხების სკოლა. აგერ რო იყო, ტელ... იმაზე, ვარლამიშუილის ქუჩაზე როა, ხარების...

— მეთვრამეტე სკოლის შენობაზე ამბობ?

— მეთვრამეტეზე, დავით, თქუნ არ იცით? იქანეც მუშაობდა დავით ცხტირაშუილი.

— არ ვიცი.

— ის ეკლესია იყო სომხების. ეს იყო იმ, იმ ფრანგების, ფრანგების ეკლესიას უძახოდენ.

— ეს კათოლიკური ეკლესია ახლა როა, ხო?

— აი ესაა.

— ხარების ეკლესია როა?

— ხო. აბა დაუკვირდი, თუ სადმე, ესე იგი, დეინგრა.

— და მაგენის აშენებულია ყველა ესენი?

— ბერძნები ძალიან ჭკუნიანი ხალხია, ძალიან მშრომელი ხალხია, აუჰ! მერე ქართველებმაც გადვიდეს, კაცო, მასე კი არაა. მეტი რა უნდა მოგიყუტე ახლა, ამ ჩემი ბაჟშობის ამბაუი გიყუტებით ახლა ამას.

— ხო, მერე იმ საავიაციო ქარხანაში რომ მუშაობდი, მერე გაავრძელე.

— რო ვმუშაობდი, წამოვედი მერე იქიდან, ვერ შევიძელი, ძალიანი მძიმე მდგომარეობა იყო იქ, უჰ, დამანებე თავი, აუტანელი მდგომარეობა იყო. თატრობიდან კი არა, თითონ ხალხიდან. როგორც დღეს არის ახლა, შენზე მეტი იმას რო აქ და ის გე... გე... გეშურება ან რაღაცა. ჩუნე ქქონდათ ერთი აი რვეულის ფურცელის ხელა სპრაჟკა. მე სულელმა ის სპრაჟკა დატხიე. ის იყო, შუილო, ჩემი პასპორტი, ის იყო ჩემი საშუი, ის იყო ჩემი ჯატშანი და ყუელაფერი და ამის გულიზა გტძლეუნდენ ჩუნე სომხები, რო ეს სპრაჟკა შეეძინათ. შევიდოდენ ქარხანაში, იმუშაებდენ თუ სიგლახეს აკეთებდენ, ვერ გეტყუი... გტძლეუნდენ. ჩუნე საერთო ბინაში ვცხოვრობდით ჯგუფი, ქუთაისის მეცამეტე სკოლა, მეცამეტე, ფეზეოს სკოლა, ასე ქუიოდა. რეგბის ისაა თუ ტაბიძის ქუჩაა ახლა. იქ ახლა იმას ასწაუღლიან, რეგბს და ასე პატარა იმას. ახლაც სტადიონია, იმიზ გტერძე იყო ეს, ხო, ხო. ახლა აღარ დატდივარ იქ, აღარა მაქ საქმე და იქ ტცხოტრობდი მე.

— რას ქუია გვძლევენო, მიშა ბიძია, რა უფლება ჭქონდათ, დავალება ხო არ იყო ვინმესი?

— არა, არა, არა, არა, რავე გეკადრება. შენთან რო მუშაობდა კაცი, ძმასავით ქყატდა ის სომეხი, მაგრამ ამათი იყო გლაზა ხალხიც, როგორც დღესაა ქურდები და ასეთები. ეგენი გტძლეუნდენ.

— კი მარა რა უნდოდათ, ის სპრაჟკა რო ჩაეგდოთ ხელში?

— ის სპრაჟკაც უნდოდა. აბა ფული ჩუნე არ ქუქონდა და...

— და ესე იგი იჯავშნიდა თავს?

— თავი... თითონ რჩებოდენ.

— მერე შენი სახელი და გვარი რომ ეწერებოდა ზედ?

— იმით შედიოდა იქანე. აქედან და ეგერ, ე ეგერ ე კარები როა, ამ სიგძე ის იყო, შესასტლელი. შენ ამაში, ამაში და დანომრილი იყავი. ჰოდა, შედიოდა და ათ წუთი უნა მოეთავებია. რტაზე, ცხრაზე ის იწყებოდა, საქმე, მერე ის იკეტებოდა, ვინაა დღეს მოსული და ვინ არა. ახლა ე ქურდი ე ჩემი სპრაჟკა რო მეიპარა, შეიძლება იგი ისევე გამევიდა, რაცხა უნდოდა, ის გააკეთა, რა ვიცი. ჰოდა, ზოგიერთი იმაშობოდა. მარა ხელს გტყუობდენ თუთონ ქარხნის ხალხი, რო ძალიან პატროსანი ბობოხიძე იყო ერთი ჩემი მასტერი, ძალიან პატროსანი, ძალიან კაი კაცი ქართველი. ეს იყო, მეტი არაფელი.

— და ამას სომხები აკეთებდენ ხო?

— სიგლახეს კი, ამ ერთს.

— და მერე რომ წამოიღი იქიდან?

— რო წამოვედი იქიდან, დავანებე თავი.

— მერე დღემდე რასაც აკეთებდი, მომიყევი რამე.

— დღემდე იმას ვაკეთებდი, რო რაც წვევედი იქიდან, ისა, მამა მყაჟდა ძალიან ხნიერი კაცი და ისა, იმის იგენი, ის... ორმოზდახუთში გამოვიდა ამინისტია. როგორი იცი? ისა, ვინც ჭარში და... დანება თავი და არასწორათ, იყო დეზერტირი, ვინც ქარხნეფში დაანება და დეზერტირობის ამბავით ვიყავი მე ერთი-ორი წელი, წელიწადნახევარი. მერე აქანე ღამის სკოლაში ვისწაღლე ი ორ წელიწათში. იქიდან მეექვსე კლასიდან გა... გამიშტეს. მერტედან დევიწყე, არა, მეშტიდედან დევიწყე აქ ისა, რა გჟარი იყო? ვასო, ლეჩხუმელი კაცი იყო, დამავიწყდა გჟარი, ზოდა, დევიწყე და დავამთატრე ათი კლასი. და დევი... მერე გადევე... მამას საბუთით, იგიც პენსიონერი და ინჟალიდი კაცი იყო, ფეხი ტკიოდა. ახლა ის, თბილისის ბანკი როა, იქ იყო უწინ საპჟო, ქალაქის საპჟო.

— თიბისი ბანკს ამბობთ?

— დიახ, ქალაქის საპჟო. იქ მუშაობდა უმაღლესი უჟკტიანესი კაცი, რატომ დამავიწყდა? პათიოსანი კაცი და მივიდა მამა იქიდან და ხელობაზე უშტებდენ რაფერ ხალხს იცი? ზოგი თფილისი, იმის, ტყიბულის...

— შახტაში.

— შახტაში დაჩენილი კაცი. ან ფეხი ან რამე რო ტკიოდა, იღებდენ იმაში, ხელობას ასწაღლიდენ. ისე იყო ჭიათური... ჭიათურიდან ერთი ამხანაგი მყაჟდა. ვაგონი რო გამოქცეულა საღაცა და ისა, ღელე ყოფილა გტერძე. ვაგონი რო მოდის და მიდის და ი ღელეში ჩამხტარიყო და ეს, ეს გტერდი სულ გახენილი ქონდა და ხელობა ისწაღლა. ნუ, დადიოდა იგი და მოარჩინეს ალბათ, არ ვიცი. ზოდა, ისა და იმის მერე ხელობაზე ვმუშაობდი საპოჟნიკობაზე. ნუ, ოთხმოზდაშტიდში თუ ცხრა იყო, არ ვიცი, რო გაუქმდა ეს მუშა...

— სამუშაოები.

— არა, სამუშაოები კი არა. რო გაუქმდა ეს, ეს სა... ეს, ის, საპჟოთა წყობილება და განთა კერძო წყობილობა, აირია, დარია და მეიპარეს ზოგი იქით. ზოგი აქეთ დანადგარები იგენი, ეგენი და მერე აღარ მიმუშაებია. სამოზდა... ოთხმოზდაცხრა წლამდე, თუ გნებაუთ, გაჩტენთ, ახლაც მაქ შრომის წიგნაკი საბოჟნიკის და იგი არა, ის დეიკარქა ის.

— იქ რო მუშაობდით, საავიაციოში.

— ქარხანაში ზო და ძალიან ვჯატრობ, რო დეიკარქა ის. ესაა ჩემი ცხოტრება.

— მიშა ბიძია, ეს ომი რო ახსენეთ ახლა თვენ, რა შუაში ვიყავით ჩვენ და ომი, ამაზე რას გვეტყუით?

— ამაზე რას...

— ანდა ეს ქართველობა რატომ უნდა ჩაწყვეტილიყო იმ ომში?

— მაგი არ თქუა, შტილო, მაგი არ თქუა! ქართუელობა კი არა, ყწელა ყრი ჩაწყტა. თითონ ქართუელიც, თითონ ებრაელიც, თითონ გერმანელიც.

იცი, რაფერი ხალხი ცხოვრობდა თფილიში გერმანელები? ახლა რო იძახიან და ახლა კარგათ რო ცხოვრობენ. ლეჩხუმლები გადაასახლეს, ჯაჭუბითთან მუშაობდენ და ლეჩხუმლები გადაასახლეს და თავისი სტოლი, კედელი, სკამი, ყწელაფერი წვიდეს და ააშენეს ამ გერმანელებიდან გაქცეული ხალხის ადგილას ააშენეს ე თამარაშენი და ეგენი როა...

— სოფლები.

— სოფლები, სოფლები კი არა, თფილის ჯობია იქ ცხოვრება. რატო იცი? მოსავალი კაია, წიადისეული კაია, ეკლესიაა, ყწელაფერია, მაგრამ ამათმა ვერ გამეიყენა. ყწელას თფილიში უნდა. ეს არ მომწონს, ყწელას თფილიში უნდა, კაცო. არაა სწორი, არა. ახლა გუშინ ტელევიზორი ამევიტანე აგერ, დანგრეული ტელევიზორი, ხოდა, ტელევიზორში მოუსმინე, რომ იგი, რა ქუთია, თფილისს განტუირთუა უნდა ამ მცოდნე ხალხს. შეიძლება იცის, შეიძლება არ იცის, მარა განტუირთუა უნდა და ქუთაიში უნდათ გადმოტანა ინსიტუტების, რაღაცების, იქით-აქით. გუშინწინ კიდე: ჩუენო რა გტინდაო ქუთაიშიო. ბიჭო, შენი არაა, ბიჭო, საქა... საქართუელოა ე დასაწუავი, შენი არაა ი ადგილი? მილი, ბიჭო, იქანეც ასწაულე, თუ იცი შენ რამე, თუ ხარ კაი კაცი.

— თუ ვარგხარ.

— არა, თუ ხარ კაი კაცი. მარა დღეს უმეტესობა არის ჯიბისთუის. აი ესაა, ჩემო ბატონო. ახლა ეილე ახლა უბრალო რამე, ა ერთ რამეს გეტყუით: დენი მაქუს, ესე იგი, როგორი იცი? რომ ჩემ სიცოცხლეში არც მიხიტრია, ესე იგი, ხელი არ მომიკიღია და რასაც ვაკეთებ, ვიხდი, მაგრამ ჩემ განდა... ამ გადახთაშიც მეხმარება გერმანია, მაძლეუს...

— ამერიკელი (ლ.თ.)¹

— არა, გერმანია, მაძლეუს ისა, ზამთარში: იანვარი, თებერვალი, მარტის ოზდახუთ-ოზდახუთ მანეთს ვითომ, რო იტყუიან, არის ასეთი ქახალდი.

— ორმოზდახუთი მანეთი (ლ.თ.).

— თუ ორმოზდახუთია და წვი, რამდენიც გინდა, მარა დენი არაა. მერე მოხთა ისე, რომ გააუქმეს იგი, იმის დენი, რა ქუთია, ქალაქის დენი გააუქმეს და იმან დეიკავა კერძო დენი, რა ქუთია, თეატრმა. წამევიდა თეატრი და თუ მომცემ ას ათ მანეცო, გაგიკეთებ და გექნება დენი, ბაბუაო. მე უთხარი: — ამას-თქვა? — მაგას არა აქ მნიშუნელობა, ბაბუაო. რო ვაჩუენე ე ქახალდი, არა აქ მნიშუნელობაო, ხოდა...

— ამ დახმარებას გერმანია რატომ გაძლედა?

— იმიტომ რომ დღევანდელი გერმანია ყწელაზე ქუთიანია მსოფლიოში. იმან იკადრა იგი, რო ყწელა ეროვნების ხალხს ბოდიშს უხთის, ასე რო ვთქუათ.

¹ საუბარში ერთვება რესპონდენტის მეუღლე - ლია აბრაამის ასული თოფჩიაშვილი

— აჰა, ესე იგი, ამ მოსაზრებით, რო თავს რომი მოახვია თავის დროზე?

— თავის დროზე გიტლერმა მოახვია. ახლა იმან რატო მოახვია, ისიც რატო, დღევანდელ დღესავით მახსოვს: საბჭოთა კავშირი და გერმანიამ ზავი დადო ხუთწლიანი და ჩამევიდა იმაში, მოსკოტში და ზავის გამო ხუთ წელიწათს რომ არ დეიწყებდა არც გერმანია, არც საბჭოთა კავშირი. საბჭოთა კავშირმა ადგა და ხალხის გაუმჯობესების მიზნით ყუელაფერი გააკეთა, სათამაშოებიდან დაწყებული, საოჯახო რამეების დამთავრებული. და გერმანიამ მიწის ქუთუმი ქარხნები ააშენა და ტყუთა-წამალს და ტანკეფს და ამისთანა ამბეფს, რაც მაშინ ტენნიკა შეიძლებოდა, უახლესი ქონდა. ველოსიპეტეფს... შენ რო მიდიოდი თოხით და იმით, ჯოხით, იგი მოდიოდა ავტომატით და ველოსიპეტს დადებდა სადაცა და ხალხს ხტურიტაჟდა. და ამის ბოდიშ იხდის ახლა გერმანია, ახლაც იხდის, ახლაც ეხმარება ამათ, მარა ეგენი არ იყენებენ.

— გლახას რად უნდა.

— ზო, არა, გლახას არ ვიტყუი, მარა, ნუ ახლა, ახლა ეს სააკაშვილი როა, წააგატს გერმანი... იმას...

— სტალინს.

— სტალინს წააგატს, არ დეინდო არევიან მაგან, არ დეინდო, მარა ფულზე არა, შუილო, არაა ქუთეყანა აშენებული. ფული სადაცაა, ფული ათამამეფს ადამიანს და სიგლახეს ჩადის. მეცოდება იგი, მირცხულავა. როგორც ჩემი შუილი, ისე მახსოვს, მეცოდება. ეტყოდა შევარდნაძე: — აბა ეს გამოასწორე! გაჩთებოდა მოსკოტში. ჩამევიდოდა, გამოასწორებდა; — აბა ეს გამოასწორე! — ჩამევიდოდა ერევანში. ჩამევიდოდა და გამოასწორებდა.

— კაი ახლა, პოლიტიკაში ნუ გადადიხარ (ლ.თ.).

— მოკლეთ, უკეთესი კაცი არ იყო, მაგრამ დღეს ციხეში ლბება... რას ამბოფს ახლა, მეც მევისმინე ეგი და თქუენც მეისმენდით. თუ უსმენთ და თუ არ გაინტერესეფთ... რას ამბოფს, იცი? შეიძლებაო მეო მოვი... მოვისესხოო ეს ფულიო და გადვიხადოო, მარა ჩემ შუილეფსო რას უთხარო, მამა ქურდი მყოლიაო, რო სახემწიფოს დენს პარაჟდა და თითონ ითუისებდა და ჩუენ გტუზდიდაო? არ აძლეფს, არ იმაშობა, არ იხრის ქეთს და წუხელი მანახეს, ამხელა ისა აქ, იგი, ასეთი, ასეთი... მეხუმრებით თქვენ ამხელა ამბავს?

— მერე კაის შვრება ახლა სააკაშვილი?

— რა ვიცი, ვერ გეტყუი.

— მიშა ბიძია, სტალინს გავსო, რო ამბოფ, ესე იგი, სტალინი კაი კაცი იყო თუ რა იყო?

— ვაიმე, აღარ შეიძლება უკეთესი.

— ზო რა, მაგალითად?

— იმან არ იცოდა განსხუება... აი ეს ოზდაჩუიდიმეტი წელს წააგატს დღევანდელი ცხოტრება. იგი არ ინდობდა არავის ერს. იცი, რა ხალხი დახტურიტა საქართუელოში? პირდაპირ ხტურიტაჟდა იმაში, წყალწითელის იქითაა სოფელი,

დამავიწყდა ახლა. პირდაპირ ხტრიტაჟდა, იქანე ვინც იმაშობოდა. ამაში ებრაელიც იყო, ქართულიც იყო, სომეხიც იყო, თათარიც იყო, ბერძენიც იყო, არ ინდობდა არევის.

— მართალიც ხო ბევრი დაიხვრიტა, მიხეილ ბიძია?

— ახლა აბა რა უნდა ქნა. ყუჟელა არ გამოგვივა... შენ ფიქრობ მას, ის მართალი იყო. იგი რას ფიქრობდა ამ კაცზე, რა ვიცი? ზოგიერთი თითონ ქართული ქართულს იმაშობოდა, გაიგე? ებრაელი ებრაელს. ყუჟელა ერში იყო კაი და გლაზა. რატო თუ იცი? შენ იმას რო უთითებ, შენ გაგახელეფს იგი, რომ ამან ე კაცი დამახტრეტიოაო. ისეა ახლა ვეიც. მარა ეგი რა შობა, იცი? შენ ოღონ მეიტანე ეგი, რაღაცაა, რო დააკელი. მარა იმან დააკლო სინამდულიეში? შენ უნდა გამეიძიო და ისე უნდა გადაახთევიო ამ კაცს. სადაა, კაცო, მილიონები. მილიონები, არევენ დეიჯეროს, რო ვინმეს ოჯახში ქონდეს. რა ვიცი ახლა, მეტი რა უნდა გითხრა.

— მიშა ბიძია, ახლა თქვენ იმ ასაკის ადამიანი ბრძანდებით, კომუნისტური სისტემა რო იყო და ახლა რა შედარება შეგიძლიათ გააკეთოთ იმ სისტემასა და მის მერე რაც გინახავთ დღემდე და დღევანდელობას შორის. რა იყო კარგი და რა არ იყო მისაღები, დაუშვათ ასეთი დიფერენციაცია თუ შეგიძლია?

— სისტემა იყო, შტილო, აწყობილი. არაფრიდან რაღაცა უნდა გააკეთო. მაგალითათ, მე მახსოვს, რომ ოქროზე და ეს ძირფასეულობაზე ძან ხელმომჭირნე იყო სტალინი. და ამდენი ოქრო თუ იმაში იყო, ჩუენთან სილათ ყრია ოქრო, ეს არ ვიცოდნი. მეიყუნა იმიდან, რა ქუია, აი აფირისტობა რა არი, მეიყუნა აესტრალიიდან მცოდნე ჭკუიანი, გამოცდილი და გამამუშაებელი დასტუა აქ უფროსათ. შეიყუნა ქართული ხალხი, და... დააყენა ეს...

— მუშაო.

— არა, მუშათ იყო. გუერძედაც მოისვა მცოდნე მან, მარა ყუჟელა მუშა კი არაა... დასტუა გუერძე ჭკუიანი. იმიტო, რო იმათმა შენიან... ახლა შენ რო გაგიჭირდეს, თქვენ რო გაგიჭირდეს საზღუარგარეთ წასტლა, ენა თუ არ იცი, აი ასე ვერ დილაპარაკიბი ადამიანს. ამიტომ შენ უნდა ნახო შენი კაცი, რომელმაც იცის ეს ენა და დეელაპარაკო და ჩამეიყუნა აესტრალიიდან ყუჟელაფერი თავისი ქარხნებით. იქიდან მანქანები ყავთ ჩამოყუნანილი ყუჟელას, იგი მაუიწყდება, სახელები, სადაც არი ე ოქრო ჩუენთან. ჩამეიყუნა იმისთანა მანქანები, რო არ ვიცი მე, არ მინახია. კარგი გზებიც გააკეთა. მიიყუნა ამ მთებზე. ჭრის ამ სილას თუ რაღაცას ყრის ქარხანაში. ქარხანა ააშენა, რო უყურებ, თუალი აქანე მტკივა და იქანე რა მოუვა იმათ, არ ვიცი, იმდენი ოქრო ამოდის ამ სილაში, ამ იმაში, სიბინძურეში. ხოდა, გამო... გამოიყუნა ბირტელი ისა, ოქრო შევარდნადემ, აწია ასე ხელში: — აწიო ჩუენ გუაქ ჩუენი საკუთარი ოქროო. კილოიანი თუ ორკილოიანი, არ ვიცი, რამდენი იყო, ერთი ის პლეტკა, როგორც ამბობენ, პლეტკა. და აწი ჩუენც გუეკნებაო. გააკეთა კარგი ძალათ, ნუჟ, ძალიან ბეჟური. და ას ათი კილო ოქრო წაიღო ზელგიაში

გასაყიდათ და ამ ხალხს არც თავნი მიცა. ესე იგი, რომ მოქცა ე ქარხანა და რო გამოგომუშავა ეს საქმე, არც თავნი მიცა და არც მოგება აქუს. რავარც გინდა, ისე იანგარიშე ახლა. ბიჭო, რო ღაგიმუშავა იმან ე სილა და რო მოქცა ამდენი, ას ათი კილო, ოცი კილო ას... ორმოცი კილო მაინც მიეცი და სამოცი შენ ქონდეს და სამოზდაათი. წავიდა იმან და იჩიჟლა ინგლისში, თავარ იმაში. ინგლისმა იგი, არ ამოუღია ხმა, ჩალო ეგი იმაში, ეს ციფრები, რომ ოქრო ამდენია, ქარხანა ასე ღირს, ასეა და არ აგჟიღია არაფერი, — იმათმა.

ბელგიაში რო ჩაიტანა ეს ას ათი კილო ოქრო, გამევიდა გაზეთიჩი. ახლა ჩჟენ გაზეთიჩი რო გამევიდა, იქანე არ გამევიდოდა? ღოუკვირდი, რავარც გაიგო იმან, თავისი კომისიით დაასხა თავს ამ ოქროს გამყიდვლედს და წაართჟა. ჩამევიდა ცარიელი. მის მერე აქანე ატყდა ატიო... აჟიოტაჟი. რა ქნას? დეიჭირა ზოგი უმფროსი, ზოგი უმცროსი გაანთავისუფლა. ახლაცაა მამალაძე საცხა იმაღება, იქით-აქეთ, იქით-აქეთ, იქით-აქეთ და გაქრა ყჟელაფერი. ისე მის მერე გაჩერდა ეგი. თანდათან რო რამე ძჟელდება, იმას თავის მოსაჭერი უნდა, თავის ატვიორკა, თავისი კბილის გასა... ამათ არ ქონდა. იგენი აღარ ჩანდა, ი ვინც ჩამეიყუნა იგენი. ეგენი ყჟელა უმფროსები დარჩა და მომუშავე აღარავინ. ისევე გამეიძახეს იქანე. ღღესეც მჟუშოფს, მარა რას აკეთებენ, არ ვიცი. აგერ ბირჟელი მაგალითი, ხო იმაზე მოგიყვეთ თქჟენ.

— დიახ!

— ეს სტალინი რო დაი... ამან რა უნდა ქნას, იცი? შენ რო მოგიწვია, ახლა თქჟენ რო მოხჟედით აქანე და არაფერი მეთქვა, რა უნდა გითხრა, არაფერი არ ვიცი, წახჟიდოდი სულ. ხო სწორია? ამან უნდა ქნას ასე: რო იწჟევეს ადამიანს, ამხელა ქარხანაა, ამაში მე უნდა წევეყვანე იმას, ვინც წევიდა იმ დროს ჩამოსატანათ აჟუტოზაოდი.

— დიახ!

— გერმანიიდან რო ჩამევიტანეთ.

— თქვენ იყავით წასული?

— არა, უნდა წავსულიყავი, მარა აღარ გამიშჟეს.

— რის ჩამოსატანად, მიშა ბიძია?

— ზაოდი, ზაოდი, იქიდან. ეს ზაოდი იქიდან ჩამეიტანა ამათმა.

— ავტოქარხანა?

— ავტოქარხანა, დიახ.

— დანადგარებს და იმას ამბობთ ალბათ.

— სჟეყჟელაფერი და შიგნი, იგი რა ქჟია, რკინიგზა და იგი ჩჟენ შევიყუნეთ ახალ ქჟუთაისიდან იქამდე. ასე ის იყო, დრიზდერი რაღაცა და იმითი შევილიოდით და გამოვდიოდით.

— ა, რკინიგზის სატრანსპორტო საშუალება?

— დრეზინა, დრეზინა ქჟია, ვიცი, მარა აღარ მახსოვს.

— არა უშავს, გაიხსენეთ.

დამავიწყდა ახლა. პირდაპირ ხტრიტაჟდა, იქანე ვინც იმაშობოდა. ამაში ებრაელიც იყო, ქართულიც იყო, სომეხიც იყო, თათარიც იყო, ბერძენიც იყო, არ ინდობდა არევის.

— მართალიც ხო ბევრი დაიხვრიტა, მიხეილ ბიძია?

— ახლა აბა რა უნდა ქნა. ყუელა არ გამოგივა... შენ ფიქრობ მას, ის მართალი იყო. იგი რას ფიქრობდა ამ კაცზე, რა ვიცი? ზოგიერთი თითონ ქართული ქართულს იმაშობოდა, გაიგე? ებრაელი ებრაელს. ყუელა ერში იყო კაი და გლახა. რატო თუ იცი? შენ იმას რო უთითებ, შენ გაგახელეფს იგი, რომ ამან ე კაცი დამახტრეტიო. ისეა ახლა ეგიც. მარა ეგი რა შობა, იცი? შენ ოღონ მეიტანე ეგი, რაღაცაა, რო დააკელი. მარა იმან დააკლო სინამდულიეში? შენ უნდა გამეიძიო და ისე უნდა გადაახთევიო ამ კაცს. სადაა, კაცო, მილიონები. მილიონები, არევის დეიჯეროს, რო ვინმეს ოჯახში ქონდეს. რა ვიცი ახლა, მეტი რა უნდა გითხრა.

— მიშა ბიძია, ახლა თქუენ იმ ასაკის ადამიანი ბრძანდებით, კომუნისტური სისტემა რო იყო და ახლა რა შედარება შეგიძლიათ გააკეთოთ იმ სისტემასა და მის მერე რაც ვინახავთ დღემდე და დღევანდულობას შორის. რა იყო კარგი და რა არ იყო მისაღები, დაუშვათ ასეთი დიფერენციაცია თუ შეგვიძლია?

— სისტემა იყო, შტილო, აწყობილი. არაფრიდან რაღაცა უნდა გააკეთო. მაგალითათ, მე მახსოვს, რომ ოქროზე და ეს ძწირფასეულობაზე ძაან ხელმომჭირნე იყო სტალინი. და ამდენი ოქრო თუ იმაში იყო, ჩუენთან სილათ ყრია ოქრო, ეს არ ვიცოდ. მეიყუანა იმიდან, რა ქუია, აი აფირისტობა რა არი, მეიყუანა აესტრალიიდან მცოდნე ჭკუიანი, გამოცდილი და გამამუშაებელი დასტა აქ უფროსათ. შეიყუანა ქართული ხალხი, და... დააყენა ეს...

— მუშად.

— არა, მუშათ იყო. გუერძედაც მოისვა მცოდნე მან, მარა ყუელა მუშა კი არაა... დასტა გუერძე ჭკუიანი. იმიტო, რო იმათმა შენიან... ახლა შენ რო გაგიჭირდეს, თქუენ რო გაგიჭირდეს საზღუარგარეთ წასტლა, ენა თუ არ იცი, აი ასე ვერ დეილაპარაკები ადამიანს. ამიტომ შენ უნდა ნახო შენი კაცი, რომელმაც იცის ეს ენა და დეელაპარაკო და ჩამეიყუანა აესტრალიიდან ყუელაფერი თავისი ქარხნებით. იქიდან მანქანები ყავთ ჩამოყუანილი ყუელას, იგი მატიწყდება, სახელები, სადაც არი ე ოქრო ჩუენთან. ჩამეიყუანა იმისთანა მანქანები, რო არ ვიცი მე, არ მინახია. კარგი გზებიც გააკეთა. მიიყუანა ამ მთებზე. ჭრის ამ სილას თუ რაღაცას ყრის ქარხანაში. ქარხანა ააშენა, რო უყურებ, თუალი აქანე მტკივა და იქანე რა მოუვა იმათ, არ ვიცი, იმდენი ოქრო ამოდის ამ სილაში, ამ იმაში, სიბინძურეში. ხოდა, გამო... გამოიყუანა პირტელი ისა, ოქრო შევარდნაძემ, აწია ასე ხელში: — აწიო ჩუენ გუაქ ჩუენი საკუთარი ოქროო. კილოიანი თუ ორკილოიანი, არ ვიცი, რამდენი იყო, ერთი ის პლეტკა, როგორც ამბობენ, პლეტკა. და აწი ჩუენც გუექნებაო. გააკეთა კარგი ძალათ, ნუ, ძალიან ბეჭრო. და ას ათი კილო ოქრო წაიღო ბელგიაში

გასაყიდათ და ამ ხალხს არც თავნი მიცა. ესე იგი, რომ მოქცა ე ქარხანა და რო გამოგომუშავა ეს საქმე, არც თავნი მიცა და არც მოგება აქუს. რავარც გინდა, ისე იანგარიშე ახლა. ბიჭო, რო დაგიმუშავა იმან ე სილა და რო მოქცა ამდენი, ას ათი კილო, ოცი კილო ას... ორმოცი კილო მაინც მიეცი და სამოცი შენ ქონდეს და სამოზღაათი. წავიდა იმან და იჩიტლა ინგლიში, თავარ იმაში. ინგლისმა იგი, არ ამოუღია ხმა, ჩადო ეგი იმაში, ეს ციფრები, რომ ოქრო ამდენია, ქარხანა ასე ღირს, ასეა და არ აგუიღია არაფერი, — იმათმა.

ბელგიაში რო ჩაიტანა ეს ას ათი კილო ოქრო, გამევიდა გაზეთი. ახლა ჩუენ გაზეთი რო გამევიდა, იქანე არ გამევიდოდა? დოუკვირდი, რავარც გაიგო იმან, თავისი კომისიით დაასხა თავს ამ ოქროს გამყიდველეს და წაართუა. ჩამევიდა ცარიელი. მის მერე აქანე ატყდა ატიო... აჟიოტაჟი. რა ქნას? დეიჭირა ზოგი უმფროსი, ზოგი უმცროსი გაანთავისუფლა. ახლაცაა მამალაძე საცხა იმალება, იქით-აქეთ, იქით-აქეთ, იქით-აქეთ და გაქრა ყუელაფერი. ისე მის მერე გაჩერდა ეგი. თანდათან რო რამე ძუელდება, იმას თავის მოსაჭერი უნდა, თავის ატვიორკა, თავისი კბილის გასა... ამათ არ ქონდა. იგენი აღარ ჩანდა, ი ვინც ჩამეიყუანა იგენი. ეგენი ყუელა უმფროსები დარჩა და მომუშავე აღარავინ. ისევე გამეიძახეს იქანე. დღესეც მუშოოფს, მარა რას აკეთებენ, არ ვიცი. აგერ პირუელი მაგალითი, ხო იმაზე მოგიყვეთ თქუენ.

— დიახ!

— ეს სტალინი რო დაი... ამან რა უნდა ქნას, იცი? შენ რო მოგიწვია, ახლა თქუენ რო მოხუედით აქანე და არაფერი მეთქვა, რა უნდა გითხრა, არაფერი არ ვიცი, წახუილოდი სულ. ხო სწორია? ამან უნდა ქნას ასე: რო იწუევს აღამიანს, ამხელა ქარხანაა, ამაში მე უნდა წევეყვანე იმას, ვინც წევიდა იმ დროს ჩამოსატანათ აუტოზაოდი.

— დიახ!

— გერმანიიდან რო ჩამევიტანეთ.

— თქვენ იყავით წასული?

— არა, უნდა წავსულიყავი, მარა აღარ გამიშუეს.

— რის ჩამოსატანად, მიშა ბიძია?

— ზაოდი, ზაოდი, იქიდან. ეს ზაოდი იქიდან ჩამეიტანა ამათმა.

— აეტოქარხანა?

— აეტოქარხანა, დიახ.

— დანადგარებს და იმას ამბობთ ალბათ.

— სუყუელაფერი და შიგნი, იგი რა ქუია, რკინიგზა და იგი ჩუენ შევიყუანეთ ახალ ქუთაისიდან იქამდე. ასე ის იყო, დრიზდერი რალაცა და იმითი შეველიოდით და გამოვდიოდით.

— ა, რკინიგზის სატრანსპორტო საშუალება?

— დრეზინა, დრეზინა ქუია, ვიცი, მარა აღარ მახსოვს.

— არა უშავს, გაიხსენეთ.

— ხოდა, გავაკეთეთ ე ქარხანა, დაზგები ჩაუდგით იმაში, ცემენტებით ყუელაფერი, ერთი-მეორე და ჩამეიტანეს ე ქარხანა.

— თქვენ მანდ მუშაობდით, მიშა ბიძია, მანამ თუ?

— არ მომიწია მუშაობა.

— აბა საიდან უნდა წასულიყავით თქვენ ჩამოსატანად?

— საიდან და როგორც ფეხეოს, ფეხეოს მუშა.

— აჰა, ფეხეოს.

— ხო, იქიდან ჩამევიტანე. იმიტომ ჩუენ მონტაჟს ვაკეთებდით, მონტაჟს. ახლა გამახსენდა. მონტაჟი რას ქუთია, იცი? ეს უნდა ჩასუა, რამდენიც ეკუთნის ი მიწას და უნდა დაამონტაჟო, რო რყევა არ ქონდეს. მერე ბევრი იმაში, თფილისის ის რო არი ახლა, მატარებლის...

— დეპო.

— დეპო, დიახ, იქანე გადევიდა, იქიდან ჩამევიდა ხალხი. იმათმა წევიდა და ჩამეიტანა.

— არა, რა უნდა ქნასო ამანო, იმაზე ამბობდი.

— რა?

— რო მოიწევესო.

— ხო, რა უნდა ქნას და ამითი მოუყევი მე, რო ე გაჩერებული ქარხნები როა, კაცო, ან ჩამეიწუთე ვილაცა, აამუშაოს ე ქარხანა და აქედან მოგებული ფულით მიეცი პენსია, აქედან მოგებული ფულით მიეცი ი ჯამაგირი. იმის დოლარები რათ გინდა, ბიჭო, რათ?

— ესე იგი, პრივატიზაციის მომხრე ხართ თქვენ, მიშა ბიძია?

— არ ვიცი, რის მომხრე ვარ, არ ვიცი.

— არა, უცხოელების ჩამოსვლის და მისი მუშაობის მომხრე ხართ ხო?

— ვითომ, ვითომ... რამდენი მინახია, იმდენი მე ვიცოცხლე, რო წუანისს რო ყიდის, ან ხახუს ან რაღაცას: — ო, მიხეილ, როგორა ხარო? მასწავლებელი, ინჟინერი, ქარხნების მუშა. ეგერ ის რო გუაქ, რა ქუთია, აბრეშუმ კომბინატი. მერე იქ მიმიწუთიეს კიდე მე სამუშაოთ, მონტაჟად, მარა არ წევიდი. იგი რა ქუთია, ყუელაფერი გაჩერებულია, ყუელაფერი გა... სად იყო რამე. ლიტაფონი, ლიტაფონიდან ამხელა ბოტუშები იყო ჩემ გუერდზე, ა, ათი წლის ბოტუშები. მე თექუესმეტი-ჩუთიდმეტი წლის ვიყავი, მერე თურამეტი. და ბოტუშები ვასწაულიდით ამ ლიტოკების იმას, ტყვიფეს, იმგენს, დალაგებას, იმას, დასუფთაებას. ლიტაფონი რაფერი ქარხანაა იცი? თფილიშიდაც არაა და არც მთელი საქართველოში, იმისთანა რამეა ლიტაფონი...

— საღადაა, აღარაა.

— აღარაა, ხო. ასეა, მე ამის მომხრე ვარ ახლა...

— ესე იგი, დასაქმების მომხრე ხართ.

— დიახ, მეტი არაფერი, დასაქმების. თუ არ იქნა დასაქმება, მე არ მინდა ი მომატება. ახლა დღეს მომივიდა პენსია.

— მოგიტანეს სახლში პენსია?

— არა, მე ისა, ავათ ვიყავი, სახე მემეჭა. ახლა თუ უყურებ, არ ვიცი. კპილები გვევიკეთე, ის პროტეზი და სახე მემეჭა. კაი ხან ვიყავი ავათ და ისა, დაწერეო, მითხრენ თუითონ იმათმა და დავწერე განცხადებაც და მომიტანეს სახში. ამაში, კი, კი, ამაში... მე პენსია რატო ვახსენე იცი? არ მინდა, იყოს ი თექუსმეტი მანეთი, თუთხმეტი მანეთი ისა, პენსია, მხოლოთ ხალხის ნამუშევრიდან მომეცი მე, რაც მაქ ამ ოცი წელი, ოდნახუთი, ოდნაქუსი წელი ნამუშევარი...

— წართმეულს ნუ მომცემ, რაც მეკუთნის, ის მომეცი.

— ხო, იქიდან თურამეტ მანეთს ვიხთიდი ყოველ თუემი, თურამეტ მანეთს. ვმუშაობდი, ხან ას ოცი მანეთი ნამუშევარი, ახლა კერძოთ კი ვმუშაობდი, მარა იძულებული ვიყავი...

— გადაგეხდა.

— უნდა გადამეხდა, ხო, ვითომ და იგი, მერე პენსიაში რო გვევდი, მაინც ვმუშაობდი და ყოველთუის გადასახადს ვიხდიდი, ესე იგი, პროფკავშირეფში... ისა, ისა, მამის ინვალიდობის ქახალი გამომადგა და ისა, ექუსთუიანი კურსეფს ატარებდა სასწაულო კომბინატი. ასეთი ქუიოდა. ამ სასწაულო კომბინატჩი რომ გავიარე ექუსი თუე, როგორც თავდაბალი და მომუშავე, დამტევეს და ვმუშაობდი მუშათ და მერე რო მოდიოდა დანტროული ხალხი ან ტყიბულიდან ან ჭიათურიდან ან სხუა რაიონებიდან, უფრო ამგენიდან მოდიოდა, ამგენსაც ვასწაულიდით ხელობას. ზოგი ითუსებდა, ზოგი დროს უშობდა ამ ხელობით, ესე იგი, როგორც ინტალიდები, ამათი იმაში თან პენსიასავით იღებდა, რამდენ ხელფასს, აღარ მახსოვს... პენსიასავით იღებდა. ზოგი კასტილით მოდიოდა ჭარიდან ჩამოსულიც კიდე. ამას ორმოზდაშუილის მერე გიყობი და მანამდი შუალედი იყო ეს წუალება და იგი. ხოდა, ვისწავლე ე ხელობა და გავყვევი ამ ხელობას დითხანს.

— კერძოდ ისწავლე, მიშა ბიძია, ე ზაბოუნეკობა?

— არა, ეგი, ეგი, ეგი კერძოთ არა. იყო კერძოთ, იყო, მხოლოთ ძალიან კაი ხელოსნები იყო ი კერძოში და იმათ ფულს უხთიდა მის პატრონები. მე ამის ფული არ მქონდა.

— მარა იმათ შქონდათ კერძოდ მომზადების უფლება თუ ჩუმათ ამზადებდნენ?

— ჩუმათ ამზადებდენ.

— ამას გეკითხები მე.

— ისიც გაფორმებული იყო ჩემ... ჩემსავით, მხოლოთ ჩუმათ ამზადებდა.

— ხო, ხო, ხო.

— არა, შენ გინდა კარგათ მითხარი მე და გინდა გლახათ. შენსას მიიღებ პატრონი. ხოდა, ერთი სიტყუით ვისწაულე და მის მერე სხუადასხუა იყო არტელი, კომკავშირი, არტელი, ისა, ინდშრომა, ასე რადაც სახელები ქონდა,

როგორც დღეს ახლა რაღაცეებს ქტია, ბანკებს და იმას, ხოდა, მოვხვდი რო ყუელა...

— ეს არტელი გაერთიანება იყო?

— გაერთიანება იყო ბეტური და...

— სხვადასხვა.

— ხო, სახელებით იყო, მარა ერთი და იგივე. ეს რო ისა, რო იმაშობოდენ, რა ქტია, რო მუშაობდენ, ვინც გაე... ისა, ვინც მოახერხებდა ამის შექმნას, ესე იგი, გაწყობას, იმათ მოდიოდათ სპეციალნათ რუსეთიდან მასალა პადოშის, სტელკა, ნუ, რაც არი... ტყავი, დამხმარე შპილკა იყო უწინ ლუსმნის მაგიტრათ, ხო, იყო ისა, რა ქტია?

— კი ჯობდა მაშინდელი შეკერილი (ლ.თ.).

— რავა გეკადრება.

— ტყავები იყო. ვაიმე, აჲ, ახლა, დღეს რო ვიყიდე იგი, როგორც კარტოფილი გაგიფურცქნია, ისე დეიფურცქნა იგი, კილიონკა. სინამდვილეში ისაა, გადასაფარებელი, სუნკები რო აქტო გოგოფეს, ე იმის ისაა და ტუფლებათ კერაუნ. ვეი სად იყო, ბიჭო? აი ეს რო ექნათ, დაბტურიტაუნდენ, დაბტურიტაუნდენ. რო შენი ტუფლი შეკერილი გაუფუჭტა ამას და შენ ან არ გამოუცტალე, ანდა გეეწინააღმდეგე, ანდა არ მიეცი პასუხი, რო გაუფუჭტა შენი შეკერილი ტუფლი, ამაზე იყო ერთი ამბავი. მერე იყო ისა, ბეტური, ვაიმე რა ხელოსნები იყო ქუთაიში.

— ხომ არ დაასახელებთ, მიშა ბიძია?

— რავა არა!

— აუ, თქუნენი ჭირიმე რა!

— ბერძენი...

— მომისმინე, ვინ იყუნენ და თან სად მუშაობდენ?

— ბერძენი სანდოპულა. ქუთაიში ყუელაზე კარგი ხელოსანი, აგერ ჯატუხიხიდი თავზე ცხოტრობდა სანდოპულა. იყო კიდე ბალესტინი, ჩემი ამხანაგი. ასეთი გტარი იყო, ბალესტინი გტარი იყო ასეთი. მამამისი მუშაობდა წერეთლის ქუჩაზე საწყობის დირექტორი იყო, გამგე იყო, უპატროსნესი კაცი და გადაასახლეს, ჩაყარეს იმაში, რა ქტია, სატვირთო ვაგონში და გა... მივიტანეთ რედისკა და ისა, ჭადი... არა, მაშინ ასე მითხრა, ბოტში ვიყავი, შენც გაგაყოლე იმას, წვილე ახლა, დაჯექი ეგერ და ჭამეო. ერთი სამი ბიჭმა შევიყარეთ, წვედილე ყველი, რაღაც...

— ხო.

— წადით თტარა, რატო ისა, რატო? აღარ გტითქტია. პატომრები ტირიან, ყტირიან, წივიან. სადგურის უკან ახლა ის როა, სავანტყოფო, იქიდან შევედით, რკინიგზის სავანტყოფო, ე იქიდან მივედით უკან და გაასახლეს კაი პატროსანი ხალხი იყო ბერძნები ამაშიდაც.

— კაი. მერე სხვას ვის დაგვესახელებ კიდე, მიშა ბიძია?

- კიდევ დაგისახელებ...
 — მარტო ზაბოუნიკი კი არა.
 — აბა?
 — სხვაც, იქნებ ვინმე სხვა პროფესიის გაგახსენდეთ, ვისთანაც უფრო...
 — რა ვიცი.
 — კაი, მერე გააგძელე აბა ის შენი საქმე.
 — კაი და, მერე ისა, ლაკეფს აკეთებდენ ებრაელები.
 — რას?
 — ლაკეფს.
 — ლაკის ტუფლი იყო (ლ.თ.).
 — ლაკის ტუფლებს. რომ ჭირდება ლაკის ტყაეფს. ესე იგი, საქონელი რო იკლებოდა იმაში, რა ქუთია, საქონლის ბოინში, იქიდან ნედლეული გამოქონდათ და დაბახანები იყო სპეციალნათ, რომელიც ახლაც არი იმაში, რა ქუთია, რიონგესის გუერძე რა ისაა, ჰესი მეორე?
 — გუმათი.
 — გუმათგესში, იქანე არი, ახლაც არი ადამიანები, მიაქთ ნედლეული და აკეთებენ და გამოყავთ კაი ტყაეფები. ჩუეულებრივი, ზოგი კად გამოდის, ზოგი... ხოდა, ასე იყო მაშინაც. ლაკეფს აკეთებდენ. ლაკის ტუფლი...
 — იმ დაბახანებში ამზადებდენ ამ ლაკეფს?
 — არა!
 — აბა?
 — ამის იგი ცალკე იყო. თავისი რამეები უნდოდა, რაღაცა გასაჭიმი იგენი, ეგენი და ამზადებდენ და ვკერაუდით. მერე გამ... გამოგვეკიდა იგენი, რა ქუთია...
 — ამათ აინტერესეფთ, როგორ კერაუდით ტუფლებს (ლ.თ.).
 — კი, გამოგუტეკიდა მოსკოვი, რაში იცი? ესე იგი, ამითი მოსკოვიდან ნაკლებათ მოქონდათ ნედლეული, იმიტო აგერ აკეთებდენ.
 — აჰა!
 — ეგენიც მერე ჩასტენ სახემწიფოში, ეს იგი...
 — ა, ესე იგი, ისე იყო რა, მოპარულად...
 — არა, მოპარული არ იყო, მხოლოთ იმათსაც შექონდათ თავათი იგი.
 — აჰა, შექონდათ.
 — რაც ეკუთნოდა, ესე იგი. შეილება შენ დღეს ხუთასი მანეთის, მაშინდელი ხუთასი მანეთი არაფერი იყო, შეილება ათასი მანეთის რამე გაგეკეთებია, ამ ათასი მანეთიდან ოცი-ოცდაორი მანეთი უნდა მიგეცა იმისთვის.
 — გადასახადი.
 — დიახ...
 — და, მიშა ბიძია, ამ ლაკეფს ქუთაისის სინამდვილეში ამუშავებდნენ?
 — კი, კაცო.

- ლაკის ტყავს აკეთებდნენ?
- აკეთებდენ და უმაღლესი.
- სად?
- იმას, რა ქუთია, ფრანგული ტყავი შემოდოდა და ხანდახან იმას ჯობდა.
- მართლა?
- სირბილით.
- სად იყო ფიზიკურად, თუ გახსოვთ?
- ფოთის ქუჩაზე. მე ვმუშაობდი იქანე, მაგალითათ. იგენსაც აკეთებდენ, ნედლეულს და ტუფლეფსაც ვკერავდით, ფოთის ქუჩაზე.
- და იმასაც დაბახანა ქვიოდა, სადაც ამას აკეთებდნენ?
- იმას დაბახანა ქუთიოდა, მხოლოდ ჩუენ ქუთიოდა დაბახანის ნაწარმის შე... შემსრულებელი, მკერავი, ასე. ციხელაშუილი იყო უპატიოსნესი კაცი. ქალიშუილი ახლა ისა ექიმია, ო, ბონდო ცხელაშუილის.
- კაი, მიშა ბიძია, ხო არ იცით, ისე მაინც გაკვრით, ამ ლაკის მიღების ტექნოლოგიას ხომ ვერ გვეტყვი?
- არა.
- როგორ აკეთებდნენ, ან რა იარაღები დაჭირდებოდა, არ იცი?
- ამის კი ვიცი, რო წამლები ჭირდებოდა რალაცა, წამლები.
- გასაგებია.
- ჰადოში მოდიოდა ტაკანტროკიდან. სადაა ეს ტაკანტროკი, არ ვიცი, მგონი უკრაინაშია ტაკანტროკი, ასეა. ეს მახსოვს, კაი ჰადოში მოდიოდა (მეიცა ერთი წუთი, მოვალ ახლავე!). შინელები გამოდიოდა იმისი, რა ქუთია, ომის დასაცავათ, ჩასაცმელათ, შინელი ქუთიოდა ასე ქუდი და ეს შინელი. იმაზე ქალებიც მუშაობდენ, კაცებიც. რუსები ბეჭური მუშაობდა. რასაც უყობი მე ახლა, კი, ეს ჩემი ხალხი ვიხსენებ, მაგრამ ყუელა საქმეში რუსები მუშაობდენ ძალიან ჭკუნიანურად და ძალიან გამტანიანად. აი გელაპარაკები, არ ვიცი. რუსები, რუსები რო არა, აი ეს... ახლა გერმანიას ალბათ თქუენ რავა გონიათ, რას ფიქრობდენ ისენი, იცი? არ იცი. ისინი ფიქრობდენ, ეს ებრაელები და რუსები და ეს მოწინააღმდეგე ხალხი, ვისაც თოფი ეკავა, ახლა როგორც აფხაზეთი ამბობს ციგნები... ეს მოწინააღმდეგე ხალხი უნა მოესპო ზოჯი ძალით, ზოგი შეიძლება კამერეფში შეყარონ და ცეცხლით დაწუეს, დაწუან, ქართველებიცაა ამაში. თუ გინდა ქართველები. ვინ იყო ქანთარია, ვინ იყო თუ გინდა სხუა? ქართუელი იყო ყუელაფერში, ყუელაფერში ქართუელი იყო. ამას ვინ ხელმძღუანელობდა იცი? სტალინი! რო სახელი არ დევკარქა საქართუელოსი, სახელი რო არ დევკარგა საქართუელოსი. რატო ჩამეიტანა გერმანიიდან, ახლა მე თქუენ გეკითხებით, იმან, სტალინმა ქარხანა ხელუხლებლათ? რო ჩვიდენ იქანე, ჩვიდეს, არ დაანგრიეს. რატო ჩამეიტანა? იმიტო რო ქართუელ ხალხს სამუშაო ექნესო, არ იქნეს სხვისი...
- სამათხოვრო.

— სამათხოვრო, რო ქართულათ რო ვქთუათ, სხუისი მაყურებელი, ასე რო ვთქუათ. სტალინი ჭკუიანი იყო. ქუთაიშიდაც ჭკუიანი ხალხი იყო ძალიან. მახსოვს მე ყუელაზე უფრო სიმკაცრეც და სიკარგეც, მკაცრად იყო. ვილაცა ერთი მაგარი კაცი ჩადგა საქართულოში, იმაში, ქუთაიში მგელაძე. ე კაცი იყო სტროგი რაფერი, იცი? არც მუშაობა აინტერესებდა, არც შენი განათლება, არც იგი. იყო მკაცრი და მუშა უნდა ყოლოდა მეტი.

— თქვენ გემახსოვრებათ (ლ.თ.).

— არა, ჩვენ სამოცდაოთხიანები ვართ.

— ა, არა, მაშინ არა... (ლ.თ.).

— და ეს კაცი იყო სპეციალნათ ახლა რო პატიმრები გამოყაუთ ციხიდან იმაში, ასეთი ჩორნი ვარონა ქუიოდა და ამითი გაგივლიდა გუერდზე და გადმოვიდოდა ვილაცა ორი. თუ არ მუშაობდი, არც სწაულობდი, არც სადმე ხარ გაფორმებული, ამ ჩორნი ვარონაში შეგაგდებდენ და იქვე ავტოზაოთში გაგიშუებდენ. მძიმე სამუშაო იყო ზოგიერთი, მძიმე ძალიან. ზოგიერთი მაუთში უშობდენ, სამრეცხაოები იყო იქანე რაღაცეები, რო თი... თივთიკის ძაფები გამოსულიყო, იმიდან კერაუდენ წინდფეს, რაღაცეფეს, რა ვიცი. ხოდა, ისა, ყუელაზე კაი ადამიანი იყო ნარსია, თუ გაიგონიათ.

— გაგონებით გამიგონია.

— უპატიოსნესი კაცი, უპატიოსნესი, უპატიოსნესი კაცი. ერთხელ იმაში, ჯაჭუიხითთან ვმუშაობდი, ახლა ცემენტეფს და ივენს რო ყიდიან, იქანე კუიციარძის სახლი როა, ხოდა, იქ უმუშაობდი და ისა...

— შენი პროფესიით ხო?

— ჩემი პროფესიით, საბოჟნიკად, ხოდა, იგი, ასე შემოუარა ქუთაისი, თფილისი, გადვიდა ცხინვალი იქით და ჩამევიდა რაჭაში, წამეუთიდა ასე და ისევე აქანე მოვიდა. გევიხედე ერთ დღეს, დაასუფთავეს ეს ქუჩა. იქით კანალიზაცია მოდიოდა, იგი გააკეთეს ხელათ იმის ხათრით, ერთი-მეორე და შემოუარა თავის ქუეყანას, მთელ დასავლეთს. ვინ გაგაჩერეფს იქანე, შენია ქუეყანა, შენ უნდა შემოუარო, უნდა დაათუალიერო, ვის უჭირს და ზოგიერთს იმისთანა სოფლეფში ყოფილა, რო ჩამევიდა მერე იქიდან, დამცუელები ყავდა მელიციონერი და ხანდახან ტუფლებს უკეთებდი და იგი, ყუებოდენ თუარა და რო ჩამევიდენ იქიდან, ისეთი ხალხი ვნახეო ამ ცხინვალსა და რაჭას შუაო, სოფლეფში, ეს ეკლესია როა, ის...

— ნიკორწმინდა.

— ნიკორწმინდა, იმ არემარეში, მეც ვარ ნამყოფი და იქედან ვიცი. ისეთი რამე შე... ისეთი ხალხი შემხუთაო, იმათო არც კაი იცოდენ და არც გლა... თავის ნაშრომზე ცხოურობდენ. დღეს ისეთი ცხოურებაა არ ახსოვს ისტორიას, მე ასე მგონია. კარგი ცხოურებაა, მარა ამას გამოყენება უნდა. რითია ახლა კაი ცხოურება: სურსათი-სანოუაგით, ტენიკით. მანქანა ერთი რო შემოვიდა იმიდან, რა ქუთია, ლეჩხუმიდან რო შემოვიდა ერთი უცხო, მაშინ ის ქუიოდა, „ემადინი“, რო შემოვიდა, ასე შემეესია ხალხი, ასე, ა და ათუარიელებდა ზოგი

ბორბალს, ზოგი იმას, ზოგი ამას, არ იყო და დღეს იმისანა ცხოვრებაა, კაცო. კომუნისში დღესა სინამდღეში, კომუნისში დღესაა.

— *შენს ბავშვობაში თუ ვინახია ბანანი და ანანასი?*

— ანდა თუ ჭამეო, ის მითხარი. არ მინდა, მე ვაშლი მიყიდე და იმის მომტანმა და იმის დამთესელმა და იმის გამყიდველმა უნდა იცოცხლოს, რათ მინდა, არა, მე არა, რა ვიცი. ის ინდური ხურმას უძახოდით, ის კი გუინახია. ის კი მახსოვს, რო შემოდიოდა, სიდან, არ ვიცი. ჩვენ ხილს არაფერი არ ჯობია, კაცო. არ ვიცი, რა გითხრა.

მიხეილ (მიშა) შაბათას ძე ცხვირაშვილი, 78 წლის; ქუთაისი; 01.02.2005. კასეტა №33.

ეროვნული კერძები

— მე დიასახლისობა არ მეხერხება... რა ვქნა? მე დიასახლისი ვარ! როგორ დავიწყო, რა გნებაა?

— *აი, მაგალითად, როგორ ამზადებთ თქვენს ეროვნულ საჭმელს, რომელია ისეთი ეროვნული საჭმელი თქვენთვის?*

— რა ვიცი ახლა. საქართველოს შუილი ვარ და რომელი იქნება. რაც საქართველოშია, ის...

— *საცივს როგორ ამზადებთ?*

— საცივს? მოტხარშავ ქათამი იქნება თუ ინდაური, ავდგები, ნახარშს ამოვიღებ ამას და შევწუავ. შემდეგ მოვამზადებ ნიგოსს, ზაფრანას, რაც მწუანილები ჭირდება, ყუმულაფერს, ხოლა... ვაჟმე, დემებნა... ისა, მოვხარშავ, მერე შევწუავ. იმის გაროს მოვხდი, ხახუში მოვთუშავ, ნიორში. შემდეგ ნიგოზს ნახევარს ზეთს გამოვხდი, ნახევარს დავამუშავებ და ამ ცხიმში აურევ, გავსრეს მაგრათ და შევაზაებ, ძმარს მივცემ, პიპილს, მარილს და უცხო სუნელს...

— *ეს ერთ ქათამზე?*

— ხო!

— *ქათამს ვინ გიკლავთ?*

— ქათამს მიკლავს ხახამი...

— *აუცილებლად მისი დაკლული უნდა იყოს?*

— კი, კი, აუცილებლათ, თუარა არ ვიხმარ!

— *რატომ?*

— ასე გუაქ წესი, ჩუენი რელიგია ამას გუაძღვეს!

— *ყალიას როგორ აკეთებთ?*

— ყალია... გავასუფთავებ ქათამს...

— მოიცა, მოიცა!...

— ქათამს გავასუფთავებ, მოვამზადებ დასაჭრელათ ხახტს, მაგალითათ, ერთ ქათამს ჭირდება სამი თავი ხახტი, ნიორი ხუთი, ესე იგი, ლებანი, კაკალი, ქინძი კაკალი ოდნავ, ცოტა. ბროწეული ერთი, თუ გამოწურული იქნება, უფრო კარგია, რო ჩენჩოს არ ჩაყრი და კუაწარახი სულ პატარა. მუსტრიმავთ ამას სუყუელაფერს ხახტში, იმაში, მარლში, დავჭრი იმას, ქათამს, მოვაყრი ამ პრიპასს კასრულში ჩავ... ჩავაწყობ ქათმის დაჭრილ ხორცს. ეს მოითუშება თუთიონ ამ იმაში, კასრულში და წუენს რომ გაუშუენფს, არ მიიწუას კასრულში, შემდეგ ადუღებულ წყალს მივცემ ცოტას. დაუშუათ ჩაშრა ახლა ეს წყალი და უხარში დარჩა, კიდევ ცოტა ადუღებულ წყალს მივცემთ. მერე თუ მოხარშუას შევამჩნეთ, მერე ცოტა ტომატს მივცემთ და დამთაჟდება, ყალია დამთაჟდება, ხო!

— რვა კუერცხს გავტებ...

— რა ქვია ნამცხვარს?

— ლეკებე... ისე ბისკუტიტს უძახიან თქუენებურათ, მარა ბისკუტიტი ცოტა მაგარი უნდა იყოს, იმიტო რომ იმას ტორტს, კრემს და იმათ აწყოფს და ეს არა, რტა კუერცხს აიღებ, ერთ ჭიქას, ნათალ ჭიქას კი არა, წყლის ჭიქები რომაა...

— ორასგრამიანი (ნ.თ.)¹

— ხო, ორასგრამიანს და ცოტა ვანილს, მოტუტუიფავთ ერთათ. არა, არა, მაგ არა, მოტუტუიფაჟთ ერთათ მანამ, სანამდე ჭყებუფს არ დაიწყუფს, ჭყებას, ხო, შემდეგ უზამთ, მივცემთ ერთ ჭიქა ფქუილს და ვსდო! ტაფას გავამზადეფთ, ზეთს გადაუხტამთ ძირზე. ზოგი ფქუილს აყრის, შეიღება ზეთიც...

— ქახალდი (ნ.თ.)

— ქახალძე გა...

— რატომ სჭირდება ზეთის ან თვითონ ფქვილის მოყრა დავუშვათ?

— რატო, რო ჩავასხამ ამას, არ მიიწუბოს, იმან, ტაფამ, ხოდა, გამოვა ბისკუტიტი... ლეკები... ჩუნენ ეფძახით ლეკებს. არის ფუმფულა, ძალიან რბილი და...

— ხშირად აცხობთ ამას თუ დღესასწაულებზე?

— არა, დღესასწაულებზე, ხშირათ ვაცხობდი... პირტელ მაისს, ახალ წელს, შუილ ნოემბერს ვიცოდი ხოლმე კიდევ კეთება ასეთი, რა ვიცი, გაქრა ყუელაფერი, შუილო?!

— უქმე დღეებში?

— კი!

ლია აბრაამის ასული თოფჩიაშვილი, 75 წლის; ქუთაისი; 01.02.2005. კასეტა №35.

¹ საუბარში ერთგვება რესპონდენტის და - ნაზი თოფჩიაშვილი.

რელიგიური დღესასწაულები

— სექტემბერში არის ახალი წელი, ახალი წელი, ხო, მერე ისა, არის კიდე... მხიარულობის წელი, ქტია ფურიმი. ფურიმშიდაც თუკი რამე გშენება, პეჩენიები და ეს, ნამცხურაფს გამუაცხოფთ, ტკპილეულს (მ.ც.)

— ხო! არის კიდე... (ლ.თ.)

— ხოდა, მიყევით მაგენს და როგორ იქცევით თითოეულ დღესასწაულზე, ესეც მითხარით.

— კი ბატონო! სექტემბერში იწყე... (ლ.თ.)

— აი, მაგ დღესასწაულის დროს განსაკუთრებულად როგორ ემზადებით?

— ეს არის ებრაელურათ ახალი წელი. ახალ წელს როგორც ჩუეულებრივათ... (ლ.თ.)

— ახლა რა შქვია სახელი?

— როშემანა, როშემანა, აშანა, ასე, ხო, როგორც საახალწლო, საიანგროთ ვემზადები, ისე ვემზადები ამ წლისთუისაც (ლ.თ.)

— ისე ორჯერ ემზადები წელიწადში, ასე გამოდის?

— აბა რა, იმასაც და იმასაც, აბა რა, ხოდა, ვაკეთებ, რასაც ღმერთი მომცემს, ახლა საშუალებისდა მიხედვით. ვცდილობ, რო შევცუალო ეს დღე სხუა დღეებიდან. დავაცხოფ პეჩენიას, გოზინაყს... (ლ.თ.)

— პეჩენიას როგორ დააცხოფ ეხლა?

— პეჩენიას როგორ დავაცხოფ და სამ კუერცხს ერთ ჭიქა წყალს... ავდგები, წყალს კი არა, ერთ ჭიქა შაქარს, სამ კუერცხს, სოდას ცოტას, ზეთს, მოუზილაფ ამას ყუელაფერს და მერე ისა, გამოვაცხოფ ჩუეულებრიუად, რო მოვცომაფ... (ლ.თ.)

— გოზინაყს როგორ ამზადფთ, თქვენ ეროუნული გოზინაყი იციით?

— არა, არა, ქართული, ქა... საქართუელოში ვცხოურობ და ქართული გოზინაყი ვიცი. ჩუეულებრივათ, თაფს მოვადუდფ, მოვხთი, ზევიდან ჭუჭყის მოდება იცის, ხოდა, წამოდუდდება კარგათ. ნიგოზი გამზადებული, მოხალული, გასუფთაებული მაქუს. აურეფ ამას ერთმანეთი, წამოვადუდებ და ოდნავ ნატეხი შაქრის, ერთ ნატეხ შაქარს მივცემ კიდე, რო არ დაიშალოს და სიმაგრე ექნეს... (ლ.თ.)

— შაქარი სიმაგრეს მატებს?

— კი, კი, კი. ნატეხი შაქარი, ხო, ზოგმა არ იცის, მე ასე ვიცი... (ლ.თ.)

— კი, ბატონო, მაჭამეთ მერე ერთი თქვენ.

— ხო, შემდფ რა, ნიგუზიანი პეროქნი ვიცი, მაგალითათ, ერთი ჭიქა ნიგოზს დავქუფუაფ ვმინდათ, სამ კუერცხს, მიხაკს ჩაის კოვზით, დარიჩინი ცოტა, კოვზის წუერით, ზეთი ერთი ისა, ჩაის კოვზი, ხოდა, ამას ყუელაფერს მოუთქვიფავ ერთათ. შევაზელ ფქტილს, რასაც შეიზელს. მერე ხელს დავასუელებ და ზეთით ამ გუნდას დავასუელებ, დავასეელებ. მერე ავდგები და პატარა-პატარა ნაწყვეტებათ დავაგუარგუალებ ამას, ხოდა, პესოკს მოვაცყრი ტაფაზე.

ასე პატარ-პატარა გავა... გაუშუტებ, გაუშუტებ, გაუშუტებ ასე და მერე დავახუტებ ასე. ნიგუზიანი პეროჟინი...ხო, რა ვიცი კიდევ რა... (ლ.თ.)

— და ამ ყველა საქმელს აკეთებთ ამ დღესასწაულზე, ხო?

— კი, კი! (ლ.თ.)

— დღესასწაულებისთვის (მ.ც.)

— დღესასწაულებისთვის... (ლ.თ.)

— და აწყობთ სუფრას?

— კი, ვაწყოფთ სუფრას (ლ.თ.)

— სუფრაზე აგრეთვე როშემანაში ჭირდება ახალი ხილი, ყუტელაფერი, ნუ, რაც იქნება, ახლა, რასაც მოქტეცემს ღმერთი და საშუალება, ხო, მაგალითათ: ვაშლი, ლეღვი, ლეღვი ახლა არ არის სექტემბერში, კი, სექტემბერში არის, ხო, თევზის თავი აუცილებლათ! (ლ.თ.)

— რატო, რატო?

— რატომ და რა ვიცი წერია აგერ და... რატომ და სიძლიერე არისო და თევზით მომრავლდით. თევზი ასეა ნათქმი, ახალი წელი როა, ვითომ თევზით მომრავლდით, ხოდა, კიდევ რა, ბროწეული... (ლ.თ.)

— ბროწეულის მნიშვნელობა როგორია?

— ესე იგი, გამრავლდი ასე, ალბათ, რა ვიცი, ამდენი აღარ ვიცი, ვიცი, რო ასეა საქირო... ვაკეთებთ, მეტი რა... (ლ.თ.)

— კარგი!

— ისა ყოვე... ყოველთვის საწყისი დღე არის ახალი მთუარიდან. რიცხობრივით, ესე იგი, მაგალითათ, არის ამაღამ ახალი მთუარე ხო? ხუალიდან პირველი რიცხუი იქნება... (ლ.თ.)

— აჰა!

— ებრაელურათ ხო, ეს რიცხუები ჩუენი რიცხუებისაგან განსხუავდება ხუთი დღით ან ექუსი დღით. არ ემთხუევა და აქედან მიდი... მიდის გადათულა, ხო, თუის... სექტემბერში იწყება ჩუენი ახალი წელი და სექტემბერიდანაა გადათულა თუეების. სექტემბერი, ოქტომბერი, ნოემბერი, დეკემბერი, იანვარი, თებერვალი, მარტი, აპრილი და მერე, ხო, მაისი... (ლ.თ.)

— თუეებს რაღაც ქვიათ ებრაელურად, იცი ეს სახელები, სექტემბრის სახელი?

— არა, არ ვიცი. დაწერილი კია აგერ, მარა მე არც დავინტერეს... ოქტომბერი ხეშუანია, ნოემბერი კისლეგია, დეკემბერი ეხლა... (ლ.თ.)

— ხელეფი...

— ხო, ამოწერილია, ახლა სალოცავში არიგებენ, ვინც არის და ქართუელი ვარ, ქართუელურათ ვცხოტრობ და ყუელამ არ ვიცით ახლა ეს ენა და ვინც იცის, იქ ხახამმა, ის წერს და ოჯახეფში არიგეფს, რო იცოდეთ, ეს თუე ეს არისო, ან სულის ხსენების დღეა მიცუალებულების, ან რამე, ამითი... (ლ.თ.)

— სიონის ტირილი (მ.ც.)

— როგორ ქვია?

— სიონის ტირილი (მ.ც.)

— და რა ზღვება ამ სიონის ტირილის დროს?

— რა ხთება და უნა ახტიდეთ საფლაუზე, უნა ნახოთ თქუენი, ვინც არის მიც... შენი მამა-პაპის საფლავი და ქართუელმა იცის კუწერცხის გარა... ებრაელმა იცის მის სახელზე ორ სიტყუას ვიტყუით. ის სიტყუა ზეპირათ არ ვიცი. გუიწერია და იმას ვიტყუით, რო ცხონდი შენი დანატეური შუილეგი, შუილიშუილეგი, თუ ვინც არის სანათესაო, ყუელა კარგათ იყოს, შენი ნეშამა. ნეშამა არის სული, თქუენი სული, შენი ნეშამა განათლებული იქნეს იმ ყოლამს! (მ.ც.)

— იმ სად?

— იმ ყოლამს! (მ.ც.)

— ყოლამს რა არის?

— ქუეყანა, იმ ქუეყანას... (მ.ც.)

— ქუეყანას?

— ნეშამა, ესე იგი, სული... ხორცეული, ესე იგი, ხორცით ადამიანი ქრება, მხოლოთ სული რჩებაო — ასეა ნათქუამი. და იმის დალოცუით, შენი დალოცუით შენი მომავალი იგი იფიქრეფს კაიზე, რო იყუეს თქუენი, თქუენი კარგი. არის კიდე ისა, ხილის კურთხევა, ხილის კურთხევაზე ერთს ვიტყუით, ხეზე რაც მოდის: ლელუი, ვაშლი, ქლიავი, ამბავი და ძირს რაც მოდის — კუახი, წითელი ფხალი... კიდე რა მოდის? ხო, ზეით ხეზე ურნაბი კიდე აუცილებლათ... (მ.ც.)

— რატომ აუცილებლად, მიშა ბიძია?

— იმიტომ, რომ მომრატლდიო ურნაბის... (მ.ც.)

— ხე მომრავლების?

— ახალი ხილია, ხო, იმიტომაა ისე იშვიათი... ურნაბი ყუელაზე, ესე იგი, განათლებულათაა ერისთუის, ურნაბი. იმაზე, მიწაზე რაც არ... ხეზე არ მოდის, მიწაზე კუახი. კუახი ყუელაზე ისა, სიძლიერე, ასე რო ვთქუათ... ხო, კიდე ვიცით რა, იცი? ისა, გამახსენე... (მ.ც.)

— როდისაა ეს ხილის კურთხევა? და უნდა დაასახელოთ, ხეზე რაც მოდის და მიწაზე რაც მოდის? და როგორ ასრულებთ?

— ახალ წელს, ახალ წელს, ახალ წელს არი (ლ.თ.)

— ხო, როშოშანის კიდომი. ესე იგი, როშოშანა არის ახალი წელი ჩუენთუის. ხო, წერია ებრაელურ ენაზე, რაც ჩუენ არ ვიცით. უბეიუმ სიმხა, სიმხა ფეხემ... ვუამე, ვერ ვკითხულობ, არ ვიცო, ა! ეს ახალი წელია ჩუენთუის, ხოდა, მერე იმაზე, ივრითულათ, ებრაელურ ენაზე კურთხებაა მისი, ხო, მერ... ზოგიერთი რამ როშოშანის, როშოშანის დინებიდან... (ნ.თ.)

— დინებიდან რას ნიშნავს?

— ესე იგი, რა...

— წესებიდან (მ.ც.)

— წესებიდან. ვაშლი, ჭამის შემდეგ ვიტყუით ამ სიტყუტყეს: იერაცომ მილფან ხა აღონაი ბელომ, აბათუნენო... არ ვიცო!... (ნ.თ.)

— ესე იგი კუთხებაა (ლ.თ.)

— კაი, კუთხებაა ივრითულათ, ხო, ებრაელურ ენაზე, ვაშლი... რა გინდა, ეგი წავიკითხო? (ნ.თ.)

— ხო!

— როშოშანის ღამეს, ა, აგერ ქართულათ გარკუტევითაა. როშოშანის ღამეს ვაკურთხეფთ ხილს, სხუადასხუ ნაყოფეფს, აგრეთუე თეგზს და ცხვრის თავს. ცხვრის თავი არ დაგუტიდვია ჩუენ, შეიძლება თეგზის თავიც. სუფრა უნდა იყოს გაწყობილი შემდეგი თანმიმდევრობით: სუფრაზე მარილის მაგივრათ უნდა იდუას თაფლი, შაქარი ანდა მურაბის წუენი. მარილი არ უნდა. ეს ახალი წელი, ახალი წელი. შემდეგ ჩამოთულილია: ვაშლი, პრასი, ჭარხალი... (ნ.თ.)

— ამის ყველას კურთხევაა ახალ წელს?

— ხო, ხო! (ნ.თ.)

— აქ რა არი, თარ...?

— თარგმანიო, თარგმანი. ესე იგი, ეს ვაშლი რას ნიშნავს. „იქნეს სურვილი წინაშე შენსა... იქნეს სურვილი წინაშე შენსა, გამჩენო ღმერთო ჩუენო... და ჩუენ... და ღმერთო მამების ჩუენი... ჩუენისა, რომ განაახლო ჩუენზე წელიწადი ბედნიერი და ტკბილი წლის დასაწყისიდან ბოლომდე!“ (ნ.თ.)

— ესე იგი, ვაშლის კურთხევის დროს იტყვი ამ ლოცვას?

— ხო, ხო! (ნ.თ.)

— მერე?

— ახლა პრასი?

— ისა, ვაშზე რო თქუტი, ყუელაფერი... (მ.ც.)

— ხის მოსაუალზე ითქმება... (ნ.თ.)

— მოსაუალი მოთავდა? (ლ.თ.)

— ითვლება...

— ითულება ყუელაფერის კურთხევა, თუ გაქ ვაშლი, თუ გაქ ლედვი, თუ გაქ... (ლ.თ.)

— ეს ხილზე იტყვი ამ ლოცვას...

— ხო, ახლა გეუბნება, მიწაზე რაც მოდის. ე, მიდი! (ლ.თ.)

— ხო, აგერ კუახი ჯერ, კი, ბატონო, თარგმანი: „იქნეს სურვილი წინაშე შენსა, გამჩენო ღმერთო ჩუენო და ღმერთო მამების ჩუენისა. რომ ამოსწყუტიტო მტრები შენი, შემძულეები შენი და ყოველი ავისა მსურველნი ჩუენთუის!“ მერე ჭარხალი, გნებაუთ ეგეც? თარგმანია ყუელაფერი... (მ.ც.)

— ხის მოსაუალზე ითქმება... (ნ.თ.)

— კი, კი!

— „იქნეს სურვილი წინაშე შენსა, გამჩენო ღმერთო ჩუენო და ღმერთო მამების ჩუენებისა, რომ ამოვლიჯო მტრები შენი, შემძულე შენი და ყოველივე ავისა მსურველი ჩუენთუის!“ ერთი და იგივე... (ნ.თ.)

- ეს ცალ-ცალკე უნდა?
- არა ერთს იტყვი და... (მ.ც.)
- ან ერთს იტყვი, ან მეორეს...
- არა, ერთს იტყვი და ნიშნავს მიწაზე... (ნ.თ.)
- პრასი თუ თქუთი და ვაშლი, არაა სწორი. პრასთან უნდა თქუთა ჭარხალი, პრასთან უნდა თქუთა კუახი, ყუელაზე მეტად კუახი (მ.ც.).
- მერე ლელუთი, ლელუთი, ვაშზე რა ვთქუთით, იგივე არის კუახზე, ჭარხალზე და პრასზე რო ვთქუთით. თეუზი რატო ახლა, თარგმანი: „იქნეს სურვილი წინაშე შენსა გამჩენო ღმერთო ჩუენო და ღმერთო მამების ჩუენისა, რომ დაგუა... დაგუამადლიანო გამრატულებას, როგორც მრავალ... მრავლებიან თევზები წყალში!“ რა სურვილია, დიდებული! თავი, თევზის თავი (ნ.თ.)
- იგივეა (მ.ც.)
- ხო, იგივეა. დასაწყისი დღეები, რომზოდეში (ნ.თ.)
- დასაწყისი დღე ჰქვია, რომზოდეშია ებრაულათ?
- ხო, ხო, ხო! (ნ.თ.)
- პირუელი, პირუელი იანვარი რა თქუენთან, ის (მ.ც.)
- პირუელი სექტემბერი ჩუენთუის (ნ.თ.)
- პირუელი იგი, თუე! (მ.ც.)
- აი, ახლა და თუეების მიხედვით არი ეგი (ნ.თ.)
- ხო, აბა!
- ხეშვანი, კისლევი! (ნ.თ.)
- პირუელი სექტემბერიდან არი...
- არა, ოქტომბერიდან (ლ.თ.)
- არა, ქალო, ხეშვანი ოქტომბერიო? აბა, სექტემბერს რაღა ჯანდაბა ქუთია? (მ.ც.)
- მერე ჩადი და ნახავ (ლ.თ.)
- კაი, კისლევი — ნოემბერი, ტევეთი — დეკემბერი, შევეტი — იანვარი, აგარი — თებერვალი, ნისანი — მარტი, იარი — აპრილი (ჩუმათ!), სივანი — მაისი, თამუზი — ივნისი, შემდეგ ელული — აგვისტო, აბ ივლისი ყოფილა... (ნ.თ.)
- ხო!
- შემდეგ, ელული — აგვისტო და ვსაო? არ ვიცი, სექტემბერი, იანვარი, ესე იგი, ჩუენი თორის ფურცლები პირიქით იშლება, გამიგე? ანთების დროები, სანთელი ინთება პარასკევ საღამოს, ხოდა, სექტემბერი ყოფილა იანვარი, ოქტომბერი — თებერვალი, ნოემბერი — მარტი, დეკემბერი — აპრილი და აი, ახლა მოვყუებით, გამიგე? შემდეგ ოქტომბერი ხეშვანი და... შაბათი. სანთლის ანთების დროები: სანთლები ინთება პარასკევ საღამოს, მაგალითათ, სექტემბერში თოთხმეტ სექტემბერს ცხრამეტ საათზე და ორმოზდათექუსმეტ... (ნ.თ.)
- ჩუენთუის პირუელ იანუარია, გამიგე? (ლ.თ.)

— ჩუენთჳის პირუელი იანუარია, ესე იგი, მე, მაგალითათ, ეხლა იანვარი ხოა, დაუშუათ, ბოლო თუეა იანვრის, ეხლა ოცდახუთში ჩუიღმეტ საათზე და ორმოზდახუთ წუთზე უნდა ამენთო სანთელი... (ნ.თ.)

— დროს გუიჩუენებენ, მუის ჩასულამდე უნდა აანთო სანთელი პარასკევ საღამოს (ლ.თ.)

— და ნიუნატს, რო შაბათი შემოდის (ნ.თ.)

— მერე ისა, რა ქუია, ახლა თებერვალია ხო? პირუელი თემ... პირუელი თებერვალი, ჩუიღმეტ საათზე და ორმოცდათოთხმეტ წუთზეა პარასკეუს (ლ.თ.)

— ესე იგი, პირველი თებერვალი თუ მოუწევს პარასკევს, მაშინ ამბობთ, ხო?

— არა, არა! (ნ.თ.)

— აბა?

— პირუელ თებერვალს არის ჩუიღმეტ საათზე და ორმოცდათოთხმეტ წუთზე (ნ.თ.)

— დღეს მაგალითად?

— ხო, დღეს!

— მარა პარასკევი რომ არაა დღესო, ეს გეკითხება. მაინც პარასკევს ამ დროს ავანთეფთ, გაიგე? (ნ.თ.)

— და რვაში თურამეტ საათზე და ორ წუთზე, ესე იგი, მოიმატა ექუსი წუთი თუ რამდენი? (ნ.თ.)

— ხო, ესე იგი, ყოველი კვირის მერეა, ხო?

— ხო! (ნ.თ.)

— მერე თხუთმეტში?

— და თანდათან იმატეფს ახლა, ხო, ზაფხული მოდის და თანდათან წუთეფს იმატეფს და ამასთან ერთათ... (ნ.თ.)

— ექუსი-რვა წუთი იმატებს?

— ხო!

— რვა წუთი, რვა წუთი, ხო?!

— შემდეგ თუთხმეტში თურამეტ საათზე და რვა წუთზე, ოზდაორში თურამეტ საათზე და თურამეტ წუთზე... (ნ.თ.)

— მაგი რა საინტერესოა... ყოველი პარასკევის წინ იმატეფს და იმის მიხედუით... და იმ კალენდარში წერია, ესე იგი, ყოველი დღე რამდენ წუთც იმატეფს, აი, ხოდა, რა დროსაა სანთლის ანთება? გუიან თუ აანთე სანთელი, იგი არ შეგიწყალეფს, ღმერთი, არ შეიძლება... (ლ.თ.)

— ესე იგი, რომოშანი არის პირველი დღესასწაული, ახალი წელიწადი.

— ახალი წელი... (ნ.თ.)

— და ეს რელიგიურია ეს დღესასწაული?

— აუცილებლათ, აბა რა, რელიგიურია?! (ნ.თ.)

— აი, როგორ ხვდებით, სად ხვდებით, სალოცავში ხომ არა, ან მეფეხური ხომ არ გყავთ, ან ვინმე?

— მეფეხური არა! კანონით უნდა იყოს, მარა აქ ებრაელობამ არ იცოდა ეგა (ნ.თ.)

— ისე, საერთოთ არი ებრაელობაში მეფეხურობა?

— კი, კი, როგორ არაა! (ნ.თ.)

— ვინ არი მეფეხური, რომელ დღესაა?

— ან შტილი იქნება, ან შტილიშტილი იქნება... უფრო ანგელოზი, ბოტში, ა... (ნ.თ.)

— კაი ახლა დღესასწაულეფს წაგიკითხავთ: როშეშანის, როშეშანა... (ნ.თ.)

— ახლა შენ უკუღმა გიკავია, ისე უნდა დიკაო (ლ.თ.)

— ნიშნავსო თურამეტ-ცხრამეტ სექტემბერს, რა რიცხვშია როშოშანა, გაიგე? (ნ.თ.)

— ხო, ვავიგე!

— სექტემბრის ამ თუეში... (ნ.თ.)

— თვრამეტ-ცხრამეტში ამ წლის თუ ყველა წლის?

— არა! (ნ.თ.)

— ეს ძუელია (ლ.თ.)

— ეს ძუელია, ეს ოთხი წლის მიღებულია (ნ.თ.)

— აჰა! და ესე იგი, ყოველ წელიწადს იცვლება?

— კი, კი, კი, კი! (ნ.თ.)

— და სექტემბერშია, ესე იგი?

— სექტემბერშია! (ნ.თ.)

— რაო? რაო, რა არიო?

— უსმინე: ვალდებულებაა ყუელასათუის შოფარის საყუირის მოსმენა... (ნ.თ.)

— როშოშანაში?

— როშოშანაში, ახალ წელს რო სალოცავში მივა, ვისაც სურვილი აქ და ვისაც წამს ამდენათ, სადღესასწაულო სუფრა იწყობა ხის ნაყოფითა და მაგიდაზე მარლის მაგივრათ უნდა იყოს თაფლი. მერე გედალის მარხუა არის ოც სექტემბერს, არც გაგტიგონია?! (ნ.თ.)

— ესე იგი, როშოშანის მერეა?

— ხო, როშოშანის მერე (ნ.თ.)

— ხო, რა არის სავალდებულო, წაგვიკითხე?

— გეტყუი ამ წუთი. გედალის მარხუა არის, „გედალია ბენ ახიკამის იუდის თუელის მკულელობის გამო. პირუელი ბენ ამიკდარში ტაძრის დანგრევის შემდეგ“. მერე ქიფური, ათი ქიშ... თეთრობას რო ვეძახით და ვმარხულოფთ მთელი დღე პურიით და... (ნ.თ.)

— შემდეგია, ესე იგი ამ გედალის მერე?

— შემდეგი, თანმიმდევრობით არი, ხო, ქიფური ათი ქიშრი, ოცდაშუიდი სექტემბერი... (ნ.თ.)

— აჰა, ეს ვასაგებია!

— ყუელაზე სერიოზული და საზეიმო დღეა წელიწათი წოდებული შენდობის დღე. ქიფურში სავალდებულოა მარხულობა, სავალდებულო მარხულობა გრძელდება ოძდაოთხი საათი დღე და ღამე... ესე იგი, ამ საღამოს რო დაიმარხნებ, ხუალ საღამომდი ვერ შექამ. მერე სუქოთი, შემდეგ სუქოთი არის... ქიშრინი... (ნ.თ.)

— კარაობას რო უძახით?! (ლ.თ.)

— ხო, კარაობას ვეძახით. ორი, ცხ... რუა დღე გძელდება თუ ექუსი დღე, ორიდან შუიდ ოქტომბრის ჩათულით. ორი დღესასწაული საშემოდგომო ციკლისა, ესე იგი, ეს ყუელაფერი შემოდგომისაა. ჩუენ გუავალია თელი რვა დღე დისაბორაში გავატაროთ სუქაში, კარავში და არა სახში! (ნ.თ.)

— სუქა და კარავი ერთი და იგივეა?

— კი, კი, კი! ხელოვნურათ აკეთებენ ფოთლებით და რაღაცით... (ნ.თ.)

— სად?

— ეზოში (ნ.თ.)

— სალოცავის ეზოში?

— ხო, სალოცავის.

— საკუთარ სახლფშიდაც... (მ.ც.)

— სახლფშიც აკეთებდნენ, ეზოები ვისაც აქ, ხო და სალოცავის ეზოში კეთდება ასეთი კარავი და ყუელა მორწმუნე, ახლა ვინც სალოცავში იქნება, შევა და ალბათ აკურთხებენ რაცხას, რა ვიცი... (ნ.თ.)

— და იმავობიან, ხილს აკურთხებენ რაცხას (მ.ც.)

— ხო! ეს სუქოთი. ახლა ოშაყანა, რაბა, ყარაბა დილა... ტირიფობა. ტირიფობას ქუიებია ეგი. რვა ოქტომბერს დამამთავრებელი დღე, როდესაც შეუძლია უფალ ღმერცს შეცუალოს წლის მომავალი ბედ-იღბალი (ნ.თ.)

— მავ დროს?

— კაი, კაცო! ახლა ვკითხულობ აგერ: „შემინი კაცერეთი – ოძდაცხრა ოქტომბერს. კიდევ ერთი დამოუკიდებელი დღესასწაული, ნაჩუქარი ჩუენთუის ღმერთისაგან. მერვე სიმხა თორა – ათი ოქტომბერი, დღე თორის სიმხიარულისა. თავრდება წლიური ციკლი ხუთწლ... ხუთწიგნეულის წაკითხუისა და იწყება ახალი. ხანუქა, ქისლევი... რომელ სექტემბერსო? ა, ჩუიღმე... ათ და ჩუიღმეტ დეკემბერს. ჩუიღმეტი დეკემბრის ჩათულით. ეს არის სანთლების დღესასწაული, მოსაგონებლათ იმ დიდი სასწაულებისა დოქში ნამყოფი ზეთისა, რომელსაც მოხთა... რომლითაც მოხთა განათება ტაძრისა. მაკა... მაკაბიელი მეომრების გამარჯუების ბერძენ და სირიელ დამპყრობელებზე. ათი ტევე... ტევეთის მარხუა. კიდო მარხუა ყოფილა, ოზდახუთი დეკემბერი. მარხუა არის მოსაგონარი იერუსალიამის ალყაში მოქცევის. ბაბილონის მეფის ნაბუხოდონოსორის ჯარის

მიერ. მერე ტუბიშვატი. არც გამიგია ასეთი სახელი -- ტუბიშვატი. ხეების ახალი წელი... ესთერის მარხტა... (ნ.თ.)

— ესთერის მარხტა რას ნიშნავს?

— ოძდახუთი თებერვალი, ეს მარხტა არის დედოფალ ესთერის გამო, რომელმაც მისი ვაჟკაცური საქციელების წილ იმარხტა და მთელი ებრაელ ხალხს სთხოვა, რომ მათაც ემარხულეზია. ფურუმი — ეს ქე ვიცი. ვაკეთეფთ ხოლმე... ოძდაქუთსი თებერტალი. ერთ-ერთი ყველაზე საზეიმო დღესასწაული. ამ დღეს ებრაელი ერი განთავისუფლდა დანგრევისა და გაპარტახების შიშისაგან, რომელიც ჩაფიქრებულია... ჩაფიქრებული ქონდა ეშმაკ ამას, მოსამსახურე სპარსეთის მეფის ახაშვეროშისა. ხო, შუშან ფურუმი, შუშან ფურუმი თებერტალი ჩუიღმეტი, ხო. ამ დღეს აღნიშნავს, აღნიშნავენ ფურუმის იერუსალიმში და სხტა ისრაელის ქალაქეფში ამ დღეს აღნიშნავენო. ფესახი ა, ფესახი ქე ვიციო, პურს რო არ ვჭამო, ხო, ამ დღესასწაულზე ღმერთმა გამოგუიყუტანა ეგუტიპტიდან თავისუფლებაზე. ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ამ დღესასწაულისა არის მაცა, რომელიც გუიციტულის პურის მთელ რტა დღის განმარტლობაში, პურს გუიციტულის... (ნ.თ.)

— უნდა შეჭამო ეს მაცა?

— ხო, მარტო მაცა, პური არ შეიძლება... (ნ.თ.)

— ჭადი (ლ.თ.)

— ღერღი... ყუელაფერი, ყუელაფერი შეიძლება, გარდა პური არ უნდა ჭამო (ნ.თ.)

— ეს მაცა პურისგან არ არის, პურის ფქვილისგან?

— მეც მაგას არ ვამბობ? (ნ.თ.)

— გამეჯხედე, არ არის პურისგან. მხოლოთ ისა, ეს მასის ფქუთილი უწყლოთ არის დაფქუთილი. და მეორე, მასას არც მარილი აქტს და არც წყალი (მ.ც.)

— უწყლოთ არი დაფქუთილი, რას ქვია, დენზე? დენი ახლა მაშინ არ იქნებოდა...

— დენზე კი არ არის, წისკუთილი საერთოთ რო ფქუთავს, სისოლეს აძლეტს ალბათ პურიკაკალს, არ ვიცი (მ.ც.)

— ხო!

— მხოლოთ აქედან რო შევეკითხე ა, თქუენსავით და იმიტომაა განსაკუთრებით ფქუთილი და იმ ფქუთილიდან გამოსული მასა, რომელსაც არა აქტს შეზაებული არაფერი და არის მაგრათ. ეს მაგრათ რატო არის? ამ დღეს რო მოზდევდა მოსეს მტერი, გაიარა დიდი გზა, უდაბნო... (მ.ც.)

— დიახ!

— რო გაიარა, დახტდა ზღტა, წყალი. ილოცა, ე წყალი გაიპო, მოხდა სასწაული. რა, არ ხდება დღეს სასწაული? ქალაქია და ინგრევა, ისპობა. იქა მაშინაც ალბათ სასწაული მოხტა. მე იქანე კი არ ვიყავ, მარა ჩემი აზრით

ვამბობ ამას. მოხთა სასწაული, გაიბო ეს ზღუა და გავიდა, მოსემ თავისი... (მ.ც.)

— ხალხით!

— ხალხით, ესე იგი, ვინც გაჭირვებით მირბოდა. მოსეს უჩიულეს: — კაცო, სათ წამოგუიყუნანე ამ უცხო ადგილასო, არც წყალია, არც იგოი?... გეიბო ე ზღუა და გაქრა. გევიხედე, ...ისევე ჭარი დაადევნა, ბიჭო, ამისთანა კარგი ხალხიო, რაღათი უნდა იმუშაოო, რაღათი უნდა... მუშა ხალხი იყო იმ დროს, ...მუშაობდა ებრაელები მაშინ. და დეედევნა, რო დეებრუნებია ისევე. მივიდა შუა ზღუამდი, ესე რო მიზღედედა ეს მტერი, ისევე დეებრუნებია. მივიდა შუა ზღუაში და მოიმატა ზღუამა, სუყუელა ჩა... ჩაახჩო ი წყალმა... (მ.ც.)

— ჩუენი ხალხი?

— არა! მტერი, კაცო, მტერი და მოხდა სასწაული და სასწაულად არი ის, ე, რაც... და ეს სასწაული ხთება ცხრა დღეს, რატო თუ იცი? რო გავიდა... რო მივიდა და გადაიარა ეს, გაიარა ეს ხმელეთი იქით-აქეთ, აღარ არი აღარც წყალი, აღარც სარჩო არაფერი. მოსემ წამოვიდა, ღმერთს შეხედა: — ღმერთო დიდებულოო, რა მიქენი ეგოი, ხო, ამდენი ხალხი სა უნდა წავიყუნაო... სა უნა წევიყუნაო, არც წყალია... მოხდა სასწაული. ამოვიდა რაღაცა რგუალი და გადაიხედა მოსემ. შეხედა, პურის ნამცხტრები, ესე იგი, ნუ, რაღაცა თონის პურეფს რო უძახით ჩუენ, ისე. ამოვიდა და დააპურა ეს იგი. ახლა წყალი არაა, კაცო, მოშვიდათ. — წყალი, ღმერთო, ღმერთო! და კდიდანო, პირდაპირ წერია ასე, კდიდანო გადმოვიდა სასწაულიო, წყალიცო და გავიდა სამშვიდობოდ, გადარჩა ეს ხალხი თავისი, მოსეს ხალხი თავისი ა, გაჭირვებული ხალხი. აი ესაა სულ. ეს მასა, ეს, ამაზია ყუელაფერი ისტორიულად ეს მასა, გაიგე? (მ.ც.)

ლია აბრაამის ასული თოფჩიაშვილი (ლ.თ), 74 წლის; ნაზი აბრაამის ასული თოფჩიაშვილი (ნ.ზ.), 75 წლის; მიხეილ (მიშა) შაბათას ძე ცხვირაშვილი (მ.ც.), 78 წლის; ქუთაისი. 01.02.2005. კასეტა №35.

ქორწილის ტრადიცია

— მიშა ბიძია, აი ქორწინება, ქორწილი როგორ მიმდინარეობს, რომელ დღეს და ქორწინების რიტუალზე მოგვიყვივი.

— ქორწილი ახლა, ქორწილი ახლა ვიცით ჩუენ სამშაბათს და ქალმა იცის სამშაბაც, ქალის მშობლებმა, კაცმა იცის ხუთშაბათს. ახლა უკუე გადვიდუა მაგენი და ორივე ერთათ იხთის, ერთ დღეს, სამშაბათს.

— ახლა თქვენ რო ქრისტიანი მეუღლე ქყავთ, ამათმაც სამშაბათს ვაკეთეს?

— არა, კაცო.

— თქვენთან ერთად ვაკეთდა.

— ჩემთან ერთათ.

— თქვენ დაელოდეთ თუ ისინი დაგელოდნენ?

— ერთიანათ, შეთანხმების ისა... რადგან დაილაპარაკებენ, შეთანხმების... ისე ახლა, შეუღლებიან, დათქუამენ დროს... ჰოდა, შეთანხმდებიან, როგორ და შეთანხმების პერიოთი გააკეთებენ ქორწინებას. მერე რაცაა მზითვეი შეპირებული...

— რა, რა? შეპირებულია წინასწარ?

— ხო...

— რა შედის მზითვეში, მიშა ბიძია?

— რა შედის და ქალს რა ექნება: თეთრეული იქნება, ჩასაცმელი იქნება, ქუთუმი იქნება, სპალნა იქნება, თუ შეპირდა.

— შეძლებული თუ არი, მანქანას ყიდულოფს, სახს ყიდულოფს (ჯ.ი)¹

— ესე იგი, აუცილებელია ის რაღაც, რასაც კაის მიცემ.

— ბიჭო, რასაც, მიცემ, შუილს აძლევ და სიძე იგივე შუილია შენი, ესე იგი, შენაძენი შუილია, რო იტყუიან, რო თქუან, სიძე და გინდა რძალი იყოს და მიცემ, რაც კი გაგაჩნია შენ, თუ გინდა მიცემა და თუ არ გინდა... ზოგიერთი შეპირდებოდა და მერე, ბოდიში მომითხოვია, ამოკრაჟდა პანჩურს და წადი შენი, ხო მოგეციო ქალიშუილია, ანდა, ხო, მზითია ისო და არჩინე, იმუშავე, რაღაცა... ანდა დააყენებდა საქმეზე. ახლა ეს გამორიცხებულია, ათაშუი ერთი თუ გააკეთებდა ამას. ახლა პანჩურს ვინ ამოკრაჟდა, მარა... ა ფულიო და ჩადევი საქმეშიო და ახლა საქმე სადაა? ყუელა ქურდები და ჯიბგირებია, ყუელა ბაცაცებია ახლა, გინდა...

— საქმეში ჩადებად რა ითვლებოდა მაშინ, რაში უნდა ჩადეო?

— რა და ცეხები იყო, ჩემო ბატონო, მაღაზიები იყო და ცეხეფში რო მუშაობდი, ფული იყო საჭირო, რო საქონელი გამოგეგზანა, ე საქონელი რო გამოგეგზანა. აგერ მუშები ქყაჟდა ერთი ოცი, ზოქს თუთხმეტი, ზოქს ათი, მანქანები ქონდათ და ამუშაებდენ ამ საქონელს და რეალიზაცია მოდიოდა, თითონ ხალხი ჩამოდიოდა სოფლებ... რაიონებიდან და მიაქონდათ და შენც გეგმასაც ასრულებდი. კანტორები იყო მაშინ. ახალი ცხოტრება, ახალი ცხოტრება, არტელი მრეწუელი, არტელი მშრომელი და ასე, და ამის სახელებზე იყო ეს. სამკერჭალოებიც იყო, საბო... სასაზაბოჟნიკეც იყო, საქსოვებიც იყო და ყუელაფერი, ყუელა დასაქმებული იყო. ახლა ეკონომია სადაა, არაფერი ეკონომია არაა, იყიდება ყუელაფერი და ხალხს რა, უნდებიან უღლების გასტუმრებას.

— კაი, მიშა ბიძია, დავუშვათ შეთანხმდნენ და ქორწილი არი ხუთშაბათს ხო, თუ როდის?

— ხუთშაბათი, სამშაბათი.

— და იქ სალოცავში თუ მიგყავთ? რა როგორ არის?

¹საუბარში ერთგება მეუღლე - ჯულიეტა სიმონის ასული იობიძე

— არა, არა, იქნა უკითხავენ ქეთუბას, ესე იგი, თითონ ისაა, ლამაზი ისაა, ფურცელია, ყუთავილები და იმიითა მორთული, ნახატია რა და იმაში ჩაწერაჲს თქუენს სახელს, ქალის სახელს და მოაწერაჲს იგი ხელს და მოაწერიფს იმათაც და ამას ქუთა ჩუენი ის...

— და სპეციალურადაა ქეთუბა ამ დღისთვის აღბათ. სხვა დროს არ წაიკითხება?

— არა, რათ გინდა სხუა დროს?

— ხო.

— იმიტო რო ცოლი და ქმარი უღლდება და იმათთვისაა იგი განსაკუთრებული.

— ცოლი ერთი უნდა გყავდეს და გაშვება-გამოშვება იმისი...

— ჩუენთან არაა, ახლა იშუითათ, რო ასე მომხაროცოს, მე რაც მახსოჲს.

— გაცილების ამბავი.

— გაცილების ამბავი... ერთი ქყაჲს და არი ერთი.

— ახლა ზოგიერთ შემთხუევაში ასე თუ ვერ გუჲწვია და რაღაცა, არი აბა, ათაში ერთხელ არი (ჯ.ი).

— ათაში ერთხელ ყუელა რჲჲლშია და...

— კაი, ქორწილი, მიშა ბიძია, როგორ იხდით ქორწილს, რას ჰქვია ქორწილი, რა კეთდება განსხვავებული? იქ სადღეგრძელოების რიტუალებია, რაღაცებია, ყველაფერი. თამადა თუ არის?

— თამადა არის.

— დაწვრილებით, მე და რამაზი დავგვასწარი ახლა შენ ებრაღთა ქორწილს.

— როგორ, როგორ არი და ბურმარილი არი ყუელაფერი.

— არა, ყველაფერი არ მინდა, რა, ჩამოვთვალოთ.

— რა არის და შემწუარია ქათმის, ხბო

— აუცილებლად უნდა?

— ინდაურის, ჩემო ბატონო და ხორცი მოხარშული, ეს ხაშლამასავით და ყუელაფერი წუნიანი, კუბატები და შაშლიკები და ყუელაფერი. როგორც თქუენთან, ისეა ჩუენთან.

— მშრალიც და წუნიანიც.

— მშრალიც და წუნიანიც.

— ჩუენთან არი მხოლოთ ღორის ხორცის მაგივრათ აგენს ხბოის ხორცი აქუთ, დანარჩენი, ხო, როგორც ჩუენთან არი, ისე არი (ჯ.ი).

— ხო, საცივი, ღომი?

— ხო, საცივი.

— საცივი კი არა, ბაჲე იციან (ჯ.ი).

— ბაჲე ვიცით ჩუენ, ბაჲე.

— ჩუენ საცივი ვიცით, ამგენმა ბაჲე იციან (ჯ.ი).

- ხვოს ფეხეფს ყიდულობენ.
- ხვოს ბაჟე, ხვოს ფეხების ბაჟე?
- ფეხების ბაჟე, კი. როგორც ჩვენ წიწილი ვიციით, ქათამი ვიციით ბაჟეში ჩაწყობა და იგი (ჯ.ი).
- მშუენიერი საჭმელია. იციან კილო ტუინის ლაბტა, ის, ძროხის ტუინის. იყიდიან, იმას აფთქუავენ ნიგოშში და იმაში და მერე, შო, დადებ ტაფაზე.
- ნიგოშში და იმაში, რაში?
- ხახუი და ხმელი სუნელები.
- მიხაკ-დარიჩინი და ასე (ჯ.ი).
- სადაა ამდენი ტუინი, კაცო?
- არი ძროხის...
- კია, რავა არა (ჯ.ი).
- ხოდა, ახლა იმას კუერცხში, კუერცხში აათქუავენ და დაას... დადებენ ტაფაზე და შეწუავენ. მერე იმას დაჭრიან. ახლა ერთი კი არ უნდა შეჭამო, ერთი ტაფა. დაჭრი იმას ასე კუსოკებათ.
- ნამცხურები რო ვიციით ჩვენ დაჭრა (ჯ.ი).
- ისე და ჩადგამ მაგიდეფში ასე და...
- ერთი თეფში ათ კაცზე, დავუშვათ?
- ბატარა-ბატარა და არი კილო, ჩემო ბატონო...
- რა ჰქვია მაგას, ლაბტა თუ რა?
- ლაბტა ქუია, ხო, ტუინის ლაბტა, ლაბტა, ტუინის ლაბტა.
- კუერცხის (ჯ.ი).
- კუერცხი კი არა, ტუინის ლაბტა.
- ტუინის ლაბტა ხო (ჯ.ი).
- არი კილო, კუერცხის ყალია, ქორწილში არ იციან და...
- ქორწილში რა იციან?
- ა ეს ტუინის ლაბტა და შემწუარი, მოხრაკული, რაც გითხარი და არი კილო ეს.
- პერაშკებიც იციან? (ჯ.ი).
- პერაშკები და ნიგოშში როა იგი...
- ნამცხუარი? (ჯ.ი).
- არა, კაცო, ნიგოშში როა ამოვლებული, იგი, როგორც ბაჟე და ოღონ მშრალი მეტი, ნუ, კუჭმაჭი როა, ე ის არი ნიგოშში არეული ერთათ.
- აჰა!
- ქინძარში და იმაში ამოტლებულია ეს, ნიგოშში, ესა. არი ლობიანები, ნამცხურები არის ეს ქიშმიშინი, ხაშლა... ქიშმიშინი, ლეკები, ჩემო ბატონო, შავი ლა... ლაბტის, ლეკებია ეს. ა, ეს ნამცხურებია ყუელანაირი, ხაჭაპურის გარდა.
- ხაჭაპური რატომ არა?

- ყუელი და ხორცი არ შეიძლება.
- მოიცა, აბა, ხორცეული არისო?
- ყუელი და ხორცი ერთროულათ არ შეილება.
- ა ერთროულათ არ შეიძლება? რატომ, მიშა ბიძია, ხომ არ იცი?
- ხორცი და ყუელი არ შეიძლება. ისაა რძიანი და ესაა საქონლის...
- როგორ მიმდინარეობს, ვის მიჰყავს ქორწილი?
- ქორწილი მიყავს ხელისმომკიდე ვინცაა მეფის, შოშმინი ქუთია ჩუენებურათ.

ის იქნება თამადა.

- ვაჟი, ვაჟი.
- ვაჟი, ხო. მერე აირჩევს იგი მოადგილევს.
- მოადგილევს რა ჰქვია?

— ნუ, მოადგილევს მოადგილეები ქუთია და ეგი რო იტყუის, იგიც იტყუის და მერე, ნუ, შეიქმნება კუტოკი ახლა, იმას ხო არ უტოთი და ყუელა თავის ისა აქ.

- ა, თამადა ცენტრალური ფიგურა არ არი?

— არი ცენტრალური ფიგურა, როგორ არა? მერე ეს უნდა, შაბათს რო მივა სიძე, აკურთხევს რაბინი, სალოცაჟში რო მივა. მერე შაბაც კილო ცალკე პატარა სუფრა აქ, ახლა ასაკციანი და ორასაკციანი კი არა, იქნება ერთი ოდდაათი-ორმოდაათი.

- სახლში?

— სახში, დიახ. შაბათს ეს, უნდა აკურთხებიო და მერე მიდის ცხოურება ასე, იწყება ცხოურება.

- და მიშა ბიძია, ცხოვრება იმ დღესვე იწყება?

- ახლა მაგას ვერ გეტყუი მე.

— არა, მე რა მაინტერესეფს, იცი? ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობა რასაც ჰქვია, ქორწილის დამესვე შეიძლება?

- ახლა ის ხო არაა, უნახავი ხო არ იქნება.

- არა, გასაგებია!

— მარა, ეს არი რო რო დამთაჟრდება ქორწილი და ყუელაფერი რიტუალი, ოთახია ცალკე სიძე-დედოფლის და ეს ქალი, ვინცაა ქალის ხელისმომკიდე, ეტყუის — ასეო. კაცის ხელისმომკიდე ვინცაა, ეტყუის — ასეო და შეუშუებენ ოთახში.

- რას ეტყვის?

- ნუ, რაცაა სათქმელი, ახლა რას ეტყუის.

- არა, რამე სპეციალური.

- არაფერი, არა, კაცო, ჩუენულებრივათ.

- წადით ახლა, მიხედეთ საქმესო?

- ხო, ასეა. სხუა კილო რა გინდათ ახლა, თქუითო.

— არა, ჯერ ქორწინება არ დავგიმთაჟრებია. გვინტერესებს, ვოგონას ოჯახში, ვოგონას სახლში მიბრძანდებით, წამოიყვანით, თუ ერთად ჰდება ქორწილი?

- ერთათ ხთება, შეთანხმებაა.
- შეთანხმება კი, მაგრამ ქალი გზაში ხო არ დავხვდებით?
- არა, არა. შეთანხმებაა ეგი და ოჯახში კი არ მივა, ნუ, აქაო, ვიტყუით ახლა, ქორწინების სახლია თუ საღაცა, შევხთეთ აქ ამ და ამ დროს და მოვა.
- თვითონ მოვა, ესე იგი?
- ო, ჩუენ მისტლა და წაყუნა არა. ის იქნება ნიშნობის დროს, შეუძლია მამაკაცი მივიდეს, მიიყუნოს ძმაკაცი და იმანაც წამეილოს... თავის დაქალი წამეიყუნოს და გეისიერნებენ, ან თეატრში წავლიან, ან კინოში და მერე ქორწილი რო იქნება, ვსდო.
- აჰა. ესე იგი, ქალი მოდის თვითონ.
- თითონ მოდის და კაციც თითონ.
- მიშა ბიძია, აი ჩვენთან რაღაც თეფშის გატეხვა იციან, ტკბილის მიწოდება.
- კი.
- რა იცით?
- ასე თეფშის გატეხა.
- ვინ დადებს ამ თეფშს?
- ნუ, დედაქალი.
- ბედნიერი უნდა იყოს?
- ბედნიერი უნდა იყოს ი ქალი, ქმარშტილიანი უნდა იყოს და გამრატლებული უნდა იყოს, შტილმომათალი, ესე იგი, შტილიშტილი და შტილთაშტილი... და მერე კამფეტს მიაწოდებს...
- რა რწმენაა ამ თეფშის გატეხა, რატომ ტეხენ?
- არ ვიცი არაფერი. თქუენთანაც იციან?
- კი. ვითომ წინააღმდეგობა იმსხვრევო.
- არ ვიცი, ჩუენთან მაგეთი არ არის.
- რა სადღეგრძელოები ითქმება?
- ნუ, გაუმარჯოს გამჩენს!
- თანმიმდევრობა დაიცავით, პირველი...
- გაუმარჯოს გამჩენს!
- ესე იგი, ღმერთს.
- ღმერთ, ესე იგი, ვინც გაგუაჩინა და მოქტუა იმის უფლება, რო...
- ვიცხოვროთ.
- ...ვიცხოვროთ. მერე, მშუილობას გაუმარჯოს! მერე — მეფე-დედოფალს, რაზედაც თავია მოყრილი. მერე — მშობლებს, მერე — მშობლების დედმამიშუილს, მერე — ნათლიებს, მერე — ბებია-ბაბუებს და მიდის ასე.
- ქართულს ჰგავს. ხსოვნას იტყვიით?
- კი, არა, იმაზე არ იტყუიან.
- ქორწილში არ იტყვიან?

— არა, ქორწილში არა.
 — ახლა, მიშა ბიძია, სასმელი რა არის, ღვინო?
 — სასმელი ღვინოც არი, კანიაკიც არი, ოტკაც არი. ვის რა უნდა, ის დალიოს.

— აუცილებელი ღვინოა მაინც?
 — ახლა ვინ რას სჭამს.
 — ყველა სახეობა უნდა იყოს, ესე იგი.
 — უნდა იყოს ყუწელა სახეობა. გინდა კამპანია იყოს, ყუწელა სახეობა უნდა იყოს.

— და რამდენი დღე გრძელდება ეს ქორწილი?
 — ერთი დღე. და თუ მეგზოშა, კაცი იტყუის, რო მე ცალკე მინდაო და კაცი ვინც დოჰუპატიყვებელი დარჩა, ნუ, ქალი ახლა დალაპარაკებაა ეგი, რო რამდენი მოქყაჟს შენ და მე რამდენი მეყოლება. მერე კაცი იხთის მერე ცალკე. იპატიყვეს თავის სიდედრ-სიმამს და იგი მოიყუანს იმას, რამდენი კაცი მეიყუანე შენ და სიძე ვისაც უნდა მერე, ვინც ვერ წეიყუანა ქორწილში, დაპატიყვეს მეორე დღეს ხუთშაბაც. იმიტო ვთქუი მე ეგი. ახლა ერთიანთ ხთება, იმიტო საქორწილოებია ორას და სამასკაციანი და უწინ ამხელა ზალაში იხთიდენ ქორწილს. ორმოზდაათი კაცი თუ შეიკრიბებოდა, ისე კი არ მიაქონდათ. მიიტანდენ მაგიდა უნდოდა, დასაჯლომი უნდოდა, ჩიხოლი უნდოდა, პროსტინა უნდოდა... ახალი შექმნილი ოჯახი არი და მიაქონდათ დანა-ჩანგალი და ჭიქა-საინი და ასეთი რაღაც.

— ოჯახს რაც ჭირდება.
 — რაც ჭირდება.
 — ფულის ჩუქება ან დაწერა ქორწილზე როდის ხდება?
 — ეს შემოიღენ მერე, ხალხი წევიდა უკუტე გათუიცილობიერებაში, მერე დეიწყენ ფულის ქუჩება.

— ცხადდებოდა ეს ფული, ვინ რამდენი მოიტანა?
 — არა, ეს იციან თფილიშში.
 — ხო, აბა რა იციან და აქ რატომ არ იციან?
 — არ იციან, ახლა ყუწელას თავისი წესი და ჩუწევა აქ, კაცო.
 — ქორწილზე აცხადებდენ?
 — ხო, შედგებოდა კაცი და ა, ამის ოჯახმა მოუტანა ამდენი.
 — დაეფუშათ, პირსახოცი, თუ ფულზე აცხადებდენ?
 — ფულზე აცხადებდენ.
 — აჰა, სხვა საჩუქარზე არა?
 — ფულზე აცხადებდენ ასეო და ჩუწენთან არ იცოდენ. იჯდა კაცი, თუ იგი და მიიტანდი კონვერტს და კონტერტზე ეწერა შენი და გუა... გუარი და სახელი.

— აჰა. ესე იგი, ამ სიდედრის და სიმამრის მიპატიყვება იყო მაინც ამ სივიწროვის და რაღაცების გამო მეორე დღეს.

- გეკადრება?
- და აუცილებელიც იყო, ესე იგი, ეს.
- აბა რა, კაცო! თუ მეორე დღეს არა, შაბათც გადმევიდოდენ. ოჯახი, ბიჭი ახლა რო მიეყუანდა ქალს, დაუძახებდა სიდედრ-სიმამრს და მივიდოდენ და მიეყუანდა, ოც კაცს ეტყოდა, თუთხმეტს ეტყოდა, ოძდააც ეტყოდა, რა საშუალებაც ქონდა. მაშინ ამხელა ბინები სათ ქონდათ, მერე წამეიწყენ ეგი, თუარა ორმოზდაათი კაცის ქორწილს თუ გადეიხთიდი უწინ, ომამდი ვამბობ მე, იყავი ბატონი და ომის მერე უკუთე ფუფუნებაში გადეუიდენ ხალხი და დეიწყენ ასე დიდი ქორწილები და...
- ქალი როდის ბრუნდება სახლში, მიშა ბიძია და როგორ, რა წესით?
- ქალი ბრუნდება, თუ უნდა, მესამე დღეს წევიდეს სახში, კი არ უშლის.
- მის სურვილზეა?
- მის სურვილზეა.
- ბურმარილი და რამე არ არი?
- არ უნდა, რათ უნდა ბურმარილი და რამე. ახლა სიძე თუ მივა და მიყუება და ჩუეულებრივით, რაც აქ საჭმელი, მთართმევს, სპეციალურათ კი არ მოემზადება
- ესე იგი, პირველად თავის სახლს წასულ ქალს შეიძლება არ წაყვეს ქმარი?
- ქმარი ახლა რავა არ მიყუება, კაცო. შეიძლება არ იყოს ქმარი სახლში მოსული და წევიდეს იგი, ქალი დედამისთან და მოინახულოს და რო მოვა ქმარი, დოუხუთება სახში, ანდა ეტყუის, რო, მე დედაჩემთან წევედი და შენც თუ გინდა, მოდი, თუ გინდა კი არა, მოდი.
- ესე იგი, ოფიციალური სახე არა აქვს?
- არა აქ მაგას... გაწევე-გამოწევეს არა აქ...
- მზითევი როდის უნდა მიცემულიყო აუცილებლად, ქორწილამდე, ერთი წლის მერე?
- ქორწილამდე უნდა მიცეე ახლა. თუ ხარ ბინას შეპირებული, ან თითონ სიძეს თუ არ წეიყუან, მამამისი წამოვა, დედამისი წამოვა და ნახავს: — ა, შენ შუილს და ჩემ ქალიშუილს ვყიდულოფ ამ სახლს, მოგწონს? ნახე!
- თუ არ მოწონს?
- თუ არ მოწონს, სხუა... ამ ქუჩაზე ახლა, რო იცოდე შენ, თუთხმეტი ოჯახი თუ ცხოტრობდა ქართუელი, თუარა დანარჩენი ებრაელები იყუენ. გინდა ამ ჩიხში სულ ებრაელები ცხოტრობდენ. აქანა ის იყო, ყიფიანები იყუენ და კბილაძეები, დათოს ბაბუა და იგენი ცხოტრობდენ. იქით კილო ერისთავები იყუენ, ე დიდი სახლი როა. ეგი აქანა თუთფერიძე თუ რალაცა გუარი იყო, აქანა ფიჩხაძეები ცხოტრობენ, აგერ კაკიტელაშუილები... იმიტო იგენი წინაპრები ის ყაუდათ, კნიაზები და იგენი, გაკოტრებული იყო და რა უნდა ექნა? ყიდიდენ სახს. ქონდა ფული ებრაელს. ვაჭრობდა და მიტო. ახლა ვინ სად რა აქ

ებრაელს, ფული არა აქ. ახლა აქ ბანდიტს და ჯიბგირს, ყაჩაღს, პატიოსან კაცს არა აქ.

— ესე იგი, დანარჩენ მზითვეს ქორწილამდე ბრძანებთ თქვენ, რომ უნდა უყიდონ.

— ქორწილამდე უნდა უყიდონ, რაც შეპირებული არიან, უყიდიდენ იმას და იქნებოდა ქორწილი. და ზოგიერთი შეპირდებოდა და არ აძლევდენ და აღარც გემეციდებოდა. ახლა ოჯახს გააჩნია. ზოგიერთი ჩაზღვედა: — ა, რო შემპირდი ესო, რატო არ მომეციო? ახლა არი ადამიანი, ახლა. ზოგი ჩა... იმასიზამდა, ზოგი არა და რა ვიცი, ასეთი რამე იყო, იშუათი შემთხვევა.

— იქ, სადაც ებრაელები იყვნენ მასიურად, ებრაელების სალოცავთან სეფა თუ იცოდნენ ქორწილის?

— არა-თქვა, არა... ახლა რამდენი საშუალება ქონდა, პატიყობდენ. მერე ეს შემევიდა სამოდდათიანი, სამოდდათიანის მერე ეს სეფები და იგენი. მერე შემევიდა ბინები, დაქირავება, საქორწილო სახლები და იგენი. თუარა სად იყო მაშინ, ამხელა იმას ვინ იკისრებდა, ანდა ვის ქონდა თავი?

— მე მიყურებია, დედოფლისთვის ცეკვის დროს ებრაელები ხელში ფულს აძლევდნენ.

— კი, მუსიკანტებიზა რო მიეცა.

— აჰა! სახლში რო შემოეტანა ამ გოგოს, დავუშვათ, თვითონ დარჩენოდა, არა? ვინ აძლევს, მიშა ბიძია?

— ვინც ცეკუაჟს. ა, შენ რო გადახტალ, დედოფალთან იცეკუებ და ჩაუდებდი ოძდახუთმანეთიანი იყო, ხუთთუმნიანი იყო.

— დედოფალთან ცეკვა ასე იოლია?

— ნუ, ახლა რა უნდა ქნა? გამოსულია და ჩადი შენ და იცეკუე. ანდა ცოლს თუ აცეკუებდა სხუა, იმას მიცემდა ფულს, ვინც... უნდა მიეცა მუსიკანტებიზა. იცოდენ კილო ასე, რო მუსიკანტები რო იყუნენ, ერთი ვინც იყო მუსიკანტების თამადა, ეილებდა... ოღონ ფეხიანს და ა ეს მუსიკანტებისო და ჩამეივლიდა და ჭიქა ედგა იმაზე, დაღვედი იმ ჭიქას და დაღებდი ფულს, რამდენი გინდოდა მუსიკანტებიზა. მიცემდა და მერე ეგიც გაღვეიდა.

— აჰა, ქორწილი ისტუმრებდა თვითონ მუსიკანტებს.

— არა, პატრონთან მორიგებული იყო, მარა თუ მუსიკანტებს შენ მიცემა გინდოდა, კილო, მარა მერე ეგიც გაღვეიდა მოდიდან. მუსიკანტებს დეველაპარაკებოდი: — მოქცემ ოთხას ლარია თუ ოთხას მანეთც და რაც შემოა, შენი იყოს, თუ არა, ნუ ეიღეფ, სირცხტილი არ მაჭამო! ახლა ზოგიერთი იყო, რო ხოში ქონდა, ჩადებდა ფულს და დოუძახებდა მომსახურეს და ა, დოუწერავდა, ეს დამიკრასო და გაატანდა ხუთ თუმანს, ოძდახუთმანეთიანს ან ორმოდდათმანეთიანს, რო ე სიმღერა დეეკრა, ემღერა. ა, ასე იყო. თანდათან რამდენი დრო გავიდა, იმდენი ცივილიზაცია და მეტი განვითარება მოხდა ხალხშიდაც, შეგნებაში. შეგნება, აღარ აკეობდენ წესიერათ.

— ახლა წასულეები ვინც არიან ისრაელში, ისინიც ისე იცავენ ქორწინების წესებს როგორც საქართველოში იცავენ?

— ახლა იგენი რას შუბებიან, იცი? იქა დარბაზია და იქ პატიჟობენ ყუელას. მარა როგორც აქანა, ისე კი არაა, რო ჩუენ რო ვიცოდით, დახორილი საჭმელი და სასმელი. იქანა გიდგია შენ ერთი ბოთლი, მაგალითათ, ანდა ორი ბოთლი და აფიცინტი გემსახურება. გაათაებ ხომ? მოიტანე! — ეუბნები შენ. და მერე იგენი ჯამდება და მისია გადასახდელი და იხდის, ვისიც ქორწილი, იგი.

— აჰა, უყურებ? ესე იგი, უფრო მეტი ხარჯია იქა.

— ო, მეტი ხარჯია და იქანა მერე ამდენი ის კი არაა, ფრონცქობა, როგორც აქანე ვიცოდით. იქ მეტი ძუირია და მეტი ისაა, ცივილიზაციაა.

— მიშა ბიძია, რა ჰქვია გოგოს, შეძენილ მხარეს, მოყუარე თუ რა?

— მოყუარე.

— ებრაულად ხო არა აქვს სახელი?

— არა, მოყუარეა.

— დედას რა ჰქვია?

— სიდედრი.

— მამას?

— მამას მამამთილი, როგორც თქუენთანაა.

— მამამთილი? სიმამრი?

— სიმამრი სიმამრია.

— ისე რაიმე ებრაული სახელები ხომ არაა სანათესაოს აღმნიშვნელი, ან დას რა ჰქვია?

— კი, კი.

— ბიძაშვილი, ყველაფერი.

— ყუელაფერი ისაა, არაფერი არაა ებრაელურათ აღნიშნული მაგ. ძმა ძმა არი, და და არი, ბიძა ბიძა და ბიძაშვილი და იგი.

— და ამ სანათესაოში დიდფერენციაცია ხომ არაა, დავუშვათ, ბიძაშვილი მამის მხრიდან მამის ძმიშვილი და დედის მხრიდან დედის ძმიშვილი თანასწორები არიან? თუ მამის მხარე უფრო ახლობელია თუ დედის მხარე?

— ნუ, ახლა გააჩნია, ვის როგორი წარმომადგენლობა ყაჟდა და ყაჟს. ამ მხრივ ახლა შეიძლება იქნეს. შეიძლება ქალის მხარედან სუსტი იყუენ და იმდენი შეძლებულები არ იყუენ, ანდა კაცი იყო სუსტი და იმდენი შეძლებულობა არ ქონდა, როგორც ქალს და ასე. როგორც მდიდარი და ღარიბი, ა ისეა.

— ესე იგი, სურვილის მიხედვითაა.

— ხო.

— ასე რომ ჩავაგონოს ახლა ვინმემ, დავუშვათ, რომ ეს მამაშემის ბიძაშვილია და უფრო ახლობელია და რალაც, ესეც არის ალბათ.

— ო, ეს არის, ეს მოსდევს საერთოთ ქართუელობას და ქართუელების წესები გუაქუეს ჩუენც აღებული.

— ხო, ხო, აი ე მაგი მინდოდა რო გეთქვა.

— თითქმის ერთ და იგივია, რაც ქართულელობაში, ისაა ებრაელობაში, იმიტო აქანა დაბადებული და გაზდილი ვართ და წესი და ჩუვევა რაც იყო, იგივე არი. ისე რო საჭმელებია განსხუვეებული, ღორის ხორცი არ არი და ხაჭაპური არ არი და ასეთი რამეები ქორწილში და გინდა ისე კამბანია იყოს. საქონლის დაკულა, ქათმის ხორცი და...

— ხაჭაპური არა?

— ლობიანი შეიძლება, კარტოფილიანი შეიძლება, ისე ხორციანი პერაშკები შეიძლება.

— არც ჩვეულებრივ დღეს ხაჭაპური და ხორცი ერთად არა?

— არა!

მიხეილ (მიშა) დანიელის ძე თავდიდიშვილი, 75 წლის; ქუთაისი; 30.01.2005.
კასეტა №32.

ტექნიკური რედაქტორი მალხაზ დოგრაშვილი
კორექტურა: ლილი ლომთაძე
მარიკა თედორაძე

კრებული გამოსაცემად მომზადდა
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის
ქართველური დიალექტოლოგიის მიმართულებაში